Въ лѣто ѡ царства на ѥ ста годѣ ха · азъ Раб Божїи
Костандинъ чьць · азъ Новомь Вонсиль
граматикъ написахъ книгы сиѥ
презвитерю Гєѡргию азъ Новомь попу
радославоу · въ градѣ Свръльизѣ · въ
анницрѣ Ивана · и при ѥпископѣ нише
вьсцѣмь никодимѣ · влѣ ҂ ѱ · п ҃ з ·
инди · ҃ · ѥгда стоѧхоу грьци подь
градомь трьновомь · дамлювисе
ѡци и братиѥ · до кого до ондоу тьки
гисиѥ · чтѣте исправлѣюще аме
не грѣшнаго не злословите ньпа
чеблвте · дан ва бъ простить и при
стаѥгомти · аминь аминь аминь ·

I.

прьвѣнець: и марѳеи мѣю моу
ѣсь: і҃соу же рождьшоу се вьви
ѳлеѳмѣ и юдѣ и сцѣ мьвьдни
и родацра: се вьлсви ѿ вьстокь
прийдоу вьіерлмьгл оуще: где

II.

боудетъ въ немъ источникъ
водъі· въ сухлепающъ въ живо
тъ вѣчнъі· глаеемоу жена гн
дажлисню водоу· да не жеждоу
ни прихожоу почръпати· гла
ешісъ· и дни пригласи моужа
своего·

III.

и и на два ѿ оучеників· гла и
мьси монь петрь· и доуры
бьіловити· и рѣше ему и
демьи мьі стобож· и и дж и
вьлѣ зжвьіко рабь· и вт жно
щьнем сами чесоже· оутрю
же бьівшю абьіе стане сьпри
брѣзѣ· и не познаше же оуче

ГЛАСНИК

СРПСКОГ УЧЕНОГ ДРУШТВА.

КЊИГА III.

СВЕСКА XX. (СТАРОГА РЕДА).

(Са две таблице снимака).

У БЕОГРАДУ

У ДРЖАВНОЈ ШТАМПАРИЈИ 1866.

LIBRARY
JUN 12 1974
UNIVERSITY OF TORONTO

DR
301
S67
knj.20

САДРЖАЈ.

		СТРАНА:
1.	Летопис раванички	1— 21
2.	Прилог српској историји око г. 1790	22—101
3.	Општа биостатика с погледом на статистику живота и здравља у Србији	102—131
4.	Синђелија попа Матије Алексића из Бранковине од године 1793	132—135
5.	Двије старинске српске молитве	136—156
6.	Типик светога Саве за Хиландар	157—213
7.	Хрисовуља краља Милутина	214—220
8.	Статистични податци о Босни, Херцеговини и Старој Србији	221—228
9.	Два писмена споменика манс. Раковице код Београда	229—235
10.	Белешке о Филипу Вишњићу	236—243
11.	Сврљишки одломци еванђелија и запис од год. 1279.	244—264
12.	Из описа Босне и Херцеговине	265—404
13.	Протоколи седница српског ученог друштва	405—450

ЛЕТОПИС РАВАНИЧКИ.

Од Милорада П. Шапчанина.

У малим архивама фрушкогорских манастира има доста штошта што би ваљало изнети на јавност као важне податке за језик и историјске догађаје нашега народа. Ко је год имао прилике разгледати их, нашао је довољно материјала за све то. Покојни Павао Ј. Шафарик, а и многи други словенски а на по се српски писци разгледали су те архиве тако рећи с ногу, па опет су доста обелоданили што нам је добро долазило, као гладноме залогај хлеба. И ја сам имао прилике походити фрушкогорске обитељи и видети све те архиве, па у колико сам најуреднију нашао код препод. оца игумана Данила у Раваници, ја сам се ту мало подуже и забавио, испитујући старе рукописе и тражећи каквих записа у писаним јеванђељима, минејима, октојисима, пролозима и т. д. Тада случајно нанђем на једну књигу која је имала с поља натпис: **родословїе сєрбскихъ царєй, рукопис.** Разгледавши листове видео сам да то није само родословље српских царева, него да ту има и других различитих преписа. Тако на првом листу има запис под овим насловом: „**Знати сѧ, когда сѫ церковь ѿтишли ѹ москвѫ, и приняли граматѫ жалованїю, ѿ царствующагѡ града москве.**“

Мислим, да не ће сувишно бити да га овде ставим од речи до речи. Он овако гласи: „Сїю свѧтѹю и божєствєнѹю книгѹ[1]) глаголємѹю Ѱалтирь приносохом: азъ грѣшии въ иноцѣ ажи Арсєнїє їєромонахъ, и Михаилъ їєромонахъ, и Ѕахарїа дїаконъ, подарованѹю намъ свѧтєиш. патриархомъ московскимъ и всєи росїи, кир Адрианомъ, — ѵисломъ двѧнадєсєти книгъ правилии и 20 рѹбли дєнгами, при велики господєи и царєи Їоанна алєѯїєвича, Петра алєѯїєвича, московских, и всєѧ великїа и малїа и всїа Росїи самодержцєх. Тогда ко и рѹсовои нокє приихом и с милостинѣю и жалованїємъ царскимъ. въ лѣто ҂ѕса, мєс. авгѹста :і: дєнь и принєхом въ свѧтѹю ѡбитєль, Раваницѹ ѕоѕомѹю, храмъ воѕнєсєнїа, идѣжє почивають мощи свѧтагѡ иже въ царѧ Лаѕарѧ Сєрбскагѡ, ва сєрвїи дєржавє и владѣнїа сєрбскагѡ, на слѹжбѹ цєрквии и братїамъ на полѕѹ дѹшєвнѹю, намъ же ва васпоминанїє.“

Као што се дакле види овај запис може нам служити за откриће времена кад су т. ј. први пут донесене код нас црквене књиге на словенском језику дотераном према духу рускога језика, које су доцније са свим истисле из српских храмова србуље, које су нам на сваки начин ближе и рођеније.

Него, кад сам цитирао оригиналан текст записа, ваља ми казати, да испод њега стоји још ово:

---

*) Овај запис био је на манастирском псалтиру донесеном из Русије, па кад су га братија поклонила цркви вогањској, у Срему, да се не би заборавио, преписан је у књигу родословља. Тако каже Стеван Зорановић, протуман.

„Подписа се рѹкою грѣшнагѡ Михаила їеромонаха Ѣате, више ныеноватагѡ. Къ лѣто ҂ѕсг ѿ рожд. Хрїст. ҂ахує: 1695-гѡ. У сентъ андреи, ва велицеи скорби и гонѣнїю ѿ агарѧнь проклети.“

После записа одмах долази: „родословїе сербски цареи,“ које заузима двадесет и један лист, а свршује се с тиме: како су „проклети агарѧни“ узели телеса светих деспота у манастиру Крушедолу и пред самим манастиром „сасекоше их на ѹди.“ О овом родословљу српских царева говорићу доцније пошто га боље испитам.

Даље на следећој страни настаје хроника која се простире на време од године 1462—1744, заузима свега 8 листа, и колико се по рукопису даје судити, морала ју је преписати она иста рука која и родословље; јер тамо именује себе преписач па каже: „и преписа 28. сент. 1764 въ монастирѹ вердникѹ ва подкрилїи врѹшкои гори. Стефан, прогѹмень, дѹховникь и Ѕорановичь.“

За летописом следују после неки преписи из пролога, опис битке косовопољске и на послетку под именом: „воинствена времена“ онај запис што је по извештају професора харковског универзитета П. Лавровског печатан на 681. страни XII. књиге „Гласника.“

Ја ћу за сада да саопштим само поменути летопис и налазим за потребно још ово приметити:

Пре него што је почет летопис на првом листу стоје два реда. Први је сав а други до пола замрчен. Онда стоје ове речи: „у Алеѯїа прогѹмена, Гаврилович и раканичанин.“ Из овога ја судим, да

је оригинал, или бар други какав старији препис, морао бити у тога духовника, а преписач само по томе копирао.

Али још нешто.

Алексије је морао бити духовник манастира Грабовца у будимској епархији па је доцније прешао у манастир Раваницу — можда заједно са духовником Стеваном. Ово судим отуда, што Стеван, преписавши неке беседе из октоиха, на свршетку вели: „**Сїѧ преписах въ манастирѹ грабовцѹ, храма свѧтыи архистратиговъ и ѡконча 28 гѡ Їѹлїа 1766, въ великои скорби моеи, въ предѣлѣ мѹчѹкои и сеѹѹнскои.**“ Дакле Стеван се морао упознати са Алексијем у Грабовцу и ту преписао његов летопис, па га после, пошто су се обојица вратили у Раваницу, продужио даље. Него и Алексије је морао преписати свој летопис опет из каке старије хронике, која се налазила при манастиру Грабовцу и коју је по свој прилици морао писати онде какав духовник, који је био сувременик самих догађаја које је побележио.

Ја сам се истина трудио да пронађем старију оригиналну хронику, али је не нађох. Кобна времена морала су јој доћи глави. За то саопштавам њезин препис продужен обојицом духовника: Алексијем и Стеваном.

По владенїю и началаства сьрбскаго, многимъ же лѣтом миношедшим.

1462. Воздвиже царъ турецки брань воевати на Маджаре, и тамо у сербскомь владѣнїю, освоише Турци Босну, и отуду поидоше испрека, и пренде у полѣ мураво, въ державу угарску; и донде подь Муавь, и ту Турци разбише Маджаре, и ту погибе Лаош, краль маджарски,

1526. лѣто господнѣ 1526. По томь поступи цар Суленман турски у напредакь.

1541. Освои царь Суленман Будимь градь одь Угри.

1543. Освои царь Суленман Калиово и Шиклеуш градь.

1546. Освоише Турци Острогонь град на дунавскои реки, и Белиградь, столни градь маджарски, на реки Шарвизу, въ пределу будимскои, ѿ Угри.

1552. Освои цар Суленманъ Тамишкарь градь ѿ Угри, и Солиуку, и Егар освседоше Турци, сек: 10: гѡ. а оставише Егарь октом: 13 гѡ и не освоише.

1565. Освоише Турци Журъ градь одь Угри.

1566. Освои Турчинь градь, въ пределу муавкомь, Сегеть.

1582. Почеше се писати календари немецки.

1596. Паки Махометъ царь турецки освседе Егарь са сто и недесеть илада коске, и освои за три неделѣ одь Маджара.

1598. Паки Исмин освоише Аурь одь Турака великом мансторїомь и прекаромь.

1663. Ѡсконше Тврци Ѵикарь градь ѡдь Ѵгри.

1683. Царь Махомсть тврецки Кеѵь обседе град с великою силою, са три стотине млада конике, и цесар Леѡполдь разки Тврѵина под Кеѵеи, по томь постѵпи Немац ѵ напредак и поѵе осконвати землаю ѵгарскѵю, маѧарска се класть ѵкиде, и изгѵбише свое кралевство и землаю. И поѵе добивати цесарь римски Ѵигарїю ѡдь Тврака, и погна Тврке ѡд Кеѵа. Сегѡ лѣта ѡсконе цесарь Ѡстрогонь ѡдь Тврѵина, на дѵнанскои реки.

1684. Ѡсконе цесарь Кишеградь, Кацъ и Нецѵ.

1685. Разки цесарь Тврѵина кише Ѡстрогона, код села Несмила, и ѡсконше Немци Ѵикарь и Солиѵкь, Арад, Ноградь, Каршѵ ѡктом: 1-гѡ.

Сего лѣта роди са Кароль цесарь, сынъ же леополдов.

1686. Немци ѡбседоше Бѵдимь са три стране, и ѡсконше ѡдь Тврака, и Немци задобише много.

Тогѡ лѣта ѡсконше Немци свѵ Хрвацку и градове.

Тогѡ лѣта ѡскон Немаць Неѵѵи, Сегетъ, Шиклеѵшь градь, во пределѵ мѵлѵкомь, и проѵ: места.

1682. Немци истераше Тврке изъ шанца мѵлѵкогь, и тѵ Немаць разки везира великогъ тврскогь, и вса ѡрѵжїа конска ѡсконше Немци, и Мѵаѵь.

Тогѡ лѣта ѡсконше Немци Карадинь градь на Дѵнавѵ, Калиово, Ножегѵ, и Ѡрашовицѵ, и целѵ Шлавонїю.

Тогѡ лѣта оскониѥ Нѣмци ѡдь Тврчина Єгарь, гла-
ѧом ꙋзѣше, и Мвнкачь ꙋзѣше одь Тврака на
верх.

1688. Ѡскониѥ Нѣмци Келиградь ѡдь Тврака,
столни, вь предѣлх бвдимскомь.

Тогѡ лѣта ѡскониѥ Нѣмци Илок градь на двнаи-
скои реки, и сакь Срѣмь ѡскониѥ Нѣмци.

Тогѡ лѣта ѡскониѥ Нѣмци ѡдь Тврчина Келиградь
на двнавскомь ꙋсѣꙋ, и Саве реке, и Смедерево ѡскониѥ, и свх Серкїю оскониѥ Нѣмци.

Тогѡ лѣта Кадѣнсиѥ, срцегь нѣмецки разки такорь
тврецки ꙋ Косиои и ѡсвои Косих свх.

1689. Ѡскониѥ Нѣмци Сегеть ѡдь Тврака; велики
Сегет глаѧх оскониѥ.

Тогѡ лѣта Нѣмци разбиѥ Тврке под Нишем, и
ѡскониѥ Нишь градь, и Кидинь градь, на двнаи-
скои реци, Приштинх и Качаник.

1690. По том поствни Тврчин ꙋ напредак.

Понеже поче Кранцеꙁ воскати на цесара
Леополда, и пренвждень кисть цесарь раз-
делити конскх свою, на двое, и ѡполчити сѧ
противь Кранцеза.

1691: Сегѡ года наставшагѡ Тврци ꙋдариѥ ꙋ зи-
мно времѧ, иz исада, незнати Нѣмцх, за
еже Нѣмацъ ксше конскх расвстїю по квар-
тирх, и тако нападши Тврци на Приштинх
вь незапх, и Качаникь, и тогда Тврци, не-
тражеѣи ни права ни крика, но ске сабли
предадоше, и многе Нѣмце ѿпвстише на верх,
а хрїстїани многи погибоше, и подраше сѧ,
и многи народь хрїстїански зарокише.

И сее зиме Турчинъ одъ Немца Ниш и Видин.

Тогѡ пролѣта патрїархъ Арсенїе Черноевић из Пећи даде сѧ бегу уз Дунавъ за Немцемъ, с неколико владика землѣ сербскее, и иноци многи ѿ сеѧ предели, и народъ сербски многъ, мужески полъ и женски, дадоше сѧ бегу с патрїархом уз Дунавъ за Немцемъ. Тогда иноци манастира Раванице, вьзеше мощи свѧтагѡ иже въ царѧ кнѧза Лазара сербскагѡ; ѿ свѧтее ѡбители, храмъ вознесенски, ѿ егѡ созданнаѧ кнсть, и с прочими аднѣари црковних, поидоше ѿ предели сеѧ. Скупа с прочим народом дашѧ сѧ бегу уз Дунав за Немцем, ѡви на коних, иниже на колесницах, а иниже на ладїѧ, а ини пеши, уз Дунав горе, и кнсть нашъ путь хожденїѧ: 40: дней, и прїдохом граду Будиму, и више Будима, вселихом сѧ в место зовомо Сент-андреа, ѡбретохом пристанище доброе. Тамо всели сѧ и патрїархъ блаженнеиши, и владике, и иноци, и народъ многъ прїиде ѿ сербскее землѣ. Тамѡ и мощи свѧтагѡ иже въ царѧ кнеза Лазарѧ принехом са собою, и малую церковь воздигохом, ѿ древа, близ брега Дунавскогъ, и тамо пребиваху до мира утвержденнагѡ между цесаром и между Турци.

Тогѡ лѣта приде Жуприлиѣ везиръ турецки со многою силою, и ѡсвои Смедерево, по том приде подъ Келиградъ, и ѡсвои ѡдъ Немца, и поиде уз Дунавъ са силою многою, и во-

доиѣ, и сухиѣ, и пріиде Сланкамену, и ту га Немац доуека.

1692. Сегѡ лета више именоватогѣ, разби Немаць Турке на Міалевцу керду, више Сланкамена, и Немци освоише ѡдъ Турака оружіа воинственнаа; ту погибе безир велики Жуприанѣ. Егда се Турци повратише с разбоища, и придоше у Белиград, тогда принесоше мощи светагѡ Саве архіепископа сербскагѡ изъ манастира Студенице, и тогда сждегоше мощи светагѡ, на врачару, діаволским навожденіем, понеже глаголаху Агарани, дондеже свеща кавурскогѣ не предамо огню, кои помаже нима, не можемо кавре надбити, и то сотворише.

1693. Ѡсвоише Немци ѡдъ Турака Карадъ велики, Еноку и Килагошъ.

1695. Ѡсвоише Немци ѡдъ Турака Жулу, узеше глаЖу. Тогѡ лѣта Турци упаише Липоку и ѡставише Немцем. Тогѡ лѣта ѡсвоише Немци Токан и Натак.

1697. Принц Евгеніе разби Турке под Сентом, и господа инчуарска поглавита погибоше многа, ини мачем падоша, а ини истопиша са у Тіси реки, ако же древни Фарахонитани, въ мори, и тако се могло прѣти по людма преко Тісе, аки по мосту, и то чудо ѡчи человѣческе неѣе узрети. И въ скорѣ приниише агарани ѡмлаціеніе ѿ Бога за мощи светаго Саввe Сербскагѡ просветителя, егда Турци проклети сждегоша на Крачару.

1699. Леополдъ цесарь учини миръ с Турци, и поставише белеге Сремом, одъ Сланкамена право на село Марадикъ, и отуду на Рзмъ село, и отуду на Лаћаракъ село, и отуду до Рауе и до Крода украи Саве реке, и по том содержаваху Турци ка Сави реки, и къ Земуну. А Немци содержаваху к Дунаву, и тако содержаваху до рата караднинског, и Турци предержаваху Капать сакъ, и Тамишкаръ градъ до Мориша реке.

1700. Наста кръшагъ маћарски. Косташе Маћари воевати на цесара Леополда, и бысть кръшагъ 6: лѣть. Тогда Сербли показаше рабрость свою крепкую, и Леополдъ цесаръ помогоше велми, и Сербли победише Маћара.

1705. Престави се Леополдъ цесарь пожив 66 лѣть. Тогоѡ лѣта поставише Ѡзена цесаромъ, сина же старѣи Леополда цесара.

1707. Їозевъ цесарь миръ учини с кръвцами.

1708. Генералъ Листеръ немецки разби Турке под Трепучином и ѡсвоише Немци одъ Турака Нитру градъ, у пределу Тернави граду.

1711. Престави се Їозевъ цесарь пожив 33 лѣть.

1712. Поставише цесаромъ Карола, сина Леополда цесара, млађега, и прими владѣніе.

1716. Пріиде везиръ турски подъ Караднинъ, со силою многою, пре рока, и ту приниц Евгеніе разби Турке подъ Караднинъмъ, и многи доплувъ добише Немци, и ѡсвоише оружіа воина вса, такожде топове многе и шаторе, коне многе и биволе, и камиле многе, бакара, масла,

ѕентина, пирипце, и сваког адиѣара, понанкише ерка и арара, и новаца много, кои би слободань ѿ хрїстїань, ѡнан доби, тогда много погубише хрїстїана, а ине ѡдведоше у плень. Тогда и манастире врушкогорске поарше, а Крушедоль и Реметь ѕналише и изгореше.

Тогѡ лѣта приниць Євгенїє ѡсвои Темишварь градь ѡдь Турака и савь Банат: ѡктом. 14:

1712. Приниць Євгенїє разби такорь турски подь Белиградомь, и освои Белиград, и свв Серкїю ѡсвои ѿ Турчина, и Поретъ бысть граница.

1718. Миръ утвердише между собою Немци и Турци код Пожаревца.

1719. Немецки елчїа, Дамїань Фирмонь, ѡтиде у Цариградь, а турски елчїа, Ибрахимбаша ѡтиде у Кечь. Ѡка елчїє ѡдоше со славою великою.

Извествует са вьсакомь читателю, да разумѣеть, ѡ семь, егда є турски царь ѡсвонѡ мучаь и победнѡ крала угарскогь, тогда є ѡсвонѡ свв державв угарскую, градь Будиль, Ѡстрогонь, и проч. градове, и землю даже и до самогь Беча, и Єгарь, и Токан, и Тернавв ѡсвонѡ Турчинь; и держали су Турци 145 лѣть....-

до бечког лѣта и рата: Єгда же Леѡпол цесарь разби турскв силв подь Бечемь три стотине илада коске турске, сегѡ года 1683-гѡ.

Тогда почє Немаць ѡсвонкати ѡдь Тврака ѵгарскврю ѕемлаю и градовє, по томь серкскврю ѕемлаю и градовє ѡсвои цесарь ѡдь цара тврецкогь, и держит под властїю своїю и до днес, помощїю божїею.

1737. авгв: 12: Сегѡ года пойде Немаць на Тврчина воскати превароп, пре рока, и прїйде с воиском со силою многою, ѵ Срем, тогда преѕимова. Тогда народв ѵ предели сеи, Сремскои и Баучои, бысть велика тегота коршпаном, воѕеѣи сено, ѕовь, и брашно, и провврнтв ѵ табор под Ѕемвнь, и сеє ѕиме паде снегь рано поем: 4: гѡ: ѡсванв, и нїе спао снег до априла: 6:; тогда бысть ѕима люта.

1738. Сеє ѕиме почеше кавгв Немци с Тврчиномь, послаше катане сербске, и подраше лешинцв, и ѵпалише и многе Тврке побише, и многи плень довише катане, и андвци; бисть комендать предь нима Квкь Їсаковичь, обер-цпер, и Трифонь капетан Їсаковичь; паки сеє ѕиме тврска чета раѕби катане бауке, ѵ селв Бадани, неке исекоше и почеє ѕаробише; тв и капетана Раку ѕаробише, бисть из Такова; и одведоше ихь веѕане ѵ Ѕворник градь, а главє андвуке, кои св погинвли пометаше на бедень на колѣ; тогда велика радость бысть Тврком. Сего пролеѣа пойде Немаць ѿ Белграда со силою на Тврчина, и ѡсвои Ниш Немаць, и ѡтвдв пойде Немаць подь Видинь, и ничто не полвчи, но пойде натрагь

Нишъ, а Тврци за нима; и тогда Немаць остави Нишь, и бысть у Нишу Немаць: 3: месеца и поиде Келиградъ на свою границъ, и по томь Тврци ополучише са на Немца. Тогда многа скорбь бисть хрїстаномь, и порабощенїе и пасненїе одь Тврковь. К тои рати патрїархь Арсенїе четверти, пекски, даде се бегъ, и сь шинмь народь многь, їиноци многи, и владика нишки Георгїе Поповић, ѿ сеа предели, одь Исћи, и Новогь Пазара, и одь Косова, и сва Серкїа, дадоше са бегствъ из Дунавь за немцемь: тогда многь народь хрїстїански Тврци заробише и у плень одведоше; тогда бисть скорбь и жалость веліа и прїиде патрїархь с народомь у Келиградь, и сва ормаида немецка прїиде подь Келиградь. Тогда посла Тврчинь кнеза: 3: велтмаршалъ Калесъ да подигне воиску на Тврчина, чекаю га Тврци изподь Гроцке, и сви кнезови бише шиїюни тврски. Тогда велтмаршаль поверова кнезовом и поиде сь целомь ормандомь у поль ноци на Тврчина: окто: 10: го: и тогда наведоше кнезови воиску немецку на бусїю тврску. Каш у зоръ, у незгодномь месту, у сврдуку дубокомь и дугачкомь, и кнезови идуть напред а катанс серске за нима, а по серски маћарске катанс, а по нима рантари. Егда бише Серкльи у поль сврдука, тогда кнезови чегоше у Тврке, по томь бысть метежь и страхь между воинствомь, у месту тесном; ту у сврдуку

спаде с коня Коста ѡберкапетан и свега разнесоше кони на копита. По томь прїнде рантарь у скитак и нападе с леѧа бердомь на Турке, прско шизмарша, занеже не бисть поле чисто, и истера Турке из бусїе, и тако се бише рантари с тури доклє не стиже мушкатирь, и по томь уже се бити мушкатирь, и ѡбгради се берклачама, и бише сѧ цель день на Колечу, близь Гроцке, а катане и рантаре стоють за нима. Єгда прїнде ноць, по томь у дубокую ноць пошде Немаць натрагь Белграду, а заутра Турчинь за ним, и пренде под Белградь Турчинь, и ѡседе Белградь, и бише сѧ неколико дней, Немаць топови изь града, а Турчини с топови с поля, и по томь бою дадоше Немци Белградь Туркомь на керу, понеже издаде велтмаршаль Калесь — Туркомь; по томь Немци посекоше на крачару: 2: генерала невернаго, а велтмаршала Калеса однесоше у Бечь подь арестомь; по томь Немаць прегради себе палисати ѡдь Турчина, и стажу заедно у Белграду и Немци и Турци одь: 22: октомбра: 1738: до Ївнїа: 2: гѡ: 1739: гѡ: доклє Немаць не разметну бедень нови около града, что є био направїѡ у своїон держави, а стари бедень остави Туркомь, и сви богажїю из града, движимаѧ изнесе Немаць а недвижимаѧ остави Туркомь, домови прекрасни и проч. Тогѡ лѣта престави се Кароль цесарь. Такожде и народь изнесоше свое вещи дви-

жнїа, а недвижиме осташе; тогда велика жалость и тъга бисть народъ.

Тогѡ лѣта: 21: гѡ: октом: прїиде блаженѣишїи патрїархъ Арсенїе утвердти Пекски у Карловце, и седе у резеденцїю Архїепїскопскъю, и шиьим митрополитъ Георгїе Поповићъ нишки.

Тогѡ лѣта Викентїе Іоановић архїепископъ и митрополитъ карловачки преминъо баше ѿ сеа жизни, престоль празденъ баше; тамо со шиимъ приде многи народъ хрїстїански и вселише са во Сремъ, и многи зъегови бише по подлъжїю; а они се терговци преселише у шанац[1]) варадински. Тогда Канисїтани многи придоше у Сремъ и тамо вогнѣздишася.[2])

1740: гѡ: Іюлїа: 12: сегѡ года мирь утвердише между собою, и поставише келеге Савомъ рекомъ уз воду, до Уне реке, пакъ Уномъ поредъ Костанице водомъ до мора; по томъ одъ Келиграда доле Дунавомъ и утвердише миръ: 24: лѣта. И елуїа турски ѡде у Кеуъ с радостїю велїкою, а немецки елуїа ѡтиде у Цариградъ.

Ѿ зде возвращаем са на зад.

1738. Къ ѡва лѣта конисткена, сгда поиде Исмаиъ на Турчина пре рока, тогда постиже нас праведни гнѣвъ божїи, и посла преклаги Богъ кугъ, напрасную смрть и болѣзанъ, на народъ

[1]) То је садашњи Нови Сад.

[2]) И сад их има два села: Никинци и Хртковци.

и державу цесарску; и напире поче морити у Тамишкару и по Канату, по том прїнде у Каучу и по томь приде у шанаць варадински: носм: 1. го сегѡ года кише ималокатоть; и ѡтуду пренде у Караовце, и ѡтуду у Аединце, носм. 17: гѡ, сего года, и по томь по скемь Сремъ и по скои Кауки и до самогь Кеча, кисть кага, и мори за три лѣта, ку имя святыя тронце, егоже Исмци преступише клетку, по томь и изгубише землю, и градове, и державу свою — еще изгуби конску свою многу. Егда понде табор немецки одь Земуна, сухимь, и водомь Дунавомь горе ку Варадину, тогда поразн его Богь болестїю лютою, и смерть посла на конску, и не токмо на конство, но на скоте, кони, и волови многи поманкаше, многи и многи люди остадоше безь марке свое кои су били на коршману у вонски: на коли носе кармове и коже волунске Сремци и Кауани, и ѡдь Земуна до Варадина нїе се могло проѣи друмомь ѡдь трупїя мертви лежеѣи людеи и скотовь, и ѡдь смрада; такожде и Дунавомь, трупїя мертва лежеѣи при брегу, не могаше са Дунаву преступити и воде заватити ѡдь тешка гада и смрада; и то беше у месецу сектем: и носмру.

1739. Дскем. 20: бысть тресанїе земли во время ниѣиндїи, и у сее ноци ву полуноци, и многи домови распадоше са ѿ тресанїя и стене градске распадоше са многе. Тогда су

люди многи умрьли одь кугє у селу ледници.

1740. Їануа. 24: го: трєсаніє бисть земли 2: крати, по полудне и вь полуноци, велми.

Тогю лѣта болѣзань крепкаа, и горкаа костоболя; и многимь людма и женама и юношама и дѣвицама изодпадоше ноге и руке, и многи осташа топали, и безь руку. Тогда бысть между народомь велика скорбь, и туга, и плачь неутешна, и многи домови опустише одь куге.

1744. Явн са знаменіє на небу: звезда репата с вечера кь западу, глава западу, а репь пладнини, и тако є исходила и сила є доклє не зайде: одь месеца декем: 25: го: до февр. 15: го, и тогда у зору показа се на истоку сеа звезда, глава горе, а репь секеру, и тако є исходила за 7 дней са зоромь, и сила є донде же свєть дневна не предузметь ю.

1734. Сегю года почє се бити цесарь сь кранцеским кралемь и шпаніорски краль даль помоћь кранцезу, и окон имали битку со цесаромь окомь пола реке Раинс. Паки у лету: 1735: по заповести цесаро кралек. вели, дали помощь Сербли пахори, вароши и села, бирмаице или ти регруте, и тамо воевали, и имали битку с Кранцезомь, и мирь утвердише помежду собою, у лету: 1741. го:

1757. Почетакь битви с Франземь, кралица наша Марїа Терезїа и Сербли били со шпиньа у помоћи кралици; и биль начаник у бонски

краличиной Лаудань и Надаждїа, келтмаршали, и седамь лѣть битку имали с Пранцом.

1: Битка подь Лопцутомь градомь пранскимь, и ту оскопль Немець Лопцуть, и по томь други градь.

2: Шванець оскопль Немець, по томь

3: Лаудань и Надаждїа, келтмаршали, разбише Пранца подь Прагомь златнимь, по томь

4: Разбише Пренца подь градомь Геранцомь, у Саксонїи;

5: по томь у Слезїи, подь градомь Преславкомь, разби Надаждїа Пранца; паки у Слезїи под градомь Глоговомь,

6: ту принць Карль, брать родни цесара кранцеска, супругь Марїе Терезїе и кралице, издао Надаждїю, и ту погинула корпа сва Надаждїека, четердесеть илада конске, и ту едва избегаль сь десеть катана, по томь одпасао оружїе одь себе, и не хотель воевати више за неверствїе их; паки

7: Лаудань келтмаршаль, подь градомь Краниборкь пранскимь, со тридесеть илада конске свое, и ту у помоћи конске московске, две стотине илада, и ту брань крепкую сотворише помеждусобою, 12: сахати била битва сь Пранцомь, и ту разбише Пранца; и отуду у Саксонїи

8: подь градомь Терезномь, и сеи градь престолни и столица крала пранскогь, и ту генераль Барутанїа, цесарски, зарокїо кон-

ске пранске: 25: пада, седамь генерала, и топове, и вса оружїа воинственна, и хазнѹ, и сен градь оскопли Немци ѡдь Пранца по сен битви, — ѹ летѹ 1763: Седме године сотворише миръ по междѹ собою.

1762. Благочестиви императоръ Петаръ Теѡдоровић и самодержецъ все росиски и про. про. про.

Сего года потаи са есть и себе именовалъ преставилса од сеа жизни; но онъ премѹдростїю своею ѹтаилса. Такъ во свемъ последовалъ стопамъ премѹдрагѡ госѹдара деда своегѡ императора Петра великагѡ Алексїевича и странствовалъ есть по свои держави тѹрецкои: первее ѹ градѹ Белградѹ на реки Сави и Дѹнава, и тѹ билъ ѹ церкви благочестивои на литѹргїи, и дароваль на церков дѹкать, напечатанъ ѡбразъ егѡ и надписанїе; и ѡтѹдѹ пошедъ по всемъ царствѹ тѹрецком, и билъ ѹ Цариградѹ, и тѹдѹ пошелъ и ѹвидилъ прочаа места и градове, прежде бивше держава сербски цареи и владенїе, а садъ стоитъ подъ игомъ тиранскимъ, и прошелъ въ Черногорѹ.

1767. Децем. 22. Ѡбави се живъ въ Черногори са своимъ рѹчнимъ писанїемъ.

Мы подъ именом Стефанъ мали сїю мою писмо и ти заповѣсть посилаю по семъ нашемъ вѣрномѹ посланикѹ, именемъ Акакїемъ архимандрит, со граматою, до ихъ цесаро кралѣвскаго величества двора, за кое где бы се ѹказалъ, да има вѣрожтанъ бити

и прїѧть, безъ всѧкагѡ припѧтствїѧ и сумнѣнїѧ. Кь кои часъ прїидеть вь цесарскихь странахь: вьсѣмь сѹдїамь и повелитсаемь, паче же комендатом даемо на знанѣ, да сеи наш вище речени посланикь свободно марширъ имѣть бѹдеть пѹть Кїеви: с вашею рѹкопомощїю, и помою цесаро кралевскою поштою, и порцїею непрсмѣнною; а еже содѣѧть бѹдете, сеи нашои вѣрнои поци: то самимь нам есть.

1767: декем: 23. гѡ. М. П. Нань находитсѧ кь Чернои Гори.

Второ писанїе изъ контомацїе Дмитровачке:

Сїѧтелнѣиши господни, господни Кнѧзь. Єѧ императорскагѡ величества гдни кавалерь и тайни совѣтникь, мнѣ же всемилостивѣиши госѹдарь — ѡдь господа Бога здравїѧ вашемь величествѹ просим. — Но сихь ви извѣстїе даемь Нихь високосїѧтелствѹ, что ѧ низѹ подписати послать есамь ѿ их императорскагѡ величества Петра Теодоровича, под именомь Стефан мали, котори находитсѧ в Чернои гори, мене же со граматою до их цесаро кралевскаго велич. двора прислаль, а ѡсобито вашемѹ високосїѧтелствѹ врѹчени мнѣ ѹказь ѹстмеиѣ изавити, котори скоро требѣ бить; обаче ѧ нинѣ ѹдержань вь цесарскомь контромацѣ, днен следовать бѹдеть много — но молю ваше високосїѧтелство, что б мнѣ скорое повелѣнїе исходатанствовали кодь нихь цесар. кралев. велич. На послѣдакь

виновень да не бѹдѹ. Со тим изоставаю вашегѡ високосїателства врѹчающь себѣ.

Авакѹмь Милаковнѣь,
1768. їанѹара, 21. гѡ. Архимандрить.

Третее писанїѣ, егда ѿпущени више из контѹмацїе земѹске.

Прїнде посланикь Авакѹмь архимандрить ѿ благовѣрнагѡ императора Петра Теѡдоровича касен Росїи самодержаць, и обави сѧ живь вь Черной Гори, и посланикь егѡ вишеименовати, огласи егѡ у Дмитровици, у контромацїи, и ѡтѹдѹ послань кисть у Земѹнь у контромацїю: 22: їанѹарїѧ: 1768, и у Земѹнь прїидоше посланици ѡдь императора ѡдь Черне Горе: Гаврїе Архимандрить ѿ Дрекаловнѣь, а постриженикь манастира вердинко-раванѹкогь, и еще со шиним едань калѹгерь изь Черне Горе и воеводинь брать сина воинственна, и егда контромаць окончаше, они 4: персоне, тогда не полѹчише милость и грацїю поити вь Кїевѹ аустриском дворѹ и цесарѹ; кѹда сѹ послати били ѿ императорскагѡ величества, ѡгласити да се находить живь у Черной Гори. Но се посланике више именоване повратише Немци натрагь ѿ Земѹна, и ѿпратише ихь уза Савѹ рекѹ горе, и прендоше Савѹ рекѹ, више Ѡстружнице, у вечерь у ноць, у зимное время, вь средѹ вечерь глѹбокѹ. 12: февраріѧ, 1768 гѡ.

И егда прендоше Савѹ рекѹ и тѹдѹ отидоше вь странѹ свою, во Черную Горѹ.

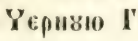

ПРИЛОГ К СРПСКОЈ ИСТОРИЈИ

ОКО 1790

УЗ ПОСЛЈЕДЊИ АУСТРИЈСКИ РАТ С ТУРЦИМА.

ОД

СТОЈАНА НОВАКОВИЋА

РЕДОВНОГ ЧЛАНА СРПСКОГ УЧЕНОГ ДРУШТВА.

I.

Љетос ме намјери срећа у манастир Троношу. Тада ми садашњи игуман троношки, г. Ћирило, покаже један завежљај старијех рукописа, који су из 1790 и 1791 и о којима ће у овоме чланку бити ријеч. Ти су рукописи послије предати народној библиотеци на чување, одакле сам их и ја употребио. Гдје је Троноша, биће понајвише познато, али ћу за оне који не буду знали рећи коју ријеч и о томе.

Манастир Троноша је близу Лознице, у округу Подринскоме, ни пуна три сахата од Лознице далеко, у склопу једном Гучевскијех планина у Јадру. Манастир Троношу сазидала је жена краља Драгутина, који је био ожењен Катаринном кћерју Стефана V. краља угарског, као што налазимо у троношкоме љетописцу,[1]) и он ће пријатељима српске историје бити познат по истом томе љетописцу, штампаном

---

[1]) Гласникъ друштва србске словесности V. 58.

трудом г. Ј. Шафарика у Гласнику V. „друштва србске словесности.“ Што је баш у Троноши живио јеромонах Јосиф преписавши тамо познати из Гласника V. љетопис[1]) и што пред тијем његовим пријенисом стоји 1791 год. јасно назначена с мјесецом и даном тога његова записа, и што се и ова писма, која ја овдје износим на свијет, нађоше баш у Троноши, па падају у то исто вријеме, учинило ми се да не ће бити без свезе, — особито што се из свијех писама јасно види колики дио у ондашњим народним пословима припада троношкоме архимандриту Стевану. На знаменитоме писму, које је овдје наштампано под VI. стоји међу осталијем потписима од манастира Троноше осим архимандрита Стевана Јовановића, и намјесник Мелетије Јовановић „с братствомъ“ међу којим је братством и јеромонах Јосиф. У истоме троношком љетопису налазимо на једном мјесту овај запис: „**Монастиръ Рауа поновн се уреѕ . . . . и їеромонаховъ троношкихъ, Хаци Мелетїѧ, Ѡсифа и Исаие** 1795 **лѣта.**“[2]) Ја сам, рад будући што више објаснити ствар, поредио рукописе VI. и XIV. писма, тих силних свједока ондашње не погашене свијести народне, с рукописом троношкога љетописца који је у Гласнику V. штампан. XIV писмо и у VI. све што је од „**Аще ли никаковїи наѵинъ наше сїе прошенїе исполнити се не можетъ . . . .**“ на до краја писала је на сву прилику једна рука, која, и ако

[1]) **Преписахъ азъ їеромонахъ Їосифъ Троношацъ . . . отъ рождества Хрїстова 1791 месеца Февраля у монастиру Троноши.** Гласникъ V. 20.

[2]) Гласникъ V. 57.

не показује са свим наличност, тако је јако налик на рукопис троношкога љетописа, да бих се ја усудио рећи да је јеромонах Јосиф, за којега по самом његову свједочанству знамо да је преписивао троношки љетопис, 1790 и 1791 године писао потребне народне ствари и својим знањем, може бити, доста и упућивао људе, којима је тада стајала у рукама судбина нашега народа у садашњој Србији.

У писму XIV. рукопис је ситнији а слова већма положена него у љетопису троношком, а у другој половини писма VI. слова су са свим налик на слова у писму XIV. само што ми се чине правилнија, и што су већма усправљена. Што су слова у љетопису троношком крупнија, а овамо ситнија и већма положена, то би се, може бити, дало објаснити и тијем што се јеромонах Јосиф, ако је он писао и ова писма, пишући љетопис више угледао на старији рукопис старога љетописа одакле је преписивао, чега није било кад је писао писма. Око овога сам се, на пошљетку, рад био забавити оволико што је свакоме добро познато како је стајала писменост у 9. и 10. десетини прошлога вијека у садашњој Србији и што ми се ове прилике учинише важне да их кажем — јер поред писама VI и XIV. прво је што нас дражи и питање ко их је писао. А, најпослије, и да није ово за потребу, не да се одрећи да није троношки љетопис поред осталога био извор историјског знања, па и мисли основанијех на њему, троношкијем калуђерима и вриједноме архимандриту Стевану, које не ће бити са свијем маленкост никоме који историјским догађајима тражи философиј-

ског и психологијског корије́на. У потврду овоме ићи ће и ово. На истоме оригиналу троношкога летописа, који већ толико спомињем, стоји на првоме празном листу до корице записано *Стефанъ Архимандритъ* словима прошлога вијека већ пожутјелим. На писму XIV. има оригиналан потпис истога архимандрита Стевана, с његовим печатом, на којему се монограм (око којега је озго отворена круна а оздо крст) истрљо, те се не може разабрати, а на писму VI. има с леђа оваки запис: „**Архимандрита Стефана монастира Троноше аманетъ каде буде за потребу возкратит се у м. Троношу ако би прежде моја смертъ била и по смерти возкратитсѧ у м. Троношу на тај начинъ даем. Кои не би дао того аманета о второмъ пришествїю да има ѡтветовати, Уд(а)на е ѡва светина, не знамо ко ће прие умрети, не монте се томе замерити.**“

Кад се све троје размотри, види се јасно да је све троје писала једна иста рука. Ниже овога пошљедњега записа био је и печат, који се пола окрунио, али на коме се, кад се испореди с онијем на писму XIV. види да је архимандрита Стевана и које нам опет иде у потврду за оно што смо горе рекли а поред кога стоји записано, све истом руком, — **г(оспо)д(и)нъ протоїереи Богатички** — коме је, ваљда, архимандрит Стеван предао на чување то писмо кад је пошао у Беч. Којим је путем доспио рукопис троношки из манастира Троноше и из руку архимандрита Стевана г. Ђорђу Маргетићу учитељу из Сарајева који га је 1852. г. 8. Јула дао „Друштву Србске Словесности“ један

би бог знао. На љетопису, у којега имају сприједа послије корица два празна листа стоје записане с годином 1805 или 1806 (није разборито писмо) неке вјенчанице од „васкрсенія,“ покрај којих се спомињу села Которац, Бићево, Мркојевићи, Оровице, за која не знам гдје су, али у Јадру и око Троноше нијесу. На послједњем листу гдје се свршује љетопис стоји записано „Іована Борпана в Тешнѹ“ а на бијелој до књиге страни корице с краја стоје записана два имена **Попъ Иванъ Косинчь Тешански поп — Дєрвєнски попъ Новица** рекао бих истом руком, којом су сприједа на корици записане оне вјенчанице. Може бити да је у бојевима и комешању око Дрине уз Карађорђијев рат тај рукопис однијет био у Босну, а може бити и касније или га је собом какав калуђер однио. Књигама и рукописима деси се који пут чудна судбина. Исти је тај рукопас н. пр. купио (штета што се не зна и гдје) „**Гєоргиє Михиѹ Тодоровиѹ**“ 27. Октобра 1841 за 3 гроша, као што стоји записано на другом листу.

Мени је жао што се љетос нијесам могао подуже забавити у Троноши и што управо с овијем погледом, по што сам све што могох наћи од оног времена испоредивши добио са свијем друкчију мисао о оном времену, не могох тамо међу народом пропитати е да ли ће се што наћи спомена у народу о архимандриту Стевану и о калуђерима његова времена. Можда би се тијем путем још што год дознало и ако су већ помрли људи који памте она времена. О архимандриту Стевану могао сам наћи нешто

само у Вуковијем дјелима. У Даници П. за годину 1829. има на два листа (стр. 2—6) живот његов. Иначе, ријетко се што нађе о ономе времену и о људма који су онда радили као и о самијем тим дјелима њиховијем. Није могло ни бити друкчије. Не имајући нигдје ништа како ваља израђено у цијелој историји својега народа наши књижевници нијесу знали куд ће прије и чега ће се прво латити. На двије три десетине година послије Карађорђијева ратовања стадоше се с муком прикупљати писма и пописивати казивања од сувременика. Књижевност, која онда бијаше истом жива, што се више будила и кријепила се, све је више осјећала у себи празнину историјске своје струке својега рођеног народа. Пажњу су и радњу привлачила свјетлија мјеста, срећнија дјела — а гдје се покрај њих десило тамнијих котурова историјскога ланца и несрећнијих дјела, која су за исту идеју пропала, за коју су она онамо синула и прославила се, преко њих се прелазило хитрије — рекао бих за то што је свјетлије вријеме то силније вукло к себи жељну љубав народнога историка, који је, озебавши крај несрећа средњега вијека, једва чекао да се нагрије сунца срећнијих догађаја у новије вријеме — па час прије трчао му, остављајући хитно онамо пуста поља и грозне спомене на пусто прољевене силне крви. Али је вријеме не остављати више у мраку ни једно мјесто народне историје. Идући за философском мишљу, показаном у различитијем периодима народне историје ваља појединa мјеста, која су тамнија,

расвјетљавати да се једном може доћи до свијетле и научно развијене и наше народне историје. —

Српска држава, како се једном послије Душана распала, није се више никад скупила у једно, нити је послије његове гвоздене руке игда обузела све народне представнике мисао државнога јединства и цјелине. Срби као да се све до пошљедњега часа не осјећаше оне историјске несреће, која снађе вас колики њихов развитак зарад Турака: тек у пошљедњи час остави се Ђурађ Бранковић своје личне политике, жртвовавши је народу. Међу тим сила бијаше прождрла што је било боље снаге. Срби сами не могаху више ништа учинити, старе државе и старога јединства бијаше нестало и с оним даном, у који се Ђурађ прихватио за скут угарскога земаљског сабора престаје права српска самостална радња за своју државу, распада се и потоња мисао о цјелини народној, западне стране полазе својим а источне својим путем: а Срби, растргнути, прихватају се туђега скута, не би ли свој живот спасли. Времена бивају све црња.

Али колико је тако, и колико жалосно стоји наше стање, има нешто што и у така времена остаје за понос родољубу. Свијест о народној самосталности (да заборавимо како је растргнута према политичкој поцијепаности на поједине дијелове) не мре ни у најцрње дане. Срби се боре уз Мађаре и уз Аустријанце, али их води *своја народна* мисао, која не да историјском концу народнога живота ни минута прекинути се, усред пустих поља наћи ће се свагда макар оаза оваке мисли. Та је

мисао баш послије нестанка црквене главе, патријарха пећског и народнијех деспота у Аустрији, од којих је потоњи ваљда ту исту мисао животом платио[1]) живјела међу народом, нарочито се пак казивала међу народом из садашње Србије приликом сваког рата аустријског — по што је Угарска ступила у савез с Аустријом и по што је јача сила, уништивши пређашње напретке турске, сузбијала их и из самих садашњих земаља турских. Може бити да би било боље да су Срби били остављени сами себи, може бити да би се и енергија њихова народног родољубља, не имајући за киме пристајати, на други пут обрнула на боље и прошла; толико је истина да су се преко свега тога страдања множила. Кад се све једно на друго узме, мени се чини да од оног часа кад узима мах турска влада у Србији, диже главу и српска реакција, која, живећи животом своје историјске и народне свијести, казује се у сто начина и не прекида до потоњег часа свога гласа, не узима са стола своје живе протестације. Она живећи о себи, пристајала би уза свакога с којим би се само сусрела на свом путу ма ко он био, па и више пута, ма како најпослије уз њега пролазила.

Од свијех ратова, који су свршени несрећно по Србију, најзнатнији је опет онај од 1788. 1789 и 1790. назван по гдјекојим крајевима нашега народа „Кочина Крајина," а по гдјекојим „Њемачки рат," који се свршио миром у Свиштову по Илину дне (у Авг. по рим.) 1791. Макар колика несрећа да

[1]) Cf. Исторія србскога народа. Написао А. Майковъ. Београд, државна штампарија 1858. 126.

постиже тада народ српски, опет се не да порећи да му је из тог рата ограну́ло и вријеме новога живота, које започе Карађорђије а изради Милош.[1])

Напријед казах и огледах да објасним и за што, ми ни из овог времена немамо скоро ништа у нашој историји, нити је прибрано довољно материјала. С тога ми је особита радост што овдје могу принијести који прилог к расвјетљавању баш тога времена. Писма VI. и VII. најзнаменитија су међу овијем. Остала показују пут, којим су се Срби и послије пропасти Карађорђијеве као и увијек заман трудили с молбама око странскијех дворова зарад помоћи. Док се они сами у се нијесу поуздали, није се никад нико нашао ко би им својски помагао. Није друкчије било и у пређашњим аустријским ратовима.[2]) Нама је врло добро познато на какав су начин Срби своју крв за друге прољевали. Нашој историји ваља прикупити и побиљежити све, јер колико су вриједна поштовања дјела јунака, који су срећно прошли, не треба мање цијенити ни труде онијех мученика који су своју трудбу и зној узаман просипали..

Казавши у оволико свој поглед на историјско вријеме из којега ова писма износим, с тога што управо не сумњам да ће она бацити на своје вријеме нове свјетлости, сад ћу прво да кажем што

[1]) Гледај „Државопис Србіе II. свеска. Изъ Статистичногъ одѣленя министерства финан. У Београду у княжеско-србской печатньи. 1865.“ стр. 22 и даље гдје је ово разложено историјски са стране финансијске.

[2]) Нових материјала за то наћи ће се осим познате код нас хронологије Ст. Шумарскога и у књизи: „Die freiwillige Theilnahme der Serben und Kroaten an den letzten österreichisch-türkischen Kriegen dargethan in einer Sammlung gleichzeitlicher Urkunden.“ Беч 1854.

имам о самијем овим старим писмима, па ћу послије тога постарати се да бар овлаш — колико ми је сад могућно — покажем како се попуњају празнине међу појединијем писмима.

II.

Писма троношка припадају сва у 1790 и 1791. На свакоме осим два има потпис, а за та се два види, према осталима, које су године писана. Уредивши сва по хронологијском реду како је које прије којега писано, ја сам и њих метнуо на своје мјесто.

Од овијех писама нека су пријеписи а нека оригинали. Која су пријеписи на онима то стоји записано, која нијесу пријеписи или то не стоји на њима записано а не може се тврдо рећи ни да су оригинал, она сам рад овдје казати и најпослије, овдје ћу покупити те казати за писма и све остало што код ових мојих пријеписа нијесам казао, а пропустити не могу.

Од писма I. налази се осим лијепо написане копије још једно, као оригинал, исто тако, на којему поред имена стоје крстови. Или је писмо писано па остало не употребљено или је то какав покварен ексемплар.

Од писма II. налазе се међу троношкијем писмима два: једно сам ја овдје преписао, а друго је по садржини са свијем једнако с овим овдје, само је друкчијега стила. Ја сам узео овдје ово по томе што је на њему потпунији адрес, јер на ономе адреса нема овако потпунога. На оба стоји исти дан

и година и није их писала једна рука, него као да су двојица с њемачког оригинала преводила.

Писмо III. је оригинално и митрополит је М. Путник на приправљено писмо потписао прва слова својега имена и презимена и додао тамо назначене врсте. Исти је потпис и на писму IV. које је такође оригинално, али IV. писмо није писала она рука која је на III. ону ноту при крају те тако ће бити да је и ово писмо митрополит М. Путник само потписао.

Свједочанство под V. такође је оригинал; што се тиче писма под VI. за то сам већ напријед казао шта му је на леђима записано руком архимандрита Стевана с окруњеним печатом његовим, и каком је руком писано. Од потписа цио први лист заједно с почетком који је на истом листу на ком и писмо није оригиналан него га је потписала она рука која је писала другу половину писма. Међу тим долази крај имена Глигорија игумна чокешинског печат и ниже њега још један на једној страни, а опет на другој печат манастира Петковице. На печату је света Параскева, повелики је и да се прочитати около, у округ крајем, овај запис: „**Печать манастира Петковице . . . . планине Цера храмъ преп. Параскеуи лѫп** (1780).“ Вриједно би било знати је ли тај печат и сад тамо и куд је, међу тим се овај прилично окрупио, те нијесам могао ни прочитати сва слова на њему. За тијем, на другоме листу, по што је једна лијева страна остала празна, долазе оригинални потписи с печатима и међу њима први потпис игумна манастира Петковице с истијем пе-

чатом, само што се није ни онолико сачувао. Видјеће се како се понављају потписи, који су сприједа већ назначени руком писца друге половине писма. На печату манастира Каоне стоји записана 1786 г. Поред осталијех потписа кнезова из Мачве стоје крстови као и поред потписа Јагодинаца. Нахију Јагодинску писала је друга рука а друга Мачву.

Још ми ваља рећи да се међу троношкијем писмима о којима је овдје ријеч ово писмо нашло и на њемачки преведено.

И о писму сам XIV. имао прилике рећи нешто напријед; оно је такође оригинал. Печати архимандрита троношкога Стевана и студеничкога Василија Радосављевића вјешто су и са свијем једнако срезани, само што је у архимандрита Василија већи. На обадва је испод отворене круне дугуљаст вијенац од трака, којему, сплетену на прилику порфире у данашњег српског грба, виси на дну крст. У средини тога вијенца стоји у архимандрита Стевана монограм који је истрвен те се не може распознати, а у архимандрита Василија мало се познају крила од орла, који је у средини изрезан. —

Писмо VIII. не зна се да ли је оригинал да ли пријепис. Може бити да оно није никако ни подношено цару кад није на своме мјесту записан дан; већ као да је било за подношај спремљено, па се послије, може бити, архимандрит Стеван присјетио те одустао од прве намјере.

На писму X. не стоји да је пријепис, може бити да је било намијењено да се употреби па није, а може бити и да је доиста пријепис.

Писмо XV. је оригинал.

На послѣтку имам додати да се међу хартијама покојнога проте Матије Ненадовића сачувао пријепис II. и III. од овијех писама и, што ме је још већма обрадовало, и VI. На једноме од тијех пријеписа стоји записано: „Ово су прошенія, коя су писали 1790. Срби цару Нѣмачком.“ Могао сам се увјерити, да су ти пријеписи преписани с овијех истијех писама, с којих сам и ја преписивао — али кад је то и како је било, не умијем казати. Марљивост покојнога проте Ненадовића за чување и прикупљање историјскијех писама биће позната и њојзи ваља и за ово захвалити. Тима пријеписима имао је доброту послужити ме г. Љ. П. Ненадовић.[1])

---

[1]) Истом по што је овај чланак у свему овако готов био сазнао сам да су ова иста писма већ један пут долазила пред учено српско друштво. На предлог г. Гаврила садашњега владике шабачког послата су она друштву од садашњега владике ужичког г. Јаничија који је онда био у Шапцу. То је било између Јула и Октобра 1854. Тада је пет од овијех писама копирао пок. А. Вукомановић а остало је копирано од другога те је стајало у архиви друштвеној, а оригинали су враћени владици, а владика их је вратио опет у Троношу. Упор. Гласник VII. стр. 327.

Copia.

I.

Unterthänigste Bittschrift und klägliche Vorstellung. An Seine Excellenz den Herrn Feldmarschal Graf v. Wallis zu Belgrad.

Euer Excellenz!

Von äußersten Noth gedrungen, unterwinden sich endesunterzeichnete, zu Euer Excellenz ihre Zuflucht zu nehmen, und folgend unterthänigstes klägliches Bitten, im Namen des ganzen, in dem Jadraer, Radjeviner, Schabazer und Valjevaer District lebenden christlichen Volks, vorzutragen.

Vier Monate sind es schon, seitdem obererwähnte Gegenden durch Gottes Vorsicht unter die Bothmäßigkeit des allerdurchlauchtigsten Kaisers verfallen, und durch dessen Waffen und Völker wir von dem Joch unsers Erbfeindes befreyet worden sind.

Nach denen bei Ausbruch des Krieges ergangenen allerhöchsten Patenten, ist uns allen Schutz und Hülfe zugesichert worden, wofern wir bei Gelegenheit des gegenwärtigen Krieges, denen in unsere Länder kommenden k. k. Trouppen alle Unterstützung und Vorschub leisten würden.

Auf diese Zusicherung rechnend, haben wir den verfloßenen Herbst, als des k. k. Trouppen-Corps unter Anführung des Herrn Generalen v. Chernell in unsern Districte einrückte, nicht nur mit den nöthigen Arbeitern, Wägen, Zugvieh und Lebensmitteln alle mögliche Aushülfe verschafft, sondern sogar zuletzt auch wider unsere Regierung die Waffen ergriffen und gef hret, um nur sich selbst und unsere Nachkömmlinge von den tyranischen Oberherrschaft erlösen, und hiedurch Gnade und Schutz bei dem allerdurchlauchtigsten Kaiser erlangen zu können, unter dessen Schirm wir auch ewiglich zu verbleiben, sehnlichst wünschen.

Wider alle Erwartung und Vermuthen aber sehen wir uns dermal von aller Hülfe ganz entblößt, weil alle die Trouppen Canonen, ja alles was wir zu unserer Vertheidigung zu haben glaubten, zurückgezogen, und wir uns selbst überlassen wurden; nur ist noch ein aus unsern eignen Leuten zusammengesetztes Frey-Corps, zur Defense dieser Gegenden zurückgeblieben.

Wie traurig, und betrübt unsere dermalige Lage seye, werden Euer Excellenz selbst gnädigst zu beurtheilen geruhen; da wir von aller Hülfe einer christlichen Macht verlassen sind, und vor uns einen beleidigten, rachgierigen, und weit überlegenen Feind haben, so bleibt uns keine andere Hoffnung mehr übrig, als der bevorstehende augenscheinliche Untergang des gesammt — in diesen Gegenden lebenden Volks; der Verlust aller unserer Habschaften, und Zerstörung unserer heiligen Kirchen und Klöster. In den Jadraer und Radjeviner District ohne den Schabatzer und Valjevaer hinzu zu rechnen, werden 60000 christliche lebende Seelen gezählet, welche ganz sicher zu Grund gehen, und in Gefangenschaft gerathen müssen, wenn ihnen nicht bald eine Unterstützung von S. Majestät dem gnädigsten Kaiser zugeschicket wird.

Das bittere Klagen dieser unglücklichen, die sich blos an uns endesunterzeichnete halten, und um deren Rettung wir bis zum Throne S. Majestät flehentlich uns zu verwenden verpflichtet sind, zwingt uns Euer Excellenz in aller Unterthänigkeit vorstellig zu machen, daß wir von aller Hülfe verlassen uns in der traurigsten Lage befinden, massen wir von Zvornik und Sokol nicht mehr als 4 Stunden entfernt, und von Seiten der Drina die dermal an mehreren Oertern durchzuwaten ist, ebenfalls mit mehreren türkischen Städten umgeben sind.

Wir allein mit dem schwachen und kaum aus 1500 Mann bestehenden ungeübten Frey-Corps sind um so weniger vermögend uns gegen einen so überlegenen Feind, ohne einer k. k. Hülfe zu vertheidigen, als in uns schon von Jugend an die Furcht vor demselben zu tief eingewurzt ist. Denn; wäre dies ewiglich gewesen? So hätten wir schon längst das bisherig schwere Joch abgeschüttelt, ohne mit so vieler Sehnsucht auf eine k. k. Hülfe gewartet zu haben.

Aus obangeführten Gründen sehen wir uns daher bewogen Euer Excellenz von dem allein unsere Rettung abhängt, mit thränenden Augen zu bitten, sich unserer kläglichen des künftigen Heils wegen zu erbarmen, und uns eine Unterstützung von k. k. Trouppen gnädigst zu zusenden. Diese hohe Unterstützung dürfte wo nicht mehr, doch wenigstens in 1000 Köpfe regulaires k. k. Fußvolks, in ohngefähr 200 ungarischer Reutern, und 4 oder 5 Canonen bestehen, welche wir unter uns zu schicken unterthänigst bitten, damit nur unsere Feinde von einer bei uns befindlichen k. k. Unterstützung sichtbar überzeugt werden mögen; wir aber werden alle unsere Kräften vereinigen, und zu Vertheidigung unserer selbst dann dieser k. k. Trouppe, unseren letzten Blutstropfen aufzuopfern nicht versparen. Und versicheren dabei unterthänigst, daß wir mit Hülfe dieser Trouppen unsere bedrängte Gegend werden ganz sicher gegen den dermal befindlichen benachbarten Feind vertheidigen und behaupten können.

Sig. Kloster Tronoscha den 22 Januar 1790.

L. S. Stephan Jovanovich Arhimandrit aus Tronoscha.
† Grigorie Igumen aus Csokestina.
† Gerasim Iguman aus Petkovicza.
† Georgie Berich Protoppop.
† Mathia Knesevich Popp
† Dragutin Petrovich Popp.
† Milia Damjanovich Ober-Knez.
† Laso Galonich Ober-Knez.

II.

СЪ НѢМЕЦКАГО НА СРБСКИЙ.

Преводъ писма ѡтъ високо славнаго хофкригерата, на ихъ ексцелленцію господина архіепископа и митрополита карловачкаго Мойсея ѡтъ Пѫтникъ ѡтсланнаго.

Високо преосвященнѣйшій — благородній!

Колико и радъ есамъ жителѣмъ Їадра, Раѣевине, Шабачке и Валѣвске нахие, по могѫности досадашню

помоћъ и обранъ и у напредакъ придати, и изъ тога узрока генерал-команди ѡтъ армее на знанѣ даемъ, да би сверхъ тога потребная уготовленія учинила; толико видимъ потребно вашей ексцелленціи на писаніе ѡтъ 11-о прошастогъ месеца Ферфара ѡтговорити, и на знанѣ дати, да би они више речени жители, къ онима ѡтъ генералъ-команде устроити ся бѫдѫщимъ приготовленіама са робіаши, коли, колико могѫћи съ прибавлѣнѣмъ ране и са свимъ онимъ што би генералъ-команда за нѫждно и потребито нашла, очевидно и дѣломъ помоществовати хотели, и за исполнѣніе такове непрестанне помощи, опоминяти, возбуждени и унѫћени били би...

Іа ѡтъ Вашея ексцелленціи таковаго нареждениа ѡжидаваюћи, со всякимъ Високопочитаніемъ ѡстаю

Вашея Ексцелленціи

За узрокъ болѣзни Кригс-президента покорнѣйшій слѫга

Бровне mpr.

У Бечу 3-о Марта 1790.

III.

Честный Господинъ Архімандритъ

мнѣ любезный!

Меморіалъ, коега сте Честность Ваша съ прочими Поглавари ѡтъ клера и народа предѣлѡвъ Адранскагѡ, Валѣвскагѡ и Шабачкагѡ мени прошлаго мѣсеца Фебрѫаріа съ прошеніемъ предали, да бы неволю и бѣдно состояніе ваше Ниховѫ Величествѫ явилъ и захтеваннѫ помоћъ противѫ непріятеля испросилъ, нисамъ ѡпознилъ высочайше поменѫтомъ ихъ Величествѫ преко цесаро-Кралевскаго войничкога Совѣта съ препорукомъ послати. Но бѫдѫћи да е препорука наша у оно време ѡправлѣна, кад сѫ Нихово царско Величество у тешкой смертной болести находили се и со тимъ и пакъ слѣдовавшею смертію своею цѣлій дворъ и самое царство у презѣлнѫ

скр'бъ и замѣшателство поставили такѡ, да оно, що смо просили, на скоро уредити се ніе могло; за то и ѡтговоръ на предложеніе ваше и препоруку мою именемъ царскимъ доцканъ мени дошао е; коега вашой Честности овди у преводъ на тай конацъ прилажемъ, да вы собравше и сазвавше нѣколико поглаваревъ ѡтъ вѣдомыхъ предѣлѡвъ, нима ѥснѡ и разговетнѡ прочитате и ѩвите. Но како всевысочайшій дворъ именемъ царскимъ обѣщао е, помоѣь и защищеніе тамошнѣмъ народъ, колико е годъ могуће, чинити, али такѡ, да людство, кад бы тамѡ царское воинство дошло, потребне дѣлателе безь новца, и подвозе даетъ, к томъ и пристараніемъ ране, какѡ що сте обѣщали се, спомоществуетъ; дакле нѫждно е да вы и друге старешине съ народомъ Совѣтъ и договоръ сотворите, можете ли то, что се ѿ васъ ище дати и служити. Мой обаче всѣмъ вамъ Совѣтъ буди, да по оной пословици: Тко хоће да жнѣ, треба найпре да сѣетъ, то и народъ хотеći избавлѣніе исподъ тиранства махометанскога и помоći у очевидной нѣговой бѣди, дужанъ е ѡхотно и са свомъ снагомъ све оно чинити, что мъ къ нѣговъ благополучномъ концъ служитъ. ІА препоручуемъ Честности вашей ѡ овой ѡтъ васъ всѣхъ взыскуемой служаи и споможенію са старешинами посовѣтовати се, и мени по томъ за све право извѣстіе дати како бы и ѩ поредъ тога у состояніе доći могаѡ, да ради вашега напредка содѣйствовати узмогъ.

Въ прочемъ Честность ваша и весъ благочестивый народъ тамошниѣ божественномъ покровъ и защищенію препоручамъ и ѐсмь

Вашея Честности

Смиреный слуга

В Карловцѣ 9-га Марта 1790. М. П.

На крају, као што се по рукопису, којим су два предња слова митрополита Мојсија Путника потписана истом руком која је потписала стоји ово:

Препоручаю же да народ тамошньи поздравите въ твердой вѣры и вѣрности ко всевысочайшемъ домъ австрінскомъ пребыти, и въ тѣхъ ихъ утверждавати непоколебимъ быти, наче же у доброй и непоколебимой надеждѣ да бывают; ни въ чемъ ѿчавающе ся.

IV.

Честнѣйшій господине архимандритъ, мнѣ любезный!

Не само писаніе вашея честности ѿтъ 5-го сего неправно пріймилъ но уже первѣ и ѿтъ консисторізма моего извѣстил се есамъ да честности вашей пензіонъ ѿтъ 200 ф. ѿпредѣленъ, за пребываніе же ваше манастыръ Гергетегъ ѿтъ консисторізма до далше наредби нареченъ естъ. (а) ѿпредѣленномъ пензіонъ ꙗ бо усрдно радую се, что же народа нашего христіанскаго въ предѣлехъ сервіанскихъ живѫщаго касает се, его, ꙗкоже црквеи и манастырей благостояніе и благополучіе ѿтъ бѫдѫщаго всевысочайшаго заключенія зависитъ, аще спрѣчъ нашего царя власти или Тврецкомъ владѣнію подложенъ остаетъ, и за то ради его ничто за садъ радити се не можетъ, зане же ꙗ и такѡ здѣ на далше бавити се не намѣраваю, но кои денъ у Бѫдимъ поспѣшити имѣю, во еже при собранію діеталномъ присѫтствовати, и ѿ добростоянію клера и народа здѣшнагѡ бодорствовати. Еже за садъ во ѿтвѣтъ ꙗвляя, и честность ваша всевишнагѡ покровителства врачая, есамъ и ѿстаю

вашея Честности

смиренный слуга

Вѣнѣ 14-ѡ Юнія 1790 М. П.

Кадъ бѫде коронаціа краля ондакъ хоћю васъ позвати у Бѫдимъ.

V.

ATTESTAT.

Kraft welchen der Wahrheit zur Seuer bestättiget wird, daß Vorzeiger dieses Herr Archimandrit Stephan Jovanovich aus dem jenseitig-grichisch-nicht-unirten Kloster Tronossa in Servien, durch den ganzen Lauf des gegenwärtigen Kriegs vorzüglich während der Belagerung von Bellgrad von allen in der Gegend Zvornik geschehenen feindlichen Bewegungen hieher die besten Nachrichten jedesmal mitzutheilet hat. — Die dieseitig in Zvornik gefangen gewesene Manschaft hat er, von Zeit zu Zeit und nach Möglichkeit, mit den nöthigen Victualien in ihrem bedrängten Zustande versehen und dreien von selben von dort hieher zu entweichen Gelegenheit verschaft, ja er hätte auch zu Rettung der übrigen alles mögliche gewagt, wenn es Zeit und Umstände zugelassen hätten. Da er bey dem jenseitig christlichen Volke im besonders guten Aufsehen steht; so hat er auch bey Gelegenheit, als die Königl. Trouppen im Anno 1789-sten Herbst nach der Belagerung und Einnahme Bellgrad gegen Loznicza, Lessnicza, Lippnicza und Sokol vorrückten; durch seyn Beispiel und Zureden zum Besten des Allerhöchsten Dienstes soviel zuwegen gebracht, daß nicht nur sämmtlich in dortigen Gegenden wohnhafte Christen mit allnöthiger Vorspann und Bedürfniß für die Trouppen beysteuerten, sondern auch ein großer Theil derselben gegen die Türken selbst die Waffen ergriffen hatte.

Als aber auf hohen Befehl die jenseits gestandene Trouppen eingezogen werden mußten; sah sich gedachter Herr Archimandrit bemüßigt um denen wider ihn erbitterten Türken nicht in die Hande zu fallen herüber zu flüchten, folglich sein Kloster nebst denen dazu gehörigen Gütern und Einkünften zu verlassen und nun hier ohne irgend einer Unterstützung bereits 6 Monathe kümmerlich zu leben.

Da er nun seiner Einkünfte und seines Lebens-Unterhaltes verlustig ist; und um eine Aushülfe oder etwa seinem Stand angemessene anderweite Anstellung: bey dem zu Temesvar abgehalten werdenden National Congress das Ansuchen zu machen gesonnen ist; so haben Endesunterzeichnete nicht entstehen wollen,

ihm zum Behuf seines Gesuchs, auf dessen dieserwegen gestellte Bitte, gegenwärtiges Zeugniß um so mehr zu ertheilen, als uns allen ins gesammt dessen geleistete Dienste und dermalig müßliche Zustände bekannt sind.

Sig. Schabaz den 8=ten August 1790.

Долазе 22 орић. потписа с печатима. На печатима су различити знаци и монограми, потписа нијесам могао свијех прочитати; некијех ево: Радобицки, (Hauptmann) М. Николић (Hauptmann) Пантелић (Hauptmann) Ј. Голубовић (Oberlieutenant) А. Стојићевић (Obrister) Михић (Hauptmann) Петар Стојићевић (Hauptmann) Јовановић (Hauptmann) Остојић (Hauptmann) Кобасић (Oberlieutenant). F. v. Wetzlsperg (Oberlieutenant) Видак (Lieutenant) Guretzky de Kornitz (Lieutenant) Н. Кепић (Fähnrich) М. Костандиновић (Hauptmann). Сви су потписи латинскијем словима.

VI.

Высокѡ-превосходителнѣйшій царскій комисаръ!

и высоко-славное Славено-сербское Собраніе.

Мы бѣдный Сервіаны и Бошняци братія ваша испод тврепкаго ига ѡсвободити се толико ꙗко обнадеждиваныи ѡтъ нѣколико лѣть ѡжидавакомъ, і радостію и великимъ желаніемъ нашего избавленія прежде войны чрезъ различныхъ цесарскихъ посилаемыхъ к намъ официровъ в начатій же пакъ войны чрезъ патентъ царскій ѿ фелдмаршала цесарскаго в нашихъ предѣлехъ разсланыхъ і позивомъ помощи; по томъ чрез епископа Бачкога господина Іѡана Іѡанновичъ, како подъ 28-мъ Марта 1788 года посланіемъ писменымъ, тако и персоналнымъ своимъ ꙗко полномощномъ и повѣреномъ позвателю ѡтъ царске стране увѣрены сѫще, без всякаго сѫмнѣнія и страха свергше иго тврскаго владѣнія, прилѣпихомъ всеусерднѣйше къ воискамъ цесарскимъ и многою

нашею погибелію и безчислеными трвдами с четвертое лѣто сіе противв Тврков воевахомъ, кое не непознато и всѣмъ вамъ есть.

Нинѣ же паки на нашв конечнвю погибель и вѣчное несчастіе видимъ нашв ревность совершившвю ся, да милостивѣйшій цесаръ чрезъ внутренія въ царствѣ своемъ нѣкоторія противности и раздори и несогласія, принвжденъ стал ся, нашв землю съ толикимъ трошкомъ и кровопролитіемъ освобожденвю и освоенвю паки Тврком возвратити и миръ съ нашею погибелію всѣхъ заключити изъ коего якоже прежде малыхъ сыхъ днехъ многочислены наша братія у Пожаревци и того предѣлехъ жалосною жертвою Тврком стали се, которыхъ жребіи и насъ со всѣми фамиліями ежедневно ожидаетъ. И таковое возмездіе за нашв ревность и вѣрность постиже безъ всякаго узрока ѿ наше стране. Но что далше сіе жалостное и пребѣдное нинѣшнѣе состояніе а еще и со всѣмъ очаяніе вамъ представлѣемъ, когда и сами вы ѡ томъ расвдити можете. Ібо ваше высоко-славное собраніе всесмиреннѣйше просимъ, во еже бы ихъ цесарѡ-кралѣвскомв величествв, нашемв всемилостивѣйшемв царю, коемв смо се мы сви с тѣшкимъ юраментомъ чрезъ его прво выше реченога господина епископа Бачкаго до послѣдне каплѣ крови наше обвезали, и заклели ѡтъ мала до велика мвжескаго и женскаго полв слвжити и вѣрними на вѣки и съ нашими потомками быти, а наипаче изъ теплаго ко христіанской вѣри слвжби, съ радостію живота своего непощадити но и до конца противв Тврковъ воевати, и наше землѣ освоити неустрашимо настоимъ и въ ново себе ѡбвязати бвдемъ. не токмо у нинѣшнихъ обстоятелствахъ крѣпко настояти но и за всегда цесарв землѣ освоевати, и под державв его предавати, и ѿ всѣхъ непріятелей бранити, точію да насъ и наше землѣ не возвращаетъ Тврком назадъ. Мы сами и маломъ цесарскомъ помощію у оружію и мвниціи, аще и таинимъ начиномъ на прошеніе наше дати

восхощетъ доволни бѫдемо ове землѣ, за време обдержати и обранити донде же цесаръ свое внѫтренѣе царство у миръ постояни приведетъ.

Аще ли ни на коіи начинъ наше сіе прошеніе исполнити се не можетъ: то поне да бы до два мѣсеца продолжили и Тѫрчинъ къ граници нѫтъ не давали докле бы мы наше усѣве и плодове землѣ прикѫпили и на цесарскѫ странѫ пренети могли, поне же у насъ не намте люди толикога плода, како ове године што е Бог даровао. Пакъ просимо данасъ и наше фамиліе во своя нѣдра милости у предѣлехъ погранычныхъ измеждѫ нашихъ единозаконыхъ братіахъ христіанскомѫ стадѫ пріимити и соединыти по увѣренію патентахъ ихъ ѥцеленціи Фелдмаршала ѿ Ласци и выше словѫтагѡ епископа Бачкаго, и военіа слѫжбы дати просимъ умилнѣйше.

Аще ли и сіе невозможно намъ учинити, то ми просимо ихъ Величество и васъ всѣхъ тамо из давна обрѣтающих сѣ нашихъ братіахъ Сербѡвъ, намъ во очаніи ѡставшимъ и конечно бранити се вознамерившимъ, намъ во зло и предосѫжденіе не вмѣняти, но наипаче, елико могѫщи бѫдете, тайнимъ начиномъ у прахѫ и оловѫ намъ помощь у ихъ величества изходатанствовати не ѡтреците се, якоже и Црно-Горцемъ подарено есть. Мы свакояко у погибели крайнѣй обрѣтаем ся, нити би Тѫрци насъ живих до послѣднѣга ѡставили, аще би у миръ заключено было, ако л бы тако, просто без того лѫчше, намъ юначки изгинѫти противъ неприятеля воюющи, неже ли да насъ сѣкѫ како марвѫ. Ако ли ове праведне предъ цѣлим свѣтомъ заслѫжене царске милости, помоћи, защищеніа и избавленіа лишеныи бѫдемо противъ нашего чаянія, мы принѫждени хоћемо быти, под протекцію дрѫге потенціе прибѣгнѫти, а овѫ ѡтреченѫ милость ни мы ни потомци наши ѡтъ рода въ родъ не ћемо заборавити, нихова ради спасенія и бѫдѫще науке.

Далше всѣхъ васъ намъ единокровныхъ братіахъ искренѣйше просимъ не пощадите ни трѫда ни трошка

своегѡ за ѡсвобожденіе землѣ и братіе наше, а Богъ и вамъ и намъ по союзѹ любви помощь низпослати готовъ есть, на кое и надѣюще ся твердо, тверди и постоини въ нашемъ обѣщаніи и вѣрности ѡстаемъ и пребываемъ.

Из различныхъ мѣстъ, из Сербіе 24-го Аѵгѹста 1790.

Сѹденство: Обер Кнезови Мдерскаго, Рагіевачкагѡ, и Мачванскагѡ диштриктѡв:

Маѳеи Кнежевичъ прото-пресвѵтеръ.
Димитрій Геѡргіевичъ Іерей
Милиѣ Петровичъ „
Пантелеймонъ Нешковичъ „
Николаи Петровичъ „
Михаилъ Поповичъ „
Еѵѳиміи Поповичъ „
Петръ Гюричъ Кнезъ
Сима Кикановичъ „
Іоаннъ Попара „
Симеонъ Ковачевичъ „
Іоаннъ Петровичъ „
Цвія Марковичъ „
Іоаннъ Гюричъ „
Богданъ Николичъ Іерей
Авраамъ Петровичъ „
Іліа Іоанновичъ „
Грѹница Нешковичъ „
Маѳей Вѹчковичъ „
Радованъ Вѹчковичъ „
Петръ Протичъ „
Михаилъ Еремічъ протопресвѵтеръ
Гавріилъ Поповичъ священыкъ
Іанко Савичъ „
Викентій Поповичъ протопресвѵтеръ
Милованъ Павичъ Іерей
Симеонъ Іоанновичъ Іерей.

Миліа Таміановичъ оберъ Кнезъ
Василій Алеѯичъ „ „
Стефанъ Вѹчетићъ „ „
Лазаръ Кнезъ
Павле Рашевичъ оберъ Кнезъ
Симићъ Кокановичъ оберъ Кнезъ
Іанко Зебићъ Кнезъ
Тривко Петровићъ Кнезъ
Мафей Добриловичъ „
Сава Ракићъ Кнезъ
Филипъ Іоанновичъ „
Марко Стоковичъ „
Керста Савичъ Кнезъ
Никола Кнежевичъ Кнезъ
Петръ Нешковичъ „
Марко Карапанжичъ „
Сава Самарчићъ „
Алеѯа Савичъ „
Филипъ Савичъ „
Сѹбота Неделковичъ „
Іанко Марковичъ „
Гавріило Драгоевичъ „
Нешко Петровичъ „
Сава Радовановичъ „
Радѹла Іоанновичъ „
Симеонъ Кнежевичъ оберъ Кнезъ
Милованъ Гладовичъ „ „
Драгѹтинъ Поповичъ „ „
Никола Брезычъ „ „
Петръ Мазалъ Кнезъ
Стефанъ Шкоричъ „
Сава Матичъ „
Марко Іоановичъ „
Трифко Поповичъ „
Георгіе Марковичъ „
Андріа Глѹдовичъ

Богданъ Кнежевичъ Кнезъ
Никола Савичъ
Марко Павловичм

Священство и оберъ Кнезови шабачкаго диштрикта.

(М. П.) Григорій Ігѹменъ Чокешинскій.
Пайсей „ Радовашничкій
Георгіе Беричъ прото-пресвитъ.
(М. П.) Ранко Юришичъ. „
Стефанъ Поповичъ Іерей.
Лазаръ Галоничъ Оберъ Кнезъ
Герасимъ Ігѹменъ Петковичкій (М. П.)
Пайсей намѣстныкъ Радовашнич.
Арсеній Іоановичъ Іерей.
Ефта Стопковичъ „
Іоанъ Ковичъ „
Петръ Кодосвичъ Оберъ Кнезъ

Обе ове гомиле потписа, прва из Јадра, Рађевине и Мачве, а друга из „Шабачкога диштрикта“ стоје у два ступца по наособ, (почињући одмах иза текста који је свршен на лијевој страни и прелазећи на десну страну до краја) а испод стубаца с потписима „Шабачкаго диштрикта“ стоје на сриједи ови потписи:

Стефанъ Іоанновичъ архімандрит Троношкій.
Мелентій Іоановичъ намѣстныкъ с братствомъ.
Василій Радосавлѣвичъ Архимандритъ Стѹденичкій с братствомъ.

За тим се на другоме листу, пошто је једна лијева страна остала празна налазе на десној ови потписи с печатима:

(М. П.) Иеросимъ Стояновићъ Петковице манастира игѹменъ
(М. П.) Глигоріе Илићъ игѹменъ Чѡкешински.
(М. П.) Моѵсей Михаиловићъ наместникъ радовашнички.
(М. П.) Геѡргіе Прото(по)пъ Мачвански Беричъ.

(М. П.) Андрей Парокъ Богатичскій Машичъ.

и по што се лист преврне

(М. П.) Макаріе Іаковлевићъ игуменъ монастира Каѡине.

Иза тога се прелази опет на други лист а с оне пређашње лијеве на десну страну и ту пред сваким именом стоји крст у округу.

Имена су ова:

Лаза Кнезъ Бадовинички Галонићъ
Петаръ ѡберъ Кнезъ поцерски Іѡановићъ
Ѳодоръ ѡберъ Кнезъ поцерски Петровићъ
Марко ѡберъ Кнезъ Мачвански Гератовићъ
Стефанъ ѡберъ Кнезъ Мачвански Ковићъ
Урошъ ѡберъ Кнезъ Івановићъ посавски
Бранко ѡберъ Кнезъ тамлавски Іелићъ
Димитрие ѡберъ Кнезъ Посавски
Пантелиа ѡберъ Кнезъ Тамлавски

Нахия Ягодинска.

Бошко Игнатовићъ Кнезъ
Іѡванъ Максимовић
Живко Кѫрнићъ у Гроцкои
Никола Кѫзмановић ѡборъ Кнезъ у Гроцкои
Попъ Марко Радосавлевић пазарске нахие
Лѫка Іѡановић Кнезъ
Станоило Станоиловићъ Кнезъ
Мілѫтинъ Іѡановићъ
Тома Парезановићъ
Іѡвић Іѡановићъ
Попъ Тома Ѳобрадовићъ Селовацъ
Міятъ Стоишићъ Кнезъ
Радоица Трифѫновић Кнезъ
Петаръ Николићъ Кнезъ
Попъ Паво Поповићъ
Милиое Лазаревићъ Кнезъ

Георгие Щрбановић Кнезъ
Попъ Сима Мансторовићъ Кнезъ
Марко Николаевићъ Кнезъ
Теованъ Бѣлзкбаша
Попъ Павле Іо(а)вановић
Димитрие Николић Іереи
Петаръ Іовановићъ Кнезъ

VII.

An Seine Majestät.

Stephan Joanovics Archimandrit zu Kloster Tronoscha in Servien stellet die Klagen des serbischen Volkes vor, und bittet allerunterthänigst um allerhöchsten Schutz und Gnade [1])

Euer Majestät.

Das traurige Schicksal aller christlichen unter der Ottomanischen Bothmäßigkeit seufzenden Völkerschaften, besonders aber derjenigen, die durch ihre äußerste Anhänglichkeit an das allerdurchlauchtigste Erzhaus Oesterreich in dem gegenwärtigen Krieg mit Blut und Gut wider die Pforte verwickelt waren, ist Euer Majestät von mehr den einer Seite bewußt. Die unterzeichneten suchten im Namen des ganzen in dem Jadraer, Radjeviner, Schabatzer und Valjevaer Districts lebenden christlichen Volks die Stimme ihres unbeschreiblichen Elendes mittelst der hier angehängten an den Feldmarschall Grafen v. Wallis unter den 22-ten Jäner 1790 gerichteten kläglichen Vorstellung bis zum allerhöchsten Thron zu bringen, um den Landesväterlichen Schutz und Gnade erflehen zu können.

Das nehmliche thaten sie auch mittelst einer anderen wehemüthigen an den zu Temesvar im vorigen Jahr abgehaltenen

[1]) На леђима.

Illyrischen National-Congress, und den dazu abgeordnet gewesenen k. k. Comissair unterm 24. Aug. v. J. gerichteten Bittschrift.

Sie unterließen auch nicht sich sowohl an den verstorbenen Carlovitzer Erzbischofen und Metropoliten Moysen Putnik, wie auch an den jetzigen Erzbischofen und Metropoliten Stratimirovics zu wenden, um wenigstens Ihr Jammer und Noth Euer Majestät umständlicher und getreuer vorstellig zu machen; aber es half nichts: der allerhöchste Schutz und Gnade blieb noch immer für sie aus, und dieß ohnfehlbar darum, weil das Landesväterliche Herz und Ohr die Stimme ihres Trübsals noch nicht nach ihrem Wunsch vernehmen konnten.

Der Zeitpunkt des geschloßenen Stillstandes, oder vielleicht auch des zu schließenden Friedens, nähert sich, und mit dessen Annäherung vermehret sich der Schrecken ihrer unglücklichen Lage um so mehr, als sie ungewißer sind, was für Schicksal dieselben dabey noch treffen hat.

Daher werfen sie sich vor dem Gnadenthron Euer Majestät und bitten aus dem Grund ihrer beklemmten Herzen, Allerhöchstdieselben geruhen wollen, entweder bei dem zu schließenden Frieden mit der Pforte, wenn die bereits eroberten Provinzen wider aller Hoffnung der milden Regierung Oesterreichs nicht anheimfallen sollten, ihr Schicksal durch die mächtige Vermittelung zu erleichtern: oder denenselben allergnädigst bedeuten zu lassen, wie sie sich Zeiten an noch vor dem gänzlichen Untergang retten könnten? — Sie finden keine Worte mehr, ihr allzugroßes Elend Euer Majestät abzuschildern, um Allerhöchstdieselben zu ihrer Rettung zu bewegen; sie verlassen sich aber gänzlich auf das Landesväterliche Herz Euer Majestät, welches bei ihrem Elende ohnmöglich gleichgültig seyn, oder denenselben Hülfe und Rettung versagen kann.

Wien den 16-ten Februar. 1791.

Stephan Joanovics Archimandrit in Kloster Tronoscha.
Gligorie Igumen aus K. Csokestina.
Jerossim Igumen aus Petkovica.

Georgie Berics Protopopp.
Mathia Knexevics Popp.
Dragutin Popovics Popp.
Milia Damjanovics Ober-knes.
Lazo Galonics Ober-knes.

VIII.

An Seine Majestät. Stephan Joanovich aus dem jenseitigen griechisch-nicht-unirten Kloster Tronoscha flüchtiger Archimandrit bittet, damit ihm außer denen bereitsverwilligten 200 fl. annoch eine hinreichende Zulage zu seinem Unterhalt beigesetzt werden möge.[1])

Euer Majestät.

Das hier in ächter Abschrift nebengehende von Staats- und Ober-Officieren unterzeichnete Attestat bestättiget ausführlich die von dem Endesgefertigten während bis nun anhaltenden türkischen Krieges für das Allerdurchlauchtigste Haus Oesterreich und zum Behuf deren in das feindliche Gebieth vorgerückten Kayserlich-Königlichen Trouppen geleistete ersprieslichе Dienste, und eifrige Verordnungen.

Außer denen bestättigten nützlichen Thaten hat Endesgefertigter in seinem Kloster Tronoscha durch vier ganze Monathe 1000 Köpfen von der Kayserl. Königlichen Militz mit eigenen Kosten unterhalten, und durch solchen Unterhalt einen ansehnlichen Aufwand gemacht.

All dieses that er mit desto größerer Bereitwilligkeit als seine wahre Absicht war, durch die glückliche Kayser. Königlichen Waffen, die jenseitige Länder unter die christliche Bothmäßigkeit zu bringen und unter derselben Schutz der gewünschten Ruhe sich zu erfreien. Gleichwie aber durch die Entziehung der jenseits gestandenen Militz die ganze Gegend mithin auch das Kloster Tro-

---

[1]) На лепима.

noscha der feindlichen Bothmäßigkeit abermals ausgesetzt worden ist: also gerieth Endesgefertigter in den Nothfall, sich herüberzuflüchten, und sein Kloster zu verlassen, wodurch Ihm alle Hoffnung benommen wurde wiederum rückkehren zu dürfen, um nicht der Rache des ergrimmten Feindes ein Opfer zu werden.

Es haben zwar Seine Majestät laut der in Absicht anschlüßigen Allerhöchsten Entschließung, ihm Endesgefertigten zu dessen Subsistenz bis sich zu seiner anständigen Versorgung eine anderweite Gelegenheit ergeben dürfte, einen Unterhalt von jährlichen aus der Peterwaradeiner Cassa zu erheben habenden 200 fl. allergnädigst bewilligte Summe bei der anhaltenden Theuerung kaum auf die tägliche Verköstung hinreichend ist, hingegen Endesgefertigter vermög seiner Würde für seine Bedienstung auch einen Bedienten zu unterhalten und sich dabei anständig zu kleiden benöthigt ist.

Als, in solchen bedrängten Umständen unterwindet sich Endesgefertigter seine Zuflucht zu Euer Majestät mit der allerunterthänigster Bitte zu nehmen; womit ihm aus Rücksicht des obangeführtenmassen bestätigten Diensteifers, und weil er in seinem verlassenen Kloster Tronoscha bis 6000 fl. jährlichen Einkommens bezogen hat, zu seinem hinreichenden Unterhalt, außer denen bereits allergnädigst ausgemessenen 200 fl. aus der väterlichen königlichen Milde annoch eine für die Erhaltung seines Charachters angemessene Zulage beygesetzt werden möge.

Wien den Febr. 1791.

Stephan Joanovich, aus den jenseitigen griechisch nicht Unirten Kloster Tronoscha in Servien flüchtiger Archimandrit.

IX.

Copia.

Euer Exellence!

Die feyerlichen mit der erhabenen Unterschrift Euer Excellence im allerhöchsten Namen des allerdurchlauchtigsten Monar-

chen an das christliche unter der türkischen Botmäßigkeit begriffene Volk im Jahre 1787 erlassene Aufforderungs und Versicherungs Patent haben unglaublich muthvolle Regungen und Bewegung sämmtlichen Völkerschaften, geistlichen und weltlichen Standes bewirkt. Das auferforderte Volk sammt der Geistlichheit, die es demselben vorpredigte, hat nach der äußersten Anstrengung aller ihrer Körperlich- und Vermögenskräfte alles das genau erfüllet, wozu es berufen worden. Der endesgefertigte ist nicht der letzte unter der Zahl derjenigen die sich in dem gegenwärtigen Türkenkrieg um den allerhöchsten Dienst, und um das Volk besonders ausgezeichnet hat. Jenes Volk, das sich selbst vergaß um den Willen des Monarchen mit vereinigten Kräften vollzuziehen, seufzt nun nach Schutz und Hülfe, und zittert in der tiefen Ungewißheit, was es für Schicksal zu erwarten hat. Der Endesgesetzte hat im Namen eben dieses Volks, und in seinem Namen mittelst den fußfälligsten Bitt und Klagschriften um den höchsten Schutz und väterliche Vorsorge bei dem huldreichsten Monarchen gebeten. Er unterfangt sich auch hiemit um die hochgnädige Unterstützung Euer Excellence und glaubt von Hochdemselben nun mehr alles hoffen zu können, da Euer Excellence das Schicksal und die ganze Lage des Volkes am besten bekannt sind.

Wien den 18. März 1791.

Stephan Joanovics Archimandrit aus
Kloster Tronoscha in Servien.

X.

Copia.

An Ihro Excellence Hochwohlgebohrenen H. Grafen v. Balascha

unterthänigste Aeußerung!

Euer Excellence haben mich sammt dem Archimandriten aus dem Kloster Tronoscha zu Servien Stephan Joanovics vorgerufen und uns im allerhöchsten Namen unsers allergnädig-

sten Monarchen über folgenden Umstand mündlich zu befragen geruhet.

Als nemlich:

Nachdem Seine Majestät, als gütiger Landesvater auch für das servianische Volk besorgt, und entschloßen sind, demselben Landesfürstlich Schutz und Gnade allergnädigst angedeyen zu laßen: so ist es auf den Fall, wo die siegreich schon eroberten Länder der milden Regierung des Allerdurchlauchtigsten Erzhauses Oesterreich nicht zu fallen sollten erforderlich zu wissen: Wie groß eigentlich die Anzahl des aus jenen Gegenden herübertretten wollenden Volks, der orientalischen Kirche seyn dürfte, und in welchen Bezirken es sich niederzulassen wünschte, um im voraus veranlassen zu können, damit es sowohl mit dem hinlänglichen Terrain, als auch sonstigen bürgerlichen Subsistence nöthigen Vorrath versehen seyn könne? —

Worauf wir uns auch unterfangen unsere unterthänig gehorsamste Aeußerung im Nachfolgenden zu geben. Es ist nicht allein uns Endesgesetzten, sondern auch der ganzen Welt bewußt, daß das jenseitige Volk theils aus eigenen Antrieb das türkische Joch abzuschütteln, theils aber auch durch die öffentlich kundgemachte Aufforderungs-Patenten einen Krieg wider den Erbfeind der Christen zu führen bewogen, während des gegenwärtigen Kriegs ihr Leben, Haab und Gut thätig angewendet hat, um sowohl sich selbst, als auch jene Provinzen der Ottomanischen Bothmäßigkeit gänzlich zu entreißen, und sich alsdann der Regierung des Hauses Oesterreich zu überlaßen; daher kann auch unmöglich gezweifelt werden, daß alle jene Völkerschaften, auf den Fall, wenn ja die bereits eroberten Provinzen, dem allerdurchlauchtigsten Erzhaus nicht anheim fallen möchten, lieber herüber zu tretten, als sich der erbitterten und durch sie selbst wegen Anhänglichkeit an den Kais. Königl. Hof beleidigten Regierung der Pforte mit der unausbleiblicher Gefahr der unmenschlichen Marterey fernerhin zu übergeben. Jedoch die Zahl der herübertrettenden Familien und ihren Wunsch diesen oder jenen Bezirk bewohnen zu wollen, könnte man keineswegs anders sicher

angeben oder glaubwürdig bestimmen, als wenn allerhöchsten Orts eine aus wenigen mit Ansehen, Glaubwürdigkeit Landes und Sprachkentniß versehenen geistlich, Militair und Provincial Individuen zu bestehen habende Comissio mixta angeordnet, und mit der Activität dahin abgesendet werden möchte damit selbe sowohl die Zahl der herübertretten wollenden Familien sammt ihren Gesinnungen genau erheben, als auch dieselben, mündlich und schriftlich versichern könne, unter welchen Begünstigungen, und für ihre anfängliche Subsistence von Seiten des Staats zu treffenden Vorsichten sie an und aufgenommen zu werden hoffen könnten: und dieß zwar um so mehr, da es nicht zu läugnen ist, das viele Tausende Seelen von den so genanten Emigranten die in Ungarn, Croatien, Slavonien und Banat verschiedentlich vertheilt waren, wegen Mangel der gehörigen Anstalten vor Hunger, Durst, Kälte, und ohne den letzten Geistlichentrost empfangen zu haben dahin entschieden sind, welches ein sehr trauriges Andenken vorzüglich bei dem jenseitigen Volk hinterlassen hat.

Daß aber übrigens die ganze Operation der unmaßgebig angerathenen Comission mit wenigen Kosten, und in kurzer Zeit vollzogen werden könnte, dieß trauten sich die Endesgesetzten über sich zu nehmen und auszuführen.

Wien 22. Febr. 1791.

Daniel Alexievics Landes-Comissair
von Kraina, und
Stephan Joanovics Archimandrit
aus dem Kloster Tronoscha in Servijen.

Copia.

XI.

An Seine Majestät.

Basilius Radoszavljevics Archimandrit sammt den Religiosen des Klosters Studenicza in Servien bitten um Erlaubniß einige ihrer Mitbrüder aus Pancsova als ihrem gegenwärtigen Aufenthaltsorte, in die benachbarten Ortschaften, um Almosen zu sammeln, abschicken zu dürfen.[1])

---

[1]) Ово је на леђима.

Euer Majestät!

Aus dem beiliegenden Attestat werden Eure Majestät allergnädigst abzunehmen geruhen, was die Religiosen des Klosters Studenicza in Servien bey Gelegenheit, als die Türken im Jahr 1790 um das in Palanka Karanovatz liegende Commando des serwischen Frey-Corps ganz aufzuheben im besagten Kloster sich zu versammeln anfingen, zur Verjagung derselben und Rettung der Palanka beigetragen; und wie sie dieses Commando durch 13 Tagen gratis unterhalten, hernach aber, als selbes auf Befehl sich zurückzog, aus Furcht der von Seite der Türken ihnen wegen des den k. k. Trouppen geleisteten Vorschubs gewiß bevorstehenden Mißhandlungen, sich mit den Trouppen zurückzuziehen genöthigt fanden, das Kloster und alles ihr Hab und Gut, beweglich und unbewegliches Vermögen verlassen haben; weiters mit welchem Eifer und Treue sie bey mehreren Gelegenheiten den k. k. Trouppen als Kundschafter nützliche Dienste geleistet, die sämtlichen Familien aus mehreren Ortschaften Serviens herüber gerettet, die Waffenfähigen zu Kriegsdiensten beredet, ja selbst einige ihrer Mitbrüder die Waffen ergriffen! In tröstender Hoffnung daß Euere Majestät für die Linderung ihrer Drangsalen, und Verbesserung ihres widrigen Schicksals auf die Zukunft ländesväterlich gewiß zu sorgen geruhen werden, haben sich von Belgrad nach Pancsova beinahe gegen 30 Seelen übergezogen allwo sie ihrer künftiger Bestimmung im Elend entgegen sehen.

Sie sind vollkommen überzeigt daß Euere Majestät allerhöchst dero Vaterauge in der Folgezeit gewiß auch auf sie wenden werden, allein weil sie gegenwärtig in einem so elenden Zustande sich befinden, daß sie sich nicht mehr behelfen können, daher finden sie sich nothgedrungen Euere Majestät fußfällig zu bitten, ihnen mit Vorwissen des Erzbischofen und Metropoliten, wie auch der übrigen Bischöfe allergnädigst zu erlauben, daß sie einige ihrer Mitbrüder in die Verschetzer, Temesvarer, Arader, Bacser, abschicken dürfen, um durch Almosen-Sammlung sich die

unentbehrlichsten Nothdurften verschaffen, und dadurch ihr äußerstes Elend einigermassen, lindern zu können.

Wien den 4. April 1791.

Basilius Radoszavlevics, Archimandrit
samt den Religiosen des Klosters Studenicza
in Servien.

XII.

Copia. 213.

An den Herrn Erzbischof und Metropoliten.

Uiber die schon einige Zeit in der Verhandlung gestandene Aufnahme der herüberzukommen antragenden Unterthanen von der servischen Nazion, ist nun mehro die Allerhöchste Entschließung herabgelangt, und die Ausführung dieser Uibersiedlung dem Herrn Feldmarschall Grafen von Seiner Mayestät anvertraut worden.

Gleich wie nun der k. k. Hofkriegs-Rath um die Befolgseinleitung der Allerhöchsten Resoluzion bereits angegangen worden ist, eben so wurde demselben erinnert, daß man in so weit sich der Herr Feldmarschall Graf Wallis des Vormaligen Erzbischofs zu Belgrad und nunmehrigen Offner Bischofs zu bedienen finden dürfte man demselben sich dazu mit aller Eifer und Thätigkeit zu verwenden, von hieraus bereits an gewissen unter Einem aber auch dem hier befindlichen Arhimandriten des servischen Klosters Tronossa Stephan Ivanovics mitgegeben habe, daß so wohl er als der Oberkneß Alexievics von Crajova sich zuerst allhier bey einem löbl. k. k. Hofkriegs-Rath behörig melden, nach der von dort allerfals überkommenden Weisung und Anleitung genau benehmen, sohin aber auch, in so ferne der Herr Feldmarschall dieselbe bey dem Vorhabenden Uibersiedlunggeschäft zu gebrauchen finden dürfte, alle ihren Kräften aufbiethen sollen, um seiner Majestät mildeste Absicht, und das damit verbundene eigene

Beste der herüber zu siedeln wünschenden Servien thätig zu erzielen.

Auch dem Herrn Erzbischof und Metropoliten wird demnach solches einerseits um von denen, was dem Ofner Bischofen und dem Archimandriten Ivanovics aufgetragen worden ist, in der Könntniß zu seyn, so wie anderenseits in der Absicht eröfnet um die den Servischen Familien zugedachte Allerhöchste Gnade, und somit überhaupt auf die Illyrische Nazion mehrmal bethätigte mildeste Rücksicht Seiner Mayestät auch bey dem diesseitigen Volk dieses Ritus bekannt und geltend zu machen.

Graf Franz Ballasha mpr.
E. v. Krauß m. pr.

Per Sacram Caesareo Regiam Apost. Majestatem

Wien den 22. April 1791.

Anton v. Baldany m. pr.

XIII.

Пречестнѣйшій архимандрить

мнѣ любезный!

Шилѣмъ вамъ две копіе, едни что самь царъ благодаріо ѡтъ твое стране, дрѹги ѡтъ декрета що самъ садъ добіѡ и по овой копіи да пріимишъ новце и како се заповеда да учинишъ. Ако ниси досадъ новаца пріміѡ, да дођешъ у Земѹнъ да дашъ квитъ и пріимишъ новце и о свемъ томъ что скоріе да ми ѹвишъ при чемъ есмь

Пречестности вашея

Благохотный

Въ Бѣлградѣ 17 Іѹніа

Діонисій Поповичъ.

(Писано је 1791.)

XIV.

Пречестнѣишимъ господиномъ архімандритомъ, преподобнѣишимъ ігуменомъ и пропгуменомъ и прочимъ іеромонахомъ: честнѣишимъ протопресвитеромъ, благоговѣинѣишимъ священникомъ поповом же и діякономъ и всѣмъ чинъ церковномъ. По том же благороднимъ и во Христа Бога правовѣрнимъ ѡбркнязовомъ и прочимъ князовомъ, терговцем же и землѣдѣлцемъ, христолюбивомъ воинствъ. И всѣмъ православнимъ Христіаномъ: ѡбрѣтающих ся во убогой сервіянской земли и во всѣхъ предѣлехъ славенно-сербскаго народа: общество наше желаетъ радовати ся многолѣтно.

Вашемъ христолюбію желећи благое поспѣшеніе и на враги видимія и невидимія побѣдъ и ѡдолѣніе: и каковимъ любо начиномъ доброе награжденіе за ваше спасеніе и избавленіе и ѡсвобожденіе ѿ лютаго гмиинаго ида тврецкаго ига: кое трвда и трошка своего пощадѣли писмо идвћи код велике господе и по мѣстомъ говорећи и молећи за ваше спасеніе, плити ѡтъ царске стране помилованіе: кое еще въ Темишварѣ, въ соборъ един ищанцію народа ради предложили есмо с моленіемъ да би се и пред царско величество изявило и тако за нашъ тщету и погибель не вѣмъ ѡтъ когѡ сокровенна и пред царско лице неизнета дрвгъ из Бѣлиграда ѡпредѣлихомъ и та е такожде сокровенна и неизявлена: ми же надаюћи се и чекаюћи какова бвди ѡтъ царске стране ѡтговора и того не сподобисмо воспріяти, донде же сами со своими ногами у Бечъ не идохомъ и своими рвкама у царске рвке ищанцію предахомъ, кое тамо удостоих ся ѡтговора воспріяти таковаго да ако би заѡстала Сербія цесарска да би со свачимъ нашъ народъ помилованъ біѡ и обдаренъ: то есть конѣмъ, воловомъ и новцемъ и никакове даціе за неколико да не бисте давали: ако ли би се Боже сохрани предала Сербія Тврком, кои би человѣкъ при-

бѣгао на цесарску страну, да му се даде кућа царска и коњѣ и волове и проче како смо више являли: обаче болѣ би намъ било у нашой земли бистру воду пити: нежели овамо кафу с млекомъ и с шећеромъ варити: а како находимо и разумѣвамо у садашнѣмъ возмущенію: да милостивѣишій цесаръ чрезъ внутреннія въ царствѣ своемъ нѣкоторія противности и раздори и несогласія принужденъ есть нашу землю с толикимъ трошкомъ и кровопролитіемъ освобожденую и освоенную паки Турком возвратити и миръ с нашею погибелію всѣхъ заключити: того ради вашему хрістолюбію восписуемо: да ако би се така несрећа трефила: да се просимо и царско величество молимо да би се со овакимъ начиномъ миръ заключио: како что е Каравлахія била да би ми турскомъ царю отсѣкомъ новце давали колико би се у миру заключило: а Турци у насъ да се не міешаю нити нине наше ни мселими нама да суде. Но со обще народскимъ согласіемъ да изберемо еднога отъ нашихъ поглавитыхъ людей кои ће всѣмъ намъ комендатъ бити: како что е біо у Влашкой Богдан бегъ и онъ да би отсѣкъ что бы било између насъ совокупляю и турскомъ царю пошиляю: а ми на нашои земли да би могли мирно радити и себе уживати; за сіе да просимо и молимо ихъ царское величество да с нами тако уредити могли би и на сіе прошеніе вишше помянути лица архімандрити, ігумени, іеромонаси, протопресвитери, священници, оборъ князови и прочи князови, терговци, земледѣлци и все хрістолюбівое воинство кои су воевали и кровь свою за землю и отечество наше проливали: сви купно да бисте се на таковое прошеніе подписали и по овому брату нашему фришко опредѣлили кое ми хоћемо паки у Бечъ пути: докъ се не би несрећа наша трефила да се миръ заключи, потле намъ неће бити за користъ плити файду по що би се миръ заключио: но того ради у Бечъ сада походимо да прошеніе обще народско царю представимо

и ако не би могао аустрінскій домъ сіе совершити, то есть цесарскій домъ: ми живота и трѹда своего пощадити не ѣемо исти и у конгрезъ то естъ хелчискій соборъ и свимъ царствамъ тѹжбѹ представити да не би заѡстали под проклетимъ агарянскимъ насиліемъ и чтогодъ више можемо, трѹдиѣемо се заради васъ за що ви сте насъ содержавали до днесъ, а ми по свакой истини не жалимо и главы своя положити за васъ, а сами видимо да се нема ко трѹдити за васъ. То би могаѡ митрополитъ Бѣлиградскій, обаче добіѡ е епархію Бѹдимскѹ накъ за тамо се стара а ми се немамо за що старати кромѣ за васъ и до каплѣ крови не ѣемо се ѡтреѣи васъ: но и ми просимо ѡтъ васъ ваше подписаніе: со ѡвакимъ начиномъ да ви насъ на сіе дѣло шалете ѡтъ свега народа: како междѹ вами есмо се родили и ви насъ за старіе познали и како у почетки рата ми васъ на воинство воздвизали и ви насъ слѹшали тако сада да согласіемъ вашимъ идемо за васъ говорити и ѡтговоръ давати и то с вашими печати и подписомъ да намъ ѡправите а ми колико е могѹѣи хоѣемо се трѹдити и трошка своего и трѹда пощадити не ѣемо. То вамъ пишемо и добра здравія желимо: а ако сте томѹ благодарныи на то се подпишите и господа Бога усердно молите да се сіе дѣло совершити бѹдетъ. Ми же ѡстаемо

Вашега хрістолюбія всѣхъ благъ желатели,

(м. п.) Стефанъ Іѡанновиѣъ архимандритъ троношки

(м. п.) Василіе Радосавлевиѣъ архимандритъ стѹденички с братиєю

(м. п.) Іѡанъ Миловичъ протопрезвитеръ ѡгодински.

XV.

№ 313. Von der k. k. Illyrischen Hof-Kanzley an den Herrn Archimandriten Stephan Iwanovich. Ex offo.

Da nunmehr in Angelegenheit der herüber zu tretten antragenden Unterthanen von der servischen Nation die allerhöchste Entschließung herabgelangt, und die Ausführung dieser Uibersiedlung dem Herrn Feld=Marschall Grafen v. Walis von Seiner Mayestät allergnädigst anvertraut worden ist: so wird dies dem Herrn Archimandriten zu dem Ende erinnert, damit derselbe sowohl als der Oberknes von Crajova Alexievich sich zuerst allhier bey dem k. k. Hofkriegsrath behörig zu melden, nach der von da allerfalls überkommenden Weisung, und Anleitung sich genau zu benehmen sohin aber auch in so ferne der Herr Feld=Marschall Graf v. Wallis dieselben bei dem vorhabenden Uibersiedlungs=geschäft zu brauchen finden dürfte, allen ihren Kräften aufzubiethen — mögen, um Seiner Majestät mildeste Absicht und das damit verbundene eigene beste der herüber zu siedeln wünschenden Servier eben so thätig, als entsprechend zu bewirken.

Graf Franz Ballassa. m. p.

F. v. Krauß. m. p.

Per sacram Caes. Regiam Apostolicam Majestatem

Wien den 22. Decem. 1791.

Anton van Baldany.

III.

На реду ми је, да додам овдје остало што сам сазнао о овијем стварима из писама, која су се такође нашла у Троноши заједно с овијема, која пак није вриједно штампати цијела. Уз то сам из осталих извора за историју онога времена, који су ми били при руци, извео и склопио површан нацрт цијелога онога рата; нека би што више било прибрано на једном мјесту, кад је већ о оном времену поведена ријеч, и нека би се дало више свезе и јасности овоме чланку, којим нијесам хтио пустити ових писама без икаква коментара.

Године 1788. заратила се Аустрија с Турском с тога, што се Турска завадила с Русијом, а Аустрија је с Русијом у алијанцији стајала. У томе рату, који је оглашен 25. Марта (9. Фебруара н. р.) узет је Шабац јуришем 11. Априла 1788 године, али се војничка кретања даље у околину нијесу чинила те године. Команда града Шанца дата је била грофу Бранковићу и Аустријанци су га то љето и утврђивали. Бојиште те године бјеше остало око Бјежаније према Биограду и око аустријскога стана у Земуну. За тијем се бојиште премјестило у Банат, у који Турци под јесен бијаху насрнули. У ово доба овога рата погинуо је знаменити Коча, по коме се сав овај рат по многијем крајевима нашега народа прозвао Кочина Крајина. Он је у почетку рата по-

бунио народ на Турке.[1]) Жалост, што се о томе ништа више не зна.

Прем да је тешко из рђавијех њемачких хроника о овоме рату ишчупати и одвојити учешће наших људи а особито тадашњу судбину Србије,[2]) опет, докле није био освојен Београд 1789, није се ништа по Србији од главне команде радило. Што је чињено, чинили су сами Срби који су уз аустријску војску устали, чинио је Михаљевићев фрајкор и његови капетани. На какав је начин устао српски народ у овијем странама, наћи ће се и у овијем писмима, особито у VI. гдје се помиње да је о том радио бачки владика Јован Јовановић (Шакабента). Добротом г. Љ. П. Ненадовића имам у рукама једно писмо његова оца, покојнога проте Матије Ненадовића, у којему он приповиједа шта је упамтио о овом времену. Лијепо ми пристаје да пустим нека овдје говоре саме његове ријечи: „Поште 1787 моме оцу као обркнезу долазили су људи, доносили манифесте те он разбацо по ђамія и сокаци да Турци знаду да оће рат Немац на Турке. 1788, чини ми

---

[1]) Српски рјечник В. С. Караџића стр 295. Крајина Кочина.

[2]) На прилику шта се може исциједити из оваких извјештаја: „Михаљевић на то оде са својим Србљима дубље унутра и већином ослободи Србију од Турака са особитом и печувеном слободом“ или „Мајор Михаљевић са својим Србима прави чудеса по Турској; наши још на овој страни узнемирују Београд, а он, 10 сати далеко од Београда, иде по шумама и путовима, тражи и дочекује Турке у засједама, бије, сијече и роби, да Турци од страха нигдје га дочекати не смију.“ (Срб. Лѣтописъ 1844. III. 37. 38.)

И Ст. Шумарски је радио све по њемачкијем писцима, којима је најмање стало било баш за оним што би нама за историју наше земље највише требовало.

се у Ферварy м., пређе неки Міюшко шнайдер, пренесе добош, подбуни мога оца а мои отац Петра Ракарца, Лазара из Ябучя, малога Янка из Оглађеновца и Милисава из Орашца, покупе валѣвску нахію, изтераю Турке из Валѣва баш на наш чисти понеделник, то сам очима гледо, попале и оду на Чачак. Начини се шанац у Кличевцу, покупе фрaнкор и сви од воивода ванђираю лаитнанима а мои отац за отличіе у боеви обрлаитнат, и тако су валѣвску нахію чували од Турака и пресѣцали походе босанске турске к Београду, а ужичка, соколска подринска све су мирно стояле под Турцима. У Шабцу є сѣдіо генерал, а шабачки кнезови и калуђери по нешто арача купили и у Зворник слали тайно (а можда су и знали Немци).“ Ово је најјасније и најљепше свједочанство како је у оно вријеме освојена и ослобођена Србија. Тако је у тај мах српски заставник Вујадиновић, 19. Јуна отишао из Забрежја, гдје су били опкопи и главни стан српскога фрајкора, на Бачевце више Сокола на Дрини, гдје је побио 150 Турака, заплијенио једну заставу, лијепа одијела и оружја, 40 коња, 100 волова, 800 оваца и много новаца, које је све подијелио међу Србе.[1]) Мало послије њега, 26. Јуна, отишао је, опет из Забрежја, с трећином своје подручне војске Михаљевић на Хасан-пашину Паланку, отме је и попали око 10. Јула и задобије такође силни плијен.[2]) Сју-

[1]) Срб. Лѣтопись 1844. III. 37—38.

[2]) Срб. Лѣтопись 1844. III. 38—39. Што се тиче биљежења дана, гдје сам се држао Срп. Лѣтописа, може се наћи погрјешака, јер је тамо неуредно — негдје по римском а негдје није.

традан врате се натраг у Палеж. Ту су изгинули силни Турци и паша се једва жив спасао. То је све чинила само српска војска, од Срба из Србије.

У осталом види се да је земљу био страшно обузео ратни перед. И томе, а и самоме толиком прогоњењу са стране Турака био је узрок и покрет народни од 1787, који спомиње Л. Ранке[1]) и који су подигли у Србији људи надајући се да ће заратити Аустријанци, но прије него што су они доиста заратили. О томе покрету који се спомиње и у мало прије споменутом писму проте Матије Ненадовића, мени сад није ништа опширније познато. Међу писмима, напријед штампаним, у IX. има спомена о томе, како је патентима позиван наш народ да устане на Турке 1787, дакле прије рата. О томе још спомиње Ј. Ђурић у животу Карађорђијеву.[2])

Међу тим покрај горе споменутих гласова у хронологији Ст. Шумарскога штампаној у „Србском Летопису“ о војевању и јунаштвима српскога фрајкора налазимо и гласове о кресељавању и пребјегавању нашега народа у аустријске земље од силе и од немира турскијех. „Многи Срби с фамилијама бјегаше из дубљине на нашу страну, јер их Турци, мало и велико, што стигоше, губише. Од Мораве дође их више хиљада у наше опкопе под Забрежје; многи пријеђоше и населише се у Сријем

---

[1]) Die Serbische Revolution. Von Leopold Ranke. 2. изд. Берл. 1844. 175 стр. (Мој пријевод стр. 145.) — Гласникъ др. срб. слов. IV. Живот Карађорђев од Ј. Ђурића.

[2]) Гласник IV. 90.

и Банат.“[1]) О овоме пресељавању имамо још више извјештаја. Тако под 16. Јуна 1788 стоји у бр. 52 те године „Wiener Ztg-a,“ „како се са свију страна из Угарске и из осталих с Турском пограничних ћ. кр. држава јавља, да је сваки дан све већи број турских поданика који се у Аустрију селе; и из најдаљих крајева од Ниша и Видина доселиле су се различите имућне породице у Угарску и Славонију молећи се за царску заштиту. По жупанијама су се свуда застарали, куда ће смјестити те многе досељенике.“ У истом листу, броју 65. од 1. Августа стајало је: „Досељавање турских поданика у ћ. кр. области непрестано је многобројно. Варадински кантон предаје те људе сријемској, бродској и вировитичкој жупанији и градишканској и пожешкој регименти граничарској. Тако исто хрватске и банатске пограничне регименте насељавају по ближњим жупанијама оне досељенике који не ће да стану у војничку службу. По званичним извјештајима доселило се из Турске у Сријемски комитат до краја Јула 855 породица, које износи 5732 мушкиња и женскиња. Они су дотјерали са собом око 1300 коња и ждребади, до 5000 грла говеда, 8000 оваца, 3000 коза и до 2000 свиња. Окром тијех понамјештано је по тој жупанији још 475 породица. По осталијем већим жупанијама ова су досељавања далеко знаменитија; *у тијем се жупанијама тиме знаменито множи број радијех руку.*“[2]) То пре-

[1]) Срб. Лѣтопис 1844. III. 38.

[2]) Die freiwillige Theilnahme der Serben und Kroaten an den vier letzten österreichisch-türkischen Kriegen, dargethan in einer Sammlung gleich-

сељавање није мало потрајало. Још 1789 год. 8. Маја бр. 40 доноси Wien. Ztg гласе, како се доселило преко Баната из Турске више од 2000 људи.[1]) То се сачувало у повременијем писмима, да и не помињем народно причање, које нам је сачувало доста спомена о овоме, али које сваки дан све више и заборавља своје успомене.

То су разметнуте црте, из којих је са свијем тешко склопити слику онога времена, да би се према њојзи могла изучавати психологијска страна цијеле ствари. Али је очевидно, да је све што се по Србији радило те године у корист аустријску радио сам народ. У фрајкору су били сами Срби, па и у цијелој војсци, која је под аустријскијем заставама те године војевала на Турке било је највише Срба. Спомиње се, да је самијех граничара било 100.000.[2])

И ако немамо ништа што би нам објаснило којим је путем постао фрајкор, не треба нам ни говорити како нема сумње да је он постао највише сам собом, најмање пак руководством аустријских војничких поглавара.[3]) Многи су, на сву прилику, своје породице и имање прво смјештали у Аустрију у безбједност, па су послије ишли те војевали по Србији и били се с Турцима. То на прилику приповиједа за Карађорђија Јанићије Ђурић.[4]) Теже је наћи, ко-

---

zeitiger geschichtlicher Urkunden. Wien 1854. Druck von Reck und Pierer. Стр. 274.

[1]) Ibidem, 283.

[2]) Срб. Лѣтопису 1844. III. стр. 12..

[3]) Cf Die freiwillige Theilnahme стр. 298.

[4]) Гласник IV. 93—94.

лико га је на број било, а врло би вриједило. Међу тим ваља знати да је било више фрајкора дуж границе аустријске. Најзнаменитији, Михаљевићев, хватао је, како бих ја сад рекао, Шумадију до Подриња, а преко Мораве у Браничеву био је некакав други фрајкор, као што ћемо, мало даље, видјети из бројева које наводи Ст. Шумарски. Крај Хрватске је био *св. Ђурђа фрајкор*, а у Босни су се фрајкори звали *сережани*. На истоме мјесту, у књизи мало прије поменутој, стоји да је у фрајкору било (извјештај је у Wien. Ztg бр. 92 од 6. Нов. 1789) 1 ескадрон хусара, 18 компанија физилира, и 4 компаније стријелаца, свега 5049 људи, које није мален број. Ст. Шумарски вели да је у Априлу 1789. Михаљевићев фрајкор бројао 2000 људи, а у Wien. Ztg-у од 9. Фебруара бр. 15 стоји да их је тада било 2500,[1]) а српски „Брановачки“ 1600.[2]) Види се дакле да се фрајкор знамените множио и да су људи већином код својих кућа зимовали. Исте године, мало касније, у половини Октобра, налазимо да је исти Михаљевићев фрајкор био нарастао на 8000 људи. То доиста није мало, нарочито кад знамо да је и осим тога било фрајкораца.[3]) Из 1788 године немам више шта казати; нијесам могао више ништа наћи. Најглавније је у свему што је земља била помућена и што се ничему није знало рачуна. Чете фрајкорске, управо рећи, више су браниле народ, на који се изљевала освета и пакост турска

[1]) Die freiwillige Theilnahme etc. стр. 280.

[2]) Срб. Лѣтопись 1844. IV. 15.

[3]) Срб. Лѣтопись 1844. IV. 24.

, враћале Турцима мило за драго, а народ је бјежао, и то силно, као што се може видјети из наведенијех извјештаја.[1])

Међу тим су се и Турци из Баната очистили, и кад буде пред зиму, серашћер из Биограда, Абдулпаша, уговори с Аустријанцима примирје. 1789. наставило се ратовање. Српски је фрајкор и ове године чинио знамениту услугу око опсаде Биограда, чувајући и чистећи околину од Турака. Још Јануара прешао је Михаљевић из Бољеваца у свој редут на Забрежју, купећи дружину. Цијелога љета те године у Србији је био главни посао аустријске војске да освоји Биоград. То се почело већ у саму јесен. Михаљевић је први са својим фрајкором кренуо се са Забрежја к Оструживици. Тада је послано око 500 коњаника са два штапска официра да обилазе изван стража по околини, мотрећи на непријатељска кретања. Михаљевић је послије заузео позиције у Гроцкој и у Коларима чувајући опсаднике од навале турске с леђа, јер је Абди-паша врзао се око Ћуприје и на нишком путу. Колике су биле услуге аустријској војсци од српског фрајкора нека покаже ово. 11. Септембра 1789 издата је наредба како ће бити јуриш на подграђа биоградска. Међу војском одређеном за јуриш налазимо 4 фрајкорска капетана, а мало даље, пред крајем цијеле наредбе, стоји: „Кад се знак на јуриш да, који ће се доцније објавити, *изаћи ће четири својевољна капетана са својим одјељењима хитно против палисада, отво-*

[1]) Упореди шта приповиједа из овог времена о Карађорђију Јанићије Ђурић, његов секретар. Гласник IV. стр. 95.

рике ове, или ће преко ових пректи, све ће потући што се противило буде. Остале колоне даће пробијене у палисадама јаме тако раширити, да може по компаније проћи и за топове путове поравнати.“[1]) Због рђава времена јуриш се није могао свршити у онај дан у који је заказан — али даље, гдје се спомиње јуриш треће колоне,[2]) видимо доиста, да „својевољци“ нијесу штедјели ни крви ни живота. Истом по што је те године освојен Биоград, почео се кретати српски фрајкор да озбиљски осваја Србију. То је било 1789 у саму позну јесен и у овај су мах освојени и крајеви у Подрињу и Крајини неготинској и Карановац и Крушевац. У ово вријеме већ замашају наша писма, која се овдје на видјело износе. Биоград се предао Аустријанцима 25. Септембра и међу погодбама, које су Турци заискали, стоје двије, којима су они искали да се Србима и Јеврејима који су у Биограду па би хтјели с њима поћи, зло не учини и да се за онда ни од кога тужбе на њих не примају.[3])

---

[1]) Срб. Лѣтописъ 1851. II. 33. 34. „Освојење Биограда год. 1789“ које у овом Летопису заузима 61 страну, извађено је из „аустријског војеног летописа“ 1825. IV. који у оригиналу нијесам могао добити. Ма да је опсада довољно пространо описана, поглед је савршено официјалан аустријски. Ријетко кад, једва на два три мјеста, стоји поред фрајкора да је српски, а може бити да у оригиналу ни тога нема.

[2]) На истом мјесту стр. 42.

[3]) Срб. Лѣтописъ 1844. IV. 19. — Ausführliche Geschichte des Krieges zwischen Rußland, Oesterreich und der Türkei und der daraus entstandenen nordischen Krieges. Wien 1791. Gedruckt und verlagt von Joseph Georg Oehler. IV. p. 300 и т. д. По извјештају Османпашином било је тада у Биограду свега 25000 становника, и то: 2000 свешт. реда, чиновника и одличнијех заједно са

Послије тога предузеле су се озбиљски операције по Србији. Обриштар Давидовић са бродским и варадинским баталионом отиде одмах преко Кленка под Шабац да путове од Турака чува. 1. Октобра њега налазимо у Ваљеву одакле се често пушкарао с Турцима.[1]) Брановачки српски фрајкор стани се у Неготину и крај воде Тимока гдје се у цијелој околини дигне на оружје сав листом народ.[2]) А мало касније, 10. Октобра, исти обриштар Давидовић креће се са својима из Ваљева к Шапцу, одакле је отишао к Љешници. То је било због навале турске од Зворника, јер је у Лозници стајало 5000 турске војске под командом капетана Видајића, Градачца, Тузле, Пребесника и паше Зворничког. Wien. Ztg. од 6. Новембра 1789. бр. 92. овдје нам опет мало попуњава празнину. Лаудон је, стоји тамо, дао ђенерал-мајору Чернелу војске и убојне опреме да би могао из шабачке нахије продирати даље у Србију и предузимати против непријатеља што би допустиле околности. Тако се обриштар Давидовић кренуо у Љешницу 10. Октобра. Турци из Љешнице измакну у Липницу а обриштар, чујући да у Липници има само 300 људи, натури се с коњицом за Турцима и стане их живо гонити. Али је турска сила била јача, и он морадне вратити се натраг к

свијема који су њима припадали; око 9000 жена, 4000 дјевојчица, 3000 дјечака и 7000 посаде, међу којом бијаше 1000 рањеника. Само се не зна како је ово све по вјери и народности било подијељено, је ли све турско, и ако није, колико је било Хришћана у ондашњем Биограду.

[1]) Срб. Лѣтописъ 1844. IV. 20.

[2]) Срб. Летописъ 1844. IV. стр. 20.

својој колони. Међу тим бјеше Турцима стигла помоћ из Лознице. Турци навале бијесно и аустријској војсци стајаше све на коцки, те она потегне и потоњу снагу, живо се одупре и разбије их преко све њихове бијесне навале. То пресуди судбину свијех тих позиција. Турци оставе и Липницу и Лозницу и на лозничкој скели тако нагну преко Дрине, да их се и у води много подавило.[1]) У „Срб. Лѣтопису“ у хронологији Ст. Шумарскога стоји овај бој мало друкчије описан. Ондје се вели да је обрштар Давидовић отевши Љешницу послао своје капетане Турцима у страну, те их тако разбио. Сутра дан је тек ушао из Липнице у Лозницу, гдје се састане с ђенералом Чернелом,[2]) који се из Ваљева кренуо, према плану напријед уговореном, на Лозницу да се сусретне с Давидовићем.[3]) Из Лознице су се Аустријанци, 16. Октобра, с ђенералом Чернелом кренули на Зворник, али долазили су само на Дрину и нијесу прелазили у њ не имајући потреба за опсаду, него Варадинци опколе Соко. 22. Октобра почну се бојеви око Сокола, у коме је

---

[1]) Die freiwillige Theilnahme 299—300.

[2]) Срб. Лѣтописъ 1844. IV. 22.

[3]) Die ausführliche Geschichte V. 17—18. — Ма да сам се довољно трудио — ни сад немам довољно потврде, нити ми је јасно како је ова операција извршена. Држим да ће најприје бити овако. У писму проте Матије Ненадовића, горе спомињатом, он спомиње како је подриска нахија освојена од Турака, и спомињући труде архимандрита троношког Стевана, вели, како је изашла „војска из Шабца, а *Валѣвски франкор* од овуд. Попале све до соколског града и тукли (се) не знам колико и врате се натраг, а после преко Саве, чини ми се да ће бити 1791.“

било 200 Турака и 6 топова. 25. Октобра дође од Сребрнице 400 Турака и јурише, ма их Аустријанци надбију. Турцима стигне помоћ. Отвори се бој, који је трајао четири сахата и Давидовић уступи турској сили и врати се преко Саве на зимиште, „јер у Србији опустошеној нема се гдје зимовати.“[1]) То је било с крајем Октобра. Ово је таман стање, које се може сложити с писмом I. По ондашњим извјештајима ђенералне команде главне војске од 1. Новембра[2]) ђенерал је Чернел повукао кордон од Раче, гдје Дрина утиче у Саву, преко Бадовинаца. Љешнице, Липнице, Лознице, Крупња и Ваљева. Што се ваљда сва војска аустријска била повукла у Сријем и чување се освојене земље оставило фрајкору из ондашњег народа, тужише се они фелдмаршалу Валису.

У овај мах се и на другим странама, а особито на јужнијем крајевима, око Мораве, најживље радило. У овај мах је Михаљевић освојио Карановац, и што је по народни значај овога покрета још знаменитије, мало касније и Крушевац.

Као што се у Србији око Дрине и Лознице била турска сила, пошто је освојен Шабац, стекла у Зворник, одакле се њихова линија пружала Соколом на Ужице, Карановац и Ниш, те су операције аустријске на томе крају узимале за темељ Шабац и Ваљево, — тако су према нишком, скопљанско-алексиначком и ново-пазарском путу држали Аустријанци Јагодину и Ћуприју, држећи тијем средину међу

---

[1]) Срб. Лѣтопис 1844. IV. 23.

[2]) Die freiwillige Theilnahme 301.

својим операцијама у Подрињу и на Тимоку око Видина; и боље чувајући свезу с Биоградом. Из Јагодине су се и Ћуприје почеле послије освојења Биограда операције на Ниш и Карановац па даље линијом на десно и к Ужицу.[1])

21. Октобра отишао је ђенерал-мајор Ото, старјешина српске војске, трагом Абди-пашиним, који се за вријеме биоградске опсаде примицао к Биограду, а Михаљевићеви Срби у овај су мах заузели Параћин и Шупељак, па се капетан Стојковић примицао и к самоме Нишу.[2]) По извјештају ђенералне команде биоградске[3]) ево како се кренуо Михаљевић према Караповцу. Бојали су се да не би Турци, утврдивши се у Карановцу, сметали што аустријској војсци у заузетим већ на нишком путу мјестима. Осим нешто хусара повео је он уза се 10 компанија Срба из фрајкора и чувајући се добро од Крушевца и Ужица ударио је на Карановац. Отео је Карановац 8. Новембра; јер Турци нијесу правог бојa ни дочекали.[4]) Пошто се мало одмори, Михаљевић се са својима врати натраг у Јагодину. Више ништа не налазимо забиљежено.

Послједње операције 1789. налазимо у Крајини око Видина, гдје се помиње капетан српски Миленковић, који је пред Божић слао једно одјељење своје војске пред Ниш, пуштајући глас да је он авангарда аустријске војске. „Паша видински, који

---

[1]) Види Гласник IV. стр. 96—99.

[2]) Die freiwillige Theilnahme 302

[3]) Die freiwillige Theilnahme 304.

[4]) Опширно су изложене операције на поменутом мјесту.

је намјеравао ићи с војском к Београду, на овај глас остане на миру. Сад настане зима, наши фрајкори, од којих су Турци имали смртни страх, остану у Србији, цијелу зиму турска села пљијенећи и узнемирујући“ приповиједа хронологија Ст. Шумарског.[1]) Тако су нам поменуте горе операције у Крајини прве послије оних код којих смо отојич стали. У почетку су рата 1789 Турци били опет упали у Банат и дошли у Мехадију, али су брзо одатле потиснути и аустријска војска, подигавши народ на оружје, као што је прије већ назначено. освоји Кладово 28 Октобра, а с њиме и цијелу Крајину. Пред Божић почну се Турци кретати према Кладову и у Крајину, из Видина, — али их кладовски заповједник одбије. Тако се заметнуло више бојева крај Црне Реке, око Неготина, Прахова и Буковче.

Због овијех кретања турске војске добио је налог и Михаљевић да учини с друге стране диверсију против непријатеља и да удари на њ у Крушевцу или гдје на другом мјесту.[2]) Михаљевић се крене 21. Декембра из Јагодине преко Ћуприје и Сталаћа нишким путем. Пошто се добро обезбједио са стране Алексинца и Прокупља склопи Михаљевић авангарду од фрајкора и „нерегулашке војске“ (разумије се све самих Срба из Србије) под капетаном Симоновићем. Михаљевић састави каре од три компаније. међу драговољце помеће стријелце, а хусаре пропусти напријед, на заповједи те музика засвира и

[1]) Срб. Лѣтопись 1844. IV. стр. 25.

[2]) Die freiwillige Theilnahme 323.

стане се из топова пуцати на варош. На то Турци испадну из вароши, пјешице и на коњима, и навале с таком силом, да се капетан Симоновић морао повући натраг к инфантерији, која је била састављена у каре. Турци навале да зађу за леђа карама инфантерије. Војска се одупре живо и сусретне Турке ватром из пушака и из топова, на које се они узмакну у варош. Ватра топовска гоњаше их једнако и стане палити куће по вароши, а драговољци и стријелци јурише те отму варош и истјерају Турке. Међу одличнима у овом боју спомињу се од Срба капетани: Гвоздановић, Симоновић, Јововић, Стриковић (?) и Радовановић, поручник: Војиновић и потпоручик Ивичић.[1])

У исти мах, кад је узет Крушевац, на другој је страни капетан Симић истјерао Турке из Студенице. Ђенерал-мајор Ото, који је ове године управљао пограничним зимским стражама, био је и сам пошао с нешто војске преко Мајданпека у Крајину, али се врати, јер међу тим се бјеше кренула турска војска из Ниша на српски фрајкор. Њу узбије натраг капетан Стојковић и по томе остане све на миру до краја Јануара. 31. Јануара 1790. крену се опет Турци из Ниша и дођу до Параћина, али их у некоме шанцу ту дочека исти капетан Стојковић и врати их натраг. У овај мах налазимо, да су Турци ударали и на капетана Симића, *који се налазио у Карановцу*, а за којега мало прије сазнасмо да је протјерао Турке из Студенице.[2])

[1]) Die freiwillige Theilnahme 325.

[2]) Die freiwillige Theilnahme 328.

Одавде нам је јасно да је он у Студеници за мало боравио, па не смијући се дуго задржати отишао натраг у Карановац. Кад с овијем испоредимо писмо XI, врло ће се лијепо подударити догађаји са стањем ондје показанијем. Мало даље, кад видимо како је било турске војске у Чачку и како се новопазарски везир спремао с те стране на Јагодину, ово ће нам се још боље освијетлити.

Сад већ прилазимо да ставимо у ред и пошљедње војне покрете, које налазимо записане.

При крају Марта спремаху се Турци из Алексинца и Бање да ударе на Јагодину и на српски фрајкор, који је у Јагодини боравио. С њима у договору спремао се од Ужица и Чачка (гдје се такође налазило турске војске на 1500) новопазарски везир да удари с десне стране. Михаљевић смисли не чекати их, него он сам удари на Турке у Алексинцу. Ствар се сврши тијем, што Турци буду опет побијеђени и с великом хитњом оставе Алексинац. Затече се у Алексинцу силна храна, и што не могну понијети, оно попале или од стоке врате људима од којих је узето, па се 28. Марта врате опет у Јагодину.[1]) Још је било у почетку и на крају Јуна неколико бојева око Видина и то је све што налазимо 1790 од ратних операција.

По свему се види одсудан дефенсиван карактер у свему ратовању послије освојења Београда, кад изузмемо нешто мало офензивних махова у први мах. Чему се пак, разматрајући дјела, ми довијамо, то налазимо баш међу званичнијем биљешкама записано.

[1]) Die freiwillige Theilnahme 328—329.

Wien. Ztg. од 8. Марта № 23 има како је фелдмаршал гроф Валиски отишао 23. Фебруара у Смедерево „у коме мјесту ваља да буду до послије половине мјесеца Маја готова сва утврђења. *Почем пак у осталој Србији нема никаква мјеста, које би се могло држати, осим Смедерева и Биограда*, то ће се сва војска из не утврђене пусте земље повући у та два мјеста, *будући се чује да је у овај мах намишљено држати се у Србији само дефенсивно. Услијед тога се већ повукла наша војска из Лознице, Љешнице и осталијех села шабачкога округа ван Шапца.*“ [1]) — То је дакле баш оно стање, које је изазвало I. II. и III. писмо од штампанијех овдје, и које је узрок свему осталоме покрету који нам се осталијем писмима освјетљава.

Док нијесмо оставили разгледање сувремених извјештаја, имамо још да се забавимо око двије три ствари. Не ваља пропустити без потврде и намјеру и тежњу, на коју се ишло међу подигнутим нашим народом са стране Аустрије, и ако ми имамо и онако довољно узрока да будемо о свему пуно увјерени.[2]) Кад је Михаљевић освојио Карановац, пустио је на слободу педесетеро робља, које је ондје затекао. „Кнезови карановачке нахије изјавише поданичку вјерност у име свију становника карановачкога округа и подвежу се да ће скупити 2000 људи да чувају Карановац.[3]) Мало напријед, гдје

[1]) Die freiwillige Theilnahme 327.

[2]) Cf Л. Ранке. гл. V.

[3]) Die freiwillige Theilnahme. 307. Даље стоји: „300 andere aber, sammt ihrem Vermögen, über die Morava herüber zu bringen,“ чему не могу да знам на што је.

се приповиједа како је заузета, у то исто вријеме, Јагодина, Ћуприја и Параћин, стоји, како се велики дијел земље предао у поданство и како су сви становници заклели се на вјерност пред ђенералом Отом, који је био поврх Михаљевића старјешина пословима народнога фрајкора и народнијех драговољаца који се такође у војевању и у отимању мјеста по Србији спомињу.[1]) Исто тако поступање сусретамо у Михаљевића пошто је освојио Крушевац. „23. Декембра 1789, стоји тамо, предани он у Крушевцу и сазове кнезове из околнијех мјеста, саслушав их гдје исказаше вјерност према цару. Послије се држало благодарење Богу и Михаљевић нареди да се цркве српскијех владалаца, које су се налазиле у граду и у којима су Турци, од како су заузели Србију, коње држали, очисте и спреме на ново за службу.“ К овоме иде и ово што у Ст. Шумарскога налазимо: „Сва Србија закуне се бити вјерна нашем ћесару и до послѣдње капи крви за њега се борити; *и заиста, како прошастих ратова тако и сада чинила је нашем двору особите војничке услуге.*[2]) Куд ће свечанијега признања од овога. Контраст међу узапмањем и враћањем свак ће ласно погодити.

У писмима из оног времена, у овом чланку штампаним, особито у првима, наћи ће се свему овоме још довољно потврде; међу тим из свега ће бити лако математички извести резултате како се радило и по оним мјестима за која не стоји назначено, према

---

[1]) Die freiwillige Theilnahme.

[2]) Срб. Лѣтопись 1844. IV. 24.

овоме што се сачувало назначено — тим више, што је историја довољно сачувала карактер аустријске политике према Србима.

Међу тим као што је познато, оволики напредак не могне остати непознат у Европи, ни што се тиче Аустрије ни што се тиче Русије. Особито се у овај мах подигне Пруска, стара супарница аустријска, која се бојала да се Аустрија освојењима на југу не осили — и уз њу Холандска и Енглеска. Уз то нијесу остале без уплива ни промјене и трешње које настадоше у слијед француске револуције,[1]) нарочито на договоре и слогу међу Аустријом и тадашњим њезинијем супарницима. Опасност, које су се с те стране бојали, нагонила их је управо, да се како било сложе и договоре. Уз то је аустријски цар Јосиф II. био преминуо 8. Фебруара 1790 и 1. Марта преузме владу брат му Леополдо II. И прилике се бијаху промијениле — а овоме и онако, може бити, није било до Јосифовијех планова. Пруска тргне војску на аустријску границу и то особито помете Аустријанце те не наставише освајања која им помоћу српскога фрајкора бијаху у Србији онако пошла за руком.[2]) С тога су све операције и устукнуле 1790. Видјесмо, да се ван оно мало пасивне одбране коју су Срби сами чинили, није тада више ништа ни радило; да се према Турској бијаше предузела потпуна дефенсива.

[1]) Cf. мој пријевод Л. Ранка. Историја српске револуције I. Београд 1864. 68—69.

[2]) Cf. Срб. Лѣтописъ 1844. IV. стр. 29—30.

Ево савременијех ријечи, које описују тадашње стање аустријско. „Леополдо II. затече тада наслѣдне аустријске земље у врло опасном стању. Истина се рат с Турском славним аустријским војевањем бијаше толико срећно унаприједио, да се ваљало надати или новом срећном ратовању или пробитачном миру, али се на границама њемачким примицала са свијем друга олујина. Пруски краљ Вилхелмо *бијаше закључио с Портом уговор о алијанцији* и због те алијанције било је врло прилике да ће доћи до рата с Пруском. Помоћ од Угарске бијаше од пријеке потребе у рату с Турском, а Угарска се тада налажаше у врењу, од којега се било оојати врло жалосним пошљедицама, макар да је Јосиф II. неколико дана пред своју смрт повратио био Угарској тражена права и слободе и њихову краљевску круну. Највећи дио аустријскога Нидерданда бјеше се отргао од Аустрије и тражаше себи независност с оружјем у руци. Па је било незадовољства и по осталијем крајевима монархије. Да заборавимо на друге нереде у унутрашњости, бијаше настала особита скупоћа. За живота Јосифа II. не бијаше изабран краљ римски и послије његове смрти затече се њемачко царство без старјешине. Зарад велике револуције прошле године, Француска се налазила у страховитој кризи, па се ваљало бојати да пошљедице од те кризе не снађу и друге монархичке државе.“[1])

Овијем је бачено довољно свјетлости на тадашње стање Аустрије, које се у овај мах особито

[1]) Die ausführliche Geschichte V. 90—93.

тиче и нашега народа. Из штампанијех напријед писама онога времена види се довољно колико су се оне ствари тицале наших људи, а није без свезе са свијем овим догађајима ни сабор народа српског у Темишвару који се ове године држао и којему су се Срби из Србије (cf. VI. писмо) обраћали.[1]) Али се нама ваља још мало забавити да довршимо овај лагани цртеж онога времена.

Од Пруске се бојао још Јосиф II, и он је већ био почео прикупљати војску на пруску границу, а Леополду је II. то био први владалачки посао. У осталом зарад немира у Француској нити је Пруској нити је њезинијем савезницима било до тога да се упуштају далеко зарад Турске. Почне се радити, да се постави мир status quo, како је било прије рата. Аустрија, притијешњена као што је била и видећи све своје планове разбијене, пристане на то и учини се договор да буде конгрес у Рајхенбаху у Шлезији.

На томе конгресу сврше се и потпишу прелиминари за мир двјема изјавама од стране пруске и аустријске међу посланицима обадвију тијех држава. Главно је у тим прелиминарима да се начини мир према status quo како је прије рата било. Пруска је, замјењујући Турску и радећи у име њезино, примила то тако с тијем, да се даљи договори о миру сврше с драговољним пристанком са стране

[1]) Акти тога сабора штампани су у Земуну 1861. (Акта сабора народа Србскогъ у Темишвару године 1790 држаногъ и царска рѣшенія. Печатао и издао И. К. Сопронъ). Што у тој књизи нема нигдје спомена о поменутоме писму, видјеће се узрок касније мало.

Турске, *да се освојене турске земље врате Турцима послије утврђеног мира;* и да *Аустрија да Пруској накнаду* (aequivalent) *ако би сама тијем миром што присвојила или добила*,[1]) а да се одрече сваког обећања према Русији и сваке даље свезе с њом. То је потписано у Рајхенбаху 15. Јула 1790 и одмах јављено у Цариград.

Послије су непријатељства — а и онако се већ слабо војевало — са свијем обустављена и начињено је примирје на девет мјесеци.[2])

Послије тога се договарања наставе; и Русија пристане да се помири с Турском. И доиста 23. Јула (4. Августа н. р.) закључи се мир у Шиштову. Међу чланцима тога мира има о јадним Хришћанима, који потегоше све своје да се боре уз Аустрију, само један, који гласи овако: „Es soll künftig ein beständiger, und allgemeiner Friede zu Lande, und zu Wasser zwischen beyden Reichen, und völlige Vergessenheit aller in dem nun geendigten Kriege verübten Feindseligkeiten seyn, so dass die Einwohner von Montenegro, Bosnien, Wallachei und Moldau ruhig zu ihren Besitzungen zurückkommen können, ohne je bestraft zu werden, dass sie sich gegen ihren Souverain erklärt, oder dem kais. königlich. Hofe gehuldiget haben.“ (Члан I)[3]

Као што се види, Србија није никако ни споменута.

---

[1]) Die ausführliche Geschichte V. 151—160.

[2]) Die ausführliche Geschichte V. 160.

[3]) Die ausführliche Geschichte VI. 280.

Осим тога је ријешено, да се одмах пошљу комисари који ће земљу од Нијемаца преузети. А у члану VIII. уговора стоји за оне поданике, који су се међу тијем преселили својевољно испод господства једне владе, да се не повраћају, но да буду гдје се ко затекао, који ли би имали непокретних добара у земљама које ће сад опет пасти под два царства, онима да буде слободно остати гдје се њима боље свиди.

Тијем смо свршили прикупљање матерјала за ово вријеме и саставили га, колико нам је обиље његово допуштало, у цјелокупну слику. Према овом нацрту лако ће се наћи вријеме и мјесто свима напријед штампаним писмима. Искупивши тако на једно мјесто растурене и испретргане биљешке о томе времену, пријећи ћемо овдје да побројимо још неке ствари нађене међу троношкијем писмима о ондашњим народним мученицима.

Већ сам доста помињао архимандрита Стевана, особито у првоме чланку. У његову животу од пок. Вука Стеф. Караџића [1]) стоји да је он, родом будући из Јадра из Текериша, отишао у Троношу и ондје се млад покалуђерио па и „заархимандритио још турскога и њемачкога рата.“ — „Уз рат је био, приповиједа се тамо даље, у реду онијех људи, који су највише народ против Турака подбуњивали; а кад Нијемци учине мир с Турцима и врате се натраг, он пристане за њима, молећи их у име свега

[1]) Даница. Забавник за годину 1829. Издао Вук Стеф. Караџић. У Будиму, у штампарији краљевског универзитета пештанског. стр. 2—4.

оностранскога народа српског, кад их тако остављају, *барем да им даду руку помоћи у цебапи и у оружју, па да се они сами бране од Турака.* А кад се досади и њему узалуд молити и Нијемцима његове молбе и укоре слушати, онда побјегне из Сријема натраг у Србију и предавши се Турцима дође опет у Трошоту, као у своју кућу.“

Кад се, према овдје штампанијем писмима, баци поглед на свеколику радњу архимандрита Стевана и на његово врсно заузимање, муку и трудбу око народнијех ствари ондашњега времена — као и на здраву свијест и патриотско схватање сувременијех ствари, које се у архимандрита Стевана не потлачено свуда показује, — не може се одрећи да архимандрит Стеван доиста припада међу прве људе од онијех који су се у оном покрету трудили око народнијех ствари. Ја се још бојим да овако смјерно признање није мало према његовијем трудима. По овијем писмима пак може се и живот његов, особито вријеме уз аустријски рат с Турцима, опширније нацртати но што је у Вука, као што ова писма и иначе објашњавају кратку биљешку Вукову.

Онда дакле, кад је аустријска војска из узрока напријед показаних, оставила Лозницу и освојено Подриње и управо цио онај крај изван Шанца, униљао се једнако архимандрит Стеван, не би ли се како год одржало Подриње онако очишћено од Турака. Томе пустом, али врсном заузимању красан спомен имамо у писму I. Послије тога је он оставио све, па измакао са животом за аустријском војском у Шабац, ваљда у почетку 1790. Сва прилика

да је ту пробавио до пролећа, јер међу овијем писмима нашла се путна исправа, дата њему („емигранту из Турске Стевану Јовановићу архимандриту“) 5. Маја 1790 (17. н. р.) у Митровици да може ићи у Будим. Не могох наћи за што је тада путовао тамо. По том се вратио или у Шабац или негдје на друго мјесто, а за то је вријеме и ствар аустријскога рата с Турцима сазрела: примирје у Рајхенбаху било је већ потписано, па се могло за њ и у Шапцу знати. Међу тим по писму митрополита карловачког Мојсија Путника (III.) у коме се архимандриту јавља за пензију, дознајемо да је архимандриту дата пензија, по што је Подриње напуштено Турцима, само што не налазимо нигдје споменуто којим је начином то било. Из тога писма видимо даље, да му је конзисторија одредила за пребивалиште манастир Гргетег. У осталом налази се једно писмо које баца прилично свјетлости на ову ствар о пензији архимандрита Стевана. То писмо је писала варадинска команда 14. Маја 1790 (26. н. р.) питући од ђенералне команде да она одреди у који ће се манастир смјестити архимандрит Стеван, јер је варадинској команди наложено да може издавати из своје касе 200 фор. архимандриту Стевану. Из тога писма видимо да је пензију дао архимандриту Стевану сам цар некако у почетку Маја, јер дворски ратни савјет (Hof-Kriegsrath) издао је 3. Маја заповијест, да се та пензија почне давати архимандриту Стевану од 4. Маја 1790. За ту пензију стоји да му је одређена до повратка његова у манастир Троношу или докле му се иначе

гдје мјеста (Versorgung) не нађе. Чему пак цијела ствар иде морао се архимандрит још напријед довијати, чим је око пензије радио.

По што смо овако о свему обавијештени, сусретамо свједочанство, које је међу овијем писмима штампано под V и које нам отвора на његове ствари са свијем нов поглед. По томе писму као да је архимандрит стално боравио у Шапцу и одатле пословима којекуд одлазио. Кад је он узео то свједочанство од официра аустријске војске која је боравила у Шапцу, одмах сјутрадан, а то 28. Јула 1790 дата је архимандриту Стевану у Кленку[1]) путна исправа да може ићи у Темишвар. Осим те путне исправе, која се међу овијем писмима нашла, има и друга, дата у Митровици 29. Јула (дакле сјутрадан) исте године.

Из првога писма датога му у Кленку 28. Јула види се да је архимандрит тада ишао у Темишвар ради народнога сабора (тамо се назива „*илирски*“) а нама је лако разумјети како је њему највише стало било да разбере како ће стајати српске ствари на ондашњему сабору и хоће ли се моћи што радити за овостранскн јадни народ, којему се са варљиве политике спремала доиста жалосна судбина. — У овоме је путу архимандрит прошао кроз Нови Сад 17. Августа. У Темишвару се није дуго забавио, јер одмах 21. Августа потписат му је пасош за Биоград. Овоме даљега трага ми не налазимо. Писмо штампано овдје под XIV. потписано је 24. Августа. Да ли је њега архимандрит носио уза се, или је

[1]) Село $^1/_4$ сахата више Шапца, на аустријској страни.

њега ради отишао из Темишвара у Биоград — не могу разазнати. Довољно да се у овај мах засушују извори по којима ја ово састављам. Од даље радње архимандритове прво нам наступа његов пут у Беч 1791 у по зиме, Јануара мјесеца. По свему се види да се није нигдје смиривао радећи око народнијех ствари и да је тога ради често путовао. Ова племенитост и прегоријевање нека се не сметне с ума. У писму XIV. врло је драгоцјен онај изјав гдје три прва човјека од свештенога реда радећи у име народа моле људе да се потписују на прозбу цару и казују светињу своје мисије и разумијевање своје дужности. У архимандрита се Стевана доиста подударају и дјела с оном изјавом. О томе путу архимандритову у Беч имамо ми и путне исправе из којих ћу ја повадити овдје све што је вриједно. Сам рад његов у Бечу освијетљен је писмима, штампанијем напријед. Архимандриту је Стевану дата путна исправа да може ићи у Беч најприје у Митровици 9. Јануара 1791. Исправа гласи на четири мјесеца и у њој се помиње да архимандрита прати ђак (Knabe) Коста. Друга му је исправа (ваља да од поште) дата у Осијеку 15 Јануара 1791. Та је писана латинским језиком и у њој стоји за архимандрита Стевана „qui nostris in expeditione bellica ad Zokol laudabiliter, ex totis viribus, adstitit." Та иста путна исправа потписана је за повратак, у Бечу 10. Априла. Тада је архимандрит дошао у Биоград. Како је његов посао у Бечу жалосно ишао, познато је и без писама, по самијем пошљедицама, а овдје се у појединости колико толико љепше освје-

тљава. Међу тијем има писама међу често поминатијем трошкијем за која ми се није свидјело да их је вриједно штампати цијела, него сам из њих повадио све оно што ће припомоћи к освјетљењу већ поменутога. Из штампаних се овдје писама види, а познато је и онако, каквом је политиком Аустрија вазда ударала кад је освојивши српске земље и уз освојење подигавши народ будећи му надање у ослобођење од Турака — увијек готово све по пређашњему напуштала Турцима. Као да се ишло на то да се туђом (српском) муком што задобије, наравно себе ради, на што лакши начин, али, на пошљетку, да се игра ни на који начин не изгуби. Ова пошљедња добит је пресељавање народа српског у аустријске крајеве.[1]) Нама је врло добро познато (а прилично су знали и ондашњи Срби, али су се као очајници и за сламку хватали) чијим су понајвише трудом освајане српске земље и како су оне послије уступане натраг крвноме непријатељу нашега народа. Цијела пређашња политика јавила се у пошљедњем рату, и мало прије наведени чланак I. шиштовскога уговора довољан је свакоме да га поучи, којим је погледом Аустрија (њена ли политика) гледала на ове ствари.

Нема у пошљедње вријеме ни једног рата аустријског с Турском који се није свршио једном неизоставном чињеницом, пресељавањем српскога народа у аустријске земље. Против навале турске грађен је бедем од живих прсију, од јуначке снаге. И то

---

[1]) cf о томе: Синан-паша. Написао П. Срећковић. Биоград државна штампарија 1865.

исто пресељавање, које сувремени њемачки извјештаји доста простодушно карактеришу као „множење радних руку“ није изостало ни послије 1790; о њему се Аустрија врло лијепо постарала и није га изгубила из вида ни кад се градио уговор о миру у Шиштову. Кад се архимандрит Стеван 1791 бавио у Бечу, све се од његових молаба и слушало и не слушало али се није никојом приликом пропуштала брига о пресељавању народа из Србије у аустријске стране. Свједочанство овоме имамо и у писму X. особито свијетло. Али прије него што нам дође на ред да додамо двије три биљешке к овоме, на реду нам је још једна од личних ствари архимандритовијех. Нека не буде тешко читаоцу и овдје се стријети. „Животи појединијех људи врло су скопчани с историјом народа њихова, — вели Вук Ст. Караџић, баш пред што ће описати живот истога нашег архимандрита, — јер се у њима назначују многе ситнице, које се у историју не могу пометати, а опет јој велику свјетлост дају.“[1]) Пред што ће архимандрит Стеван поћи из Беча натраг у Србију, замоли се илирској дворској канцеларији, да му се да *у зајам* 4—500 фор. сребра због тога што се истрошио путујући у Беч и забављајући се у њему. На то илирска дворска канцеларија предложи цару: „Ob nicht statt des angesuchten Vorschußes dessen Zurückzahlung dem Supplikanten zu schwer fallen dürfte, demselben vielmehr ein geringeres Geschenk bewilligt werden wollen.“ По томе предлогу цар тако и нареди 14. Маја 1791. и двор-

[1]) Даница IV. 1 стр.

ска каса (Hofkammer) пише у Биоград, да се то исплати архимандриту Стевану. Али: њега тамо не нађу. За то је, зарад те исте ствари, писано Маја 1791 митрополиту Стратимировићу да потражи и нађе архимандрита и да га упути како му се ваља постарати да до својих новаца дође. Од овога писма нашла се међу троношкијем писмима конија, освједочена влашћу у Карловцима 28. Маја исте године. То је на пошљетку, послије приличног тјерања од канцеларије до канцеларије, и нашло архимандрита, а он се у то вријеме морао бавити негдје у Србији. Тај поклон спомиње Вук по некаквоме календару од 1792. одмах у почетку живота архимандритова[1])

И уз ова писма наилазимо на јасне спомене о дјелима аустријске политике у правцу који мало прије споменух. У официјалноме писму илирске дворске канцеларије од 19. Маја 1791. № 503. (које се међу овијем писмима нашло у оригиналу) стоји при крају: „Damit er nach erfolgter Anweisung (код најближе касе) die oberwähnte Summe an sich zu bringen wissen, zugleich aber auch Sich der solchergestalt Ihm zu Theil gewordenen allerhöchster Milde durch seine thätige und eifrige Beywirkung in dem Uibersiedlungs-Geschäft servischer Familien unter der Leitung des Herrn Feldmarschals Grafen von Vallis und nach den Weisungen des ehemaligen Belgrader Erzbischofens nunmehrigen Herrn Bischofs von Ofen würdig bezeige“ Кад су ради те исте ствари писали митрополиту Стратимировићу јављено му је за то

[1]) Даница В. С. К. IV.

све „um einerseits ihm *Archimandriten Jovanovich* da wo er etwa zur Zeit sein dürfte, die ihm andurch zufliessende allerhöchste Gnade bekannt zu machen, und demselben zu künftigen Empfang dieses mildesten Geschenkes anzuleiten, andererseits aber auch demselben zu bedeiten, daß er sich der solchergestalt ihm zu Theil gewordenen allerhöchsten Milde auch durch seine thätige und eifrige Beywirkung dem Uibersiedlungs-Geschäft serwischer Familien unter der Leitung des Herrn Feldmarschals Grafen von Vallis würdig bezeigen solle."

Овдје нам долази на ред да се забавимо још једнијем писмом архимандрита Стевана, које нам је пошљедње. Писао га је Јовану Јовановићу епископу бачком 26. Августа 1791. из манастира Грегетега.[1]) У том писму наилазимо доиста на жалосне ствари. Ево самијех тих ријечи нека говоре. Архимандрит спомиње како је све, мало и велико дошло у очајање падајући у ропство турско, по што је у Биограду објављено да се Турцима све до Саве враћа: „Камо обѣти и услуге наше овому двору, и толика проливена кровь — наставља даље — и изгубленіе имѣнія и живота? И сада одбачени остали! То ли су награжденія бѣдне Сербіе, да ій сада Турци продаю и сѣку како марву; убіо га Богъ съ кога є то, може ли се то во всемъ свѣтѣ игдѣ видити таковая неправда? — — Мени наложену заповѣдь одъ господина графа Балаша быти на службу господину фелдмаршалу Валису и господину епіскопу београдскому, *три кратъ ишелъ есмь у Бео-*

[1]) Голубица съ цветомъ книжества србскогъ. III. 1841. Београд 1841. стр. 238.

градъ и ніє ме господинъ епісконъ предъ фелдмаршала пустіо, господин графу фелдмаршалу дао самь інщанцію и ніє ми никакове резолуціє дао! — — Оно 200 фор. что су ми декретално обѣщали, еще ни крайцаре нису ми дали, а я како самь быо до сада на службу овому двору аустрійскому, тако и сада и у напредъ. Но и самъ самь у отчаяніє пришао, не знаюћи что одъ себе чинити. Съ овомъ маломъ гажіомъ живѣти не могу а у манастиръ не сміємъ, всячески пропао, за коя вся, препоручуемъ, достойте явити господину графу Балаши. — — — За інщанцію народню кою смо послали, молимъ да бы настояли, у коіой народъ зактева, да бы знали, ни что насъ зову и что народу обѣщаваю да дадутъ писменно: и навластито да се то ваше душе тиче, и на ваше позиваніє онай народъ и са мномъ заедно приєдиніо се овому двору на вѣрность и противъ Турковъ стао воєвати“... Мало прије ових ријечи архимандрит Стефан опомиње епископа на његова обећања, молећи га да се за њ у његовој тој невољи заузме. Из свега се јасно види кака је смутња и како поражење завладало у Србији по што је објављено дјело шиштовскога мира. Ту се тек радило у аустријску корист у пошљедњи мах и аустријска политика машала се својега обичног оружја. За ове ријечи имамо историјску потврду.

Ваља прогледати „Слово совѣтователное *ради емиграціи*, высокопреосвященнѣйшымъ епископомъ бѣлградскимъ и митрополитомъ сербійскимъ, (после епіскопомъ Будимск.) г. *Діонисіемъ Поповичъ* при божественной літургій в' Соборной Церкви Бѣлград-

ской грековосточной къ народу реченно Августа $^{22}/_{17}$ дана 1791.“[1]) Грк митрополит говорио је довољно простодушно и у његову говору показала се политика аустријска онако нага како мало гдје. Неколико цитата биће таман допуна к пређашњима мојим наводима о правцу тадашње аустријске политике. Митрополит је рјечит. Он пореди себе с пророком Јеремијом, јер он плаче за Биоградом као он за Јерусалимом. „Судови божији бездана велика“ (Псал. 35. 7.) узима митрополит за мото, Бог даје, Бог узима, а цар нити узима нити даје одговара митрополит питајући сам себе мјесто народа за што и од каке невоље враћа цар натраг Биоград и све што је од Турака узео. „Зар је Бог дао Београд и сва друга задобијена мјеста Турком а не цар?“ пита се митрополит даље у име народа, и одговара: „Јест, тако без никаквога сумњенија. Јербо царско срце јест у руку божјих; како Бог хоће тако и окреће срце царско за такве велике ствари, за добивање и изгубљење. Дакле узрок и царска нужда јест судба божија; нека буде и судба божија, опет хоћете ми рећи, ал' за што таква судба? за то, јер је судба божија бездана велика а ми не знамо другога узрока, него кога сам пређе рекао, велики и први узрок, сирјеч ради согрјешенија нашег.“ Дакле Србија је враћена натраг Турцима и не даде јој се помоћи ни у чему за то „што је народ згрјешио“ како рече мудри митрополит. Таке је рјечи само Грк владика могао говорити уцвијељеном свјесном народу, владика, који је архимандрита Стефана

[1]) Срб. Лѣтописъ 1840. I. 43.

знао онако вјешто држати далеко од власника аустријскијех (упореди горње писмо архимандритово, из Голубице.)

Али је митрополит још говорио. За то што је погријешено, наставио је он, ваља се прво покајати и у напредак хришћански живјети, да не би Бог још љућу казну попустио — и он ту први моли за опроштење вас колики народ за опроштај и опраштa и сам свакоме. А *друго*, вели он даље, *ваља прибјећи под крила царска, како смо се једном у име божије заклели* да ћемо свагда бити вјерни ћесарокраљевски поданици и који одступе од овога „јурамента“ и заклетве нека знаду да ће им врху главе увијек боравити гњев божји и да ће одговарати о „второму и страшному пришествію.“ Ту им даље излаже декрет царски и ево у чему је од ријечи до ријечи: „1. Сви они Сербіанцы, кои су ради на ону страну прећи, нашъ всемилостивѣйшій монархъ Леополдъ вторый пріима іи као отацъ свою дѣцу, дає имъ ону милость и правице, коє годь имаду єдиновѣрни наши и за то є отъ прежде на оной страни, то исто публицирати дао. 2. За четири године дапа отъ сваке царске даціє хоће быти слободни. 3. Сиротама онимъ, кои неимаду се съ чимъ живѣти, а понайвише женама, дѣци, и сакатымъ людма на данъ по две крайцаре, хоће се давати. 4. Кои желе у милитарске границе доселити се, хоће добыти землю, кућу, и све що му є годь за уживанѣ потребно. 5. Такођеръ и они, кои се у коморска мѣста доселе, землю, кућу и сваку помоћь хоће имати. Скеле, гдѣ ће се на ону страну

прелазити, єсу ова мѣста: Шабацъ, Бѣлградъ и Смедерево. — *А кои пакъ неће да иреће*, куне даље митрополит, *тай слободно некъ остане, као Турчинъ съ Турци, или као Чифутинъ: ербо кои свой юраментъ и заклетву не чува, онъ ніє Христіянинъ, него єданъ лажа предъ Богомъ и царемъ.*"

То су суште ријечи његове.

Још митрополит пријети, и опет завршује: „за то кои є паметанъ, кои є Христіянинъ, кои є пощенъ человѣкъ хоће преći а кои ниє и не зна Бога нити заклетву, тай хоће остати." Да се стрнимо те да преслушамо и свршетак бесједе митрополитове прије него му почнемо живот разгледати. „За фрайквартиръ на оной страни хоћу Вамъ до 10 или 15 дана явити, и за то немойте се плашити, ако садъ ищу одъ васъ скупу кирію, я имамъ надежду на господина Бога и свемилостивѣйшегъ цара, да не ћете киріє плаћати. Дакле некъ се и спрема кои хоће преći, да се уклонимо, браћо, одъ гнѣва Божієгъ, како пророкъ Исаіа говори: „иди, народе мой, сохрани се у сигурность твою, затвори врата, закривай се за кратко време, докъ проће гнѣвъ господенъ." А я као Мойсей хоћу Васъ у землю христіянску, као у Іерусалимску, водити, коя кипи медомъ и млекомъ. За єданъ форинтъ 100 ока кукуруза, а за два, 100 ока жита. Благодареніє Господу Богу да идемо дакле мы, кои смо Христіяни, тако є Господь Богъ заповѣдіо и натрагъ ову землю дао за согрѣшеніє народа, а за кацигу оными людма, кои хоће заостати: и за друге

узроке, кои су нама непознати, єрбо судбы Божія бездна многа.“

То је говорио исти Дионисије Поповић од кога и ми имамо једно писмо међу тропошкијем писмима (XIII.) У мало прије спомињатом писму које писа архимандрит тропошки Стефан епископу бачком Јовановићу за тога истог владику и митрополита жали се на њ овијем ријечима: „Господинъ владика београдскій по цѣлому пашалуку београдскому свихъ епархія на силу купи некакове порезе, что ніє ни за Турака одъ своє епархіє, а сада и одъ другихъ епархія.“ С тугом се спомиње он и напријед у писму XIV.

О животу овога човјека, који је особит међу грчкијем владикама, нашао сам на два мјеста спомена и материје. По томе што је био књижевник, штампао књиге и оставио их иза себе у рукопису помиње га Павао Ј. Шафарик у својој историји српске књижевности.[1]) А на пространо му има: „Житотописаніе Діонусіа отъ Поповића православногъ епіскопа Будимскогъ списано Петромъ Римскій, парохомъ Сент-Андрейскимъ сосѣд. консісторіалнымъ и горе поменутогъ епіскопа Діонусіа бывшимъ благодарнымъ питомцемъ,“[2]) које вриједи само тиме што је пространо. Као што П. Римски пише, он се родио 1750 у Маћедонији близу Солуна у мјесту Кожанима.[3]) Отац му је, родом Грк, био прота у

---

[1]) Paul Jos. Šafarík's Geschichte des serbischen Schriftthums. Herausgegeb. von Josef Jireček. Prag 1865 (F. Tempsky) 328.

[2]) Срб. Лѣтопису 1857. I. 65.

[3]) У П. Ј. Шафарика стоји да се родио у Србији.

том мјесту. Дионисије се испрва запопио, а по што му жена умре, отиде у Свету Гору и ту се закалуђери. Одатле је отишао у Влашку у Букреш да учи дјецу влашкоме кнезу. Одатле отиде, с препоруком кнеза и кнегиње, у Цариград и завладичи се, али није добио одмах епархију него је провео више година у Цариграду као „константинополскія великія церкве слова божія проповѣдникъ.“ Бесједио је грчки и турски по већим црквама цариградскијем. Године 1785 он постане владика у Биограду и митрополит од Србије. Из приповиједања П. Римског види се да је 1789 године издавао Аустријанцима турске намјере те тако доста помогао да се Биоград отме.[1]) За тијем је прешао по освојењу Биограда к Аустријанцима и по што је учињено да се Биоград заједно са Србијом опет преда Турцима, њега прими цар и одреди му 6000 фор. ср. док му се не нађе епархија.[2]) Међу тијем умре М. Путник архиепископ карловачки а на његово мјесто изабере се на сабору народном у Темишвару 1790 Стефан Стратимировић. Истоме је сабору цар препоручио да нађе за Дионисија какво владичанско мјесто. Митрополит се Дионисије писмено одрече свију титула и знакова митрополитскијех које је дотле уживао и тако дође у Сент-Андрију одакле се послије преселио у Будим. Потврђен је на владичанство 3. Јануара 1791 године.[3]) Цар му је дао и племићство. Умрио је 1828, 27. Јануара. Знаменито ми се

---

[1]) Срб. Лѣтопись 1857. I. 69. 70.

[2]) Ibidem стр. 71.

[3]) Гласникъ др. срб. сл. VI. 69—70.

чини што П. Римски спомиње како је владика Дионисије држао о свом трошку за превођење богословских књига Луку Миловановића родом из Винковаца[1]) С тијем ваља саставити и што Вук приповиједа у животу истога Луке Милованова. Владика му је Дионисије плаћао 10 фор. на мјесец, давао му вина (јер тријезан није могао радити а за ракију није марио) и по коју хаљину, те му је преводио којекакве књиге с латинскога. Од тих је књига неке владика и издао али искваривши језик Лучин, приповиједа између осталога Вук.[2]) За његову књижевну радњу на споменутом мјесту у П. Ј. Шафарика стоји назначено да је оставио више „славено-сербских“ рукописа, који се чувају у епископској библиотеци у Будиму.[3])

По свему усудио бих се, на пошљетку, да из-

[1]) Срб. Лѣтопись 1857. I. 74. У осталом Лука је био родом из Осата, као што вели Вук.

[2]) „Луке Миловановa опит наставља ња к србској сличноречности и слогомјерју или просодии. Списан 1810 а издао га Вук Стеф. Караџић. У Бечу 1833 у штамп. јерм. ман.“ у предговору стр. *г.* и *д.*

[3]) Опет на истом мјесту помиње П. Ј. Шафарик од њега двије штампане књиге: 1) Истинная повѣсть о Кириллѣ и Методіи, и о изобрѣтеніи богоданныхъ кириллическыхъ и славенскихъ называемыхъ писменъ, составленна еллински отъ св. Теофилакта Архіепископа Болгарскаго, обрѣтаемаже есть во св. монаст. Хиландарскомъ и во всѣхъ прочихъ Св. Горы монастырехъ, преведена же нѣкоимъ родолюбцемъ (Дионис. Поповичемъ) на простый слав.-сербскій езыкъ. Въ Будимѣ градѣ 1823. 8⁰. 67 стр. — 2. (Ник. Булгара) Сокровище христіанское т. е. толкованіе святыхъ таинъ, святаго храма, сосудовъ церковныхъ и божественные и священне литургіе (прев. съ греч. Діонис. Поповичь). Въ Будимѣ пис кр. всеучилишта 1824. 8⁰. 372 стр. и трећи рукопис: „Благовѣстникъ Теофилакта Болгарскаго, прев. съ греч. Діон. Поповичь.“

речем, како ни владика Дионисије није био много утекао од осталијех Грка.

Што се тиче у опште поступања Аустрије према нашем народу и у овом и у пређашњим ратовима, о томе је згодно проговорио Куниберт. „За Аустрију је, вели он, била угодна прилика да стече међу Србима онај утицај, који сад има Русија и којему она и завиди и боји га се у исти мах, само да су јој погледи на хришћанске народе у Турској били шири и племенитији. Њој није било ништа тешко метнути у шиштовски уговор неколико чланака, који би јој дали протекцију над овом земљом, као што је тако учинила Русија у уговору Букрешком и у конвенцији Акерманској; може бити да би јој пошло за руком са свијем смести одношаје који су се касније заметнули међу овом земљом и Русијом, она би задобила признања и симпатија међу Србима којима је онда Русија била позната само по имену.“[1])

Може сваки и сам вући пошљедице и умовати о политици, која је, не будући смјерна у жељама, најпослије много више проиграла — а у наведенијем ријечима доиста има много истине. Што се тиче нас, нама свакојако остаје боље онако како је судбина намјестила.

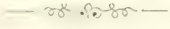

[1]) Essai historique sur les revolutions et l' indépendance de la Serbie depuis 1804 jusqu'a 1850. Par le docteur Barthélemy-Sylvestre Cunibert. Leipzig F. A. Brockhaus. 1855. I. 20.

ОПШТА БИОСТАТИКА

С ПОГЛЕДОМ НА СТАТИСТИКУ

ЖИВОТА И ЗДРАВЉА У СРБИЈИ

од

Милана Јовановића.

Међу многим научним привредама новијег времена у корист човечијем друштву, једна је без сумње најзнаменитија по друштвени и државни живот, а то је, резултат непрекидних и сабраних испита природне науке, који показује, да човечије здравље и његове болести нису појаве слепог случаја, већ дејства извесних узрока, следства опредељених, већином мерљивих фактора.

Старијем добу допадаше се сматрати епидемске болести, кугу, колеру и др. као бич у рукама неке више силе, којим се грешни народи са земље требе. — Касније се ова вера замени другом, ужаснијом, која вељаше, да су големи помори следства превеликог умножења људског, и да су они за то положени у природи, и не могу се уклонити; начело, које се и данас на гдекојим местима јавно казује, и које зар и неке државнике још страши. — Новија наука разгонила је ова не основана наговештења, и убедила култивисане народе у Европи, да се болест и прерана смрт човекова може уклонити од његове

главе, као што се пожар, поплава, муња и други непријатељи органског живота могу предупредити и уклонити, и да је човек од природе овлашћен, својом сопственом снагом опирати се напасти и потирати све што би могло спречити његово развиће и одржање у природи.

Путови су познати, на којима је природна наука дошла до тог знаменитог проналаска; служећи се посебним проналасцима њезиних појединих грана, примењивала је она њихов скуп на решење замашнијих питања, на извођење опредељених закона, и кад год би хтела своје законе да докаже строгом логичном следственошћу, она би тражила те доказе и у поузданом искуству — у *статистици.* Њезиним бројевима трудила би се она да засведочи, у колико је њоме пронађена свеза између узрока и дејства основана: јер посматрајући поједине појаве, често се испитаоцу привиди *случај,* али се тај случај преобрати у *закон* кад га са статистичним бројем у руци пропратимо на сваком месту и за дуже време. Тако н. пр. испитујући природну старост човечију, дошли су природњаци до тога резултата, да средњи број умирућих може бити под удесним околностима 2%, и поредећи ову цифру природног морталитета човечијег с онима, које се бележе и купе у свима европским крајевима, увидели су они, да је средња старост човечија одсеком $^1/_3$ а местимице и $^1/_2$ краћа од оне, што је постављена природним законом, — а тиме је очито засведочено, како лежи у човечијој снази да предупреди болест и да продужи живот. Колико је овај позитивни резултат по себи голема

добит, толико је обилат његов поглед за будућност; јер знајући једном да је помор у опште просто дејство опредељених узрока, полази наравно наука корак даље те испитује битност тих узрока и њихове обиме на сваком месту. И у овом правцу може се рећи, да је природна наука у свези с општом статистиком доста привредила; од тих привреда многи ће што видети и не видети, чути и пречути, — али ће се разборити усталац одиста умети користити њезиним бројевима: природњаци ће пре а после из њих моћи извести начела за живот и правила за здравље, као што ће државници из њезиних бројева отворити поуздан извор државној снази и привреди.

Јер као што поједини налази у томе највећи интерес, да одржи себе и своје здравље, главно је начело сваке добро уређене државе, да то постигне са својим народом; и као што природњаци лекари имају тај интерес код појединих у виду, има га државник наспрам целине. Поуздана статистична дата у обзиру на живот и здравље, имају шта више за државника неједнако већу вредност но за природњака и лекара, по чем је првоме човечији живот главна државна снага, а здравље грађанина њезин најпоузданији капитал. Имајући статистичне резултате у виду, моћи ће промерена управа у свако доба одржати многи живот у корист државној служби и земаљским привредама, моћи ће то учинити лакше него поједини унапредноци човечијег здравља у свом оделитом стешњеном кругу. Већина државника употребљаваше до скора статистичне бројеве искључиво

за своје особене цели, међу којима бејаше главна та, да из њих црпе потребне податке за порезе и прирезе; најпотребнији за људство резултати, који би се из њих могли црпсти: да се пронађу узроци умножења и опадања појединих места или области, да се одреде узроци физичним променама народним на једном истом месту, — тај најкориснији по човечије напредовање материјал, стајаше дуго време неупотребљен, и стоји још на многим местима до данас, и ако је до сад очевидно показано, какве големе користи поједине државе, као Енглеска и Белгија стекоше тиме, што су тамошњи државници више искали од статистичних бројева но што се обично пише од њих, што су искали савета, како да уклоне узроке, који нарушавају здравље и крате живот поданицима, баш да је покретало њиховој тежњи било просто то, да се узалуд не слаби државна служба и не крате навалице државни приходи.[1])

Позната је чињеница, каква су голема материјална освојења задобиле државе, у којима се науке, закрљене управном зрелошћу, безбедно развијају. С материјалним напретком стоји и морални у тесној свези, а материјално и морално снажна држава стоји према осталима надмоћна, стављајући их мање више у односну зависност. Све научне врсте скупа старају се о развићу статистике, по чем је статистика спо-

[1]) У Лондону постоји за ту цел особени збор (General Board of Health), састављен из вештака различите струке који својим чиновницима (Inspectors) испитује флуктуацију читавог народа, имајући у виду то, да уклони све узроке, који би могли проузроковати већи помор. И у Паризу постоји такав завод (Conseil de salubrité).

моћна наука скоро свију врста, а да је ова последња међу осталим научним струкама највише допринела, што се у неким државама до сад решила многа и важна социјално-политична питања, то стоји изнад сваке сумње, — али је то само она статистика могла привредити, у којој су *главне рубрике садржале поуздане бројеве о покрету људског живота и здравља*, у свези са узроцима који тај покрет свакад модификују; и ако су у неким великим државама (Русија, Аустрија) те велеважне рубрике за државно напредовање већином пренебрегнуте, то ће штета за те државе пре а после морати отуд произаћи: за државе малене, које уз то — као наша домовина — имају да изврше големе задаће, нема и не може бити наслона на *апсолутно мноштво житељства*, као што га видимо у великим државама (Турска): за њих је *релативно већи број одраслог житељства* и његово индивидуално здравље, његова снага највећи фактор, као што је то наша новија историја јасно засведочила. Као што голема просторност земљишта не допушта да из ње изведемо множину земаљских производа без обзира на културу земље, тако је исто погрешно искључиво из апсолутног броја житељства изводити народну снагу. Каква снага може лежати у држави, кад је у њој релативни број деце, жена, девојака, стараца и — пролетараца највећи, или кад у њој зрела врста грађанства место 30 година само 10 година врши своје дужности према породици и држави? Каква ли је њезина корист у материјалном обзиру, кад мора да се стара за одржање необезбеђеног и непривредног дела у

народу, и кад је уз то одрасли привредни део, толико слаб, да није у стању да врши потпуно своју природну задаћу?

Том големом фактору породичног и друштвеног напредовања — индивидуалној снази појединих државних чланова у корист, посвећени су и ови редови, који ће за сада садржати само општа из статистичних бројева свију култивисаних држава изведена правила, што се односе на природно развиће и одржање; у њима ћемо зар наћи мерило за наше данашње стање, у колико су нас досадашњи статистични бројеви Србије за то спремили.

Кад успоредимо статистичне бројеве нашег времена, који се односе на дужину човечијег века и на умирање, приметићемо да су они скоро на сваком месту различити. Не да речемо, да се разлике те односе само на не култивисане народе у разним појасима изван Европе: у Европи самој има још местимице народа, који неједнако раније гинући, не домашају своју природну задаћу живота. Средње трајање човечијег века износи у опште 40—41 годину; у Европи скупа 33—40 година и само оделито (Уелс у Енглеској) до 45 година. Природни број морталитета је у опште 10—15 од 1000, дакле 1—1,5%: у Европи умиру одсеком 20—30 од 1000 а то чини 2—3%. Једна генерација траје данас одсеком 30 до 40 година, дакле дуже но у старо доба (33, 3) и тиме се јасно показује корисни уплив цивилизације.[1])

[1]) Често чујемо где се хвали *старо време* у коме људи беху здрави и живљаху дуго. Ова цифра показује да није тако, а има за доказ и више таквих бројева. У средњем веку тамниле су

У најудеснијим околностима доживи половина од рођених 30—40-ту годину, а 80—100 *дакле природну старост* доживе само 3—5% од целог људства.

Умножење и опадање људи зависи отуд, у каквој сразмерици стоји број рођених са бројем умрлих; први стоји с умножењем људи у једнакој, други у обратној сразмерици, хоће рећи: умножење може се постићи или тиме, што ће се рођења унапредити, или што ће се умирања предупредити. Без сумње је последњи начин из горепоменутих узрока по државу кориснији, што се њиме продужава живот одраслог, привредног житељства.

Да би смо означили у опште то умножење, навешћемо, да се у Европи венчају од 1000 житеља 16; рађају се од 1000 32, дакле 3%, а умиру од 1000 20—25, и по томе умножава се у Европи људство с 1%. (У Америци износи вишак 3%). Кад упоредимо ове бројеве са нашим статистичним пописима (од године 1862), наћи ћемо, да се у Србији венчају од 1000 12 (у Београду тешко 10), рађају се од 1000 41, а умиру од 1000 40[1]). По њима износи вишак у Србији 0, 1%, дакле је десет пута мањи од вишка у Европи.

епидемије $^1/_4$—$^1/_3$ народа у Европи, данас само $^1/_{50}$. У XIII. веку налажаху се у Европи 20,000 губавих људи, болест, од које у старо доба ни цареви (Август, Тиберије) не бејаху поштеђени. У Генфу бејаше средњи век човечији у 16 веку 22 године, у 17-ом 25 година; данас је 40—45 године, не узимајући у обзир, да су за римске владе под Трајаном живели 400 житеља (у Галији 140) на квадратној миљи, где сад у цивилисаној Европи одсеком живе 4—5000 на истом простору.

[1]) Државопис Србије II. свеска 1865.

Отуд се види, како се бројеви, из скупног статистичног материјала наведени, показују у различитом виду кад пропратимо њихове делове посебице у појединим државама, — а кад узмемо у обзир различите наравне и случајне узроке, који модификују ове опште бројеве у разним пределима земље, доћи ћемо до уверења, да је трајање човечијег живота и број умрлих посве *зависан од земног појаса и топографског положаја појединих предела, од годишњег и дневног времена, од старости, пола и хране, од начина живота, односно сталежа, од брака и свакидашњег занимања, на послетку и од социјалних и државних установа.*

У обзиру на *земне појасе* још не стоји статистици довољан материјал при руци, да би се из њега могло поуздано извести, какав уплив показује у опште клима на рођење и умирање. Из прибраних дата види се међу тим јасно, да средњи век човечији није у јужним појасима најдужи, као што су стари (Аристот) мислили. У том обзиру показују се умерени појаси најбољи, почем је у њима број умрлих најмањи, а сразмерица између рођења и умирања најпоспешнија. То сведочи пре свега мноштво људи, које се у тим појасима свагда налази. Статистика показује, да између 40 и 60° географске ширине умиру од 1000 годишње 20—25; између 20 и 40° годишње 30, а између обртних кругова умиру годишње 40—50 од 1000. Отуд се види, да голема топлота и ако унапређава развиће човеково, ипак није поспешна развићу људском, јер ако се њоме човек брзо развије то тиме брзо и угине. Ако

је број рођених релативно већи у топлим појасима, то је и број умрлих сразмерно голем. Тако н. п. умире у северној Америци годишње 1 од 44, у Француској 1 од 40, у Пруској, Баварској, Виртенбергу и Саској 1 од 34—36; у Аустрији 1 од 32, у јужној Европи (Италији, Грчкој) 1 од 33, — у Индији напротив умире годишње 1 од 20, у Алгиру 1 од 15. Диференција у разним појасима пада у очи, кад упоредимо последње бројеве с онима из добро уређених северних предела, и видећи н. п. да у Енглеској умире годишње 1 од 48, у Канади 1 од 50, уверићемо се да диференција у разним појасима може бити = 1 : 3. Скупни резултат показује дакле, да је флуктуација народа, и измена појединих све наглија, што је топлији земаљски појас, и да умножење народа с њиме стоји у обратној сразмерици.

Поредећи ове морталитетне бројеве са нашима из досадашњих пописа приметићемо, да је морталитет код нас већи, но што је у западним пределима исте ширине. Особито пада у очи голема морталитетна цифра наших војника. У старијим пописима износила је она преко 6%[1]) (1 од 16) целе војске; у најновијим (1862) износи она 5%, али се овај број такође мора сматрати као голем, кад узмемо у обзир да енглеска војска у *троиским пределима* не гине више од 5% и ако је тамо изложена свима нкодљивим утицајима туђе климе, што се о нашој војсци не може рећи. Од осталог житељства у Србији

---

[1]) Гласник IV. стр. 249 и след.

умираше по попису од год. 1853 1 од 30[1]) а по извештају од год. 1862, 1 од 25[2]), цифра сувише голема, да би се узрок могао приписати самој клими.

Особито велики морталитет показује се свуда на југу међу колонистама, који се насељавају из северних предела. Тако је н. пр. од 871 Белгијанаца, који су се год. 1844 населили у Гватемали у првој години угинуло 211 душа. То исто бива и с војском, кад се премешта у јужне појасе. Морталитет француске војске у земљи износи 15 - 20 од 1000 на годину; у Алгиру нарасте тај број до 78 на 1000 годишње, не рачунајући епидемске болести, од којих енглеска војска у западној Индији губи до 16% годишње.

Код свију насељеника је број умрлих неједнако већи но код урођених. Алгирски урођеници умиру 32 - 33 од 1000, а европски насељеници у ондашњим пределима годишње 49 - - 50 од 1000. Особито је знатан помор међу насељеничком децом, по чем он износи више од $^1/_3$ од свију умрлих. И у нашој земљи приметно се до сад већи помор међу насељеницима, али нама нису на руци бројеви, да би смо га могли упоредити са помором урођеног народа.[3])

Култивисање земље има велики уплив на промену климе. Од како је цивилизација у Европи исушила баре, унапредила усеве и посекла шуме у долинама, престале су многе заражљиве и смртоносне болести. Пре 200 година бејаше помор највећи у

[1]) Гласник VI. стр. 303 и сл.

[2]) Државопис Србије II. свеска 1865.

[3]) Жив пример даје Мајданек.

лето; сад умиру највише зими и с пролећа. У не култивисаним пределима и данас је морталитет све већи, што је већа летња топлота, као што се то у тропским појасима уредно појављује.

Топографски положај и карактер предела модификује такође знатно климатске упливе, јер од њих зависе многе ендемске и епидемске болести, којима се местимице приметно скраћује средњи век човечији, а умножава помор. Поређењем бројева, којима до сад располаже, показује општа статистика, да је човечији век у планинским пределима свуда дужи но у долинама. У једној истој земљи приметна је та диференција између висине и долине, само ако није висина сувише голема. На долинама у Француској умиру годишње 25 од 1000, у планинским пределима исте земље 23 од 1000, а на пиренејским висинама само 18 од 1000. Овај закон вреди за све земаљске појасе: у Норвешким и Шкотским, у Абисинским и Персијским планинама, као на високим равнима средње Азије, свуда се показује прилично једнака сразмерица, па и у нашој земљи можемо је приметити, кад упоредимо планински књажевачки округ с равним шабачким. У првом умиру од 1000 28, у последњем више од 56 годишње.

Све што је предео сувљи и више над морем положен, то је мањи број умирућих у њему, све што је влажнији и нижи то је морталитет већи. На високом острву Хавани умиру годишње 30 од 1000, на Бурбону само 23, и ако ови острви припадају тропској клими; напротив износи број умирућих у Батавији и Гваделупи 38—40, у Бомбају 50, у

Њу-Орлеану, Веракрузу 60—70, на ниском приморју острва Јаве до 80 на 1000.

У једној истој вароши, која је од чести положена у долини, од чести у висини, већи је морталитет у долини, као што нам показују бројеви умрлих у Цариграду, Марсеју и у другим тако положеним варошима за време последње колере (1865).

У мочарним и баровитим пределима свију појаса примећава се најкраћи живот и највећи број умрлих. Већ у топлоумереном појасу пада средњи век човечији на 26, местимице до на 20 година: дужи бива он на сухим равницама, најдужи на сухим висинама. Ове су разлике најбоље констатоване у Швајцарској. Тамо износи средњи век човечији у влажним долинама 25—30 година, на сухим равницама до 40, а у планинским пределима 46—48 година. У јужној Француској умиру на сухим култивисаним равницама (Departement de l' Ain) од 1000 28—30, у планинским пределима само 26, а у ритним долинама (Sologne) 48—50. У таквим влажним долинама обично усањује број житељства, од којег највећи део заузимају деца, дакле непривредна за државу снага. Особито је приметна та диференција морталитета у жарком појасу. У приморним долинама острва Јамајке потире се годишње ¼ житељства, док на висинама тога истог острва не умиру више од 20 на 1000, дакле одеском мање но што то бива у умереним појасима.

На једном истом месту поспешнији су здрављу горњи хладнији ваздушни слојеви него доњи. У једној истој кући су горњи бојеви здравији од доњих. За време

колере у Паризу год. 1849 умираху од 1000 у 4-им бојевима 12, у 3-им 16, у 2-им 18, у 1-вим 29; највише наравно они, који становаху према земљи, да и не споменемо оне, који у таквим варошима станују у — подрумима.

Поређењем скупних статистичних бројева за дуже време дознало се, да *дневно и годишње* време има мање више стални уплив на количину рођења и умирања. Рођења бивају највише ноћу и пред зору; њихов максимум пада између поноћи и 6 сати зајутра; њихов минимум између подне и 6 сати у вече. Исту разлику по дневном времену примећавамо и код морталитета: већи број умире константно од поноћи до јутра; мањи од подне до вечера. *Кетле* је испитао те диференције у Пруској и нашао, да се од 1000 деце роде од поноћи до 6 сати зајутра 527, од подне до 6 сати вечера 473, и од 1000 умиру у првом времену 518, у другом 482.

Боље су испитане ове разлике у појединим годишњим временима. По њима пада максимум зачећивања заједно с повратком сунчеве топлоте у Априлу и Мају; минимум у Октобру и Новембру. Отуд следује, да се релативно највише рађају зими, Фебруара и Марта, најмање лети, Јулија и Августа. Максимум умирања пада у зиму, особито с почетка пролећа, минимум скоро свуда на крају лета, и у почетку јесени. Све болести, којима људи подлежу, појаве се у нашим умереним пределима већином зими и у пролеће, или се бар тада замету. Највише умиру од Јануара до Марта; најмање од Јулија до Септембра. У Енглеској умиру на 100,

зими 2,^{46}, лети 2,^{12}, у пролеће 2,^{22}, тако да се број умрлих у пролеће може сматрати као средњи број умрлих преко целе године. У Француској умиру највише месеца Марта, најмање Новембра.

Као што смо приметили, ова сразмерица обратна је у тропским појасима; тамо умиру урођени становници највише у влажно доба, од Новембра до Априла, а насељеници у сухо доба и то све више, што је већа жега. У јужним деловима умереног појаса показује се такође већи морталитет лети (а то се подудара с оним, што смо рекли горе о упливу климе на морталитет), дакле обратно, но што то бива у хладнијим деловима истог појаса. Тако н. п. напредује болест и смрт у западној Индији све више, што се више уздиже сунце у еклипси према северу.

Како је средња температура код нас виша но у свима местима исте географске ширине, почем Београд већ лежи на једној изотермној линији са Цариградом и Млетцима[1]) и како се она код нас може упоредити у пролеће с Марсејском (12, 9° C) у јесен Бордоском (23°) а у лето надмашује и Цариградску (23°) и Тосканску (24°)[2]) то нас не може изненадити појав, што је у Србији у сухим годидама помор већи но у влажним, кад узмемо с једне стране у обзир, да је тиме Србија одмакнута више према југу, и да с тога мора и за њу важити последњи од поменутих закона; с друге, стране, да су влажне године следство хладних ветрова (СЗ. ЈИ) који долазећи из планиских предела (Алпе,

[1]) Гласник III. стр. 162 и след.

[2]) Гласник VII. стр. 221 и сл.

Балкан) и знатно снижавају температуру. Међутим биће без сумње осим климатских и метеорологијских узрока још и других, (код нас не испитаних), који умножавају умирања у сухим годинама, почем су диференције морталитета неједнако веће, но што се може приписати промени у температури. Тако су н. н. сухе 1842 год. умрли у Србији скупа 26,024, а влажне 1845 само 17,426.[1])

Што се из ових наведених поређења може опредељено извести, то је: да рођења и умирања или тако рећи цела флуктуација људства у нечем зависи од двоструког покретања земље около сунца и око своје осовине. Кад узмемо у обзир, како се знатно тиме мењају одношаји температуре и светлости, и уз то, колико је зависан од те промене васцели органски свет, дакле и човек, то се не може посумњати, да те промене стоје у узрочној свези с разликама у рођењу и умирању. Наравно се овима узроцима морају придодати и други, који су од чести наведени, и које ћемо још и даље показати.

У главне узроке неједнаког морталитета мора се убројати и *старост човечија*, почем свиколики утицаји проузрокују у разно доба и различита дејства. Многа деца роде се тако слаба, да нису ни способна за живот. Од све деце роди се одсеком 3—4% мртво; у варошима више, на селима мање. Све што је родитељево здравље слабије и његово стање оскудније то се више роди мртве деце: особити

[1]) Гласник III. на др. м.

уплив има материно стање на дете. Од живорођене деце умиру највише у првом месецу (10%), тако да у првој години од 100 рођене деце поумиру 20 до 30. Овај број удвостручи се код ванбрачне деце, копилади, и код оне, која се не одхрањују мајчиним млеком. Свуда износи број умрлих код деце испод 5 година одсеком 35—40% целог морталитета. Од 5 до 14 год. бива морталитет све мањи, и достигне с 14-ом годином минимум (3—5%); од тада опет започиње растити до 60 година, где достигне наново максимум (30—50%). У големој старости најмањи је морталитет. До 25 година умире свуда половина од оних, који су се у исто време родили. У Енглеској умиру од 20—40 годишњих само 1,03%, од 40—60 год. 2,4%, од 60—80 год. 7,8%, од 80 год. на више 24,8%. Међутим износи морталитет испод 20 годена 30,8%. Отуд се види, да је умирање у детинско и млађано доба највеће, а то не могу бити природни закони, већ мане друштвених установа, које спречавају половини рођене деце могућност да живе.

Још се пронашло поређењем морталитетних бројева, да прелазни периоди у човечијем животу немају никаква уплива на умирање. Јер се број умрле деце за време прве и друге зубње показује мањи но обично. Такође је број умрлих у периоду полног сазревања мањи, но што је иза тог периода. Онде дакле, где се показује већи морталитет у то доба, може се рећи: да узроци леже на даље, као н. п. у руској губернији Иветки, где се међу 100 умрлих

налазе $^2/_3$ деце, и где $^1/_3$ новорођене деце угине само од грчева.

Наведени бројеви показују, да је човек у првој младости и у крајној старости изложен највећим непогодама, које долазе од промене климе, годишњег и дневног времена, и да те непогоде бивају све мање, што се човек одмиче од детињског доба, напротив све веће, што се више примиче старости.

У обзиру на *пол* може се рећи, да се у свима цивилисаним државама рађају више мушкиње но женскиње, тако да се одсеком на 100 девојака роде 104—106 мушкараца. Али зато умиру у прво доба више мушка но женска деца, и то у првим двама месецима 4 мушкарца на 3 девојке; касније до 5-ог месеца 5 мушкараца на 4 девојке. Све што деца више поодрасте, губи се та разлика у морталитету, и по истоку 6-е године нестане је сасвим; шта више од 10—15 године већи је морталитет код женскиње. Од 16 године почиње на ново мушки пол више умирати, тако да у зрело доба на 100 жена умру 102—103 људи, и та сразмерица бива све већа у старијим годинама. Отуд следује да је средњи век у женскиње дужи од мушкога, и зато достигне женски пол већу старост но мушки. У брачном животу умире такође више мушки пол, и то на 100 умрлих жена одсеком 102—110 људи; из овога следује опет, да је свуда број удовица већи од броја удоваца.

У Пруској, Аустрији, Напољу, Нидерланду и Белгији рађају се на 100 женских 106 мушких глава; у Виртембергу 105, у Британији и Шведској

104. У Србији напротив роде се 100 женских 108 мушких,[1]) али је ту сразмерица умрлих мушких, много већа од рођених, јер на 100 женских, умиру одсеком 115—116 мушких глава. У појединим окрузима појављује се сразмерица умрле мушкиње и женскиње нормална, као и свуда, да речемо природна, а ти су окрузи: Књажевачки, Купријски и Црноречки; у другима је напротив сразмерица сувише неједнака, а то је осим вароши Београда, (где стално умире на 100 женских 160—170 мушких глава[2]) као у Ваљевском, Ужичком и Шабачком. Кад упоредимо старије пописе с новима, видићемо, да се та несразмерица местимице губи. Тако се н. пр Чачански, Подрињски и Крушевачки округ далеко поправио према попису од 1852 и 1853 године, а то је по себи голема добит за друштво и за државну привреду. Ништа мање можемо, обзирући се на општу цифру те сразмерице рећи, да је умирање мушких држављана према женскима у нас још големо, а то води очевидно умањењу мушког пола, или привредне државне снаге, напротив увећању сиротиње класе или државнога трошка, а по околностима и општој развратности.

Осим Белгије, где има више мушких но женских душа (1,635,000 м. 1,610,000 ж.) у свима осталим западним државама већи је број женскиње.

---

[1]) Гласник V. p. 268 и сл.

[2]) Ова голема не сразмерица долази отуд, што је у Београду много већи број мушких становника, а томе је опет узрок што је служавна класа код нас састављена већином из мушкиње.

У Француској с 2%, у Пруској с 0,4%, у Аустрији с 4,5% у Енглеској с 4,9%. У Србији напрогив већи је број мушких држављана. Последњи попис показује, да је скуп житељства у Србији, састојећи се из 1,108,568 душа састављен из 571,646 мушких и 536,922 женских глава; тако да вишак у целој Србији износи 3,1%.[1]) Поједини окрузи показују такође већи број мушких душа, осим Подриньског округа, у ком је за неколико година мушко житељство толико усахнуло, да је у последњем попису цифра мушких и женских становника прилично једнака.[2]) У опште може се рећи, да се мушко житељство и Србији константно смањава, о чему со можемо уверити поређењем бројева из последњег пописа. Године 1859 износио је у Србији вишак мушких становника 34,815; године 1863 само 34,724, поред свег тога, што је број 1862 год. изселених с Турцима мушкараца јемачно мањи, но што је број иза те катастрофе усељених мушкараца; а отуд следује, да би се, пошто одузмемо ту *случајну флуктуацију* без сумње показао већи мањак не само у сталном мушком житељству, већ у опште мањак читавог житељства.[3])

Још су поређења свију статистичних бројева показала, да *брачно стање* унапређује живот и здравље, почем стално умиру више нежењених но

---

[1]) Државопис Србије II. св. о. др. м.

[2]) Године 1859 беху у њему 23,440 мушких 22,711 женских душа; године 1863 мушких 23,371, женских 23,019. Генерални скуп показује се наравно већи, али је вишак произведен чисто женскињама, почем је садашњи број мушких према пређашњоме са 69 душа мањи.

[3]) Срав. Гласник VI. стр. 325.

ожењених. Што је релативни број умрлих код ожењених људи већи но код удатих жена, то се може приписати томе, што су мужеви обично старији од жена; а то је и главни узрок, што је број удовица свуда скоро двапут већи од броја удоваца. Уз то ваља још узети у обзир, да се лакше удовци на ново ожене, но што се удовице удаду.

Нежењено стање је у опште шкодљиво здрављу, то се може тиме засведочити, што ни један од нежењених до сад није доживео 100 година. А што се међу нежењеним римским свештеницима показује најдужи живот, томе јемачно целибат није узрок, но пре иступљења од целибата у свези са безбрижним и спокојним живовањем.

И сама наравственост народа зависи у нечем од брака. Од самоубица и злочинаца $^2/_3$ су нежењени.

У *селима и паланкама* дужи је средњи век човечији но у великим варошима. Одсеком живе људи на селима 55 година, у већим варошима само 38 година, дакле 17 година мање, а у великим индустријалним варошима с нагомиланим људством, као у Ливерпулу, Манчестру и др. и с 20 година мање. У Берлину је средњи век човечији 34—36 година, у Франкфурту 38, у Лондону 45, у Паризу 38, а на селима француским 55 година.

Напротив свуда и свагда је помор на селима и у паланкама мањи, но у већим варошима. У Енглеској умиру одсеком 20 од 1000; од ових умиру по селима само 16—18 од 1000, а по варошима 24—26. Има тамо предела, где као у Портамбеленду умиру само 15 од 1000, живе дакле толико, колико

је човеку од природе опредељено да живи, док напротив у големим индустријалним варошима с нагомиланим житељством, као у Ливерпулу, Бирмингхему умиру 35—40 од 1000. — У Берлину умре 1 од 30, на селима пруским одсеком 1 од 35; у Бечу 1 од 22, у Дражђанима 1 од 27, у Бриселу 1 од 31, у Млетцима, у Пизи, Неапољу 1 од 30 до 32, у Стутгарту 1 од 36—40, у Генфу 1 од 47, у Београду 1 од 27. — У опште може се рећи, да је помор у великим варошима с 20% већи но на селима.

Рођења су по варошима чешћа но по селима, али је и помор у првима знатније већи но у другима, тако, да скоро у свима великим варошима опада број становника. Ако дакле статистични списови у њима показују вишак, то овај није произашао природним умножењем варошких становника, већ населбином окружних сељана. У селима напротив (ако је иначе њихов положај удесан, и ако у њима владају добре установе), појављује се сваке године уредни вишак, којим се свуда допуњава мањак по варошима.

У Београду особито показују статистични бројеви големе несразмерице између рођених и умрлих тако, да се с њиме не може упоредити никаква велика варош. О Паризу и Лондону не може се никако рећи да су по своме положају особито удесне вароши за здравље, ипак се у последње доба рађало у Паризу 35 више но што је умирало; у Лондону рађају се одсеком 2000 до 2200 недељно, а умиру 1200—1400. — У Београду напротив показује попис

у 1862 год. рођених 487, а умрлих 807, тако, да мањак износи за једну годину 320 душа. То је по себи велики губитак за земљу, али он постаје значајан кад узмемо у обзир, да се у старијим пописима појављиваше мањак само у четири округа: у овом последњем видимо га у осам, а ти су окрузи: Београдски са 413, Ваљевски са 812, Крајински са 27, Крушевачки са 174, Смедеревски са 105, Подрињски са 67, Шабачки са 577 и Јагодински са 341, скупа са 2516 душа, а кад потражимо сразмерицу између оба пола, наћи ћемо, да број умрле женскиње тешто износи одсеком половину од умрле мушкиње.

Ни у једној великој вароши није стање здравља тако добро, а број умирућих тако мален, као у Лондону, у оној истој вароши, у којој су житељи у XIV. веку тако ужасно страдали од помора. Познато је, како су епидемске болести у оно доба потрли у један мах половину целог житељства. Па где су те море сада? Где је куга, црна смрт, где ли ужасни енглески зној, који је стао Енглеску за неколико месеци 5—6 милиона држављана? Уконани су са спротиньом, нечистотом и с — варварским установама средњег века. Данас умиру у Лондону и у Паризу 2—3% од целог житељства: није давна како су тамо умирали 5%, као што то и данас бива у варошима Русије, Пруске и Молдавије, а у сразмерно маленом и здраво положеном Београду видимо овај последњи број још једним разломком увећан (5,10%). Наравно нигде нису санитетне установе у тако добром стању, као у Лондону; тамо

се надмеће влада с имућним приватним држављанима, ако је до побољшања буди чега, што би имало рђав уплив на здравље: обоје зар убеђени, да је њихов интерес тесно скопчан са физичним стањем њихових становника.

Општа статистика нема до данас основних наслона, да би била у стању определити, у колико државне установе и вероисповед, народни карактер, његова наравственост и културни ступањ, на ком се находи, утиче на живот и здравље, на трајање живота и на умирање; али како ови поменути фактори показују голем уплив на материјално народно благостање, а ово последње иде руку у руку с телесним и душевним здрављем, с дугим животом и са слабим помором, то је очито, да и они морају бити услови физичном и моралном напредовању целог народа.

Узмемо ли, да државне установе, вероисповед, наравственост и душевна образованост скупа сачињавају оно, што се општим именом назива ступањ цивилизације; и уз то, да је свуда и у свако доба државна култура знаменито унапређивала живот и здравље својих држављана, као што је то давна већ засведочено, то је изнад сваке сумње, да је физично, морално и материјално благостање зависно од ступња душевно-наравствене образованости или другим речма, од државних установа и вероисповеди. Шта више, данас познаваоци друштвених стања не сумњају, да државна устројства, особито она, која се односе на народну просвету, на земљоводство, на порезе — у опште на природне одношаје човекове, далеко боље унапре-

ђавају стање здравља и дуг живот народа, но икакви доброустројени лекарски кор — скупа с читавим лекарством.

За пример навешћемо само, да државе у којима је унапређено материјално стање свију друштвених слојева и њихов културни ступањ, показују већи број венчања, а тиме и рођења; напротив мањи број умирања, следствено дужи средњи век, и веће умножење људства. Кад узмемо још у обзир, да умножење народа бива основ култивисању земље, и да ова последња стоји с поспешним физичним напредовањем народа у једнакој сразмерици, почем она доиста обезбеђује живот и здравље народа смањавајући узроке морбилитета и морталитета, — то је лако извести, какве се големе гаранције за државино напредовање могу задобити, кад се бројно умножење држављана подстиче унапређењем опште радиности, и обезбеђењем главних животних услова у свима друштвеним слојевима.

То се може статистичним бројевима прилично засведочити. У северној Америци, у Енглеској, Француској, Белгији и Швајцарској има сталежа, код којих средњи век износи одсеком 65—70 година, а други, код који траје само 30 година, где је дакле у пола краћи. Први схваћа у себи људе, који живе у удобним околностима, који су имућни и независни; други спадају у врсту радника који живе трудно и неправилно. Од 1000 властника умрли су у Германији за 5 година 57, а од 1000 сиромашних берлинских радника за то исто време 345. Евангелички и Католички свештеници доживе највећу

старост, а кад упоредимо тај сталеж н. п. с лекарским, уверићемо се да док од 1000 свештеника доживе близу 300 70-у, а 130 80-у годину, од лекара достигну само 6—8 последњу старост. Човеково одржање зависи поглавито од нормалног састава крви, посредно дакле од хране; са слабе, водене крви он угине брзо, као сва органска тела што брже труле, што се више влаге у њима налази. Људи једне исте старости живе, ако су удобно положени одсеком 9 година дуже но они, који се морају борити с оскудицом.

Отуд следује, да и *занимање* мора наравно имати мањег већег уплива на трајање живота. Све што је оно лакше, правилније и нарави човековој ближе, све је тиме живот боље обезбеђен. Човек који врши послове, што надмашују његову снагу, истрошиће ову брже, но онај, који уме њоме умерено да располаже. У Енглеској умиру одсеком од целог житељства од 1000 18; кад упоредимо сразмерицу морталитета по сталежима, наћи ћемо, да од 1000 економа умиру годишње само 12, од лаких занатлија (кројача, чизмара) 15, од тешких занатлија (ковача) до 17—20 од механџија 28, а од касапа 33. — У Београду појављује се иста разлика морталитета у разним сталежима, само што је у њему број умрлих у опште толико голем, да се највећи од наведених бројева прилично саудара с најмањим у Београду, јер ту умиру од оне врсте грађана, који живе у удобним околностима, као н. п. од виших чиновника 1 од 31, од нижих напро-

тив умире 1 од 25[1]) или 4%, умиру дакле више, но тешке занатлије у другим државама, као н. п. у Белгији (1 од 27); и ако нижи чиновници у нас далеко нису тако неудобно положени, као што је то у другим државама случај, а то сведочи, да мимо телурских утицаја има код нас и других фактора, који подкопавају здравље и крате живот у разним сталежима.

Скупни статистични бројеви, које смо овде навели, допуштају у опште следећа главна извођења у корист јавној хигијени:

1. И ако је развиће појединих у топлој клими наглије, и опште здравље (с изузетком нездравих предела) боље, ипак је спречено развиће целине тиме, што је средње трајање човечијег века у топлим појасима краће, а то проузрокује краћи живот једног колена или наглу флуктуацију читавог народа. Уз то је народ у јужној клими, поради честог рођења, састављен већином из деце и жена.

2. Хладна клима спречава плођење у опште а тиме посредно и умножење народа, премда је у њој средњи век човечији дужи него у топлој. У умереним појасима јесу хладна годишња времена (зима и прва половина пролећа) најшкодљивија општем здрављу.

3. Најудеснија за човечије развиће и трајање показује се умерена клима за то, што у њојзи рођење стоји према умирању у удесној сразмерици, која јемчи за правилно умножење целине, ако се томе не противе остали физични односаји. Из овога

[1]) Гласник IV. стр. 249 и сл.

може се даље извести, да су у умереним појасима топла годишња времена јесен и друга половина пролећа најкористија општем здрављу.

4. Живот и здравље појединих и читавог друштва најбоље су обезбеђени у домаћој клими. Нагла промена климе, било то према северу или југу, показује се у опште шкодљива; опасна детињском добу и старости.

5. Големе висине, особито сухе и стеновите, нису удесна станишта за човека. Још неудесније су влажне и баровите долине. Брда напротив, и узвишене равнице на којима је развијена вегетација, бивају све поспешнија места за човечије развиће, што је земља на њима боље култивисана.

6. Шкодљиви климатски утицаји грозе понајвише првом детињству, најмање зрелом добу; а у свима периодима више мушком полу него женском.

7. Брачни живот унапређује здравље у опште; за државу је користан онај брак, који је произвео више од троје деце.

8. Села и паланке корисније су општем здрављу особито лети, за то, што ређи станови и бујнија вегетација разблажују летњу климу у умереном појасу.

9. Дневно занимање, које је скопчано с покретањем читавог тела и које бива у слободној природи, особито где је земља застрта вегетацином (земљоводство, шумарство и др.) показује се одвећ поспешна за физично и умно развиће човеково. Шкодљива за здравље занимања јесу она, где се тело од чести или са свим не покреће, и која се врше у затвореним просторима.

10. Облагорођење друштва васпитањем и поуком и унапређење земаљске културе и јавног обрта; напротив уклањање оних фактора који спречавају благостање појединих и отежавају физичне односаје целине, јесу најпоузданија јемства за друштвено бројно и морално напредовање.

Поредећи сваколики овде наведени статистични материјал са нашим из досадашњих пописа, могли би у обзиру на биостатично стање наше земље следеће извести: 1. Да је Србија по својој клими и земљи за индивидуално и друштвено развиће поспешнија од осталих земљишта исте географијске ширине. 2. Да се рођења у њој подпуно слажу са осталим европским државама, и да је њима већ у толико обезбеђено природно умножење народа, што се у Србији на једно венчање роде више од 3 деце (у Београду више од 4.[1]) 3. Да је у Србији положен основ умножењу мушког пола дакле привредне снаге на по се тиме, што се у њој рађају релативно више мушкиње но у западним државама. 4. Да умирање стоји с рођењима у неприродној, но држави штетној сразмерици, почем је у Србији помор већи но у свима државама исте географиске ширине, већи но што се то у опште клими може приписати и 5. Да је тај помор тиме штетнији за државну целину, што се дотиче највише зреле класе грађанства и мушког пола.[2])

---

[1]) Види Гласник VI. на др. м.

[2]) Пореске главе остале су у Београду једнако у год. 1836 и 1852, и ако је у првој години бројано само 6600 хришћанских глава, у последњој 14,400. (Гласник VII. стр. 231 и след.)

Кад помислимо да је народ сложени организам, који има своје природне епохе у развићу, трајању и умирању, могли би у обзиру, да те епохе за поједине толико важе као и за читаво друштво — о нашем народу рећи, да се *у његовом физичном животу појављују неке органске мане*, које очевидно спречавају његово природно развиће и трајање, и које су толико развијене, да могу за краће или дуже време потрти читав организам. Ми смо већ показали, да су честа рођења привидна добит за државу и друштво, почем она у свези с честим умирањем проузрокују кратак средњи век, или наглију измену индивидуа, која ће читав народ тим поузданије подкопати, као што то примећавамо на појединим организмима, у којима је измена честица сувише нагла. Показали смо даље, како главни услов поспешног напредка државног лежи у сразмерно највећем броју зрелих и здравих држављана,[1]) који су у стању место 15—20 за 30—35 година да врше своје дужности као оцеви у породици и грађани у држави. Показали смо даље и то, како такве појаве јемачно стоје у узрочној свези од чести с климатским и телурским утицајима, од чести са неудесним хигијенским одношајима у државним, религиозним и друштвеним установама, а тиме је по себи изречена потреба, да се ти главни фактори

---

[1]) Од целог житељства бејаху године 1854 на 10,000 грађана:

	од 1—20 год.	*од 20—60*	*од 60—100*	
у Србији	5630	4018	352	дакле нешто више од $^1/_3$ зреле класе, која ће се јемачно смањати до $^1/_4$, кад одузмемо слабе и болестне чланове у њојзи.

народног напредовања и опадања на посе и основно испитају. Па пошто у различним особинама климе и топографским положајима појединих места, у становима, храни и у начину живота распознамо праве узроке нашег морбилитета и морталитета, и пошто нас статистични бројеви убеде, како ти узроци у свези са неудесним за општу хигијену државним установама и друштвеним обичајима проузрокују већи морталитет, но скупа сви ратови и епидемије,[1]) — тада је већ заметнута плодна идеја, да се свака препрека физичном развићу народног организма уклони, а да се за то по потреби установе мере које задахнуте човечанством, на то иду да се природно развиће и одржање целине по могућству обезбеди.

[1]) И сад умиру у Енглеској одсеком годишње 60—90,000 људи (18—22% свију умрлих) од болести, које би се могле уклонити — умиру дакле више четири пута по што су алирате војске код Ватерлоа изгубиле.

СИНЂЕЛИЈА

КОЈУ ЈЕ ДАО МИТРОПОЛИТ УЖИЧКИ И ВАЉЕВСКИ ЈОАКИМ
1793 године

ПОПУ МАТЕЈУ АЛЕКСИЋУ ИЗ БРАНКОВИНЕ.

доцније иероти

Матеју А. Ненадовићу.

---

† Іѡакимъ милостїю божїею православнїи мїтрополїтъ оужички, валѣвскїй и пертим же іеѕархъ всеа Іаґрїкїи.

(М. II.)

† Смеренїе наше пишетъ въ богохранїмѹю епархїю нашѹ въ нахїю валѣвскѹю обретаюцимъ сѧ въ нѣй преподобнѣйшимъ Іеромонахомъ, благоговѣйнимъ свѧщенникомъ, благороднимъ кнезовомъ и кметовомъ, и всѣмъ спще православнимъ хрїстїанномъ, миръ милостъ ѿ господа бога вседержителїѧ и ѿ нашего смеренїѧ молїтва и благословенїе наше со всѣми вами обилно да бѹдетъ. По сихъ ꙗвляю вашемѹ хрїстолюбїю како е пришелъ къ нашемѹ смеренїю благочестивїи дїакъ Матѳей Алеѕїнїчъ села бранковине, сасъ дѹховнимъ свидѣтелствомъ писмомъ свидѣтелствѹѧ емѹ да естъ достоинъ бити на степенъ свѧштенства; того ради и ми по дарѹ свесвѧтаго и животворѧщаго дѹха данною намъ властъ сїю поставлѧти на степени церъковнїѧ оудостоивша сѧ слѹжити свѧтомѹ олтарїю восточнїѧ церквїй; того ради и сего дїака Матѳеа постависмо его перво пѣвца и

полъ діакона іеродіакона же и совершеннаго іерея и дадосмо емꙋ допꙋщеніе и благословеніе да попꙋе и законъ хрїстїанскїй совер'шуе ва село заберди́цꙋ и ва село Іасенїцꙋ и ва село попучке, ей ради пишꙋще повелѣваю вамъ хрїстїанномъ кои сѣдите ва речени селїй да не тражите дрꙋгагш свѧщеника да вамъ законъ совершꙋе кромѣ попа Матѳеа, ѡнъ вамъ бꙋдетъ слꙋжити по преданїю свѧтихъ апостолъ и свѧтихъ богоносни отецъ, еже есте крестити, венчати, и прочаѧ свещеннаѧ дѣла бꙋдетъ вамъ совершавати, того ради что вамъ послꙋжи свѧщеннимъ попъ Матѳей лѣпо да мꙋ возъдаете сречъ бниръ, свечарско, спело, и прочаѧ что пада свещенникомъ по чинꙋ, и опредѣлихомъ емꙋ да слꙋжи въ церкви бранковичкой сасъ прочими свѧщеници; прочее молитва и благословеніе наше архїпастїрское да бꙋдетъ со всѣми вами аминъ, 1793. Іюнїѧ 6.

† Валевски Іоакимъ и во хрїста молитвеникъ ваше. и пр.

(Писана је на полутабаку артије, са словима скорописним; на четвороугаљном печату, који је са чаћом црно истиснут а мали као сребрн грош, има кугла са крстом, над њом и око ње слова ꙋ. ї. ж. з. ѡ. м. и година 1768.)

Ову спиљелију саопштавам једно због саме њене старине и друго што је дата лицу које је у новијим догађаима српским учествовало. Овом приликом држим за несувишно у неколико врсти, у колико сам могао као поуздано дознати, навести живот проте Матије Ненадовића.

Он се родио, од прилике, 1777. године у селу Бранковини, код Ваљева. Учио је књигу код куће а после у Срему у Купинову. Запонио се 1793. године а по свој прилици те исте године постао је прота. Године 1804. кад му је Данја Фочић посекао оца Алексу и кад је букнуо устанак против Турака почео је и он војевати на Турке; те исте године шиљан је у Петерсбург да моли за помоћ. 1805. године, кад се *правительствующій советъ* основао био је председатељ тога тела.

Између многих бојева у којима је као војвода био, споменућемо као најглавније бојеве: на Ваљеву, Карановцу, Ужицу, Буковици, Мишару, Равњу и на Дрини на више места, где је с Луком Лазаревићем дуже времена (од 1810. године) био главнокомандујући.

1813. године кад је Србија пропала, остао је неко време у планинама, одакле је настајавао, да се паша који је с војском пустошио посавину и тамнаву, ублажи и да поштеди народ.

1815. године у Бечу је као пуномоћник од стране Србије радио и молио скупљене на конгресу владаоце да ублаже и побољшају судбину Србије; а по том одмах по устанку кнеза Милоша био је у Србији и учествовао је у народним пословима. 1838. био је члан законодавне комисије. 1839. постао је члан совета књажества српског. 1849. године био је с ваљевском војском у мађарском рату у Бачкој. Умрио је као пензионирани члан Совета, 29. Новембра 1854. године у Ваљеву и сарањен је у селу Бранковини. Оставио је сачувана млога акта која се

односе на догађаје српске од 1791. до 1813. године, а тако исто и своје записке о истим догађајима.

Особита му хвала припада што, служећи својој отачбини сабљом, незаборављаше никад перо до последњих часова својега живота.

М. Ђ. Милићевић.

ДВИЈЕ СТАРИНСКЕ

СРПСКЕ МОЛИТВЕ.

1) Кад долази владика у своју епархију, и
2) по случају навале непријатеља (на Србију).

Ове су молитве преписане из рукописа „Синодске Библиотеке, по каталогу од 1823 г. №. 307 „Требник Српски,“ који је писан полууставом на табак, на хартији од памука, у првој половини XV века, на 424. листа. Познати Келар троицкога манастира Арсеније Суханов, кад су поправљали црквене књиге и кад је Суханова слао на Исток патријар Никон, и ову је рукопис донио с Истока са осталима, као што се види из сопственоручне записи његове, којом се обично означавају подобне књиге: „*Арсеније.*“ Изнајприје ова је рукописна књига била у рукама самог патријара Никона, као што се види из другог записа на другој страни прве даске од корица: ρξг (1655) узета из књига гдр҃ꙗ патріа҃рха. У осталом читав рукопис није само један Требник, већ има два дијела. Други се дио почиње од 267 листа. У првом дијелу по назначењу списатеља има 36 комада (тетрада); у другом дијелу нема броја комада, а то значи, да је доцније случајно прилепљен првом дијелу. У почетку првог

и другог дијела има садржина. У првом дијелу на прва два листа има 89. глава садржаја.

Да изложимо кратки обзор садржаја чланака по реду у оба дијела.

За први дио рукописа т. ј. требника треба рећи, да у синодској библиотеци има други српски требник, сувремени № 307-ме т. ј. из почетка XV. века под № 324; који је писан на хартији од памука на читавом табаку, 220 листа. У библиотеку је донешен тај рукопис у оно исто доба и онијем истим начином као и онај под № 307 — преко Келара Арсенија из светогорског манастира св. Павла, како се види из надписа на 1-м листу, који се не броји. Оба требника наличе један на други и чини се да је преписан један из другог или су оба преписани с једног оригинала. У № 307 стављени су готово сви чланци № 324-г у оном истом преводу, чим се разликују од свију осталих не-српских спискова требника, само понгдјекад у друкчијем реду, и осим њих овдје т. ј. у № 307 стављено је много других личних чланака. С тога при прегледању чланака № 307 ми ћемо без прескакања означити који су чланци узети из № 324 или су обратно у ње преписани из № 307.

Лист. 3. Молитва вь еже знаменати строче пріеме име вь 8 день. То исто у № 324 на листу 52 превр. 72.

Л. 14. Чинь бываемый на обрученіе и послије чинь вѣнчанїа. То исто под № 324 л. 73. У тој пјесми на мјесто данашњег: „Исаія ликуй“ при обилажењу около јеванђеља трипут се пјевао стих

из псалма 79, 15: Господи, Господи, призри сь небесе и виждь и посѣти виноград свой, иже испрьва насади десница твоя, Господи.“

Л. 21. Чинь бываемый на одѣжїе расы. Онамо л. 110. стр.

Л. 22. стр. Послѣдованїе малаго образа, еже есть мантїа. Онамо л. 113.

Л. 27. Послѣдованїе великаго ангельскаго образа. Онамо л. 121.

Л. 47. Чинъ бываемый на разлꙋченїе дꙋши (монаха). Онамо л. 147 стр.

Л. 50. стр. Послѣдованїе погребенїѧ иноческаго и 77 стр. бѣльческаго. Онамо л. 153 и 194. стр.

Л. 92. Въ петокъ на повечернѧхъ канонъ за умершихъ.

Л. 94 стр. Служба освѧщенїю масла (елеосвѧщенїе). № 324 л. 83—110.

Л. 112. об. Чинъ на освѧщенїе масла умершимъ инокомъ и бѣльцемъ. Ред је онај исти као и при јелеосвјашћенију, само се овдје намијењује лицу, које је већ *умрло* и много је налик на „*чинъ*“ свештеничког опела. Онако исто као и при јелеосвештенију чита се седам апостола и јеванђелија, са свима бивајућим јектенијама и молитвама. — О том јелеосвештењу, свршиваном над већ *умрлим* лицима, спомиње св. Симеун Тесалонитски у својој књизи „О священыхъ таинствахъ“ у глави 287-ој, кад казује, како су за његово вријеме на умрше калуђере обично сипали „елей“ из црквеног кандила, а остале људе посипали земљом (персть) од кандила. Неки пак благочастиви људи — добавља он

— још за живота свршавају над собом „таинство елеосвященія“ ... ако су близу издисања; од тога се јелеја оставља нешто, и већ тиме *умрше помазују* одређена за то лица као „*печать*“ најсветији за остатке отишавшег за част и за освећење. Они, који су свршили „добре подвиге“ достојни су почасти светим јелеом и који су живљели по заповјестима Христа достојни су да имају печат Христов. И тако су на оне које укопавају опет лили „елей“ призивљући им у помоћ милост божију. У 308 глави Симеун пуније излаже своју мисао и описује начин помазања умршег.

Л. 127. Чинъ (свећења воде) на св. Богоѧвлѣніѣ, въ навечеріе. То исто у № 324. л. 3. У оба рукописа против данашњег реда додаје се великој јектенији више од 10 прошенија, од којих у једном № 324 моли се „о бл҃говѣрнѣмъ и б҃гохранимѣмъ господинѣ нашемъ Дѣспотѣ Ѳтефана, или имѣ.“ Деспот Стефан владао је Србијом од 1389—1427. У № 307 на томе мјесту л. 129 говори се неопредјелено: „О бл҃говѣрнѣмъ и б҃гохранимѣмъ ц҃ри нашемъ имѣ.“

Л. 135. об. Чинъ освѧщенїѧ воды 1. Августа. Онамо л. 12 об. али и овдје на мјесто „Деспота Стефана,“ као што је у № 324 стоји неопредјељено л. 137 об... „сьхрани ѥ҃ рабы твое вѣрныѥ ц҃ре наше.“

Л. 140. Послѣдованїе вечерни въ день пѧтидесѧтницы.

Л. 149. Чинъ на обновленїе посвѧщаемаго храма.

Л. 166. об. и 118 об. Два чина надъ поколе-

бывшеюсѧ трапезою, и молитвы надъ жертвенникомъ осквернеными отъ еретиковъ.

Л. 169 об. — 175 об. Чины на поставленїе свѣщеносца, иподїакона, дїакона, священика, епископа и 178 об. игумена.

Л. 177. об. Молитва, егда поставѧтъ митрополита и въ первый разъ входитъ во градъ. Ова је молитва од све прилике српског порекла и потпуно смо је преписали ниже. Међ грчким молитвама код Гоара у његовом Euchologium Graecum ње нема.

Л. 179. об. Молитвы на поставленїе царѧ, кесарѧ и деспота. Има у књ. Гоара.

Л. 182. Молитвы патрїарха а) при отшествїи въ путь и б) представленїи къ царю особно въ пѧтокъ свѣтлой недели. Имају обе у књ. Гоара.

Л. 183—190. Молитвы кад се поставља духовник, въ врато творенїе, надъ исповѣдающимсѧ, о разрѣшенїи анаѳематисанїѧ, запрещенїѧ и друг.

Л. 190 об. Чинъ принѧтїѧ въ православную церковь отъ латинской вѣры. То исто у № 324 л. 26 об. Послије обичног почетка и јектеније — одрицање од латинских заблуђења. Оно је исказано у овим питањима и одговорима: „Ѿречешилисе вѣры латинскые и соуковѣтства, иже Петьръ Гоугнивыи въ римѣ оуставилъ е. — Гме ѡнъ: Ѿрицаюсе его, и всего оученїѧ латинского, и ѡпрѣснька ихъ, и соуковѣтства ихъ и вѣрою въ стоую единосоущную трцѹ по изволенїю кжїе.

Л. 192. Опет молитвы за различите случајеве — кад се опогани у брашну, *кад се гради кућа,*

кад се ископа бунар и т. д. У № 324 л. 28—37. Међ њима има апокривичка молитва, под именом св. апостола Павла отъ укушенїѧ змїи (кад уједе змија). У осталом она је узета од грка и о њој говори Ламбеције у грчким рукописима бечке библиотеке (Commentariorum bibliothecae Vindobonensis ed. Kollarii t. v. p. 103). У № 324 ње нема.

Л. 206. Чинъ исповѣданїѧ, с поуком исповједнику, а затим л. 211—214 друкчији начин исповједања — Јована Посника, архијепископа Константинопољског са потребним молитвама.

Л. 215 об. Молитвы предъ причащенїемъ св. таинъ т. ј. начин спремања за причест вечерњи и јутрењи.

Л. 229. об. Молитвы по св. причащенїи.

Л. 231. Три различне молитве светој богородици и двије да се прочитају ономе, ко се причестио.

Л. 240. Канонъ Іисусу Христу въ окрѣнуждїе, неблагорастворенїе временъ и нашествїе варварское.

Л. 243. Три молитве патријара Филотеја — въ страшную и внезапную смерть, въ окрѣнуждїе, въ землетрѧсеніе.

Л. 250. об. Молитва ко пресвѧтой Богородицѣ заступницѣ рода христїанскаго, глаголемаѧ на литїи, съ свѧтыми кресты — о избављењу од непријатеља. И ову молитву потпуно преписалисмо доле.

Л. 254. Канонъ молебенъ Іисусу Христу во времѧ бездаждїѧ съ молитвою и послѣдованїемъ.

Л. 260. об. Заповѣдь св. отцевъ 318, иже въ Никеи — о томе, у које дане калуђери могу јести

сир и јаја, а остали људи — месо, а такође о епитимији св. отаца.

Л. 262. об. Молитва глаголемаѧ отъ архїереѧ на разсыпанїе тѣлесъ, по смерти неразсыпавшихсѧ. Вид. о томе у вел. требнику Петра Могиле ч. 1. стр. 787.

Л. 267. Простителна молитва, глаголемаѧ отъ отца духовнаго или архїереѧ.

Л. 267—269. Оглавленїе на вторую часть книги — каноничног садржаја.

Л. 270—295. Правила св. апостолъ. Овдје свију правила, с пропуском њеких, 63. Једна су с тумачењем Зонариним, а друга не.

Л. 295—302. Правила (њека сама) Вселенскихъ Ѳаборовъ — првог и четвртог.

Л. 302. об. Посланїе Василїѧ Великаго къ св. Амфилохию Иконїйскому.

Л. 330. об. Ѳистолїѧ Генадїѧ патрїарха Константинопольскаго свима митрополитима и римскоме папи о узимачима злата од попова.

Л. 333. О томе истоме Ѳистолїѧ Тарасїѧ патрїарха Константинопольског Адриану римскоме папи.

Л. 338. Вопроси иноковъ и отвѣты собора скупљеног у Цариграду под председништвом патриарха Николе. У данашњој печатаној „Кормчей“ гл. 53.

Л. 341. Чинъ Ѳокора св. патрїарха Ѳисинїѧ Константинопольскаго о второбрачнѣмъ совокупленїи. Затим друга мала правила.

Л. 346. Правила сабора Гангрског, затим Неокесаријског, Антохијског, Сардикијског, по неколико правила од сваког сабора.

Л. 358. об. Отъ правилъ св. Іоанна Постника.

Л. 265. Отвѣты Никиты епископа иракліјскога неком цариградском епископу о двухженцима.

Л. 366. об. Правила Никифора Константинопољскаго.

Л. 369. Отвѣтъ Іоанна епископа Китрошкаго къ епископу Драчскому Каваснлѣ о Антимисахъ. И једно и друго наштампано у Кормчеј гл. 57, 58.

Л. 376. об. Писаніе Доминика, архіепископа Венетійскаго Петру, патриару антиохијском, о јереси својој (латинској) и о опресноцима, и *одговор* на то *писаније*. На грчком издао Котелер Monumenta Ecclesiae Graecae t. II. p. 108.

Л. 388. об. Михаила синкелла Іерусалимскаго изложеніе о правовѣрнѣй вѣрѣ и повѣданіе вкратцѣ, како и коего ради дѣла отлучише се отъ насъ латини и извержены быша отъ книгъ поменныхъ.

Л. 390. Михаила Керулларіа, патріарха константинопољскаго, посланіе къ патріарху Антиохійскому Петру. Набрајају се по точкама отступленіа латина од науке православне цркве. Вид. Cottellerii Monumenta Ecclesiae Graecae t. II. p. 135. et sq.

Л. 394—405. Мали чланци о латинима.

Л. 405. об. Михаила синкелла Слово о вѣрѣ православной.

Л. 409. О том истом Григоріа архіепископа Солунскаго.

Л. 403. Симеона магистра и логодета о мірсцѣмъ сктвореніи отъ различныхъ лѣтовныхъ и списателей. Из Георгија Амартола, српске редакције. На крају „лѣтовника“ насупрот других списа те

редакције додато: „ѿ Адама до Стефана ѿра прьваго срьбмємь. вьсоунѣ лѣт. ѕ҃ѡ҃ѕ. ѝ҃ѡ҃ѧ прьваго. ѿмицоу кроу ѿ. лѹны крѹгь ѕ҃. У показаној овдје години од рођ. Хр. 1346 Стефан Душан примио је титулу — Царь.

Од друге стране л. 417 до краја описани су мали чланци — о боговима елинским, (из Јована Дамаскина) Танасија из тумаченог апостола и из казивања Епифанија монака и пресвитера о пресветој Богородици. На потоњем листу 424 написана је Пасхалїа до 6938, гдје се прекида.

Правопис је српски са писањем ь на мјесто ъ: пень; є на мјесто а и ѧ: начело, врѣме, судивихсе; ѧ на мјесто ѧ, оу на мјесто ю: ѿра, тварь вса, свезанїоу, ѿлѹченїоу, и остали знаци, који се обично налазе у српским рукописима, како се то све јасно види и из ове двије доле преписане молитве.

Прва је молитва написана на л. 177 об. и у рукопису управ је овако означена: Мѧтва, егда поставеть Митрополита, и вьходить прьвѣе вь градь, и чтеть сїю мѧтвѹ предь градомь. Ова је молитва од све прилике, српскога порекла. На крају ње светитељ моли о милости цару и између осталог вели „молитвами прѝбнїи и ѿгоносьнїихь ѿць наши Сїмеѡна и ст҃ѧ Савьі.“

Друга молитва по случају нашествїа иноплемениковъ написана на л. 250 об. 254; како се види из наслова њеног, читана је на литији у вријеме одања с крстовима: ѓмємаа на лїтїи, сь ст҃ыми кр҃ти. Она се почиње: Цр҃це ст҃аа вѧчце, нетлѣнаа ѿроковице ч҃таа, прѣст҃аа дво ѿце, тебѣ се мѧлимь.

Молитва је српскога порекла, написана, како се види у оно доба, кад су наступили у Србију Турци и покорили је. „Вьса ко ѿ дво ц҃рце прѣвѣчнаа“ говори се у молитви, „ѝхже навель є҃ (Господ) на на̑ оуранисніа, вь правду наве̑ ꙗко сѹдіа прѣвѣчнѣишіи ц҃рь: Жита наша преже̑ срьпа сьтрь, поже, виногра́ди наше прѣже̑ точила ѝстьпта. и вьсоуе намь троуды наше вл̑чце, ꙗко сьгрѣшихо̑ ѝ безаконовахѡ̑ и ѿстоупихо̑ ѿ него.... ѝнꙗ нѣ̑ намь ѿврѣсти оустьнь наши̑, стоу̑ ѝ поношеніе вь ѐзы́цѣ̑ и покы̀ваніе гла̀вамь ѝ̑ ѐсмы дні̑, ѝ ѐсмы смѣрени по вьсеи земли̑ грѣхь ра́ди на́ши̑... и ѝнꙗ вь слѣ̑ тебе грѐдемь... не посра́ми на̑ ч҃таа.... ѝ да̀жь̀ славѹ ѝмени твоемѹ великомоу вл̑чце ѝ посра́ми ѝже твои̑ ра́бѡ̑ ꙗвлꙗют̾ зла̑а, ѝ да постыдетсе ѿ всакоѐ си́лы своеѥ̑, и крѣпость ихъ ськроу́ши, ꙗко да познаютъ врази на́ши, ꙗко ты̀ еси вл̑чца е́дина ч҃таа, и силна по в'сеи вьселеннѣи... покажи вл̑чце и ѝнꙗ ꙗкоже прѣже̑ чюса твоꙗ́, да ви́дѣвше вра́зы̀ наши те́бе надежу̑ нашѹ ѿ на̑ борещоуюсе възвратетсе вьспеть, ѝ ра́зы́дѹтсе ѝ погыбноуть, лоу́кы ѝ ськрѹши, стрѣлы ѝ вьспет̾ възвра́ти, посли вь помо́щь нашѹ воемъ начелника, великаго га́ѹрїила бл̑говѣстив'шаго ти ра́дость, г҃ь с тобою... посли великаго чїиначе́л̑ника михаила на́ новые сїе а̑сирєс, ѝзчедіе агарино, безаконнаго ѝзмаила.“ Грци и Славени у то доба обично називљу Турке Измаилћанима, који су доцније оборили византиску империју. У помоћ против душмана позивљу се начелници небесних сила, с тога, што је на српском (државном) барјаку малан с једне стране двуглави

орао, а друге св. архистратиг Михаило са голим мачем у руци, за спомен чега знаменити Стефан Душан обећао се са свом фамилиом за свагда торжанствено светковати и прослављати га. (Истор. Слав. народ. Ранча ч. 2 стр. 635). Затим у молитви се чита: „Гѐ ко ѿстáвльше Иерѡ̑солима вь запꙋстѣни йима прїйдоше вь страни нáше, й поквꙋшаю̑тсе ѿскврьнити цр҃ковь ст҃ую твою.“ Сводећи све то уједно а нарочито посљедујућа показивања, ми односимо ову молитву о избављењу од непријатеља времену владе деспота Стефана сина лазаревог (1389—1427). У XII. и XIII. веку за вријеме крсташких ратова Сирија и Палестина са св. градом непрестанце је била бина ратовања и опустошавања од различних турских племена, над којима (земљама) су готово непрестанце владали. Особито је знатно заузеће Јерусалима и разорење св. земље 1187 г. Саладином, 1242 Харезміанима, а 1294 г. заузеће и разорење сирских градова Мамељуцима. Послије овога, а особито кад умре, великодушно војевавши за ослобођење св. земље, монголски Хан Хасан 1300 г. Сирију и Палестину оставе Европљани под владом мисирских султана; а Јерусалим буде разорен као што је обрекао спаситељ свијета. (Муравіева, Историја св. града Јерусалима. Спб. 1844. стр. 233 и даљ.) За владе њеких султана, у XV. и XVI. ст. до тога је дошло звјерство варвара, да ударајући хришћане на различне муке, они су хтјели сасвијем искоријенити име христово, срушити божији гроб у Јерусалиму и на истоме мјесту начинити џамију. Вид. Лекења Oriens Christianus t. III. p.

509 и д. Акты историческіе. Спб. 1841. т. I. № 78). Стављено у молитви за овијем заступлењем Јерусалима нападање Турака на Србију, не у строго љетовничком реду, ми односимо 1389 години, кад је Србија на пољу Косову изгубила своју самосталност. Више смо још наклоњени разумјети за овијем бивше нападење Мусе за владе Стефана Лазаревића 1410 г. Овако је описао Дука (Corpus scriptorum Historiae Byzant: Bonnae 1834, Ducas, e recogn. Beckeri cap. XIX. p. 92): „Скупивши огромну војску, Муса најпре упада у Србију (коју је оставио Стеван Лазаревић поплашивши се такога нападаја), и упавши у врло многа утврђена мјеста и отворена поља (*Χωρια και καμπυς*, убарабари горенаведене ријечи молитве о житу и винограду) најљепше младиће запљени, остале све поубија мачем. Освојивши још три града све немилице поубија, и на телесима хришћанским поставивши астале, даде велику гостбу својим великашима.“ — Вьса́ко ра́здѣленїе и̑ разо́ра свойствомь (т. ј. међу рођацима) да́лече ѿ на̑ потрѣбляи... ськрꙋши шетанїе безакон'нимь ѥ̑retикѡ̑, и̑ зать'ки̑й кри́воглаголивал и̑ нечи́стал оу̑ста и̑хь, ꙗ̑же не и̑сповѣ́дають тебе вьси̑ соу̑ще мі̑рь сло́воу бж̑ію. И ово и оно најбољим и искључивим начином подудара се са временом владе Високог Стефана. Влькь брат стефанов, и прије непокоран брату, 1408 г. замоли Сулејмана да му даде војске у помоћ против брата, и 1409 г. пошто је два пута нападао на Стефана заједно с Бранковићима и војводом сулејмановијем приморава Стевана те му даде дио државе, а 1410

г. захтје да завлада и над свом Србијом, али га убије Муса. Другу је препирку водио Стеван са својим рођацима Бранковићима, — од којих Ђурђе, тражећи очинског дијела, 1410 г. заједно с Мусом упадне у Србију. Али се 1412 г. Ђурђе помири са Стефаном, и то тако, да је овај умирући учинио га својим нашљедником. (В. Рѣчь Григоровича — о Сербіи въ ея отношеніяхъ къ сосѣднимъ державамъ, преимущественно въ XIV. и XV. ст. — Качань. 1859 г. стр. 50. Майкова Исторія Сербскаго языка, Москва 1857 г. стр. 282). Што се тиче вишеречених јеретика, то су били посиливши за владе Стефана *богумили*. При свршетку владе стефанове град Сребрница, повраћен од Босне, умирен и каштигован како се каштигују бунтовници: „Се же вьси, вели се у опису живота Стефанова: ереси богомильскые сѹть:“ (Григоревичь онамо стр. 52). Познато је да богомили непризнавајући отелесења сина божијег, нијесу поштовали ни св. Богородицу: „Преславну и пречисту Богоматер Господа нашег Јисуса Христа не чтуть и много о ней блѧдуть,“ говори о њима Косма, пресвитер бугарски (Руднева — Исторія ересей, Москва 1838. г. прим. 33). Упамтимо најзад у молитви ове ријечи: „Тѡ҆ѥ҆ю̀ гра́дове православный ц҃рѣ наши̑ сѹ́тврьжа̑ю̀тсе... сп҃си м҃ти б҃жїа рака твоѥ̑го̀ вѣрна̑го деспота на́шего... покори̑ по̑ позѣ̑ ѥ̑го вьсе ва́рва́рскые ѥ̑зы̑кы хо́тѣщее кра́немь. — Од када су упали Турци у Србију ни Вукашин, ни Лазар, предходници стефанови, нијесу се звали деспотима (Майковъ стр. 265, 267, 268). Стефан је добио ту титулу 1410

г. од Мануила грчкога цара и исту је потврдио Махомед I. (Григоровича онамо стр. 23. 50. 51. 47. Майковъ онамо стр. 282).

Написао руски капитон Невоструев,
ПРЕВЕО НА СРБСКИ П. СРЕТКОВИЋ.

1.

Мл҃тва ёгда̀ поста̀ветъ ми́тр҃ополита и҃ въхо́дитъ прьвѣе въ гра̀ и҃ чте́тъ сїю мл҃тву пріѣдъ гра́до́мъ.

Гдⷭ҇и Бе҃ на́шь, и҃же ѿ несоущихъ въ сꙋ́щьство създа́нїе своѐ прѣложей и҃ и҃же чины разли́чные сьтвори въ неи на слꙋ́женїе великыѐ и҃ неизрѣ́нные твоѐ сла́вы, и҃же земл҃но́е а҃рхїерейство по чїнꙋ мы́сльный и҃ Бж҃твенныхъ пока́залъ ёси слꙋ́гъ и҃ и҃же на̑ недо́йный неизрѣ́нный и҃ Бж҃твеный твои́хъ повелѣнїи въ великое сїѐ а҃рхїе́рейскоѐ призва́въ до́анїе и҃ па́сти люди твоѐ сїѐ произво́ливыи. Ты҃ оу҃во, чл҃колюбче вьсе́мы́сльне, сьвы́ше призри̑ ѻ҆т ст҃го жили́ща своего̀ и҃ оу҃слы́ши смѣренїе на́ше и҃ вл҃гоу҃годны́ сьтво́ри на̑, до́йныи бы́ти слоу҃жбы твоѐ, пода́ти тѣло твоѐ ст҃ое и҃ кр҃вь твою чтꙋ́ю хрїстолю́бивымъ си́мъ лю́мъ чи́стымъ сердцемъ и҃ несквр҃ны́ма реу҃кама, и҃ оу҃крѣпи на̑ прѣда́ти на̑ сло́во оу҃ченїа твоего̑ несьгрѣшено и҃ без' лѣ́ности и҃ пра́вославно и҃ наста́вляти и҃хъ въ завѣтѣ жи́воно́снаго и҃ сла́вна̑го и҃ вл҃жє́нного бно́го жи́во́та. И҃ сно́вы и҃ бы́ти бвчетꙋ и҃зкра́на̑го твоего̑ ста́да и҃ до́ны ѿ де́сноую твоего̑ прѣстола̑ нта, ѻ҆тврьзи и҃мъ чо́вьства и҃ вл҃го сьтво́ри сердце на вл҃гоприе́тїе и҃ на оу҃слы́шанїе Бж҃твный твой и҃ неизреченныхъ повелѣнный, и҃ вл҃ви и҃хъ прѣстола̑нїемъ смѣренїа на́шего, и҃же на земли̑ во́лею своѐю

исплѣнивъ чѧ́чьство. И оу́крѣпы гра́дъ сѝи не прѣ-
зрѝмою твоѥ́ю Бж҃ьстьвною силою и порази о́бле-
жещїѥ́ на҃ вра́гы ꙗ҆́ко И҆зе́кїи оу́твръдивъ І҆еросѧ́-
лимъ и посѣ́кѣлъ да́кыи вы́сокомꙋ́дрьномꙋ С҆енахирїмꙋ
мьче́мь агг҃лькымь. И даѫ́ть ка́гоу́годїе земли̑ вь-
сесѝлне и оу́мно́жи пло́ды ѥ҆ѐ, о҆тврѣ́зи ѥ҆и роу́коу
свою̑ и и҆сплѣнѧѥ̀ вьса́ко жи́вотно ка́гости. И оу́крѣпи
вѣрнѧ́го и ка́гочтивѧ́го цр҃а на́шего, и҆ме̑, крѣпкою
и ка́гово́лною десницею твоѥ́ю и вьо҃рꙋ́жи ѥ҆го̑ о҆рꙋ-
жїемь пра́вды твоѥ̀ и да́рꙋи ѥ҆моу мѝрно цр҃тво и
посо́ствꙋи ѥ҆мꙋ ꙗ҆́же на ка́гство́рѣнїе и покори ѥ҆мꙋ
вьсѐ ѣ҆зы́кы, и҆́же кра́немь хо́тещее и дльгодѣ́ньствно
и ка́го дарꙋ́и ѥ҆мꙋ жи́тїе: ꙗ҆́ко да и҆ мы̑ вь ни̑ ка́-
годѣ́ньствнѣ, ти́хо́ и непоро́чно жи́вота на́шего сь-
врѣ́шимь лѣ́то, мо́лтвами прѣ́чтые ва́чце на́ше Бцѣ
и Пр҃нодѣ́вы Ма́рїе, си́лою ч҃тнѧ́го и жи́вотво́рещѧ́го
кр҃та, ст҃ъ си́лѣ нѣ́бный невещестьвный архагг҃лъ,
ч҃тнѧ́го пр҃рка пр҃тче и кр҃тлѧ̀ І҆о́анна и ст҃ъ Бг҃оо҃тцъ
І҆ѡа́кїма и А҆нны, ст҃ыихъ прѣхва́лный и врьхо́в-
ный апл҃ъ и ст҃ъ І҆ерархъ и чю҃твор'цъ хв҃ѣхъ ве́ли-
каго Василїа, Грїгорїа Бг҃осло́ва, Грїгорїа чю҃тво́рца,
ве́ликѧ́го І҆о́анна Зла́ѹстѧ́го, и І҆ѡа́нна мѧ́тивааго и
ве́ликааго А҆ѳанасїа и чюдотво́рца Николи и прѣ҃вный
и Бг҃оно́сныихъ о҆́цъ на́шѝ Сїмео́на и ст҃ѧ Сѧ́вы и
ст҃ыихъ и ве́ликосла́вныихъ мн҃ькъ хв҃ѣхъ Георгїа, Ди-
митрїа, Прокопїа, Па́нделеимона и ст҃ъ Ѳеодоръ и
вьсѣ̑хъ ст҃ъ твои̑. И҆́ко ты̀ ѥ҆си подѧ́тель ка́гымь и
Сп҃сь дѹшамь наши̑ и Тебѣ̀ сла́вꙋ възсила́емь о҆́цꙋ и
Сн҃ꙋ и Ст҃о́мꙋ Дх҃ꙋ ны̑нѣ и пр҃но и вь вѣ́кы вѣ...

2.

Мѧ҃тва мѧ҃вная къ всесѐтѣи Вѧ҃чци на́шеи Бцѣи и҃ прѣподвѣи Ма́рїи, застѹ́пници ро́да хр҃тїа́нска҃, глѧ́гмая на лїтїи съ ст҃ыми кр҃ти. Мѧ҃итсе сщенник'.

Цр҃це ст҃аа Вѧ҃чце, нетлѣнная ѿтро́ковице ч҃таа, прѣст҃аа Дв҃о Бц҃е, Тѐкѣ се мл҃и́мъ и҃ Те́кѣ се ми́ли дѣ҃ѣмъ мѧ҃рдои Вѧ҃чци и҃ прѣч҃тои Мт҃ери мѧ҃тиваго Вѧ҃кы на́шего Ї҃ѹ҃ха҃, ꙗ҃же мѧ҃рдїа ра́ди мѧ҃ти своѐ не трпе́ зрѣти ѿ дїа́вола моу́чима ро́да на́шего сышѧ҃шаго съ нб҃сь и҃ всеѐ́ливщагосе въ Те́ке прч҃тую Дв҃у и҃ всїа́вша ѿс Те́ке, ꙗ҃ко* вѣсть Ѹ҃а́мъ. Мѧ҃и́мтисе на́деѫ҃же всѣмъ хр҃тїа́номъ: оу҃слы́ш на҃ Вѧ҃чце мл҃ѣ́щитисе въ ча҃ ски́и и҃ не ѿста́ви на҃, и҃же на Те оу҃повлю́щїи. Веселїе а҃ггл҃ское Дв҃о! Ты̀ ко̀ ре́кла є҃си своими прѣч҃тыми оу҃сты, Вѧ҃чце, ꙗ҃ко не ѿста́влю ва҃ си́ри: тѣмже, о҃ Цр҃це Мт҃и прѣвѣчнаго Цр҃а, и҃спльни, Прч҃таа, слово своѐ дѣло́мъ вскорѣ. Сѣрдо́ное на́ше при́своѐнїе! Не отврати ли́ца твоѐго ѿ на҃, Вѧ҃чце, не прѣзри на҃ к Тебѣ привѣгаю́щїи, оу҃слы́ши ра́бы своѐ въ бѣдѣ сущїи: ни откуду бо оу҃повлаѐмъ помощи полоу́чити, Дв҃о, ра́звѣ ѿ Тебе. Те́ке ко̀ хо́датайцꙋ вѣ҃ѣ прѣ҃лагаѐмъ ѿ наши̇ прошенї̇ и҃ на нб҃си на́ша мо́литвенице, Бц҃е, и на земли̇ скора помощнице, Ч҃таа. Те́ке бѡ, о҃ Вѧ҃чце, по҃стоа́нїю всѣ ро́ди земльни оу҃блажаѐмъ, аще и҃ недо́ини є҃сми о҃каа́нїи и҃ мно́жьствѡ грѣха ѿкрѣ́мешенїи: нь твоѐ мѧ҃рдїе подвиже҃ на мѧ҃тво̀у къ мнѧ҃тивомꙋ Вѧ҃цѣ на́шемоу и҃ Сн҃ꙋ твоѐмꙋ прѐворѧ҃щномꙋ и҃ прѣвѣчномоу Цр҃ꙋ: не прѣзри́тко̀ Тебе, ѿ Вѧ҃чце ч҃таа, мл҃ещꙋсе є҃му ѿ на҃. Прѣкоуди ѿна҃ мл҃ещисе, поне* сьгрѣ-

шихѡ и смѣсмо ѡкаа́ніи възрѣти о҆чи́ма на вы́сотꙋ, ни рꙋ́кѣ наши́, ихже ѡскврѣнихѡ всячьскы́ми сгрѣшеніми, прострѣти, є҆же помо́литисе: вса во̀, ѡ҆ Дво̀ Цр҃це прѣвѣчнаа. и҆хже навелѣ є҆сѝ на на̀ сꙋ́ра-нєнїа, въ пра́вдꙋ наве̑, ꙗ҆ко Ѳꙋдїа, прѣвѣчнѣишїи Цр҃ѣ: жи́та наша прѣ̑же срьна сьтрь поже, ви́носр̀ади на́ше прѣ̑же точила и҆стѣ́пта и҆ всоу́е на́мѣ троу́ды наше, вл҃чице, ꙗ҆ко сьгрѣшихо̑ и безаконовахо̑ и ѡ҆стоу́нихо̑ ѿ Ѷего и прѣгрѣшихо̑ въ всемъ, заповѣди є҆го не послꙋ́шахо̑, ни сьблюдохо̑, ни сьтво́рихомъ ꙗ҆ко* заповѣда на́мѣ, и҆ вса, ѡ҆ вл҃чце Дво̀, є҆ли́ка сьтво́рилѣ є҆сѝ на́мѣ, и҆ вса є҆ли́ка наве̑ на на̀, и҆стинны́и со̑у сьтворилѣ є҆сѝ. Ни́ѧ и҆ѣ на́мѣ ѿврѣсти оу̑стьнѣ на́шѝ: сто̑у и҆ поношеніе въ є҆зы́цѣ и҆ покаа́ніе гла́вамъ и҆ є҆смы дн҃ь и҆ є҆смы смѣрени по всеи земли̑ грѣхъ ра́ди на́шихъ. Нѣ̀ ду̑шею ськрꙋ́шеннѡю и҆ дхо́мъ смѣренѡ̑ просимъ прощеніе, ѡ҆ ни́же сьгрѣшихо̑ и҆ и҆ѧ вьсла̑ Тебе грѣ̀демъ всѣмъ срцемъ на́шимъ. Не посра́ми на̑ оу́поваше, ѡ҆ Бц҃е чтаа, Тебѣ̀ се мо́лимъ и҆ ли́ца твоѥ̑го трепеще̑, не посра́ми на̑ чтаа, нь сьтво́ри с нами по кро́тости твоеи̑ и҆ по мно́жьству ма̑ти твоеѥ̑ и҆ да́жь сла́вꙋ и҆мени твоемꙋ вели́комоу, вл҃чце, и҆ посра́ми и҆̀же твои̑ ра́кѡ ꙗ҆ваѧю̑т зла́а и҆ да постыдетсе ѿ всакоѥ̑ си́лы своеѥ̑ и҆ крѣпост и҆ ськрꙋ́ши, ꙗ҆ко да познаю̑ть врази на́ши, ꙗ҆ко Ты̀ є҆си вл҃чца є҆ди́на чтаа и҆ си́лна по всеи вьселеннѣи. Тебѣ̀, ѡ҆ веселїе на́ше и҆ похва́ло, аг҃ли вьсхваляю̑ть, ар҃хаг҃ли страхо̑ прѣ̑стоет, начела покланѧю̑тсе, госпо̑ствїа почи́таю̑ть, си́лы трепещуть, прѣстоли оу̑жасаю̑тсе, херу́вими, ꙗ҆ко Цр҃ци, го́вѣю̑ть, серафими да́роно́сеть, мно́гочи́таа слꙋ́жеть, ꙗ҆ко прѣвозьшьшꙋ тѣхъ чи́сто-

тою: вьса оужасаютсе, вьса трепещ8ть, вьса сл8жет' Ти ськ страхо^м^, Цра ко й, ѿ Вѧчце чтаа, родила еси. Тѣмже толикіе свѣтлости спокѧкшисе, кто ѿ землѣпоро^д^ни^й^ възможе^т^ Теке похвалити? Нѣ, ѿ Вѧчце чтаа, Црце, нетлѣнная строковице, Мти, прѣстаа Дко, како Те оублажи^м^, въсекоренн8ю сла воу? Бгодрѣзостнѣ аще кто пок8ситсе пѣськѣ морскѣ исчисти, или капле дьжевные, нежели чюсь твои безноу изслѣдити. Нѣ пакѣ и еще малимсе, надеже наша, не забивай на грѣшни^й^: твое бо есми доане и жрѣкви, вьси ѿвце пажити твоеѥ: покажи, Вѧчце, и ина, ако^ж^ прѣже, чюса твоѧ, да видѣвше вразѣ наши Теке, надежоу нашу, ѿ на борещуюсе, възвратетсе въспеть и разѣдѣтсе и погѣбнуть, лукѣ и ськр8ши, стрѣлѣ и въспе^т^ възвати, посли въ помощь нашу воемь начелника великаго Гаурїила, каговѣстившаго Ти радость: Гк ськ Токою. О надеже наша, Гк с Токою, Гк с Токою, и Теке ради ськ нами. Посли Гаурїила, ѿ Вѧчце, да низложить въсегубителнѣ тѣхь вседрьзѥю сил8. Посли великаго чиноначелника Михаила на новые сіе Асирѥ, изчедїе Агарине, незаконнаго Измаила: се ко ѿставльше Иерусалима въ зап8стѣни, ина прїидоше въ страни наше и пок8шаютсе ѿскврьнити црквь с тою твою. Сїе ко семенїе твое и кувоть Текѣ възложихѡ стѣни твоеи, Вѧчце: вьстани, Црце, въськ8ю сили, въстани и вѣдрьств8и, въстани и помози намь, въсекую лице твое ѿвращаеши и закѣваеши нищет8 наш8 и печалѣ наш8? покрѣи и ськрани Вѧчце, црковь свою, юже вър8чи Текѣ Сїнъ твои и мирно спсаи. Въсако раздѣленїе и разора свойствомь далече ѿ на

потрѣбаѧи и ѩже ѿ ѥзыкъ въстающе крани, прѣ
ренїемъ оустави. Ты, ѿ вѧче, скрꙋши шетанїе
безакон'нимъ еретикѡ и затъкии кривоглаголиваа и
нечистаа оуста ихъ, ꙗже не исповѣдаютъ Тебе вышꙋ
соущꙋ Мтрь Словоу Бжїю, похвала бо Ты вѣрнимъ
еси и оутврьженїе. Ѿ Тебѣ днь раюте'се въсачьскаа
и ѡбнавлаюте'се, нбнаа выкупѣ и землъниаа: аг҃лъскыи
сборъ, лици ѡцъ, патрїархъ, дси прорчьсцїи, съста
вленїе сщенникѡ, съкранїе апльское, сьсловїа оучи-
телеи, многочюное ѡплъченїе прѣхвалный, добропо-
вѣдный и неповѣдимый мнкъ, праведный свѣтлые
доше, чины прпбный, всако доанїе и възрасть, црїе
и силници, начелствующеи и начелствꙋеми, юноше
и дви, старци съ юнотами. Тебѣ днь, ѡбщее весе-
лїе наше и похвало, пѣнь млкнꙋю приносимъ, ꙗко
жизни подателници: Ты бо еси нашее жизни жи-
вот и жизни виновила, въсѣмъ хртїанѡ оутврьженїе,
ѩже на Те оупованїе възложившимъ пособница. Ты
еси, ѡ прѣстаа Дво, стыи прѣстаа и всакое стыие
прѣстое скровище. Ты еси, ѿ Дво, дъщи Адамова
и Мти Бжїа Ты паче въсеие твари оукрасисе, паче
ѩксе просвѣтлисе, паче слнца просїа, паче аг҃лъ
възвисисе. Тобою славетсе сщен'ници: Ты бо тѣмь
родила еси Прьвосталѧ по чинꙋ Мел'хиседековоу прь-
ваго Архїереа. Твоимь сьпособ'ство ѡбогащаютсе
мнїси, своими сльзами потапляютъ оупостата. Тобою
градове православнїи цреи нашїи оутврьжаютсе, страни
крѣпетсе, люе, ѩже твое ѩме призывающеи, сьдрь-
жет'се. оукрѣпляютсе страни, оучителнѧа словеса
распространяютсе и Бжтвнаа възаконенїа хранетсе.
Ты еси моужемь дрьжава, женамь чьсть, двамь

чи́стота, м҃тремь, ѿ прѣ҃стаа М҃ти, по́хвала, ю҃но́шамь сла́ва, ста́р'цемь по҃крѣпленїе, бога́тыимь оу҃чи́тел'ница, оу҃богый оу҃тѣше́нїе, зра́вимь крѣпо҃, колецїи ѿзка́вленїе, вь приста́ници соу҃шимь веселїе, о҃ку́реваемымь приста́нице, за́бавѫ҃шимь наста́вница, тешкы҃ ꙗ҃рмомь грѣхо́вны҃ попла́зьшимсе о҃блькченїе вьсе́га ѿ все҃м и вьсѣ҃ и па́че вьсѣ҃. Ты҃ причьти Бж҃твиѣ е҃дипоро҃номѫ твоемѫ Сн҃оу прѣ҃чтаа, пока́жи прочее и еще си́мь мно́жаишее м҃ти твоеѣ непоро́чнаа, ѿврьзи мл҃дїе своѐ прѣсвѣтло, ꙗ҃ко свѣтилникь си҃ просвѣщае, ꙗ҃ко ѿблакь ѿсѣнѧи, ꙗ҃ко роса оу҃трьнѧ прохла́жаи, ꙗ҃ко рѫ҃чка манны насла́жаи, ꙗ҃ко ку́воть гоубителнаго сп҃саѥ вьлнїенїа, ꙗ҃ко жѫ҃зль ськроу҃шаи вьса́кого су҃постата и ꙗ҃ко вь Чрьмнѣмь вьку҃пѣ крьв'ми, ꙗ҃ко другїе Фараѡ҃ни́ти, вьсе сьпротивь вьстаю҃ще: и҃ноеѕ́ычные вѡе потаплаи.

Сн҃си М҃ти Бж҃ꙗ ра́ба твоего҃ вѣрнаго Деспота на́шего и оу҃крѣпи его вьседрьжа́вною и крѣпкою ру́кою твоею, его́же ѿзкраа прѣвѣчныи Цр҃ь Сн҃ь твои и Ты҃ вьсе҃стаа Цр҃це и поста́ви ѿкла́ти мо҃ми твоими и до҃ма́нїемь твоимь, ѿхже сте́жа ч҃тною крьвию Вл҃ка. Бл҃ви его, Вл҃це, бл҃венїемь вѣчны҃м, ѿблѣци его си́лою твоею сьвы́ше, поста́ви на главѣ е҃ вѣнць ѿ ка́мене ч҃тна҃а, дару́и ему дльготоу дни, да́жь емѫ вь десници ску́нтро сп҃се́нїа, поса́ди его на прѣстолѣ пра́вди и ѿгради его си́лою твоею, оу҃крѣпи мы́шцѫ его҃, поко́ри по҃ нозѣ его вьсе ва́р'вар'скые е҃зы́кы, хо́тещее кра́немь, вьсѣ́й вь срце его҃ стра҃ твои и вь сьгрѣшаю҃щы҃м прощенїе, покажи его хра́нителѧ с҃тые и сьбо́рные цр҃кве: ꙗ҃ко да и мы҃ вь бл҃годѣ́ньстви его҃ добрѣ и непорочно пожи́вемь и вь

пра́вославїи и҆стинѣмъ въспѣва́емъ ст҃оую тр҃ицꙋ, ѻ҆ц҃а и҆ сн҃а и҆ ст҃го дх҃а и҆ те́бе; ѿ прѣс҃таа, ч҃таа, нетлѣннаа цр҃це, вл̑чце, бц҃е, мт҃и дв҃о въсегда̑, а҆́ко нашу засту́пницꙋ и҆ скорꙋю помощницꙋ, прославлаемъ, въспѣваемъ, велича̑емъ ѿ на́чела и҆ до вѣка, и҆ны́ и҆ при́но и҆ въ вѣкы и҆ є҆́ре и҆ на вѣкы вѣко́мъ а҆ми́нь.

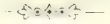

ТИПИК

СВЕТОГ САВЕ

првог архїепископа и просветителя српског,

ЗА МОНАСТИР ХИЛЕНДАР

У СВЕТОЈ ГОРИ АТОНСКОЈ.

Од овог преважног споменика сачувао се досад подлинник у светој гори у самом Хиландару, где га је покојни Димитрије Аврамовић 1848 године видео, па вели да је писан на кожи у осмини, и да му нема прва листа и листа између 36 и 38 главе; до сад цео није нигде штампан, само је Аврамовић издао у своје две књиге, штампане у Београду 1848 године, под насловима: „Описаніе древности србски у светой гори“ (на стр. 9 и сл.) и: „Света гора са стране вере, художества и повестнице“ (на стр. 24 и сл.) натписе глава на које је подељен овај типик. Из тих аврамовићевих преписа може се видети каквим је језиком и правописом изворно написан овај драгоцени споменик старосрпске писмености и образованости. — Ми овде предајемо јавности цео тај типик, који је свети Сава као свој завет оставио своме Хиландару, али на жалост по препису, који није, као што би требало, сасвим верно написан по старом подлиннику, ни што се тиче језика ни правописа, које се може видети кад се сравне дотична места овог преписа са оним што је покојни Аврамовић штампао. Онај што је ово преписивао или је већ имао пред собом новији преиначен и модернизован препис, или је он сам по својој глави прекрајао старосрпске форме језика и правописа на сада у црквеним књигама налазеће се нове (руске) форме, па је на многим местима и саме речи другима заменио а ваљда и целе ставове преиначио. Но због велике његове важности ми овај драгоцени споменик дајемо засад у руке српском и словенском свету и овакав какав је, надајући се да је бар смисао и дух његов остао исти што је у изворнику, докле не добијемо сасвим веран препис који ће моћи задовољити критичне потребе филологијске науке, а такав препис по казивању покојног Павла Ј. Шафарика (у предговору његовог Избора югословянскыхъ достопамятности на стр. VIII. у оправи) има професор Казанског универзитета г. В. Григорович, али га још није штампан издао. — Но ако га не можемо дати нашим читаоцима са свим онакав какав је у оригиналу, нисмо могли ни оставити га а да му не повратимо бар главна својства језика и правописа, каква су у старим србуљама.

Овај скорашњи препис имао је доброту предати нам за Гласник високопреосвештени господин митрополит београдски Михаило. На крају преписа стоји забележено, да га је преписао сад скоро неки ђакон Евстатије у Хиландару.

Др. Ј. Шафарик.

Оуставъ.

Оуказаніе житіа соущаго въ монастыри пресвѣтыіе Богородице наставнице, здѣ написаноіе и предаиноіе вамъ братіе и чеда моіа вызлюбленаіа о господѣ, много грѣшьнымъ и смиреннымъ мнїхомъ Савою.

Слово а҃.

Понеже многи оубо писаша о сицевыхъ вещехъ, вьжделѣхъ и азъ хоуждьшїи и паче всѣхъ грѣшьнѣйшїи написати вамъ о господѣ по редоу, зане желаю и промышляю о пользѣ и спасенїи доушь вашихъ, любимицы моі, малыи сіи оуставъ, о богопреданныхъ пѣніихъ чтениихъ и молитвахъ, о покиновенїи и послоушанїи, о смиренїи и трьпѣнїи и о вьсѣхъ потребьныхъ въ монастыри, ими же Богъ благооугождаіемь милостивъ къ намъ бываіетъ.

Преподобнїи и богоноснїи ѡтьцы наши вьсего мїра свѣтила, оуслышавше въ еваггелїи господа глаголюща: иже хощеть по мнѣ ити да отврьжеть се себе и вьзметь крьсть свои и въ слѣдъ мене да идеть; и паки: иже любить отьца или матерь и проча паче мене, нѣсть мене достоинъ. Таже наоучающа презирати оубо самымь дѣломь пльтскаа моудрованиа, прилѣжати же о доуши вещи безсмрьтнѣи. И сице троуждающые се призываіетъ въ покои: прїидите рече вьси троуждающїи се и обремененнїи къ мнѣ, и азъ оупокою вы, прежде въ

ссмь вѣцѣ безстрастисмь; иго бо моє благо и брѣмє моє легко єсть заповѣди моихь, кроткиль и смирєнымь. Оть мєнє же наоучитє сє, ꙗко азь кротькь єсмь и смирєнь срьдцємь и обрѣщитє покои доушамь вашымь. И паки инрымь доухомь царство нєбєсноє, а плачоущимь оутѣшєниє безконьчноє обѣщающа господа оуслышавшє, оставиша мїрь и вьса ѣже вь нємь, изыдоша вь слѣдь господа и вьспрїѣша наусло прѣмоудрости страхь єго вь доуши своє; и дѣлающє заповѣди божиє палакахоу дьнь и нощь о доушахь своихь; всѣкоє зло страданиє и многиє моуки претрьпѣвахоу сь радостїю любвє єго ради; распинахоу и оумрьщвлꙗхоу себє на всѣкь дьнь, послоушаниємь и своихь волєи и разсоуждєниꙗ отсѣчєниємь. И сими вьсѣми очистившє оумь доушоу и срьдцє просвѣтишє сє благодатїю вь срьдцахь своихь начє сльнца, и христа вьсєлившє вь прѣкрасныє своє доушы, вьсѣ бѣзни дꙗволскиє попраша и побѣдоу на него вьзѣша. И ꙗко орли бистро парнїи вьзлєтѣша на нєбєса. Образь же добродѣтєлнаго житꙗ своєго намь оставиша, да вьси хотѣщїи по бозѣ иноучьствовати, послѣдоують стопамь ихь.

Тѣмь же и азь грѣшныи и лѣнивыи и вьсѣхь послѣднїи мнїхь сава припадаю молю сє вамь любимаꙗ о христѣ и духовнаꙗ братиє моꙗ и отьцы, оуподобивь сє прѣмоудрымь симь коушємь, иже за врѣмєнныꙗ излѣнишꙗ вѣчнаꙗ, вьсꙗ нѣнїꙗ своꙗ отдаша и коушно сь тѣлєсами и доуши своє. Сего ради стѣжаша безцѣнныи бисерь Христа. Порсвноуитє моудрымь дѣвамь, ѣже исплньиша свѣтилники своє

и готовы вьнидоша сь женихомь своимь вь чрьтогь и радость вѣчноую. Блюдите себе опасно о любимцы мои, кою се бо и трепещоу, да не нѣкто оть вась останеть се инкоудоу двери, ꙗкоже петь коунхь дѣвь; и страшныи и грозныи отвѣть онь оуслышить: „отьиди оть мене невѣмь те кто еси.“ Сего же отвѣта боеще се, оныи же прѣкрасныи гласъ желающе слышати: „пріидѣте благословеніи отьца моюго, вьнидите вь радость Господа своюго;“ смиримь себе здѣ братие, да тамо вьзнесемь се; плачимь здѣ да тамо оутѣшимь се; алчимь и жьждимь здѣ, да тамо насытимь се; помилоуемь здѣ, да милостива тамо Бога обрѣщемь. аще и скрьбь намь пріидеть, всѣкоу радость имѣите братие моа, или егда вь искоушениꙗ вьпадаете различна; вѣдѣще ꙗко искоушение вашеѥ вѣры сьдѣловаѥть трьпѣние; трьпѣние же дѣло сьвьршенно да имать; ꙗко да боудете сьвьршени и вьсецѣли. Блажень моужь иже претрьпить напасть, зане искоушень бывь пріиметь вѣньць жизни, его же обѣща Богь любѣщимь ѥго. Изреченоо бо: „претрьпивыи до конца тьи спасеть се.“ Не льстите себе братие, нѣцыи оть вась глаголюще: ꙗко аще дѣль и не творю, но вѣроую вь Бога и спасоу се. Но и бѣси вѣроуюють и трепещоуть; вѣра бо чиста и несквьрна предь богомь и отьцемь сїꙗ ѥсть, да разоумѣете, ꙗко вѣра безь дѣль мрьтва ѥсть. Авраамь отьць нашь не оть дѣль ли оправда се; вьзнесь Їсаака сына своюго на жрьтвенникь. видиши ли ꙗко вѣра поспѣшесткова дѣломь ѥго, и оть дѣль сьвьршени се вѣра, и сьвьршени се писаниѥ глаголюще: „вѣрова же Авраамь Богови и вьмѣни

се ѥмоу въ правдоу, и дроугъ божїи нарече се.“ Зрите ли оубо, ѩко отъ дѣлъ оправдаѥть се чловѣкъ, а не отъ вѣры ѥдинѥ.

Сїа бо ѥже слышахъ повѣдахъ вамъ; да и вы общѥнѥ имате. Обштѥнѥ же наше съ отьцемъ и съ сыномъ ѥго Їисоусомъ Христомъ. И сиѥ пишоу вамъ да радость ваша испльнена боудеть. И сиѥ ѥсть обѣтованѥ ѥже слышахомъ отъ него, и повѣдаѥмъ вамъ, ѩко богъ Свѣтъ ѥсть и тьмы въ немъ нѣсть ни ѥдинѥ. Аще рече ѩко общѥнѥ имамы съ нимъ и въ тьмѣ ходимъ; ѩко же самъ тьи ѥсть въ свѣтѣ. общѥнѥ имамы дроугъ къ дроугоу и кръвь Їисоуса Христа сына ѥго очиштаѥть насъ отъ всѣкаго грѣха. О семъ познахомъ любьвь, ѩко онъ по насъ доушоу свою положи; и мы дльжны ѥсмы по братїи доушы полагати. Сїа ѥсть заповѣдь ѥго, да вѣроуемъ въ имѣ сына ѥго Їисоуса Христа и любимъ дроугъ дроуга. Сьблюдаѣи заповѣди ѥго, въ немъ пребываѥть, и тьи въ немъ. Страха нѣсть въ любьви, но сьвръшена любы вьнъ изгонитъ страхъ. Боѣи се же не сьвръши се въ любьви. Мы любимъ ѥго, ѩко тьи прьвѣе възлюбилъ ѥсть насъ. Аште кто рече, ѩко люблю Бога, а брата своѥго ненавидитъ, лъжь ѥсть. Ибо не любѣи брата своѥго, ѥго же видѣ, Бога ѥго же не видѣ, како можеть любити. И сїю заповѣдь имамы отъ него: да любѣи бога, любитъ и брата своѥго; и всѣкъ вѣроуѣи, ѩко Їисоусъ ѥсть Христосъ, отъ бога рожденъ ѥсть. И всѣкъ люблѣи рождшаго, любитъ и рожденнаго отъ него. О семъ вѣмы, ѩко любимъ чада божїѧ, ѥгда бога любимъ, и заповѣди

ѥго сьблюдаѥмь. И ꙁаповѣди ѥго тѣжки не соуть, ꙗко вьсѣкь рождьнъıи оть бога побѣждаѥть мїръ. И сїꙗ ѥсть побѣда побѣждаюштаꙗ мїръ: вѣра, надежда, кротость, трьпѣниѥ, молъниѥ горѣштсе сь сльꙁами; наипаче же надь вьсѣми сньıи ангелскаꙗ лѣпота, то ѥсть чистота и цѣломоудриѥ, послоушаниѥ сь самооукорениѥмь; и любы, ꙗже ради сьниде къ намь сынь Божїи. Къ семоу же прилагающе и незлобиѥ, по господню гласоу: „не дѣти быкаите оумомь, нь ꙁлобою младенстковите, оумомь же сьврьшенни быкаите.“ И вѣроую въ сына божїꙗ, ꙗко обрѣштете милость и жизнь вѣчьнъıи, и ꙁдѣ неоскоудѣемоую нищтоу, аще сьхраните сиꙗ ꙁаповѣданнаꙗ и проповѣданнаꙗ мьною смиренньıмь. Чедна блюдите се оть неприꙗꙁни, да не кто останеть внѣоудоу двери; аще ли кто ѥсть братиѥ въ вась лѣнивь, ꙗко же азь окаꙗнъıи лѣнивъıи и сьнивъıи, похоулень и немоштень, но вьспрꙗни о любиѥ и покаи се и помысли дарованиꙗ, ꙗже обѣщта господь; о нихь же рече апостоль: „Око не видѣ и оухо не слыша и на срьдце чловѣкоу не вьꙁыдоша, ꙗже оуготова Богь любѣштьмь ѥго; въ нѣ же и ангели приникноути желають.“ И ꙗко же слава мїра сего ничто же ѥсть противоу славѣ боудоуштаго вѣка, сице и моуки мїра сего, прѣдь вѣчьнъıми моуками, ничто же соуть; их же и самь трепештеть сатана. Вѣсте ко любимицы, ꙗко претрьпѣвшьмь ꙁло страданиѥ, слава и чьсть оть господа оуготованна. А лѣнивьмь и нерадивьмь, по покои тѣлесньмь вѣчнаꙗ моука. И сиꙗ вси разсмотрѣвше, и о господѥ оукрѣпивше се, станите крѣпко

протикоу лѣности, и открьгше кьсѣкоу грьдость, и
избытьки злобы, вь кротости пріимите сие истокоие
слово, могоуштеие спасти доушы ваше. Коудите
же братие творцы слова, а не слышателие тьтїю;
помишлиюште вь себѣ, зане аще кто юсть слы-
шатель слова а не творьць, таковыи оуподоби се
моужоу смотрѣющоу лице бытия своюего вь зрьцалѣ;
оусмотри ко себе и отьиде; и абїе забы какьвь бѣ.
Приникїи же вь законь сьвьршень свободы и пре-
бывь, сьи не слышатель забытанвь бывь, но творьць
дѣла, сьи блажень вь дѣланїи своюмь боудеть. Се
написахь вамь о Господие, како подобають творити.
положите оубо себе, ако же нѣкоюго мѣрила образь,
не тьмо вамь, но и по вась пребывающымь вь
обители сеи. Доуши показана соуть и иже тѣлоу
прилична, да вь не вьзирающте и исправляюще
вьзможете провождати непороучно житие ваше. Бога
помоштника имоуште, и пречистоую матерь его,
и мою грѣшноую молитвоу. Подвизаите се всегда
вь лоучшымь, не оуклоняюште се ни на десно
ни на лѣво, но по силѣ своюеи елико кто можеть
царскымь поутемь тецѣте; помнилюще себѣ иже вь
псалмѣ: „плоды троудовь своихь сьнѣси; блажень
еси и добро тебѣ боудеть, тьшташтемоу се проити
сквозѣ тѣснаи врата; и прискрьбень поуть, вьво-
диящїи вь животь вѣчныи;“ дроуг дроуга любите;
дроуг дроугоу покарите се, дроуг дроуга тѣготи
носите, вьси единомысленно покиноуите се вашемоу
предстоятелю игоуменоу. Молю же вы братие моя,
именемь господа нашего Їисоуса Христа, сїи дрь-
жаще заповѣданнаи вамь, да не боудоуть вь вась

распри, но да єсте съвръшени въ єдиномысаїи; прикоупь себѣ творѣще, ꙗко же прѣмоудрїи коупцы; въспоминающе въ прѣподобныхъ вашихъ молитвахъ богоноунвшаго отца нашего и наставника мьниха Симеона, и моє недостоинство не ꙁабыкантє. И тако творѣще, истинно глаголю, и о Христѣ свидѣтелствоую вамь, ꙗко непостыдни обрѣштєтє се на страшномь соудищи; и въспрїимєтє вѣчнаꙗ блага. Благодать и мїръ господа нашего Їисоуса Христа и любы бога и отца и приѩтїє свєтаго доуха боуди въсегда съ въсѣми вами, въ вѣки; аминь.

Слово ѥ. Како прѣподобнїи нашь отьць Симеонь съ Сакою оумиленнымь наслѣдова свєтыи сьи монастырь.

Подобаєть вамь вѣдѣти, ꙗко свєтыи сьи монастырь нашь опоустѣлоє бѣше мѣсто, оть безꙁбожныхъ раꙁбоиникоѫ; єгда же прїиде къ мнѣ въ свєтоую гороу, блаженныи нашь наставникь отьць Симеонь, къ иномоу оть ꙁємныхъ неприложи се но съ оусрдиємь ꙁѣльнымь дѣлаше добродѣтели; и иноуєскїи велми прѣдпоуиташе образь; въ онь же съ горѣщею обльбь се любьвїю; слышавь бо божьственныи глась благолюбить: „иже не оставить въсѣ, и въ слѣдь мене не идеть, нѣсть мене достоинь.“ Царство и отьчьство своє оставивь и въсѣ ꙗже на ꙁемли, и доушоу оть поракоштаюшаго мїра исхитивь, прїиде въ поустыню сїю; въ лѣто ,аріѳ.*) мѣсеца Посмврїа .к. дне. Но доуша єго свєтаꙗ оуꙗꙁвена любьвїю божиєю и ближнаго бывши, не стрьпѣваше ꙗже єсе тьчїю полꙁовати; но желаше

*) Погрешно је, треба право 1197 године.

несытно пользы и ближнимь своимь. И ꙗко же тамо заштитивь и оуткрьдивь своѥ царство, сиѥ и здѣ вьждалѣвь обрѣсти вамь ѥдинопасимимь своимь пристаниште спасениꙗ; избѣгаюштимь оть сланаго и сьрьдѣщаго мора міра сего; испросивь оу цара мѣсто сиѥ поустоѥ; и пошавь мене изь Катонеда вьселихомь се здѣ.

Слово г҃. О крѣпости сьмрьти прѣподобнаго ѡтца Симеона и мни҃.

Идѣ же малоѥ крѣмѣ пребывь сь мною, тьчїю осьмь мѣсеци, обаче всликиꙗ и вышеѥстественыꙗ подвиги прошедь, вь вѣчномоу пресели се блаженствоу, мѣсеца февраря вь .г҃і. день. ҂аріа.*) года, завѣтомь оставивь монастырь сїи на мнѣ. азь же желїю скрьбь и болезнь прїꙗхь, ово оть поустошьства, то ѥсть оть малолюдства вь немь; дроугоѥ же оть безбожныхь разбоиникь. Сь малымь бо числомь братїи остахь се. Кь томоу ѥще и преподобнымь моужь игоумень Меѳодїи отьиде, самымь десятымь. Но коль благоволениѥмь богоматере наставнице нашеѥ, и молитвами отьца нашего Симеѡна, оть неизвѣстнаго и малаго вселѣнно вьзрасте, вь равьнство сь проучїими.

Сїи оубо монастырь нами оть основаниꙗ вьсь сьзда се; а црьковь обновихомь тьчїю и пописахомь; приложихомь же книги; такожде и свѣтыѥ сьсоуды, божьственыѥ иконы и ризы; завѣсы же и все оукрашениѥ; ѥще же и братїи на потрѣбоу тѣлесноу ѥлико мошно бѣ; о нихь же хотѣрымь

*) Погрешно је треба право године 1200.

вамь извѣстно оуразоумѣти, оть хрисовоула мошто боудеть. Мы же къ слѣдоуюштемоу предложенїю слова прекланяемь се. Но ты боже и господи вьсѣвьскихь, и о препѣтаѩ мати господа нашего Їисоуса Христа, да боудоуть сиѩ дѣлаѩ же и дѣвственнаѩ; намь же и иже по нась до конца вѣка сего, вьстными молитвами оугодника вашего, отьца же нашего и ктитора Симеона, вьнимаемымь глаголаемымь, понеже вьсти имамы болшаѩ; болшаѩ же намь оть свѣта прьваго часа дне простирають се. подобаеть же, мьнить се ми, знати о дѣлѣ свѣта; сего ради оть свѣта начинаю изьясненїе творити слѣдоующе.

Слово д҃. О пѣнїи а҃. часа и иже по окончанїи оутрении вьсѣмь братиамь въ келаїи свое вьходити.

Подобаеть оубо и сь оутреннимь славословиемь коупно пѣти и а҃ часъ по обычаю и молитвоу: „иже на всякое врѣмѣ;“ и по молитвѣ поклоны да бывають; г҃ поклоны велики досѣжоуще главою до земли могоущимь; немоштнымь же по силѣ; и глаголати сь поклоны: „Сьгрѣшихь тебѣ господи. прости ме.“ таже .в҃і скорѣе елико роукою досѣзати земли и глаголати: „Боже очисти ме грѣшнаго и помилоуи ме;“ вьси коупно, а не единомоу предваряти, а дроугомоу оставати се; имѣти же въ семь наставника сквансїарха, или дисциаго ирси; предь врати царскими стоѣшта и чинь оуказоуюшта. Сиѩ сице дрьжимь, егда не поемь на оутрени: „Богь господь,“ аште ли поемь: „Богь господь,“ то творити .г҃. поклоны малы сь предрсучиными моленимь: и по томь молитвоу сїю: „Боже превѣчныи и безна-

чьаныи," въ слоухъ вьсѣмь изглаголати; и по молитвѣ проучьти нѣкоюе поучение оть отьчьскихь книгь игоумеиоу подобаеть; ако же и мы оть древныхь отьць прїѣхомь. и никогда же подобаеть оставляти; разве егда синаксарь възбранить. по чтенїи же трисветоюе; и молитва сиа прилагаеть се: „посилаеи свѣть свои и идеть;" и сие тогда бываеть, егда чтеть се поучение; аще ли же не чтеть се, трисветоюе оставляеть се, а молитва прилагаеть се къ прьвои, и въ единно да чтеть се. егда же молитвы чтоуть се, тогда вси роуцѣ да въздѣють, по писанїю: „Въздвигнѣте роуки ваша въ светаа и благословите господа." и паки: „въ въздѣманїи роукоу моюю жрьтва вечерняа." И еже на вьсѣкомь мѣстѣ молѣще се, въздвизати преподобныа роуки своа, безъ гнѣва и размышленїи. ськончавши се же молитвѣ и игрею отноусть рекшоу, падати на землю вьсѣмь; игоумеиоу же рекоущоу: „молите се о мнѣ къ господѣ братие, да избавлю се оть страстеи и сьблазновь вражїихь;" вамь же отвѣштати емоу: „Богь да спасеть те чьстныи отче." и паки вы къ ономоу сь оумилениемь глаголите: „моли се о нась отче светыи, да избавимь се оть страстеи, и сьблазновь вражїихь." игоумеиоу же отвѣщающоу: „Богь молитвами светыхь отьць нашихь, да спасеть вы." И тако изшедше изъ прькве, въ келаїи ваше да идете, оставивше сьхождениа и соуетныа отвѣты, празднословиа же и смѣхи неучьстивыа, оть нихь же и въ скврьнословиа вьпадаете, и осоуждениа и оукоризны; зане оть сихь оумь разслабивше се, забвение приемлеть о благихь. и пришедь въ

келїю оуныниꙗ исплѣнень, абїе сьномь погроужаеши се; и тако вьсь день ни єдиныє пользы доуша въ себе оштоуштаєть. да не боудеть же сиє въ васъ братиє моꙗ и отьцы; но да идеть кїждо въ келїю свою спѣшно цѣломоудренно и бодренно: и боголюбезнаꙗ всегда да творить. Аще же кто паки обрѣштеть се въ семь паденїи; юныи или старыи, или и престарѣлыи въ образѣ, или новопришедшїи, оть єкклисїарха да исправаꙗють се любьвнымь закономь. аще же не послоушаꙗють, да отлоучать се. и не тьчїю новопришедшиє въ лѣности пребываюцыє отлоучати подобаєть, но и многа лѣта въ образѣ имоуштыє, и лѣнивo и дремливо живоуштыє. такожде о сихь рече лѣствичникь: пришедшымь въ келлїи, паки да сьвръшаꙗють вьсю црьковноую слоужбоу. По вишє реченнѣмь же оузаконенїи и .ѯ. часъ и .ѕ. да сьвръшаемь, оударяемоу билоу по обычаю, три поклоны въ црькви великы да творимь, єгда богь господь не поеть се; а въ келїахь вьсегда колѣнопоклонениꙗ да боудоуть вамь молѣщымь се; кромѣ єгда боудеть бдѣниє, троуда ради оставлаꙗють се въ келлїахь. єже же .вї. дней оть рождьства христова и праздной недѣли, и въ отпоустныꙗ дни годовныꙗ тако имѣите.

Слово є. О скетои литоургїи и да никто же причьштаєть се безъ игоуменова разрѣшениꙗ и благословениꙗ; и паки не причьшталоштїи се съ вѣдомымь игоуменовымь да творить сиє.

Нынѣ же крѣмѣ решти и о божьственнѣи литоургїи, въ неи же вамь братиє сьблюдати се и вьнимати себѣ опасно подобаєть. Зане же въ неи

страшнаꙗ животворѣщаꙗ и божьственнаꙗ сьвершають се таинства; сынь божїи ꙁакалаѥть се и жрьтва быѩѥть о грѣсѣхь нашихь богоу и отьцоу. сего ради ꙗко же рече се опасно себѣ сьблюдаите оть вьсꙗкаго помысла доушевреднаго и нечистаго, и вьсꙗкимь образомь очиститаите; и тако сь благословениѥмь игоуменовимь, причьститаите се божьственыхь таинь; не подобаѥть бо вамь вьсꙗкомоу безь страха и сь небреженниѥмь всегда причьститати се светымь. Хьтѣли быхомь многашти причьститати се тѣла и крьве христови, да и живота многажди причьщтаѥмь се; по глаголоу господню: „Ꙗдыи мою пльть и пїѣи мою крьвь, вь мнѣ пребываѥть и азь вь немь.“ И паки: „аще не сьнѣсте пльти сына чловѣческаго, ни пиѥте крьве ѥго, живота не имате вь себѣ.“ И великїи апостоль рече: „прилѣплꙗѥи се господеви, вь ѥдинь доухь бываѥть сь господемь; оудалꙗюштїи се же оть тебе погибноуть;“ Давидь кротчаиштїи, рече. И хьтѣли быхомь ꙗко же рече се, но чловѣчиꙗ ради немошти и за дѣла стоуженїꙗ неповелѣваемїи: „Ꙗдыи бо и пїѣи недостоинѣ, повинень боудеть тѣлоу и крьви господни,“ Павель вьпиѥть. Страшень ѥсть братиѥ гласъ и трепетати причьштениꙗ; не тькмо ꙗко же азь грѣшныи, но и много вьздрьжаштимь се оуказоуѥть. Тѣмь же трицѣ вь недѣли причьщтаите се, ѥлицы себе вѣсте оучистившихь се оть скврьныхь помышленїи, и сихь сложеныꙗ гнѣва же и роптаниꙗ, печали и обыды, лъжи и смѣха безчиниꙗ, памѣтозлобиꙗ, ꙗрости и скврьнословиꙗ, и сиѥ подобныхь. А иже вь предрсченныꙗ страсти вьпа-

доуть, и скоро покаанниємь и исповѣданиємь оучистивше се, єдиножды или дважды вь седмицы да причьштають се. Аще ли да ни єдиножды, по игоуменовоу разсмотренїю. Томоу ко исшти се подобаєть о сихь. Непричьстимь же пребывати, безь онаго свѣдѣниѧ непохвально єсть, и сице творѧи, за исплѣненіє своєѧ воли осоуждень боудсть. А иже хотієть причьштати се, подобаєть имь пѣти слоужбоу общоу вь причєштенїю оузаконеноу, и дроуть оть дроуга сь колѣно поклоненниємь прошт-ениє просѣште и дающе. и тогда сь похвалою причьштати се божьственныхь освѣщенїи. и сицевыи о сихь имѣите образь.

Глава ѕ̃. О д̃. часѣ и всєнощи и панахидѣ и полоунощницы и оутрении.

Дсвѣтыи чась, ꙗко же и предниє часы пѣти подобаєть, оударенїю класпалномоу на сиє чась зовоуштоу, по обычаю. а о всєнощнѣмь пѣнїи синаксарь ꙗвленно показоуєть. и о панахидѣ боунно, и паннєсщницы, по всєнощи, вь нихь же и колѣно-поклоненїѧ бывають по законоу, єгда нѣсть праздника. Праздникь же глаголемь, єгда на оутрении „Бог господь“ поєть се. Сьвершившеи се же панєсщницы, и єрєю отпоусть рєкшоу, тогда камь пасти на землю, ꙗко же и при концѣ .а̃.го часа; и вь игоуменоу прикланѧти оухо глаголоштемоу: „простите мє о господѣ братиє, сьгрѣшихь во дѣломь словомь и помышлєниємь;“ и камь отвѣштати: „Бог да простить тє отцє.“ И камь паки просити такожде: „прости и нась чьстныи отцє,

иже съгрѣшихомь дѣломь словомь и помышлениѥмь.“ Онь же вась оумилѥнно прощтаѩ глаголѥть: „Богь молитвами свѣтыхь отьць да простить вась всѣхь.“ Тогда вьставшѥ и достойноѥ ѥмоу поклонѥниѥ давшѥ, вьси вь своѩ келаїи вьидитѥ, и съвръшившѥ своѥ келїиноѥ поштноѥ правило, вь веселаїи доуховнѣ благодарѣщѥ бога, вь сьноу обратитѥ сѥ, дондѥ жѥ вьскаспѥть оу малоѥ билѣщѥ, вьздвизаѩ вась на полоуношнтноую слоужбоу, ѥже и тьи самь поѥть, вьзжизаѥ вь цьрькви кандила и свѣщы. Тажѥ вь велиноѥ клепало клепѥть, по томь и вь мѣдѣноѥ, съзываѥть вьсѣхь вась на оутреннѣѥ славословиѥ, ѥмоу жѥ наѵѥло тако подобаѥть творити. По оударенїи вь звонь, благословляѥть сѥ богь оть дневнаго ѥрѥѩ; по образоу ѵьстнаго крьста, предь свѣтою трапезою, сь божьственною похвалою сь кадилницѥю. Кы жѥ, аминь, ѵаюштѥ трисвѣтоѥ пѣти. Акїѥ по д҃і. и .к҃. псалмѣ и по обычныхь тропарѣхъ, и по господи помилоу, сьблюдающѥ точно тако пѣти, ѥже бы вьзмогь ѥрѥи обыти вьсю цьрьковь, и вьсѣхь покадити. И тогда предь свѣтыми двьрми ставь, назнаменоуѥть кадилницѥю образъ ѵьстнаго крьста, и коупно сь назнаменованиѥмь славоу вьзсылаѥть прѣсвѣтѥи Троицы, глаголѩ сицѥ вь оуслышаниѥ вьсѣмь: „Слава свѣтѣи и єдиносоуштнѣи и животворѥщѥи и нѥраздѣлѣнѣи Троицы, всегда, нынѣ и присно и вь вѣки вѣковь; и по аминь акїѥ єккансїархъ начинаѥть єксапсалмь ѵьсти, благоговѣйно и оумилѥнно; вышиимь гласомь, да вьси могоуть разоумно и вьнимателно слышати. И по скончанїи псалмовь, по рѣдоу вьсю съвръшаѥмь

оутренноую слоужбоу; ꙗко же синаксарь ꙗвляеть. се оубо оуказано бысть о дневнои слоужбѣ вашеи и нощтнои; рьцемь же и о доушеспасенномь исповѣданїи; а о трапезѣ слово да пождеть.

Глава з̃. О исповѣданїи.

Подобаеть оубо огоуменоу аще прїемлеть чеда доуховнаꙗ, обще вьсѣхь и по единомоу наоучавати и направляти на поуть спасенїꙗ. Аще же не прїемлеть, то избрати единаго цѣломоудренно живоущаго. и сего прежде игоуменъ да имать отьца; и по немь вьсꙗ братїꙗ, а ни единомоу же оть вась иного отьца имѣти повелѣваемь. Аще ли же необрѣштаеть се таковыи вь вашемь сьборѣ, и оть иныхь иноць благоучьстно живоуштихь прїимати вамь; но вьсѣмь единаго; и наоучавати се оть него; и послоушати хотѣштаго вась исповѣдати и вьсꙗкомоу приличноу цѣльбоу прилагати. Повелѣваемь же быти вь единое врѣмꙗ, егда начнеть се оутреннеѥ славословїе, вь неже вьси пребывають вь монастыри, ни же о работѣ пекоуть се. Тогда да врачоують се исповѣдїю. а иже вь работахь вьнѣ и вьноутрь, сїи по пономарницахь. Коуди же и сиѥ, егда како не оупразднень коудеть игоуменъ, зане оумножило се братство, то да избереть оть ереи или оть нѣкихь благоговѣйныхь братїи, и благословить имь исмоштныхь и неразоумныхь прїимати помышленїꙗ. Помышленїꙗ же, ѥ иже вь нощи и вь дни намь стоужають, приходꙗть и отходꙗть, таковыꙗ проштати о господѣ; а о пребыкающтихь дльгоѥ врѣмѣ, и брань творѣштихь и смоуштающтихь крѣпко; та-

ковыхъ самыхъ не разрѣшати, но игоумєноу о нихъ възвѣштати; и онъ о господѣ приличноє раученіє подасть. Исповѣдаюштїи се же, да не оутаєвають и малаѩ, но всѧ чисто изъявлѧти, и неоукоризненно раучєви ѩзвоу открывати; зане исцѣлени прєбоудоуть. Нынѣ намъ прилично и къ тѣмъ рѣшти: „Братиє моѩ, зрѣщє игоумєна добрѣ и доушеполєзно о васъ пєкоушта се, потєщѣте, потєщѣте, и въ тихоє и доушеспасителноє сиє пристаниште исповѣданиѩ сиѣшно пристаните; и вьсѧкъ оума вашего подвигъ и доушевредноє помышлєниє, чисто и не покровєнно открыите, ѩко предъ Богомъ, а не предъ чловѣкомъ творєщє исповѣданиє. аще же сьлѣжеть, богоу вьсѧ вѣдоуштємоу сьлѣжеть; о немъ же вьспрїимєть соудъ; „погоубиши бо, рєчє Давидъ, всѧ глаголюштиѩ лѣжоу.“ а иже истинно исповѣдающїи се, радоуите се и вєселите се, ѩко надѣждоу спасєниѩ непогрѣшноу приобрѣтаєте. вьпадшє же въ сьгрѣшєниє, не дроугъ дроуга обвиняюште, нижє нѣкїи слоучаи предлагаюште, себе же неповинна творѧщє, и соуда наче ништоуште. И сицє творѧи нѣсть исповѣдаюштїи се, нижє каюштїи се. о потрєбѣ бо глаголєть тѣлєсной. Сиѩ бо вьсѧко ѥсть врѣмѣ; а нынѣ врѣмѣ исповѣданиѩ и исцѣлєниѩ доушєвныхъ страстєи; да аще о коємъ разврашттєнїи глаголати хоштєте, вьсє пороуганиє и вины сьгрѣшившаго, коєго лико ѥсть на себе въложите. Потьштите се сѣѧниѩ вамъ помысли изметати страстныѩ; и оуиштати се оть тыхъ исповѣданиємъ; имъ же възможєте и здѣ соугоубоую приплодити пользоу. въ чистоє бо имѣєте прїити здравиє доу-

шевное, и высотворнымь облешти се смиреннемь; иже имоуще оуподобнымь се вь истинноу господеви, рекшемоу: „Наоучите се оть мене ꙗко кротькь есмь и смирень срьдцемь, и обрѣштете покои доушамь вашымь.“ егда бо претрьпить кто, на себе вьзложьше вьсоу скрьбь и напасть, моужьственно сь благодареннемь, тогда покои доуши (имать), то есть мирь, превьсходешть вьсякь оумь; и сихь благь вина есть истинное исповѣдание; безь него же никто же можеть спасение полоучити.

И паки о исповѣданіи доушеспасителномь. Не исповѣдающіи се да не причьштають се, донде же вь чоувьство пришедь, вьсꙗ сьгрѣшенꙗ своꙗ отьцоу доуховномоу исповѣда. Аще ли же ни, то таковаго подобаеть изь монастыра изгнати; ꙗко изгнавшіи отрѣзати оудь; и ꙗко строупь исцѣлаꙗемыи и отнюдь неисцѣлныи, измѣтати вонь; донде же вьразоумивь се смирить се. Но подаежати емоу непричьштаюштихь се осоуждению, зѣло на ползоу есть, ꙗко неразоумноу. Каꙗ бо емоу полза есть здѣ превыкаюштемоу и не исповѣдаюштемоу се; не печали вредь и погибель и вьсегда пооучение на зло; ꙗко же нѣкоемоу болештоу и краеви ꙗзвы своеꙗ не открывающоу; не вьзможно пріити емоу вь здравие. колми же паче не исповѣдающіи се, никогда же оузрить здравие своеꙗ доуши; ꙗко же рече светыи Касиаи: „подобаеть покиноуюштемоу се, аще хоштеть на предспѣꙗние вьзыти, и наоучити се житеꙗства господнꙗ, ни кіи покровень хранити подвигь доуши и брань; но обнажена представлꙗти, всꙗ таинаꙗ срьдца, своемоу игоуменоу.“

сиѥ оуко творѣите братиѥ, не тькмо оть своихь сьгрѣшенїи избавлаѭемь се, нь и проуее твьрьдшее имамы; ꙗко же реуе лѣствичникь: „ꙗзвы оуко обличаемыꙗ, не предснѣють вь горшее, но исцѣлѣють;“ и паки: „доуша исповѣдь помышлаѭщаа, ꙗко оуздою оть неꙗ дрьжима, ѥже не сьгрѣшати.“ Сего ради братиѥ, обличуимь своꙗ дрьзновенно сьгрѣшениꙗ, и тецѣмь по вседневно вь игоуменоу или вь опредѣленнымь оть него прїимати помышлениꙗ. а ѥже великоѥ и прьвоѥ исповѣданиѥ, предь прїꙗтиѥмь мниньскаго образа, ѥдиномоу подобаѥть исповѣдати се отьцоу, а не иномоу комоу; или игоуменоу, ꙗко же выше рѣхомь. да разоумѣѥть вьсѣхь отьць и вьсꙗкомоу прилично исцѣлениѥ подати вьзможеть. И сиꙗ оуко сице.. А ѥже о светыхь постѣхь, вь синаксарѣ сь испытаниѥмь смотрѣти, и ꙗко же показоуѥть, тако и хранити.

Глава й. О бдѣниꙗхь.

Бдѣниꙗ да бывають вь недѣли; и владичныꙗ праздники; и вь памѣти проуїихь великихь светыхь, о нихь же синаксарь наоучить.

Глава д̃. О трапезѣ и сонѣ подобаюштемь.

Крѣмѣ оуже проуее и о трапезѣ рѣшти; о ꙗденїи и проуїихь, ѥлика тѣлоу ноужна соуть. ꙗко же ко сложии ѥсмы оть доуши и тѣла, сице и обоимь приличнаꙗ потреба да бываѥть, ѥже вь животоу. а понеже животь доуши, пѣниѥ, молитвы и паче же приуьштениѥ светыхь таинь, о нихь же доволно оуже и рекохомь; тѣлоу же животь пишта; о неи

же намь нынѣ прилично рещи и оузаконити потребнаꙗ сьборoу монастырскомоу, да вьсꙗ по чиноу, ни оумаленно, ни прензбытоуно; но ноужнаꙗ вьсѣмь доволна боудоуть; и о чемь вамь вьзлюбленнымь моимь отьцемь и братиꙗмь предаѥмь. По анафорѣ закоусивши и заникши мало, и по окончанїи литоургїи, вьсѣмь сьбрати се и сѣдѣти чаюшымь на трапезоу вьзванꙗ, оударениѥмь трапезнаго сьхода. Идоуштоу же слоужаштемоу ѥрею сь игоуменомь, и псалмоу чьтоуштоу се, вьси коупно сьтворше поклонениѥ игоуменоу, да вниидоуть сь нимь вь трапезоу. окончившоу се же псалмоу и молитвѣ бывшеи, сѣсти вьсѣмь по чиноу оузаконисномоу оть игоумена, и предложенаꙗ сь благодарениѥмь ꙗсти. Аште же кто непостигнеть, на чтениѥ псалма и благословениѥ, то да вьзвѣстить трапезарь игоуменоу; и книоу закьснениꙗ да реченть; и ѥгда благословно боудеть, подати проштениѥ; аще ли же ни, метаниꙗ да творить, ꙗко игоумень повелить. Да боудеть же всегда и обычноѥ чтениѥ на обѣдахь, не ропштоуштоу никомоу же, ни смоуштаюшоу се, ни смѣшати чтениꙗ ползоу сь мїрскими бесѣдами и праздословиѥмь. ѥдинь тьчїю игоумень, аще что велить, глаголꙗ оумилно, или вьпрошаѥть ѥго кто, такожде да творить отвѣть кратко. А иже боудеть смоуштаѥ и смоуштаꙗ се безврѣменными бесѣдами и непричьными, и чтениѥ смѣшавати; трапезарь оутѣшаѥ ѥго да вьзбраняѥть. Аще же непослоушаѥть, но ропштеть, таковыи безь милости оть трапезы изгнань да боудеть, и запрештень не ꙗсти; или инако ꙗко же

можеть смирити ѥго игоумень. Сѣдящих же по опредѣленїи да боудоуть игоумена; и вьсѧкь приличноѥ да знаѥть своѥ мѣсто, да боудеть и богоу прїѧтно; мїрскимь же особенноѥ мѣсто; и да не боудеть о сѣдалищи зависть вь вась братиѥ, хотѣштихь по бозѣ жителствовати. а иже ѥсть такьвь, самь себе оуказоуѥть высокомоудра и раба соуѥтных славы. Оубоимь се писанїих глаголоушта; „мрьзостьнь ѥсть предь богомь вьсѧкь высокосрьдь; и господь грьдымь противить се смиреннымь же даѥть благодать.“ да не боудеть сих вь вась, да не боудеть! Да не вьсхоштете николи же, здравыи имѣюште оумь, мрьзость быти предь Богомь. Ив наѵе да приѥмлете благодать оть ѥго; и близь вась и вь срьдцахь своихь смиренныхь имѣти ѥго; и храмь ѥго вьзлюбленныи быти. аще ли же кто обрѣштеть се оть вась, сего ради гнѣваѥ се, или дѣло предлагаѥ и иныѥ вины, и не ждеть повелѣниѧ игоуменова; стоѥ на оуказаномь мѣстѣ; повелѣваю о господѣ, послѣднеѥ мѣсто да покажеть се ѥмоу; да наоучить се мїрскаѧ вь мїрѣ оставлѧти. ѥгда же боудеть ѥще кивити се и прѣти се, ѥже ѥсть неприлично, и не чисто, и по второмь и третиѥмь поучѥнїи не исправлень пребоудеть, да изгнань боудеть изь монастыра; ѩко же нѣкїи имѣѥи тлетворноую болѣзнь; да и оть вась нѣкїихь незаразить своѥю болѣзнїю. вьзлюбиль бо ѥсть злобоу наѵе добродѣтели. ѥще же, сѣдѣштымь на трапезѣ, да не подасть дроугь дроугоу оть ѩдениѧ нѣкоѥго или питїѧ, и до малыѧ капли оть вїна; но аще кто ноуждоу имать; слоучаѥть се бо сиѥ многажди;

да идеть чьстно и благоговѣнно, и проситъ отъ игоумена, сице глаголя: „благослови отче, имамь потребоу о сем.“ и аще оубо онъ повелить, пріими добрѣ требоуемое; аще же не дасть, да трьпиши, и съ мльчаниемь сѣди и благодарениемь. Сие бо творимь, не нѣкоего ради немилосрьдия, ꙗко же мнить се нѣмь, и скоупости; да не боудеть то въ насъ; тако оудрьжевати сиꙗ, паче братїи нашеꙗ покоꙗ. Кого бо ради иного сиꙗ стѣжавати тьштимь се, аще не на вашее оугождение, братие моꙗ; ꙗко же рѣхъ. Но благоговѣнно и благочьстно вьсꙗ въ насъ да бывають. Въспоминаемь, да не боудеть здѣ ласкосрьдие и чловѣкооугодие, и вьсю трапезоу размѣсить. Да не боудемь разлучии, ꙗко же нѣкїи неискоусни и неговѣнии; иже егда пїють, дроугъ дроуга поучитають, претварꙗюще прежде пити и отпиꙗвати; но мы хотѣние поученних пресѣцаꙗ, съ нимь же и многихъ искореняемь несытство; и наоучаемь вы малѣми доколи быти потребами; коупно же и въздрьжаниꙗ плетоу здѣ вамь вѣньць.

Єште же и отаи бывающемь, темноть и неꙗвасноть дѣлѣ, да не рекоу и краденїи, вамь приложить, аще нѣсть ли темно дѣло єже о таи бываеть. вездѣ ꙗвасно и о семь отъ свангелїꙗ: „Въсꙗкъ въ таинѣ творꙗи, не ꙗвляеть се на свѣть, да не обличать се отъ свѣта дѣла єго лоукавая.“ И апостолъ глаголеть: „вьсꙗко обличаемое свѣть єсть, ꙗко же слово ꙗвляеть, а не ꙗвляемое свѣтоу сьпротивно.“ Но что, брате моꙗ, свѣта и благодати дѣло оставляеши, а тьмы твориши. Кою се рече и срамлꙗю се просити и злаꙗ творю. Оувы

мнѣ! а ꙗже соуть мрьзска предь богомь, не срамлꙗєши се и не боиши се? Но что о добрѣ боиши се? Ни, остави молю се ти; зане многїа свѣть сиꙗ творєштиꙗ, и свои разоумь попирающыꙗ, и оутанти се мнꙗть, о ихь же сьболѣзьноуꙗ, възгарꙗєть се ми вьноутрь срдьца и плакати таковыхь не отмѣштоу се. Поне же сиє зло творєщє не разоумѣють, оувы мнѣ! и грѣха не открывають. Имь же милостивь боуди господи! и ими же вѣси соудбами настави ихь на полезнаꙗ. Мы възвратимь се оть оноудоу же изыдохомь. Пообѣдавшымь оубо и въставшымь пѣти; и по молитвѣ, всѣмь въ своє келаїи ити. А въ вечерь иже хощєть вечерати, и не боудєть на молитвѣ, и тьи въ тожде поуждєниє да въпадєть, ꙗко же и на обѣдѣ лишивыи се. Да въпрошаєть и тьи. и аще имать вино благословноу, или въздрьжаниꙗ ради не шель на трапезоу, неповиненъ єсть. Хлѣбь оубо вамь хотѣштимь вечерати, тькмо єдинь предлагаєть се; но и того мало. или и овоштиꙗ нѣкоюго мало, аще въсхоштєть игоумєнь. И то сь благодарєниємь прїимѣте. Питиє же обычнымь красоволємь по опредѣлєнию да подаєть се. И да въходить подьикономь, на втораꙗ ꙗдєниꙗ, и да испытаєть, кїимь подобало бѣше, на прьвои ꙗсти; поуто остали се; и аще имоуть вино благословноу, то не повини соуть; аще ли безсловесноу, то повелѣваємь, не оставаꙗти ихь ꙗсти. Пѣсть бо сиє похвально, єже безь благословныꙗ вины, остаꙗти оть въ коупѣ ꙗдєниꙗ. И семоу подобаєть наказаноу быти, и изгнаноу, аще мощно.

Глава і. О светыхъ постѣхъ великихъ и о малыхъ; христова рождьства и светыхъ апостолъ.

О простихъ днехъ вьсѣго лѣта рекохомъ; нынѣ же о постѣхъ реченъ. Великаго поста прьвыи седмицы, въ понеделникъ, ни литоургиа бываетъ, ни о трапезѣ и ѩденїи печемъ се. а въ прочиих дни сеи седмицы, трапеза бываетъ хотѣштымъ вькушати, отъ сочива квашена въ водѣ, и отъ зелиа соурова и овоштиа; питие же вода варена съ кьминемъ. Сие же до пѣтька а въ пѣтькъ ѩсти вамъ варенне, и вїна по чаши, празника ради светаго великомоученика Ѳеодора. а въ соботоу и неделю, два ѩдениа варена съ масломъ, и охтаподы. давати же и вїно обычнымъ красовоуломъ. прочїихъ же седмицъ въ вторникъ и четврьтькъ два ѩдениа да предлагають се вамъ, но тьчїю едино съ масломъ; вїна же малыи красоволъ, то есть поль великаго. А въ понеделники, среди и пѣтьки, николи же вамъ варенних ѩсти, ни вїна пити; тькмо сочиво квашене, и овоштиа мало, и вода въ питие теплаа съ кьминемъ. егда же слоучить се празникъ, обрѣтение чьстныа главы предтечевы, или .м. моученикъ, внѣ прьвыи недѣли и средь и пѣтьковъ; да боудеть вамъ разрѣшено хоботницы, и два варенних съ масломъ ѩсти; и вїно великимъ красоволемъ; рыбы никако же. На празникъ же Благовѣштениа, праздновати светло, и рыбы вамъ вькушати, и вїно пити; но разве среды и пѣтька, и за оутра останки вьчерашниа трапезы, аще и рыбы остановть, ѩдите и вїно пїите, и два варенних съ масломъ по праздниства ради. егда же слоучить се

праздникь въ пѣтькь и средоу, и понедѣлникь или вьноутрь великиѧ седмицы; тогда охтаподы ꙗмы. паче же въздрьжимь се праздника ради. Понеже тры дни сїи равни соуть прьвои недели. И доколи коудите соуникомь квашеныимь и окоштиеимь обрѣтаюштыимь се; и окропомь съ кьмиеимь. Егда же въ великїи четврьтькь, то боуди вамь въ ꙗдение варение и вїноопитие, ꙗко же и въ разрѣшенних дни постовь светыхь. Въ великїи же пѣтькь николи же варенних ꙗдите; тьчїю соуико квашено и зелие соурово и овощие; а питие вода съ кьмиеимь. Аще же въ светоую великоу соубботоу, да одстоупаеть всякаѧ печаль, снизхождение на ꙗдение; но тькмо дноклизмь да бываеть предь прькьвїю по обычаи. И таковыи образъ житиѧ въ светые великие посты имѣите. о немоштныхь же попечение на волю игоумеповоу оставаѧю; а о постѣ светыхь апостоль здѣ образоуемь.

По окончанїи вьсеѧ прьковныѧ слоужбы, седмомоу часоу настаюштоу, да бываеть трапеза по выше показанномоу образоу. два ꙗдениѧ съ маслоимь ꙗдите, развѣ среды и пѣтька. Въ тыѧ бо дни николи же коушаемь масла, ни вїна пиемь. А въ вторникь и четврьтькь и хоботницы ꙗмы. Въ соубботоу же и недѣлю, рыбы и вїно великимь красоволемь да пиете; а на вечери хлѣба мало да предлагають; а вїно великимь красоволемь. занеже соуть зноеве и соуша времене. — Христова же рождьства пость, такожде боуди вамь ꙗко же и светыхь апостоль, въ ꙗдении и питїи. Тьчїю двоѧ сиѧ премѣнѧю, еже не по всѣ дни лїтоургисати,

ѥгда пость ѥсть; зане дьнїе мали соуть тогда; и не ѩсти дванштн днемь. Кь девѣтыи чась обѣдь камь да представаѭть се, когда пость, ѩко же рече се: ѥгда бо на оутрении не поѥть се „Богь господь“ тогда пость ѥсть.

Глава ѣ. О празднованїи владычныхь и богородичныхь праздниковь.

Вьси оубо господски и богородични праздницы, да праздноують се оть инѣхь превышше, вь пѣниихь и свѣштахь и вашемь ѩденїи; а праздникь вьхода вь светаѩ светыхь, прѣсветые владычице наше богородице наставнице, ѥще высочаише да праздноуѥте. Праздниковь праздникь и торжество ѥсть торжествьь. Кь тьи же да вьводими боудоуть на трапезоу ѥлико мошно. такожде и на врата подадите хлѣбь и вїно, ѥлико мошно, братие. И о сихь мнить се ми доволно, и о инѣхь вьспомѣнемь.

Глава ѥ. О ѥже свободноу быти монастырю.

Заповѣдаю оубо вьсѣмь камь, оть господа бога вьседрьжителя, да боудеть свободьнь светыи сїи монастырь, оть вьсѣхь здѣ владыкь и оть прота; и оть иныхь монастыреи, и оть особныхь владыкь. И ни подь каковыми же да боудеть правдами, ни царскими ни црьковными, ни инѣмь никимь же. Но подь ѥдиною прѣпѣтою богородицею наставницею; и преблаженнаго и светаго отца нашего молиткою игоуменоующаго вь нѣмь. сьблюдати же и исправляти, и окрьмляти, ѥще же окладати и хрисовоу-

лами блаженныхъ цареи; въ нихъ же оутврьждаютъ се врѣчуаю, юже свободноу юмоу и никоюю же властїю поработтеноу быти; но непоколебимоу свободоу и николи же погибаюштоу, ни же изимѣнаюмоу да имать. Аще ли же кто въсхощеть нѣкогда въ нѣкоюе лѣто конь образомь поработити сїи, или подъ властїю нѣкоюю сьтворити; или кто оть чьрьковникъ, или оть мїрскихъ, или самъ игоумень, или оть въ нѣмь братїи, искоушенниемь демонскимь подкизаемыхъ; не тькмо повиненъ да боудеть божьственномоу тѣлоу и крьви господа бога и спаса нашего Їисоуса Христа, и богоматере господожи нашеи благодателницы; но и анаѳема юмоу боуди; ако же реуе божьственныи апостолъ; и клетва на нѣмь. тїи.. светыхъ отьць. и наслѣдникъ боуди предателю Їоудѣ. и причастникъ рекшымь: „Възми възми расини юго;“ и вьпїющымь: „крьвь юго на насъ и на чедахъ нашихъ.“ Зане многими троуды и потъ мѣсто сие запоустѣлое обновиси се и сьврьши се, и сими поставившими свободно имѣти заповеданно. а тьи злообразною волею и лоукавою владѣти человѣкомь тлѣнымь и лоукавымь, сьгласити се не на ино что възыраюшымь, тькмо на корысть погибьлноую. Окаяннымь окаянно сьтворивъ; и не тькмо сие, но и блаженныхъ цареи крьсти, ихъ же они боголюбивою волею своею написаша въ хрисовоулахъ, свободоу подающе монастырю; треокаяннымь онъ, и треклѣтымь кто годѣ юсть, поправыи же и ничто же нарицае. о нѣмь же что аще и здѣ вы послѣ да нѣсть повиненъ; да боудоуть сими симь образомь повелѣнна.

Глава ѿ. О поставленїи Игоумена.

Подобаєть проуєє вѣдѣти вашеи любьви, и творити тако непрельжно и непрестоупно о поставленїи Игоумена, Иконома, и Єккансїарха, ꙗко же ꙁдѣ назнаменахь. И аще хоштете игоумена поставити, то ꙗко же нашь светыи сеи монастырь, наставнице нашеѥ пресветыѥ богородице, поутень бысть оть благовѣрныхь цареи, да боудеть чьстьнь и почитаѥмыи монастыра нашего и игоумень; ꙗко же и иныхь царскихь монастырси игоумени; и ни же да набанжають се оть царя; ꙁанс азь смиренныи пагоубоу монастырскоую раꙁоумѣхь, вь ꙁлатѣ, конѣхь, и троудѣ, иже вь поути; оумолихь благовѣрныѥ оныѥ цари, ꙗко монастыра нашего игоумени да не приходять вь нимь оутверьжденїа ради. И вьꙁемь оть нихь жеꙁьль да боудеть вь монастыри, вь мѣсто оутврьжденїа царева. да ѥгда преставить се игоумень оть нась вь господоу, или своимь хотѣниѥмь оставить огоуменство, то да сьбероуть икономь и єккансїархь оть старѣшинихь братїи десеть или двадесеть; и вьшедше вь црьковь, сьборомь себе да избероуть игоумена, могоуштаго ихь не тьуїю вь тѣлесныхь окрьмлати, но и вь доуховныхь на поуть спасенїа наставлати. иже оть вьсеꙗ братїи да боудеть свидѣтелствовань вь добродѣтелехь и преподобїи и правдѣ; могїи дрьꙁновенно решти: „прїидите уеда, послоушаите мене, страхоу господню наоучоу вась; вьꙁмите иго моѥ на себе, и наоуните се оть мене, ꙗко кротькь ѥсмь и смирень срьдцемь, и обрѣштете покои доушамь вашимь.“ а да не боудеть нагокоренїа ради, и на испьненїе тѣлесныхь

похотеи, И сего извести вь явленіе вьсѣмь подобаеть. Да постиваюте же сиь образомь игоумена. Вьшедшымь вамь вьсѣмь вь црьковь, и вьзьмше сїи типикь, положите на свѣтѣи трапезѣ, и жезьль прислоноути вь свѣтѣи трапезѣ; и повелѣти избранномоу вьити вь олтарь сь обычнымь трысвѣтымь и сь тропари: „помилоуи нась господи помилоуи нась; слава; господи, господи, призри сь небесе и виждь; и нынѣ, богородичень; глась ѕ.. ирмь вь Октоихѣ. Єдиночадыи и єдиносоуштныи отьцоу; таже „господи помилоуи.“ а҃. и поклонити се ємоу трыжды предь свѣтою трапезою до земли; и вьземше оть тоудоу сїи типикь и жезьль, и вьсѣмь глаголющымь: „достоинь;“ и достоиноу соуштоу стати на достоиномь мѣстѣ игоуменскомь; и ставьшоу ємоу да боудеть цѣлованьь оть вьсеи братїи. И оть толѣ боудеть вашь игоумень богомь поставлень, и прѣсвѣтеи владычици богородици наставницы поспѣшествоуюштеи ємоу.

Глава. д҃і. О поставленїи иконома.

Аще хощете поставити иконома, ты игоумене и старѣишаа братиа коупно сь вьсѣми изберите по добродѣтели вамь подобна. да ставить се же образомь сицевымь. По отпоустѣ оутреннѣмь и обычнѣи молитвѣ, трисвѣты; онь же да творить тры метаниа прѣдь иконою прѣсвѣтыѣ владычице наше богородице наставнице. и сь страхомь да лобизаеть. Таже да поклонить се игоуменоу до земли, и преклонить ємоу откровенноу главоу свою. Игоумень же крьстообразно благословивъ говѣнно глаголеть

сще: „Когь молитвами прѣчистие своѥ матере, и прѣподобныхь отьць нашыхь, поставляѥть те икономa монастырю.“ Но томь же давше ѥмоу о господѣ цѣлованиѥ, поставляѥть игоумѥнь на приличнѣмь ѥмоу мѣстѣ. Таже цѣлоують ѥго вьси братиѧ. Но цѣлованїи же слава богоу да вьзносить се и отпоусть. Семоу же икономоу сь оусрдниѥмь подобаѥть слоужбоу свою сьвръшати вь богоу и вамь; и оуправляющоу ѥмоу вами, не на лица зрѣштоу, но вьсѣхь имоуштоу аки оудь ѥдинь. да боудеть же ѥмоу и помоштникь подьикономь. И тако о господѣ добрѣ и неизмѣнно пребывающтоу, дѣла оуправлѧть се, и сьблюдоуть се вьсе вещи. Аще ли же что погибнѥть и оть малыхь вештеи, исхраненниѥмь, то и стязань боудеши вь дьнь соудныи юже погоубиль ѥси нерадѣниѥмь тконь. ꙗко же гече апостоль: „Вьсꙗкь творѥи слоужбоу свою сь оусрьдниѥмь мьздоу прїимѥть; проклѣть же человѣкь творѥи дѣло божие сь небрѣжениѥмь.“ Сиѧ оубо слышаште, злыхь подобаѥть отвѣгати вь добрымь же прилѣжати. аще же не оусрьдьнь боудеть, и не на обштоую ползоу, врѣмѣ ѥго обличить, ꙗко лѣника и не радика вь слоужбѣ своѥи; или дроугомь своимь раздавающа; или оть монастыра крадоушта и братїю смоуштающа; кромѣ оустава оуказаннаго; или оучениѧ по козѣ игоумѥнова не прїѥмлюшта; или монастырскоую таинноу нѣкоую проповѣдающа; или что вь оуставѣ нѣгдѣ развраштаюшта, и своѧ поставляюшта хотѣниѧ; или ꙗвасно нѣкїими пльтскими страстьми поокладаѥма; и аще оть тѣхь не откраштаѥть се, но паче вь

нихъ пребывають; то любо игоумень, любо икономь, вы же въ єдино съвѣштавше се, изберите себѣ лоучшаго, а онаго неподобнаго отставше оть предстателства вашего, и възведѣте вами избраннаго. Тьи же въ покоренїи да пребывають. И аще игоуменоу изыти слоучить се, или своєю волею или нѣкїихъ предречєнныхъ ради винь; то да почитають се, ꙗко по игоуменѣ прьвыи брать въ монастыри въ стоꙗнїи црьковнѣмь и сѣданїи на трапезѣ, и въ проучїихъ съхожденїихъ; въ ꙗденїи же и питїи и въ всѣмь житїи, по обште живоущымь. И єгда боудеть потроудиль се нѣколико въ слоужбѣ своєи, то подобаєть давати єдинаго оть мениихъ слоужашта ємоу. Вѣдомо же вамь и сиє да боудеть, ꙗко аще игоуменъ, или икономь приобрѣть что живыи въ монастыри, и речеть: „Сиє моє єсть,“ не повелѣваю семоу тако быти. Но вьсꙗкомоу доволна потреба оть монастыра да боудеть.

Глава. ёі. О поставленїи єкклисїарха.

Поставлꙗти же вамь подобаєть єкклисїарха, брата избравше по глаголоу Давидовоу: „Блажень моужь боєи се господа, въ заповѣдехъ єго вьсхоштеть зѣло.“ И положше оуставъ црьковныи предь иконою прѣсвєтыє владычицє наше богородицє наставницє, и ключи црьковныꙗ; и да чтеть се трисвєтоє. Онь же сьтворь тры поклоны, лобизавше иконоу богоматерє, въземлеть оуставъ и ключи, ꙗко оть самыє владычицє богородицє, и пришедь въ игоуменоу благословлꙗєть се оть нѣго, по выше писанномоу, тьчїю имѣ премѣнꙗꙗ єкклисїархомь. Сїꙗ же заповѣдаю

ѥмоу, да небоудеть лѣнивь къ испльненїю слоужбы цръковныѥ; но бодренно да исправляѥть и благоговѣйно; помнинаюште пророка: „работанте господеви съ страхомь и радоуите се ѥмоу съ трепетомь.“ Имѣите же ѥмоу помоштника подьсъклансїарха. И вьсѧ хранити разсмотрително въ пѣниихь и утсниихь, да не нѣчто останеть се оть вашего нерадѣнїѧ. Такожде и въ вьжеженїи свѣштен, и кандиль оучштенїи и помнинанїи живыхь и мрьтвыхь, иже соуть вьписани въ помѣникь. и панахиды по преданномь чиноу, и вьсѧ сьврьшати по оуставоу да тьштить се.

Глава .ѕ҃. Нооучение къ братїи да почитають Игоумена.

Молю вась чеда моѧ вьзлюбленнаѧ о господѣ, и заповѣдаю да боудете къ игоуменоу и икономоу самымь дѣломь послоушники въ заповѣданныхь камь, вьсѧкоу чьсть и почтение имь отьдаюште. да отгнана оть вась зависть боудеть. да отстоупить соуетнаѧ любы оть вась. разсоуждение имѣите истинно, сьблюдение испытно, и мѣрила правды, вьзысканиѥ истины. Зане самоѥ призираѥть вьсевидѣщѥе око, срьдца и оутробы испытоующтеѥ. Сицевыи въ вась вьзысканїю да бываѥть соудь, ѩко они наши соудиѥ и испытатели, а не мы ихь. Аще ли же въ чесомь сьблазняѥте се, не могоуште разсоудити праведно помысли своѧ, къ иномоу да притѣкаѥте, могоуштемоу разсоудити злыѥ обычаѥ ваше, творѣштиѥ погибель доушамь вашымь. И аще праведно къ нѣмоу изрсчете и здравыи ѥго сьвѣть и истинень сьхраните, избѣжите осоуждениѥ. Ѥгда же

послѣдоуюте самоськѣтию ѕлому, и наюте клеветати и соудити прежде соуда, то колико принесете кредь, не тьюю себе, но и ономоу и проюиньь. Не оустремите се оубо сами вь рать, и свою волю, но вь единомысаие и единомоудрие и послоушание. Аще же не хоштете моего поооученика, полезнаго вамь свѣтоующаго, послоушати; изберите себѣ иного наставника, иже вьсхоштеть по воли вашеи творити, и повинеть се онь вамь паче, не же ли вы тому. Тѣмь же таковымь самоуноинкомь заповѣдають мое смирение; оставити грьдыню, и не быти противнымь; заие господь смирااеть грьдыхь гнѣвомь своимь, но непрекословно повиноватн се. Сие во зѣло полезно есть вамь. — Еще же молю вьсѣхь вась, чеда моа о господѣ, когда поставить се вамь игоумень, попецыте се, о доушахь вашихь, и оусрьдно емоу открыте оустроения ваша; и исповѣдоуите доушевредная помышления ваша; да оть сего разоумѣа онь вашоу любьвь кь себѣ и вѣроу, оусрьдно наложенноую емоу дльжность носити имать. помышления же не она, иже яко боуря приходять и отходять, но пребываюштаа нѣколико часовь или и дней вь доуши, и брань творااштаа; о нихь же и прежде рѣхомь. Невьзможно бо есть человѣкомь вамь соуштимь, еже не помыслити что лоукаво. Но трезвити се подобаеть оть сьсложения и плѣнения нечистаго и скврьнаго. И неотлагаите доброе враченание исповѣданиа, но сь оусрьдиемь вьсякимь кь семоу раченанию притѣкаюште, вьзможемь о господѣ прїити вь сьединение; тожде помышляюште, и тожде моудрь-

ствоуюште; онѣмь пастырємь окрылаюми и наставлаюми; и ꙗко же нѣкаꙗ верига ѕлатаꙗ сьплетите се любьвїю дроуѓь кь дроуѓоу; и оть многихь оудовь вь єдино тѣло сьєдинєте се; немошти дроуѓь дроуѓа, аки своє оуды посѣште подь єдиною главою, по божьственномоу Павлоу, вь сьѕиданиє доуховно растоуште. Аще ли же кто боудеть вь вась неприклонѣнь и несьгласень творієи свою волю, и кь игоуменоу не исповѣдаꙗи се, или кь обштемоу отцоу; ꙗко же выше написахомь; но иного себѣ отьца доуховнаго избираєть и ономоу помышлєниꙗ своꙗ обьꙗвлаꙗєть; вьнѣ и далєче таковыи оть нашего стада изгнань да боудеть безь вьсꙗкаго помилованиꙗ. О срьдцевѣдуе господи! коль сїи ѕѣло ѕлѣ сьвѣшталь се єсть! Но да непредѣлаєть се изь монастыра и отлоучаєть се; и чоуждь да боудеть нашеꙗ чьсти, житиꙗ же и бесѣды; ѕане оттрьже се сьєдиненꙗ и сьвокоупленꙗ; и сьмоуштенꙗ и креда киновьнь.

Камь же вьѕлюбленнымь моимь о господѣ, ѕаповѣдаю, да пребываєте вьси чьстно, вьси добромысленни, вьси благоговѣйни, вьси покорни и послоушни игоуменоу вашемоу; ꙗко се рекоша свєты отьцы:" Аще нась ради нечєть се, и слово о нась вьѕдати хоштеть, како мы семоу не покинемь се." И ꙗко глава проче чьсти ради да слоушаємь и поработаємь. Ꙗко же рече апостоль: „покиноуте се игоуменомь вашымь и покорьте се, тїи бо бдѣть о доушахь вашихь; ꙗко слово вьѕдати хотєште о вась богоу." дроуѓь же кь дроуѓоу єдиномысленє и мирь и любьвь имѣите; дроуѓь дроуѓоу ревноуите вь добрыхь; дроуѓь дроуѓа поештраите

на добродѣтель; дроуг о дроуѕѣ доуши своѥ полагаите; по глаголю господню: „сиѧ ѕаповѣдаю вамь; да любите дроуг дроуга, ѩко же азь вьѕлюбихь вы;“ и паки: „и о семь раѕоумѣють вьси, ѩко оученицы мои ѥсте, аще любьвь имате междоу собою.“ Раѕоумѣите ѵїи оученицы боудемь, сиѧ хранѣще; ѩковоую славоу и веселиѥ имамы полоучити ѵловѣколюбцемь владыкою наоучаемы ѥсмы. Тѣмь же сь вьсѣмь оусрьдиѥмь и вьсѣмь моужьствомь и вьсею силою ѕаповѣди ѥго сьхраним.

Глава 31. Пооучение къ игоуменоу.

И ты отьче доуховныи и свештеннаго стада сего наставнуче, смирень боуди и милостивь братїи. отьчьски ихь наставлѧи на ѥдиномысление. Єи молю се о вьсѣхь печалоуи; вьсѣхь сьблюдаи и вьсѣхь трьпи, помагаи, пооучаваи, сьвѣтоуи и оутѣшаи; недоужные исцѣлѧи; немоштные оутврьждаи; малодоушные вьѕдвиѕаи; сьгрѣшаюштые проштаи по господню оученїю, седьмдесеть седмерицею, аще покаютъ се. подобаеть бо послѣдовати евангелїю, и милосрьдно намь соудити братїю нашоу, а не краи хранѧще правосоудиѧ; ѩко не милостивь, и ненавидѧште осоуждати ихь. Рече светыи Касиаїи: „дьлжень ѥсть игоуменъ, ѩко отьць о дѣтехь присныхь помышлѧти, сьблюдати, вьсѧкаго потребоу исиьнѧти, и приличноѥ вьсѣмь приносити исцѣлениѥ и снабдѣниѥ, ѩко немоштнымь оудомь; или тѣлесно или доушевно; сь любьвїю и отьчьскимь доброжелателстковь.“ Не соуштымь же вамь сицевымь, недостоини игоуменовати или икономствовати.

Татски вьсхиштають иже лѣта вь обители многа предлагаю, или дѣло нѣкоє, или доброродніє, или поутєніє, или принесєніє сель, или добытки; но онь да боудєть поутєнь сицєвою ѵьстїю, иже оть вась вьсѣхь сьвѣтомь избрань; аще и новопострыжєнь; аще и нєкнижєнь. ни єдинь бо оть того вредь монастыроу быкаєть; можєть бо богь и оть камєнїи сего вьздвигноути ѵєда Авраамоу, и слѣпымь дати премоудрость, и слово нєсловєсным, наѵє оть хвалѣщихь сє своєю силою и премоудростїю, и богатствомь, и доброродніємь; и свидѣтель симь вєликїи апостоль Павєль. „Коуїи“ рєѵє, „мїра и нємоштных избра богь, да премоудрыє и силныє и высокїє посрамить.“ Ѥщє же оубо и сиє прилагаю вь рєѵєнным, о поставлєнїи игоуменовь и икономовь, и вєлми потрєбно.

Глава ѯ. Да нє порицають братїи игоумєна о иждивєнїи гостємь.

Да нє осоуждають братїи игоумєна и иже малѣшимь словомь да истѣзоують, о иждивєнїи монастырскїи ради потрєбы. Нє прилично бо сиє и доушєвредно, и вєлико раждаєть нєвѣрнє, разлоуѵєніє же и развраштєніє и сьблазнь многь. Ни ты паки игоумєнє, оужикамь или дроугомь своимь, иже нє соуть на потрєбоу монастырскоую, да нє раздаваєши. Ни же сьбираєши, и сєбѣ вьзимаєши, глаголи: „аще отставєть мє оть игоуменства, да имамь сиє за потрєбоу мою.“ Оуко творѣщїи таковаи, да боудоуть о свєтѣмь доусѣ нєприуьстни божьствєнныхь тайнь. Аще братїи нє боудоуть вь-

прошаеми и сьгласни о творѣщихь имь. Такожде и братиꙗ безь его воли творѣштїи, да боудоуть подврьжении и прежиси заповѣди и сеи: то есть каноноу. И не оубѣжать вь истинноу сиꙗ творѣштїи страшнадо соудїи, и помышленїи истѣзателꙗ, грознаго осоуждениꙗ. Тѣмь же камь не боуди вьнити вь роуцѣ бога жива. Єгда же толико безсьвѣстни и безсрамни ꙗвлеть се, ꙗко ни соуда божиꙗ боѣште се, не лѣпо монастырскаꙗ растоуꙗють, не причьстни да боудоуть, донде же оть сицевыхь отстоупꙗть.

Глава ка. Сказаниє о иконахь, завѣсахь и книгахь врьковнихь.

Не претворенымь быти волимь стѣжаниꙗмь свѣштениыхь сьсоудь, иконь, завѣсь и книгь, и иного вьсего стѣжаниꙗ врьковнаго, не тькмо же непретворенна да боудоуть, но и оть нюдь неподвижима; и ни оть кого николи же камо вьзыманема. да иже оть сихь нѣчто отьнмаꙗ вьзыманеть вины ради нѣкиꙗ, врькви окрадениꙗ да подпадеть грѣхоу; и осоуждень о сихь да боудеть, оуничиженнѣмь закона. И иныꙗ ради благословныꙗ вины, ни мы, ни нинь нѣкто оть благоразоумныхь, да повѣлить вьзымати, или претварꙗти; боꙗ се оуказноути вь сихь осоуждениє. тьчїю вь врѣмѣ слоучившиꙗ се напасти оть запалениꙗ монастыра; слоучившоу се пожешти или оть троуса пасти се; или ино что таково, ꙗже боудеть монастырю на помошть; а вь иномь ничесомь же не боудеть имѣти помошти;

тогда тьуїю да подвижима боудоуть сиѧ. Но не таинно юдинемь игоуменомь, но вьсею старѣишею братиєю, да боудеть оуськвѣтовано и оуправлено.

Глава кв. О изложенїи къ вьсѣмь, иже подобаеть излагати се.

Но и сиє ієште заповѣдаю, иже вамь вьсѣмь излагати се оть монастырскиѧ правды; иже слоужащїи вьношениємь, да преписоуеть издаваниѧ, когда и камо; а вьношениѧ когда и оть коудоу. Сиѧ вьсѣмь заповѣдь: доухїароу, икономоу, паракономоу, или вьнѣшнемоу икономоу, или иноу нѣкоую слоужбоу дрьжаштемоу. Тако наставляю вы, да вьси излагаєте се, да боудете непороуни и не оклеветаеми.

Глава кг. О соуєтословныхь и празднословныхь.

Проуеіе и къ сиѧ слово приануно; аще кто оть вась вь роукодѣлїи или вь иноі слоужбѣ, и сходѣть се тамо, соуєтниє творѣште бесѣды; навыкноули бо соуть сьхожденниємь; таже и вь скврьнословиѧ вьпадають. Оть многословиѧ бо, реуе, не оубѣжить грѣха. Наоууати се же оть болшаго да не отмєтають се; заповѣдаю оубо семоу оть любве сиє творити, да възбраняеть доушевредныє бесѣды; оть божьственныхь писанїи разглагольствїи доушеполезными; или да мльуить; „оудрьжаваіси бо оустиѣ, разоумьнь єсть;“ реуе Соломонь. И къ поути быкше тѣмь же мльуаниємь исцѣлѣваите се. Зане оть неоудрьжанна ѩзыка, и къ досажденіиѧ дроуть дроугоу въходѣть, аще не кають се и про-

штєнїих нє просстъ съ съкроушєнїимъ срьдцємъ. Желаємъ же вамъ мирь и любьвь имѣти дроугъ къ дроугоу вьсегда; и въ мѣсто гнѣванїих, идоуштє се глаголати: „благослови и прости братє.“ А иже съхожденїих соуістїих творѣштїи, и приходѣштїи дроугъ къ дроугоу безъ вьсїакїих благословїих винъ, и отъ игоумена запрештаємїи и поочуваємїи, не отстоупаюштїи отъ злаго обычаїа, таковїи да отлоучать се.

Глава кд. О иже не имѣти особєнїаго въ келлїи своюго имѣнїа; даже и до мѣдїицы; нїже ядєнїих ни питїих, ни окоштїих.

Имоуштїи нѣкоє стѣжанїє въ келлїахъ своихъ, разорїають таковїи общєжїтєлноую заповѣдь монастырскоую, аще кто и до мѣдїицы имѣть своє оно быти; и окоштїє, безъ благословєнїих игоумєна, подъ канономъ да боудєть. и отаи ядыи сїих, аще скоро не покаєть се, и не прїимєть поочєнїих отъ дроуговъ и оужикъ, но прєкословлїи имъ и крадїи боудєть отъ монастыра нѣчто, и не исправлаюе се, да отьгнанъ боудєть таковыи; да приложить се же и сиє къ рєчєннымъ.

Глава ке. О ако не волимъ въ васъ чьслоу многоу быти, но аще и мало, но съ любьвїю.

Чьслоу въ васъ не оузаконяємъ быти, но толико да боудєтє, єлико доволно прєпитати се можєтє; и єлико възможєть говѣнїє и любы и єдиномысльство съхранїти се. и иныхъ вьсѣхъ своихъ єлицы исповѣдоуюють се чьстномоу своємоу игоумєноу, и

сь трьпѣниѥмь и смирениѥмь повиноуѭть се, и вьсѧ ꙁаповѣданнаѧ имь боголюбно испльнити тьштать се; а дроуꙁїи да отсылаѭть се; аще и вь малѣ слоучить се остати се вамь. Лоучше бо ѥдинь творѧи волю божїю, паче многихь безьꙁаконникь.

Глава кѯ. Ѥже не имѣти братиѧмь слоуть.

Отроковь недостоить имѣти вамь. По два же вь келлїахь паче благо быти, ѥдинодоушно и ѥдиномоудренно; вь любьве доуховнѣ, и ꙗко сьдышна брата вь истиноу сьвькоупивше се; то же иго господне вседоушно влекоушта; и дроуть дроугоу сь благоговѣниѥмь и отьсѣчениѥмь своеѧ воли покарѧюшта се. да испльнѧеть се и вь вась Давидова похвала, ѥже рече: „Коль добро и коль красно, ѥже жити братїи вь коупѣ.“ Подобаѥть же и сиѥ раꙁсоуждениѥ сьтворити, да повиноуѥть се и почитаѥть новопришедшїи предпришедшемоу, неѩкнижныи граммотномоу, нераꙁоумныи наказанномоу, и младшїи старѣишемоу. Аще же по ѥдиномоу соуть, да раꙁсоуждаѥть игоумень, и тьи да сьвѣть житиѥ ихь.

Глава кѯ. Како подобаѥть давати одеждоу и обоувениѥ.

Повелѣль быхь первѣе давати братиѧмь рѧсы шьвенны; но видѣхь ꙁавистїю дїаволею бывшаѧ вь нихь роптаниѧ многа; глаголюще дроуть кь дроугоу: „тебѣ дано лоучшеѥ, а мнѣ хоуждшеѥ.“ Сего ради повелѣваю, ѥгда прїидеть изь мїра ново, да дасть се ѥмоу рѧса и сьраучица. вьсѣмь же братиѧмь вь

годь да даѥть се денгами,*) самымь себѣ коупо-
вати одежди; а о обоувенїи оставлаю на разсоуж-
дениѥ игоумена и иконома; да ѥго же видѣть не
имоуща, да подають ѥмоу калигїи и иноѥ. Цръ-
ковникоѣ же, не оскоудно да боудоуть калигїи. а
о ношнтыхь рѧсахь, ѩко же вьзможно боудеть мо-
настыроу. ѥще же вь годь да даѥть се имь по
литры масла, просвѣщениѩ ради келеннаго, вьсѧ-
комоу; и вльни по роуноу, аще и коупивше. а иже
соуть црьковницы избранїи игоуменомь, иже и ке-
леннои имѣють правило, оными по три литры по-
давати масла. Но да боудоуть по два вь келлїи,
ѥже бы сь ѥдинѣмь кандиломь использѧти могли
правило своѥ.

Глава кѿ. Не вьстаюштихь вь црьковь како наказовати.

Вьсѣмь заповѣдаю на вьсѧкомь правилѣ црьков-
номь быти; припадаюште и молѣще се о себѣ и о
мїрѣ; и слоужѧштеи братїи, боуди же кто облѣ-
нить се вьстати на оутрениѭ или на иноу службоу
црьковноую, безь вины благословныѩ, или болѣзни,
то да творить предь игоуменомь и вьсею братниѥю,
метанїи .л҃. по срѣдѥ трапезы. и аще не покаѥть
се, и второѥ не вьстанеть, то .с҃. ѥгда и по семь
не прїидеть вь црьковь противе се и непокорѧѥ се
тогда .р҃. да творить. Боуди же по сихь вьсѣхь
прекоудеть вь непокорствѣ, сьблазнь творѥ иныхь
братниѧхь, то да изгнань боудеть игоуменомь и вьсею
братниѥю. Сїю же заповѣдь даю не црьковныкомь

*) Ову реч бити ће променуо преписац.

єдинымь, но и вьсєн братїи, иже соуть вь монастыри; кромѣ иже вьнѣ монастыра обрѣтаюштїи се.

О чтенїи.

Вь чтенїи и канарханїи, комоу єкканснархь метаніє сьтворить, или на пѣніє, или на поучиніє, кромѣ немошти тѣлѣсныи, да не отрєчєть се. А на трапєзѣ чтєніи, повелѣваю дрьжати седмицами. Аще же кто єканснарха непослоушаєть, оть игоумена да истязань боудєть; ємоу вси оставляю.

Глава кд. О иже никомоу же варити особь, ни ести вь келлїи.

О сємь вамь предь богомь и предь самою владичицею богородицею наставницею заповѣдаю, да боудєть вьсѣмь вамь сиє, иже на трапєзѣ ястїє и питиє, а варити вамь особь не повелѣваю, ни тебѣ игоуменоу, ни икономоу, ни єканснархоу, ни иномоу комоу оть братїи пребывающихь вь вашемь стадѣ. Аще же боудоуть гостѣ монастырскїи, то игоумень, вь небытность же игоумена икономь, или оть прьвѣнишихь кто вь монастыри братїи, да оупокоить гостѣ, яко же подобаєть. Того бо ради єдинаго, разлиуна ядєниа да бываютъ игоуменоу и подобаєма да боудєть єлико доволно. Кь томоу же и вьпадающїи вь болѣзнь отраднѣишаго и доволнѣишаго требоуютъ ястиа же и питиа, на оукрепаниє немоштаго ихь тѣла. Сиє бо сьвѣсно мьнить се ми и братиамь. Проуєю же сьблюдати непрєкратно.

Глава ѧ҃. О поставленїи въ разлꙋчение слоужби монастырскиѥ.

На вьсе слоужбы монастырскиѥ, сиѭ поставлѧти, ꙗко же и иконома; ключари, ключы полагаꙗть предь иконою пресвѣтиѥ богородице; и бывшоу трысвѣтомоу ново поставлѧюштїи се да творить .ґ. тры метаниꙗ, и лобызавше иконоу, вьзѣмлеть своима роукама ключы. Не имоущїи же ключеи тькмо лобызаеть иконоу и преклаѧеть игоуменоу главоу свою; прїемлеть оть него по предписанномоу благословение въ поставлениѥ.

Слово лѧ҃. Ѥже наблюдати игоуменоу братїю, да не творѧть разкраштеннаꙗ.

Игоумень да наблюдаеть братїю въ цьрькы, на трапезѣ и на вьсѧкомь мѣстѣ, ѥгда где седѧть праздны и праздословѧть, то братскы ихь пооучаꙗ и исправлѧꙗ. Симь же повиноувшымь се, испросити оть него проштениꙗ, и отшедшымь сь молитвою въ келаїи, роукодѣлание творити. Но и трапезарю блюсти подобаеть на трапезѣ, да не нѣкоѥ оть лѣности своѥꙗ, неоустроѥнноѥ добрѣ, на роптание братїи, представить ꙗстиѥ; или неоумиѥнныѥ сьсоуды имыи; или нѣчто изгноѥнно; или неравно вьсѣмь раздѣлено. За сиѥ оть игоумена да боудеть ѥмоу канонь.

Слово лв҃. О братиꙗхь троудѧштихь се въ слоужбахь монастырскихь.

Поставлѧющїи се братиꙗ на разлꙋчныꙗ слоужбы монастырскиꙗ, икономь, екклисїархь, паранкономь и

проуїи многїи; и ѥгда они благоуѣстно, сь страхомь божїимь, и сь храненнѥмь сьвѣсти послоушаниѧ своѥ дьржеть, праведно ѥсть таковыхь не прѣмѣнѧти оть слоужбы. А лѣнѧштихь се и небрегоуштихь, или лоукавноуюштихь, подобаѥть преставлѧти; поставлѧти же ины. И аще обрѣштеть се кто оть нихь и крадыи нѣчто, поне мало: осоуждень ѥсть господемь нашимь Їисоусь Христомь, и прѣчистою ѥго матерїю, обштею наставницею, оть неѥ же и ключы приѥмь; обѣшта вы се не лоукаво, но истинно слоужити ѥи.

Слово лг. О ключарѥхь, и рыбарѥхь и хлѣбарѥхь; и страторѣ и икономѥхь метоховь.

Молю оубо вась чада моѧ о господѣ, ключари, хлѣбари, рыбари, и пекоуштїи се о мѣкахь; и иже соуть икономи вь селахь монастырскихь; и на дворь посылаѥмыи вь разничнаѧ мѣста, потребы ради монастырскиѧ, и вьси слоужаштїи, благодоушьствоуите и сь страхомь божїимь слоужите; зане великоѥ вамь готовить се оть господа вьздаѧниѥ. Не книжныи вѣдите, ѩко довольнь имѣѥте отвѣть кь богоу и намь, оусрьдноѥ о слоужбѣ вашеи тьштаниѥ и сьблюденниѥ. а иже знають писаниѥ, и послоушаниѥмь вьзбраниѧеми оть црьковныхь сьбранїи, и мнѧнїи погоубити пользоу, таковыѥ поучаѥмь, не малодоушествовати, ни отчаѧвати се; но благодоушно слоужити и радостно. Понеже оукрѣпилъ ихь господь, послоужити братїи своѥи, по подобїю своѥмоу; ѩко же рече: „не прїидохь да ми послоужать, но да послоужоу, и положоу доушоу

мою, за избавленіе многихъ.“ Зрите вы братіе моя, коіе дѣло сьврьшаіете; разоумѣите комоу подобите се. что оубо скрьбите и смоуштаіете се, о оставленіи сьборовъ. Не разоумѣіете ли, ꙗко доушоу свою полагаіете за избавленіе многихъ, ꙗко же и владика мои Христосъ. И іегда братію вашоу оупокоіеваіете, радоуите се и веселите се, ибо іедва исправити възмогли бы молитвоу; а вниманіи своіемоу послоушанію, вьсегда въ молитвѣ іесть. Блаженни вы въ семь поне̑ченіи ре̑кнителіе. добраꙗ бо молба іесть послоушаніе; и зѣло добра; къ богоу бо бесѣдовати насъ творить; и отъ земли на небо насъ възносить и любьвы сьединяіеть. Болшеіе же любьве ниче̑то же іесть. она бо слава вьсѣхъ добродѣтелей и сьврьшеніе. оныꙗ соуть аки оуди доуховнаго чловѣка, а сиꙗ глава и сьединеніе вьсего тѣла, съ нѣю же сьпрѣжено высокотворенноіе смиреніе, и милостыниꙗ, и чловѣколюбіе; іего же ради богъ чловѣкъ бысть. ради сего о главѣ намъ пешти се подобаіеть; а не оставльше оноу, о нижнихъ оудѣхъ потьштите се. Боимъ се бо за оставленіе црьковныхъ сьбраніи, ре̑коутъ: не оужасаите се ни мало, ибо чистаꙗ исповѣдь, лишеніе оно напльнить вамъ и прошт̑еніе подасть. Тьчію да не лѣности ради боудеть оставленіе, того боите се. аще же сеꙗ іесть, радоуите се ми, оусрьдно въ послоушаніи слоужаште. ре̑че бо господь: „иже мнѣ слоужаи мнѣ послѣдоуіеть, и идѣ же іесмь азъ тоу и слоуга мои боудеть.“ Идѣ же іесть Христосъ, на небеси о десноую бога отьца, тамо и слоужѣзи одобаіеть быти, идѣ же и слоужимыи.

Глава .лд. О посыланїи на разсмотрение добытковь.

Понеже немоштїю обложени есмы, и приобрѣтохомь нѣкаи притѣжаниа; сего ради и о сихь пешти се подобаеть игоуменоу, и икономоу. и размотрити прилѣжно, братїи на старѣшинство тамо посылати. Благоговѣнныи и цѣломоудренныи старцы; ꙗко же предпоказанно есть; многихь ради вражїихь навѣтовь; аще вьзможно боудеть.

Глава .лє. Како подобаеть пѣти панахиды ктиторомь.

Довлѣеть оубо о монастырскихь; доволно же и ꙗко же подобаеть заповѣдахомь. о оусопшихь отьцѣхь и братиꙗхь нашихь, да поутимь же свѣтло сь вьсеноштнымь бдѣниемь, памѣть светаго и приснопамѣтнаго отьца нашего и ктитора Симеона мниха. февраря .г҃і. и сьврьшанте празднинь вь пѣниихь и свѣштахь, и вь вашемь ꙗденїи и питїи. подадите же и на врата хлѣбь и вино, аще прилоучить се кто вь дьнь тьи. вѣждьте же и сиѥ, ꙗгда прилоучить се памѣть сиꙗ вьноутрь великаго поста, то прежде поста сьврьшанте. На панахидѣ же вь вечерь, вьсеи братїи подати свѣшти, да поють дрьжаште надь гробомь. — Симь же образомь пѣти вамь и на памѣть блаженно почившиꙗ, бывшаго иногда подроужиꙗ ꙗго, Анастасїи монахини, мѣсеца Їюниꙗ .к҃а. —

Глава .лѕ. О панахидахь почившихь и почити имоуштихь вь светѣи обители сеи, отьць и братїи нашихь; како подобаеть пѣти и поминати.

Ꙗлицы и по мнѣ достойно притвориша что вь обытели, годовыꙗ памѣти ихь да бывають и поми-

нанна, по оузаконенїю нашемоу. такожде и братїи, ихь же имена вь помѣнникоу вьписана соуть, или вьпишоуть се. вь нокѣ же преставльшихь се, не тькмо вьсегда на литоургїи, вечернѣ и оутреннѣ да поминають се, но до .м҃.го дне и просфоры его да причестають се. Кь силь же да вьписоують коегождо оумрьшихь скансїархь; да имѣете е незабвенно, и творите неоскоудно. Но еште касѣнїе о семь повелѣваемь. Понеже оумножившымь се братиамь, сьлоучити се имать многашти, оумирающихь братїи памѣти .ѕ҃. или .д҃. сьтешти се; или и самымь дѣломь вь единои седмицы; и стоужно боудеть, комоуждо памѣть творити вь панахидахь; да оставлають се отлоучени канони панахидамь дневни. иже на вьсе дни по дльгоу вамь обѣштани соуть; и прежде отшедшемоу пѣти. повелѣваемо же да не боудеть то, аще кто оть братїи изволить да идеть и да поеть за мрьтвыхь. а проучїи да поють вь параклитницѣ, вьзаконенноую панахидоу. Тако да боудеть сие и да творить се; и благоприятно намь, мнить ми се, и богоу. Аще ли зими ради, или немошти, не изволите сие, но не презрите, да не боудеть же лѣности ради. И елико сьвѣсте, вь тои седмицы памѣти, вьси коупно сьбравше се, вьсякь единного сих да творите панахидою. аще не слоучить се памѣть нѣкоемоу игоуменоу вашемоу; семоу бо особно да бывають. и сице да отдаете братїи вашеи дльгь, памѣти ихь поучитаи; и оть заповѣди каше не отпадаюште. да творите оубо вь панахидахь сице. а вь литоургїи о нихь добро есть, еже коупно вьсѣмь памѣтемь

вь єдино бывати, просфорамь же и коимждо приносимымь; на что и єреи вь гробницы отлоучєнь єсть, и вьзаконєнь; и ꙗко же оугодно ємоу и вьзможно, сице да творить. а єже кто что принесль или принесєть, да бы подавало се на вратѣхь, за нѣкоюго памѣть; то ꙗко же оугоковрив вь монастыри, вь памѣть онаго подавати заповѣдаємь, неоудрьжанно. диптоухи оубо заповѣдаємь, ꙗже соуть оуписованиꙗ, єреомь самѣмь о господѣ, или діакономь на вьсꙗкои литоургіи чьсти и поминати вьписанныꙗ; да сами не понесоуть грѣховь ихь, о лишєніи онѣхь поминанниꙗ.

Глава .лз҃. О постригающихь се.

Поутємь шєствоуꙗ слово, пріиде и о постригающихь се. Єгда кто пріидєть оть славныхь, или оть нѣкіихь знаємыхь нами, и вѣдꙗштихь наше житиє, таковіи да подстригають се и вьноутрь оузаконєннаго врємєнє; молꙗштіи вась, и сихь сьгласно пріимите. аще же оть слоучꙗкшихь се нєзнами соуть, по пришєствіи .з҃. днєи, вь обитєли, да облєкоуть се вь палꙗштаницоу и мнишєскіи шаємь; да заповѣдаєть се же имь вьзможноє слоужєниє, и да наблюдаєть се. и аще сь смирєниємь и трьпѣниємь сьврьшають слоужбы своꙗ, да прєбывають .ѕ҃. мѣсѣцєи; и тогда подстригаєми, облєкоуть се вь оброучєниє свєтаго аггєлскаго образа, и причитаєми да боудоуть братиꙗмь. Єгда же слоучить се непокорыи и оуныи, ропштоуштє о заповѣданныхь имь, игоумєноу подобаєть испріимати. Кь

симь же и о семь подобаєть пєшти се, иже оть иноудоу приходѧть монаси, и прїѧти вьсхоштєте, да не наслоуюте ихь о нѣкїихь отрѣкшихь се оуже принесенїихь. не препродавати бо благодати божиѥ дльгомь, ни на добитцѣхь продавати. да не кїи здѣ стоудь и поношениѥ прїидєть, виною вь нась подстригаюштихь се, и злыи сеи глаголь ѩвленно вьиидєть, моѥ или твоѥ, болшеѥ или меншеѥ; и лоучше молити се принесшоу, а не прїемлюштоу. да не боудєть сиѥ вь нась, да не боудєть! Аще же что и намь постриженеи се приносить, да приемлєть; волно бо єсть сиѥ а не сь поноуждениѥмь; и волно дѣло боголюбиѧ милостыни, чинь имѣєть добротворениѧ, и оть бога вьзмьздиѥ боудєть и грѣховь очиштениѥ. Паче же да речемь истиноу; покладь принесь богоу и прѣчистѣи єго матери наставницы. Ино бо єсть отречениѥ и принесениѥ, а дроугоѥ дарь и милостыни, подаваниѥ или покладь. ово оубо овамо имать вьздаваниѥ; и ѩко же на нѣкоую коуплю требоуєи полагаєть. О нѣкїихь слоучивихь се глаголѣхь и сьвѣштанныхь коуплѧхь; а єже отьданиѥмь полагаємо, на небеси имать надєждоу вѣчно. и да за сиѥ не вьзмнить се давшїи, ѩко онь поучєнѣишїи оть проучїихь братїи; но равьнь боуди сь вьсѣми, по оузаконєнномоу оуставоу монастырскомоу. Аще ли когда оть навѣта вражиѧ и оть многосьвѣтиѧ, отьстоупити оть монастыра покоусить се, и вьсхоштєть дарованноѥ отнести, да не дасть се ѥмоу тоѥ. ибо єдиношти Богоу дарованноѥ и вьзымаєть се; вьзымаѧи же

свештенно крадѥн ѥсть; творѧи же свештенокраденѥ канонь имать. О чесомь вьси вѣсте, аште мы и не глаголемь. И сиѥ тако имѣите.

Глава .лй. О подании на братѣхь братїи.

Сиѥ вь вась зѣло да хранить се, зане великоую пользоу и спасениѥ оумножаѥть вамь; коѥ же сиѥ: на братѣхь додаканиѥ, и странныхь и немоштныхь оупокоѥниѥ и посѣштениѥ. ихь же ради гостинныцоу оть христолюбиваго нѣкоѥго образа испросивше създаномь. странныѧ оупокоити, братиѥ, и немоштныѧ, ꙗко же възможно потьштѣте се; нагиѧ и босиѧ одѣваите и обоуваите, ветхими вашими одеждами и обоуштами. Не самѣми вами даваемо, сего неповелѣваемь, но игоуменомь. Питати же алчныѧ и доушы давати ꙗко же рѣхомь, оузаконеннымь хлѣбомь и виномь, и соуикомь оть трапезы вашеѧ избытоучьствоующымь. подобаѥть бо оть въздрьжаниѧ вашего симь быти. Но не боудеть тьштетно и безь възданиѧ и оть избытковь; любезно бо и сиѥ богоу, ѥже по възможности, оумрьшыхь же погребати; странно гробиѥ же ѥсть тѣхь ради създанно. Погребати же сь псалмопѣниѥмь, ꙗко же подобаѥть хрїстиѧнствоу; и вьсѧкоую милость ꙗвляѥ. да и мы богатоую о нихь оть бога милость прїимемь. оть брать же нашихь, никого же праздна отпоуштати велимь.

Глава .лд. Поучениѥ къ игоуменоу, и вьсеи братїи ѥже хранити исправоушимо, къ сему типицѣ поставленаѧ.

Молю господа ради вьсѣхь вась братиѥ моѧ и чада възлюбленаѧ о господѣ, сьблюдати вьсѧ мною

сыреннымь отьцемь вашимь, заповѣданиаꙗ вамь, и о сихь хотѣниѥ моѥ и преданиѥ и сьвѣть и заповѣдь, не разорилоу и непоколебимоу, вь ползоу вамь и вь спасениѥ доушевноѥ, и вь оутврьждениѥ, и да рвоу вьсѣмь вь оупокоѥниѥ, и вь похвалоу и оукрашениѥ отьцоу моѥмоу предь лицемь господнимь. Сего ради и вниоу вьсѣхь сьблазновь азь изꙗвихь вь семь типицѣ, и заповѣдахомь ꙗвѣ, и непокровенно наоучити вась потьштахомь се; да не по отьшествїи нашемь, мѣсто вь вась обрѣштеть, врагь доушь нашихь сатана. о чесомь молю владичицоу мою прѣпѣтоую госпождоу наставницоу, да не попоустить поколѣбати вась оть праваго намѣрениꙗ, и свою прештоу поставити и разбити ꙗже сь многимь потомь и троудомь, вь спасениѥ доушь вашихь помоштию божиѥю добрѣ вьзграждено, и вьсꙗкою ꙗже зрить се красотою оукрашено. Но вѣмь ꙗко николи же оскоудѣють злобныꙗ вины, злобы начаꙗникоу, ꙗже влагати вь ны разврашенныꙗ и крывыꙗ помыслы. Но вы вьси божиѥю благодатию просвѣщении соуще, и оть божьственныхь писанїи и оглашенїи чьстныхь ученїи наоучении, вѣсте ѥго вьзни, и како имь противити се, и отьгнати навыкосте; станете противо злобы твьрьдо, помощть великоу и непребориломоу имоуште божїю, и ходатаство прѣпепороучыѥ владичице нашеѥ богородице и молитвы светаго славнаго моученика Полїевкта; и блаженнаго отьца нашего Симеона; вь помощть приложоу же и мою молитвоу грѣшноую. Игоумень да наоучаѥть вы братьскы; прилагаите же и вы подобноѥ. Неразоумныи оть добрѣ

вѣдоуштаго сиѥ, да вьразоумлаѥть се; не наоучена и невѣжда оть разоумѣюштаго да наоучаѥть се. И сиѥ о светѣмь доусѣ, дроуть сь дроугомь любвїю сьчетавающте се, и ѥдинь оть дроугаго оуткрьждающте се, на ополучениѥ доуховноѥ и спасителноѥ; надѣю се на господа, и прѣчистоую матерь ѥго, ѩко невредими сьблюдеть се присно. Но ѥгда обрѣте тако доуховно вась вьороуженныхь и оукрепленныхь, врагь посрамить се и обличить се и сь тьштетою отбѣгнеть, вы же спасаите се и смирѧите се, и вь чьстномь житїи провоудите вьсѧ дни живота вашего. Ѥдино же нѣчто вьспомѣноуквше, конець дамы словоу семоу.

Глава .м҃. О болницѣ и о работающтихь болнымь.

Рѣхь вышше нѣчто мало о болѣштихь братихь нашихь, да вьсе ихь промышленниѥ боудеть вь разсоуждениї игоуменовомь, подобаѥть же и о сихь пространнѣѥ оувѣдѣти. Заповѣдаѥмь избрати болнымь келаїю доброу на болницоу; и одры поставити, болнымь на вьлежаниѥ и покои; и брата имь давати, да слоужить имь вьсѣмь; аще же грѣхь ради моихь, вьзболѣзноують иноци, да боудоуть имь два слоужаштїи; и мангалъ великїи мѣдьнїи, ради огня, вь нѣмь же болнымь водоу грѣти, и оть мѣста на мѣсто преносити бы вьзможно было ѥго и ина иже соуть онѣмь на оутѣшениѥ, по вьзможномоу, вь ѩдениї и питїи, и вь проочїихь потребахь. Игоуменоу же часто вь болницоу приходити и вьседоушно посѣштати братїю; и комоуждо приносити потребнаѧ, и братиѧ же наша болнаѧ, да

не симь посѣщениѥмь разслабльше се, и оть малодоушиꙗ научоуть просити не подобаюштаꙗ, ꙗже не тьуїю когда вькоусили, но ни видѣли, но да оудржавають себе и смирꙗють се, доволни и благодарни бывше онѣми ѥдинѣми, ꙗже врѣмѣ подаѥть, и вьзможнаꙗ монастырю принести; та просити. Аще же и слоужите имь заповѣди ради, ю же заповѣдахомь, но не повелѣваѥмь вьпрошати ихь, смиренно же жити и монашьски, да и тїи лишениѥ желанїи, и скрьбь болѣзнѣи трьпѣще мьздоу трьпѣниꙗ, наслажденіѥ вѣчно, оть господа прїимоуть.

Глава .ма. Поучеиїе кь игоуменоу и братїи.

Ѥлико мнѣ ѥсть желаниѥ, мьню, ꙗко и богоу благопрїꙗтно и наставницы; вамь же вь пользоу великоу и спасдѣниѥ; вь нашемь же произволенїи сьстоить, сьхранити се ненароушимо и непоколебимо на вьсегда; глаголю же, ѥже непрестанно вамь сьвршати слоужбоу сьборноую и келеиноую; ꙗко же предахомь, ѥже хранити вѣроу кь игоуменомь вашымь, и чьсть отдавати достоиноу. Дроугь дроуга любити и тьштати се превьсходити смиреномоудриѥмь; сьболѣзновати же ѥдиномоу о дроузѣмь и испльнꙗти лишениѥ; ꙗко ѥдинаго тѣла оуди ѥсте. Не вь зависть оустремлꙗти се, ни вь любьвь нелѣпотноу; или изборниѥ и раздаꙗниѥ; не ищите предсѣданиꙗ и мирскихь почьсти. Кь ѥдиномоу тькмо зрѣти, ѥже добродѣтелноѥ оучить житиѥ; и вь томь пребывати и хранити ꙗко же дыханиѥ; а на ино ни на что же, аште же и слово

между ваши, о пользѣ и сьзиданїи и спасенїи доушь да боудеть, ки симь же изгоните оть вась всякїи зыи источникь, добытколюбие глаголю, или иже богатити се оть монастыря, или оть иного нѣкоюго образа; и покладати поклады и ськровища творити за слоуган, безь воли игоумена, ни же бо вамь номоканонь простиль есть, не тьуїю сие, но аще уто и небреженниемь, или нѣмь недосмотромь нѣуто монастырское погибнеть, подлежить оть бога наказанїю; колми паче оно. Дрьзновение елико вьзможно отсѣканте, и да сьвокоупльше рекоу, вьсе иже нѣсть кь спасенїю да отгонить се оть вась; не предпоутите о чада и братие! временная паче вѣчныхь, страсти паче добродѣтелей. Инуто же бо оть предамныхь вамь, есть выше силы; и невьзможно исправити; тьуїю подвигнемь се, претрьпимь моужьственно, поноудимь се мало, и помощть божия близь; не бо оставихомь мїрь, и прїидохомь здѣ покоя ради но подвига и троуда, по силѣ нашей, обѣтованныхь ради благихь. Моужно бо есть царство небесное, никто же лѣнивыи и сьпливыи, побѣдить крага своюго; но трезвештїи се и бьдѣштїи и трьпѣщїи скрьбы и болѣзни подвиговь, сь благодарениемь, сїи вьнидоуть вь царствие божие. Тѣмже молю вьсѣхь вась, достойно житеаствоуите званїю вашемоу; представите тѣлеса ваша чиста господеви оть вьсякия страсти плътския, доушоу же оть вьсѣхь скверныхь помышленїи и наметени и предпрїятїи зыхь; и вьсе творите и помышляите, елика богоу любьзна, иже слышасте и паучисте се оть мене сия сьхраните непрестоупно,

врѣмѣ ко ськраштаѥть се. Попеѩите се о доушахь вашихь, и наше смирение незабывайте вь молитвахь вашихь.

Глава .мв. О мльчаниѥ (светителя Саввы) иже вь карѣи.

Хоштоу решти вь любьви вашеи и сие, наче же и заповѣдь приложити, азь многогрѣшныи и присно оунылыи вь подвигоуь доуховныуь. Быхь вь монастыри нашеуь наставнице пресветые богородице; и аште поработахь или потроудихь се, или много и поскрьбѣхь, то прїѥхь или что оть тѣхь реченныхь или ни, невѣль, богь вѣсть; пребыхь же вь монастыри, донде же сьбра се о господѣ стадо не мало; помагаюшти немошти моеи владичицы нашеи богородицы наставницы; и егда пребывахь сь вами, оть многихь попеченїи о вась забывахь свои преоумноженнаи сьгрѣшениа, иже вь богоу, о любьве иже вь вамь. И помыслихь вь себѣ подобаѥть оуже попешти се и о своихь сьгрѣшениихь; и изшедь и сьтворихь себѣ сѣдѣлиште, еже боудеть двоиуь или триеуь; и чьковцоу оустроихь вь нуь преподобнаго отьца нашего поустиножителя Саввы освѣштеннаго; его же нуь и азь недостоиныи нуь; и оузаконихь оуставьць сеи, како подобаѥть подвизати се, хотѣштемоу жителствовати вь келаїницы сеи. И таковоую заповѣдь даю игоуменоу и вамь, да не посаждаѥть вь неи некоуштаго се о оупоенїи пьти, или неграмотнаго или искоупь даюштаго за нею: но да избираѥте желаюштаго ходити прискрьбнуь поутеуь и вьити сквозѣ тѣсна

крата; и тьшташтаго се испльнити сеи оуставь, его же написахь здѣ вь келлїи, и да аще видите, ако неимать его же азь оставихь оученика, подобна себѣ, то посилати вь сие мѣсто, его же видите желающта, и любѣштаго выше писанихь: или старь или младь таковыи обрѣштаеть се вь васъ; и сие паки повелѣваю, по отьшествїи моемь вь богоу, да не подасте что вь мѣсто оно; и паки повелѣваю ниже вьзети что оть него. То да боудеть вамь сьпьринкь на страшнѣмь соудищи светыи Савва и азь оумыленныи.

Глава .м҃г. О чтенїи сего типика, его же на вьсякь мѣсець скончавати подобаеть, на памѣть же ктиторовоу вьсь прочитати.

Сеи типикь заповѣдаю вамь чьсти, на кїждо мѣсець, оть начела вь врѣмѣ ходенїи вашихь, на вьспоминание заповѣданныхь вамь, и на пользоу доушь вашихь, да боудете же вьси испльнени вь спасенїи вашемь, (то есть вь любьви), добрами сьхраняюще, иже прїемете оть отьць вашихь; и мнѣ нищтоу доуховнаго сего наставлениа и наказаниа о господѣ простираюште. Коеь же мира призывами васъ вь вѣчноую свою славоу, за великоую и неизреченноую благостыню, да сьврьшить вы и оутврьдить вь светоую свою волю, единородныи сыноь своиь и прѣсветыи доухоь; емоу же вь троице единомоу богоу чьсть и слава великолѣпие и поклонение, нынѣ и присно и вь вѣки вѣковь; аминь.

ХРИСОВУЉА КРАЉА МИЛУТИНА,

МАНАСТИРУ РТАЧКОМ.

„Записки императорской академіи наукъ“ том III. од 1863 год. стр. 265 донијеше од г. К. Петковића факсимиле хрисовуље, коју је дао краљ Милутин манастиру Ртачком, поклонивши му нека села. Овака хрисовуља има штампана у књизи г. Миклошића „Monumenta serbica“ стр. 67 али се његов пријепис врло разликује од овога факсимила и језиком и стилом — а особито потписом краљевскијем. На пријепису г. Миклошића не има године; у поменутоме факсимилу има је, и она је 1303 а не 1305 као што стоји у пријепису Манискоме, који тамо такође помиње г. Миклошић. Ни једно ни друго није право, јер је Јелена умрла 1314 — и тако праву годину ове дипломе не дознајемо из овијех пријеписа. Манастир Ртачки основала је иста Јелена. Исту ову диплому штампао је Д. Фарлат у Illyricum sacrum tom. VII. стр. 57 опет с рђаво назначеном годином (има 1310.[1]) Судећи по потпису гдје стоји *цар*, по писму, јер долази слово *ѣ* (за *ѣ* и *ѣ*), које у пријепису г. Миклошића не налазимо, по некијем мјестима како су измијењена,

---

[1]) S. Joannis Chrysostomi homilia in ramos palmarum. Edidit F. Miklosich Vindobonae 1845. Ту је и сама диплома наштампана.

и по језику, биће да је ова хрисовуља преписана с оригинала послије царства или послије Косова. У именима поклоњенијех села у г. Миклошића стоји: „**даю.... свєтои богородици рьтьуьскои, Доубоицоу, Ѕьбоурина и Братошь и Топлишь, Шаптине и Спилани,**“ а у томе факсимилу: „**Сїє прилагаю свєтомꙋ монастырꙋ богородици ртьуѯои, на име: вьсє Дꙋбовицꙋ сь Бꙋринами, Братєшь и Топлишь и Шьптинꙋ и Пилане и Сєлкии**“.

Ово све намјерило ме је да с факсимила учиним пријепис овај, у прилог историји језика и палеографијској критици пријеписа са старијех писама — тијем више што ће ово лакше доћи до руку многима него поменута књига „Записака.“

Како је нађена та хрисовуља, вриједно је такође знати. Ево шта о том приповиједа г. К. Петковић. „У албанском приморју, поред црногорске границе, међу Баром и аустријском варошицом Кастел-Лаством, близу Спича, стоје гомиле развалина, међу којима се још познају останци православне цркве. Кад су године 1862, по заповијести Омер-паше Турци почели да утврђују Спич, један од ондашњих становника копајући камење на поменутијем развалинама, ископа прилично благо. Радник тај бјеше православни и човјек поштен, и простодушан, јер мјесто да је упртио оно благо, па прешао с њиме у Црну Гору, која је по сахата одатле, он каже у селу шта је нашао; а у том селу има и католика. Старјешине пођу да се увјере, обрадују се што се нашло благо, али се и посвађају око тога, чије ће бити, да ли православно

или католичко. Православни стану доказивати како у спичком крају од вајкада сједе православни, како су сви стари манастири и цркве, од којих су само развалине остале, православни, и како су то задужбине српскијех краљева, а католици како су се послије доселили или од старијех православних одметнули, па како немају право тражити оно што се нашло у развалинама православне цркве. Католици опет стану казивати да је та црква била католичка и да тако треба нађено благо дати католицима а не православнима. Барски католички владика и турске мјестне власти, које су љуте на православне што су одани Црној Гори, пристану на страну католицима те се ствар пренесе у Скадар и ту мало митом, мало сплеткама присвоје себи добро, нађено на мјесту православне цркве. Два мјесеца послије тога нађе се случајно оригинал ове хрисовуље, из које се јасно види да су развалине, у којима се нашло благо, останци православног манастира свете богородице Ртачке: али је већ било касно. Турски је суд био пресудио, а од католика Спичана није се могло добити натраг оно што су они већ били потрошили заједно с Турцима. Наши једновјерци донесу мени хрисовуљу с молбом да ја радим преко руског консула у Скадру не би ли им се повратило безаконо и неправедно отето им благо — али како није било прилике да ће што моћи бити, ја начиним себи вјерну копију а старјешинама вратим документ, и посвјетујем их да га чувају као светињу — јер се њиме могу помоћи, ако би католици поумили се да им и цр-

квено мјесто преотму. — Хрисовуља је писана на пергаменту, који је слијепљен од два комада. На лијевој страни с врха, мало је изједен, и има неколико рупа; али текст није оштећен јако. Потпис Стефана Уроша написан је крупнијим уплетеним словима и црвеном бојом. А мјеста која се дају манастиру Ртачком сад су у Црној Гори у Црмничкој нахији, у Спичком округу и у аустријској држави око Кастел-Ластве.“

Ево пријеписа од хрисовуље. Што је год метнуто у заграду, оно је изједено, па се онако попуља.

Изрѣдно ѡ прѣсвѣтѣи чистѣи и прѣблагословенные владичице нашеи богородици и присподѣви Марїе вь славу и похвалу еѥ. И пакы по сыхь азь грѣшнїе и оумилѧеннїи рабь твои пренепорочнаа дѣво владичице како нарекоу те не доумѣю се ѡбрадованнаа, коиными хвалами вьсхвалѧемь ные твое дѣво прѣчистаа богородице Марїе нь аггелѡмь нарѣчьное ные твое и ны положихомь оусти недостоиными грѣшнїи рабы твои, поюще таковаа тебе похвалѧенїе: радуи се ѡбрадованнаа, господь с тобою и тебе ради сь нами сьмири се небо и землѧ[1]) и рѡдь чловѣчьскыи тобою изьбавлинь бысть ѡть прьвые клѣтвы (ада)мовы, Адам же и Евва ѡ рождьствѣ твоемь вьзрадова се и вьси свѣтыи пророци..... (изједено колико за једну ријеч) **(ан)гелѡмь слава пророкомь исплѣненїе апостолѡм похвала, мученн-**

---

[1]) Код ријечи **сьмири се** побркано је: ја друкчије нијесам могао размрсити.

коуль вѣньць, царсмь.... (изједено као и горе) оутешеніе. Сьда вь дрьжавѣ (не види се) азь рабь твои Сте(фан)ь (О)уроушь (с)амодрьжавныи краль срьбьски и поморскыи по милости твоеи и по милости рождьшаго се оть тебе безсѣмеино слнца огрѣланное Христа бога нашего, припадаю подь ногама вашима и просиль милость и прошеніе грѣховь нашихь да помилуешь и заступишь мене грѣшнаго раба твоего и сь твоиль раболь синоль своиль Стефаноль да нась избавишь оть врагь видимыхь и невидимыхь. Садь у кладанію нашему еже си нами дала сь синоль твоиль и боголь нашиль.... (изједено за једну ријеч) прилогь цркви твоеи и похваляемь име твое. Сіе прилагаю светому монастыру богородици ртьуков, на име: вьсе Дуковицу сь Курилами, Братешь и Топлишь, и Шьптину и Пилане и Селини и еще сь месѣлы нихь. А се мѣе. Дуковица оть Лѣствѣ оу Студеньць, Мостьць како тече оу блато оу горе оть Мостьца у брьдо по врьху віеньца оу Шьптинску скалу; оть Шьптиньске скалѣ у Сухы потокь, како тече у блато у Пресеку; оть Пресѣкие оу Градище; оть Дыевина врьха оть Спиуа оу Калаць у Паіешь надь Топлишемь оу брьду Свиниште, како гледа Острьвицу у Зеленику како гледа у море како е обладала мати моа госпоѣа кралица Елена и що е она дала и записала (то) потврди кралевство мое и записа да е цркви и манастыру и калуѣеромь за храну и за одеѣу. И да е слободно оть свыехь работь, то и що смо записали оть работь господьскыехь, великыехь и малїехь и оть свыехь людїи

сианыехь оу господьствꙋ ми що се именꙋе црковно. И кога богь изволи ѡвоме земломе господовати ѡвы приложь да не раскине него потврьди како господарь кога е господь богь даровалѡ. Тко ли се нађе тере раскине и него господь да разори и раскине своимь гнѣвомь, и да е причьтникь Їꙋди иже продавыи Христа, и сь теми да бꙋдеть ѡсоуждень иже глаголаху крьвь его на нась и на чедѣхь нашихь, и да е проклѣть ѡть господа бога и силѣ чьстнаго и животворѣщаго крьста и прѣчистые его богоматере и вьсѣх светыхь богꙋ оугождьшихь и да мꙋ е соупрьница мати божїа на страшномꙋ соудоу когда прїидеть господь соудити живїимь и мрьтвїихь: и ѡть мене Стефана крала Ꙋроша да есть проклѣть и тко ће пакостити или досьдити мѣстꙋ светомꙋ що записахь азь краль Стефань или ꙋ пашахь или ꙋ роботахь, или се почне кои чловѣкь п(рѣ)ти сь їꙋмьномь ꙋ тои земли да плати кралевьствꙋ ми а перпера. И ѡвꙋ милость сьтворихь манастырꙋ светои богородици ртьчкои када дондохь ꙋ Которь градь и тꙋ бїехꙋ сь кралеством моимь властеле, архїепїскꙋпь барскыи Марїинь и ка....їера Мирославь[1]) и епискꙋпь зетьскыи и дедь Мирославь, жꙋпань Владиславь, и епискꙋпь которьскы Доиси[2]) и еще два сведока Драгое и Пак. А садь писа и подьписа

[1]) Овај Мирославь, у Миклошића је казиьць (cubicularius) и пише се Мирославь а овдје је свакојако мјесто казиьць друго неко име, од кога се у факсимилу тијех шест слова јасно читају али је средина од прта, које се не даду саставити ни у какво слово. Лако може бити да је штогод према талијанској ријечи cameriera, која исто значи.

[2]) Код Миклошића Доумвим.

краљевьство ми да є ѹ ѕнанї вьсакомѹ. И писа Петьрь диакь мѣсеца Мрьтїа .їє. дьнь ѹ градѹ Родилѹ сь властели монеми: на ҂атг.

† Сы русоволь благоѹьстиваго и прѣвисокаго господина срьбскаго цара Стефана.

Стојан Новаковић,
РЕДОВНИ ЧЛАН СРПСКОГ УЧЕНОГ ДРУШТВА.

СТАТИСТИЧНИ ПОДАТЦИ

О

БОСНИ, ХЕРЦЕГОВИНИ И ЈЕДНОМ КРАЈУ

Старе Србије.

ПО ЗВАНИЧНИМ ТУРСКИМ ИЗВОРИМА.

ТАБЛИЦЕ СТАТИСТИЧНИХ ПОДАТАКА О

СТАРЕ

А.) Житеља било је по

	I. у Босни:	ПРАВОСЛАВНИХ	
	а.) У санџаку сарајевском.	Кућа или фамилија.	Мушких глава.
1.	У нахији сарајевској и у вароши Сарајеву	2417	9737
2.	У нахији: Рогатица	714	3114
3.	» Чајнице и Гораждa .	1118	6316
4.	» Вишеград на Дрини .	492	2106
5.	» Кадња или Кладање .	226	1203
6.	» Високо и Вареш . .	409	2016
7.	» Фојница и Крешево .	17	61
	Скупа:	5393	24.553
	б.) У санџаку бањалучком:		
1.	У нахији: Бања лука и Прњавор.	8344	43.226
2.	» Градишка на Сави . .	1674	9360
3.	» Дервента, Брод и Кобаш	1860	14.943
4.	» Тешањ, Жепче и Добој	1611	9114
	Скупа:	13,489	76.643
	в.) У санџаку травничком:		
1.	У нахији: Травник	124	660
2.	» Зеница	501	2414
3.	» Скопље и Бугојно . .	1106	4900
4.	» Јајце	1300	6700
5.	» Ђулхисар и Варцар .	1218	5940
6.	» Прозор или Рам . .	19	42
7.	» Лијевно	1200	5013
8.	» Гламоч	726	3506
	Скупа:	6294	29.175

БОСНИ, ХЕРЦЕГОВИНИ И ЈЕДНОМ КРАЈУ

СРБИЈЕ.

попису 1865-те године:

РИМОКАТОЛИЧКИХ		МУАМЕДОВСКИХ		ЈЕВРЕЈСКИХ	
Кућа или фамилија.	Мушких глава.	Кућа или фамилија.	Мушких глава.	Кућа или фам.	Мушких глава.
217	1549	4672	21.936	532	3673
0	0	1003	5017	0	0
0	0	317	1601	0	0
0	0	705	2814	0	0
0	0	539	2069	0	0
1163	7359	1220	7013	0	0
1674	8994	673	2715	0	0
3044	17.902	12.129	50.165	532	3673
240	2018	1065	3782	17	58
89	390	902	2109	0	0
1740	12.490	512	1742	0	0
1018	8998	2005	6390	0	0
3085	23.869	4484	14.026	17	58
1832	11.526	1491	5092	24	107
245	1690	1610	5310	0	0
1310	8814	1513	5202	0	0
991	7732	1001	3324	0	0
252	1652	291	1102	0	0
549	4614	448	1708	0	0
1226	9621	509	1618	0	0
0	0	230	801	0	0
6305	45.649	7091	24.157	24	107

		ПРАВОСЛАВНИХ	
	г.) У санџаку бихаћком.	Кућа или фамилија.	Мушких глава.
1.	У нахији: Бихаћкој	1104	8414
2.	» Крупа	640	4150
3.	» Нови	1063	6040
4.	» Дубица, Козарац и Костајница	1209	7563
5.	» Иванска или Сазин . .	1118	6013
6.	» Приједор	1006	5046
7.	» Стари Мајдан . . .	734	3180
8.	» Кључ	602	2436
9.	» Петровац	409	3104
	Скупа:	7885	45.946
	д.) У санџаку зворничком:		
1.	У нахији: Горња Тузла	103	506
2.	» Доња Тузла	909	4796
3.	» Зворник	1793	7304
4.	» Сребрница	1745	7216
5.	» Бирач или Власинац .	649	3009
6.	» Бељина и Јања . . .	3721	12.406
7.	» Брчка и Брезово-поље	993	6112
8.	» Градачац, Модрић и Шамац	5913	30.011
9.	» Грачаница	1415	6323
10.	» Маглај	1827	8014
	Скупа:	19.068	85.797
	II. У Старој Србији.		
	е.) У санџаку новопазарском:		
1.	У нахији: Нови Пазар	843	5614
2.	» Митровица	391	1410
3.	» Гусиње	472	2219
4.	» Бераш или Васојевић .	694	3760
5.	» Трговиште	702	3972
6.	» Бихор	775	4018
7.	» Пријепоље	883	5590
8.	» Таслица	1073	6713
9	» Колашин	634	2906
10.	» Сеница	459	2895
11.	» Нова Варош	1562	8906
	Скупа:	8487	48.003

РИМОКАТОЛИЧКИХ		МУАМЕДОВСКИХ		ЈЕВРЕЈСКИХ	
кућа или фамилија.	мушких глава.	кућа или фамилија.	мушких глава.	кућа или фамил.	мушких глава.
118	1213	1706	6614	0	0
0	0	1004	4213	0	0
0	0	365	1814	0	9
116	814	1100	5060	0	0
436	3413	507	2063	0	0
296	1927	742	2631	0	0
190	1720	635	2552	0	0
0	0	642	2339	0	0
0	0	2116	9493	0	0
1220	9087	8839	36.776	0	0
771	6009	1006	2930	0	0
0	0	3093	11.302	0	0
0	0	1813	5730	0	0
0	0	1750	7113	0	0
0	0	115	618	0	0
0	0	1873	8014	18	93
899	8004	690	2411	0	0
1775	14.113	5114	19.363	0	0
214	1206	291	1400	0	0
0	0	975	3682	0	0
3659	29.332	16.724	62.533	18	93
0	0	1910	6124	26	214
0	0	372	1527	0	0
0	0	295	897	0	0
0	0	112	420	0	0
0	0	1581	7118	0	0
0	0	1394	5713	0	0
0	0	514	1954	0	0
0	0	792	2935	0	0
0	0	915	2663	0	0
0	0	495	2114	0	0
0	0	341	1924	0	0
0	0	8721	33.389	26	214

	III. У Херцеговини.	ПРАВОСЛАВНИХ	
		кућа или фамилија.	мушких глава.
	ж.) У санџаку мостарском:		
1.	У нахији: Мостар	2163	10.394
2.	» Столац	1584	7898
3.	» Почитељ, Благај и Габела	663	2811
4.	» Невесиње	1513	6342
5.	» Фоча	798	3945
6.	» Коњиц и Неретва . .	1192	5683
7.	» Љубушко и Дувно . .	2754	12.452
8.	» Никшић	917	3011
9.	» Гацко	1001	5117
10.	» Требиње	2416	12.150
11.	» Билеће	460	2452
	Скупа:	15.461	77.755
	И тако било је свега 1865-те године:		
	У шест санџака Босне и Старе Србије	60.616	270.117
	У Херцеговини	14.684	74.660
	Дакле свега скупа:	75.300	344,777

А свију мушких глава има: 721,031.

Преглед прихода државних у Босни, Херцеговини и Старој Србији.

1. Пореза оштег, порезује се 13,596.132 гроша.
2. Војнине плаћају Хришћани 11,031.046 „
3. Од царских махљула трећина . . . . . 2,990.131 „
4. Жировине на свиње и траварине плаћа се . . . 1,834.041 „
5. Акциз од свиња што се кољу за пастрму . . . . 310.140 „ 20 пр.
6. За печење ракије данак . 1,050.000 „
7. Десетак од свега што ниче из земље . . . . . 20,111.152 „

РИМОКАТОЛИЧКИХ		МУАМЕДОВСКИХ		ЈЕВРЕЈСКИХ	
кућа или фамилија.	мушких глава.	кућа или фамилија.	мушких глава.	кућа или фамил.	мушких глава.
У попису Херцеговине католици су помешани са православнима; а треба одвојити до 3095 душа римокатолика.		1107	4961	11	39
		351	1418	0	0
		317	1209	0	0
		216	961	0	0
		1204	4072	0	0
		734	2973	0	0
		491	1232	0	0
		446	1532	0	0
		193	578	0	0
		917	3009	0	0
		62	209	0	0
		6038	22.154	11	39
18.313	125.865	57.788	221.049	599	4052
813	3095	6038	22.154	11	39
19.126	128.960	63.826	243.203	610	4091

8. Тамиза, бађови и кантарина 937.142 гроша 15 пр.
9. Механски данак . . . . 1,500.000 „
10. Десетак од гвоздених мајдана . . . . . 850.000 „
11. Штемпларина за тапије и уговоре . . . . . 6,194.154 „

Свега скупа 60,403.978 гроша 35 пр.

Расход на саму плату чиновника грађанско-полицајних чина скупа . 63,241.102 „ 6 „

Недостаје дакле 2,838.023 гроша 29 пр. који недостатак попуњује се пристојеним новцем из Врање и Лесковца, а за издржавање регуларне војске

и башибозука долазе новци из Филипопоља, Ушћуба, Призрена, Јањине, Јенишехра и из других места.

Приход царских ђумрука у Босни, Херцеговини и Старој Србији.

1. По скелама ђумручки доходци чине	4,993.152	гроша	13 пр.
2. Ђумрук од српске ракије доноси	274.350	„	
3. Ђумрук за гвожђе свију мајдана чини	974.109	„	
4. Ђумрук од тузланске соли чини	94.152	„	
5. Данак од 1393 дућана што дуван продају	169.459	„	
6. Ђумрук од дувана босанског и херцеговачког по 12 гр. на оку . . , , .	1,370.104	„	29 „
Свега скупа:	7,875.327	гроша	2 пр.

Овај сав доходак ђумручки шиље се у Цариград, и припада Енглезима, као отплата зајма датог порти у време кримског рата, који дуг интабулиран је на ђумруке турског царства.

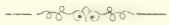

ДВА ПИСМЕНА СПОМЕНИКА

КОЈИ СЕ ТИЧУ МАНАСТИРА РАКОВИЦЕ

КОД БЕОГРАДА.

I. Диплома руског цара Петра великог, дарована манастиру Раковици.

Поспѣшествꙋющею мл҃тїю: Мы пресвѣтлѣйшїй и державнѣйшїй великїи гдрь цр҃ь. и великїй кн҃зь. Петръ Алеѯїевичь, всеа великїа и малыа и бѣлыа Рѡссїй Самодержецъ. Московскїй, Киевскїй, Владимерскїй. Новогородскїй. Цр҃ь Казанскїй. Цр҃ь Астраханскїй. Цр҃ь Сибирскїй. Гдрь Псковскїй, и великїй кн҃зь Смоленскїй, Тверскїи. Югорскїй, Пермскїи Вѧтцкїй. Болгарскїи. и їныхъ. Гдръ ї великїй кн҃зь Новаго города. Низовские земли. Чернїговскїи. Резанскїи, Ростовскїй, Ꙗрославскїй. Бѣлоозерскїи. Ꙋдорскїи. Обдорскїй. Кондинскїй. И всеа сѣверныа страны повелитель; и гдрь Иверскїе земли. Карталинскихъ и Грꙋзинскихъ царей, и Кабардинские земли. Черкаскїй и горскихъ князей. И їныхъ многихъ гдрствъ и земель восточныи и западныхъ и сѣверныхъ ѿчичь и дѣдичь и наслѣдникъ. И гдръ и обладатель, ѿше цр҃ское величество. Пожаловали есмы Серкскые земли мн҃трѧ свѧтыхъ архаѓлѡвъ Михаила и Гаврїила игꙋмена Григорїа з братїею и кто по нихъ в томъ мн҃трѣ в' пре҃ бꙋдꙋтъ игꙋмены и братїа, дѧ тогѡ. Били челомъ намъ великомꙋ гдрю ѿшемꙋ цр҃скомꙋ величе-

ствꙋ тотъ вище имѧнованный игꙋменъ Григорїи, да бы мы великїи гдръ наше црское величество его игꙋмена пожаловали. Велѣли емꙋ для матыни приѣзжать къ Москве в ꙋказной годъ. И о томъ дати емꙋ йшꙋ црскогѡ величества жалованнꙋю грамотꙋ. И мы великїи гдръ црь і великїи кнзь Петръ Алексїевичь всеѧ великїа и малыѧ и бѣлыѧ Россїи Самодержецъ, тогѡ игꙋмена Григорїа з братїею пожаловали. велѣли в тотъ вышеимѧнованный свтыхъ архаггловъ михаила и гаврїила митръ, дать сїю нашꙋ црскогѡ величества жалованнꙋю грамотꙋ и прїѣжати истогѡ митрѧ к йше московское гдрство для матни игꙋменꙋ, а с нимъ тремъ или четыремъ старцо да слꙋжбѣ в седмой годъ: и какъ шни старцы ис тогѡ архаггаскогѡ митрѧ с сею йшею црскогѡ величества жалованною грамотою в йше московское гдрство поѣдꙋтъ. И йшегѡ црскогѡ величества боярѡмъ і воеводамъ. генераломъ. гꙋбернаторомъ комендантомъ и приказнымъ людемъ. а при войскахъ йшегѡ црскогѡ величества поданнымъ гетманомъ и региментꙋ ихъ полковникѡмъ и ротмистрѡмъ атаманомъ Полковникомъ, сотникомъ і всѧкогѡ воинскогѡ и гражданскогѡ чина урадникомъ комꙋ гдѣ вѣдати належитъ велѣтъ тѣхъ старцовъ к намъ великомꙋ гдрꙋ к москве и с москвы пропꙋскать. И давать имъ и по ихъ рꙋхлѧдь поводи. на чемъ мочно подпатца; и кормъ до москви по разсмотренїю, и приставовъ с ними посылать. И в городѣхъ ратꙋшнымъ бꙋрмистрѡмъ и таможеннымъ головамъ и целовалникѡмъ и по рѣкамъ перевощикѡмъ и мостовщикѡмъ, і всѧкимъ пошлинникѡмъ. с нихъ и с рꙋхлѧди

ихъ перевозꙋ и мостовщины, и иныхъ никакихъ пошлинъ незимати. и пропꙋскати ихъ вездѣ кеꙋзадержанїѧ. А кто на нихъ. и на ихъ слꙋжкахъ что возметъ или чемъ изобидитъ; и тѣмъ ѿ насъ великогѡ гдрѧ быть вопалѣ. а взѧтое доправлено. и ѿдано имъ кꙋдетъ к' двое, а имъ старцѡмъ вѩше гдрство и из ѩшегѡ гдрства иныхъ митрей старцѡвъ и слꙋгъ и лошадей и товарѡвъ чюжихъ и заповѣдныхъ за свое и за своихъ людей непровозити. и тѣмъ на себѧ ѩшегѡ црскогѡ величества гнѣва и опалы ненаводити. Дана сїѧ наша црскогѡ величества жалованнаѧ грамота. в' ѩшемъ цртвꙋющемъ велицѣмъ градѣ Москвѣ. лѣта ѿ созданїѧ мїра: ҂зса-го ѿ ржтва же спсителѧ ѩшегѡ Иссса Хрта: ҂аѱа-гѡ мца Їюнѧ .а.гѡ днѧ, гдрствованїѧ ѩшегѡ .г. годꙋ.

(М. II.)

Диплома је писана на фином пергаменту на великом листу; горе је грб царства руског, двоглави бели орао, са штитом на прсима, на ком је свети Ђорђе на коњу а над орлом шлем с царском затвореном круном; у наоколо су по целој дипломи арабеске златом сребром и разним бојама исписане; — на златном гајтану виси велики царски печат у сребрној кутији; на њему је у црвеном воску исти двоглави орао са св. Ђурђем у штиту на прсима; а у наоколо надпис: † Бж. мл. м. пр. в. вѣ. гдръ. цръ ив. кн. петръ. алеѯиевичъ. Вс. вім. рсс. ѣм. ..... (не може се све прочитати.)

На заклопцу сребрне кутије, у којој виси

печат, израђен је полоузвишено двоглави орао руски позлаћен. Кутија је велика добра три палца у пречнику.

На дипломи има златним гајтаном од опога печата привађена дебела свила, у коју се може умотати.

С поља на леђима дипломе стоји написано:

По указу пресвѣтлѣйшагѡ и державнѣйшагѡ великогѡ Гдр҃а Цр҃а і великогѡ кн҃зя Петра Алеѯѣевича всеѧ великіѧ и малаѧ и бѣлаѧ рѡссіи самодержца, подписалъ сію его великого гдр҃а жалованную грамоту діакъ Михаило Родатамовъ.

А још ниже стоји:

Справилъ царственно посольской канцѣларіи Секретаръ: Лаврентей Протопоповъ.

II. Уговор између братства манастира Ремете у сремској Фрушкој Гори, и Раковице код Београда.

Вѣдомо сотворѧемъ и всѧкому истино и вѣрно быти врученемъ да во времѧ сеѧ и нынѣ еще трающіа рати, егда попущеніемъ Бжіимъ грѣхъ ради нашихъ славный въ Сервіи градъ нарицаемый Бѣградъ, съ принадлежащими ему странами общій рода хр҃тіанскаго врагъ Турчинъ ѿ цесаро кралевскаго Величества Карола шестаго римскаго Імператора, во область свою оттоманскую прибавилъ естъ. Тогда и Серскій нашъ блаженнѣйшій гдинъ Патріархъ Арсеній четвертый, съ множествомъ клера и народа сербскаго во державу цесарску (оставивше свою землю и отечество) прибѣгли суть. Въ коемъ

нѹждномъ и несча́стномъ вре́мени и мы Ігѹменъ Михаилъ Ѳ҃ныхъ Архаг҃геловъ мн҃тира зове́маго Ра́ковица (кото́рый е҃сть близѹ Бѣлгра́да) Намѣ́стникъ Ге́рманъ Іеромона́хъ и про́чаѧ бра́тїѧ вишереченнаго Архаг҃елскаго мн҃тира, съ бл҃гословенїемъ бл҃женнѣйшаго Гдина патрїа́рха, е҃смо за вре́мѧ ѹ҃клонили сѧ во фрѹшкѹю го́рѹ, и ѹ҃ мн҃тирь ст҃одимитрїевскїи зовомый Ремета близѹ Ка́ловаца при́шли и та́мо ѿ бра́тїи любезно прїа́ти бы́хомъ. Идѣже чрезъ нѣ́кое вре́мѧ пребыва́хомъ, и егда̀ невозмо̀жно бысть на́мъ тѹрскїѧ ра̀ таготи въ мн҃тиръ на́шъ Ра́ковицѹ всѣмъ возврати́ти сѧ, тогда̀ мы Ігѹмени поме́нѹтыи мн҃тирей и всѧ̀ бра́тїѧ согла́сно и единодѹшно, вѣ́чное и всегда̀шнее сихъ двоихъ мн҃тирей соединенїе ѹ҃чи́нисмо, тако: да о҃ва два̀ мн҃тира а҃ки е҃ди́нъ мн҃тиръ бѹдѹтъ, и ѿ е҃ди́наго Ігѹмена ѹ҃правлѧю́т сѧ, а Ігѹменъ въ ко́емъ мн҃тирѣ пребыва́ти бѹдетъ на разсѹжде́нїе бра́тства ѿставлѧе́т сѧ. А̀ поне́же ны́нѣ поме́нѹтый мн҃тиръ Ра́ковица е҃сть по̀ тѹрскою вла́стїю ѿсталъ, та́ко Ігѹменъ Ре́метскїи ѿ о҃бо́ихъ мн҃тирей кри́гѹ и промотре́нїе до́лженъ е҃сть по́сити: И по̀ три̑ и̑ли четири бра́та ѹ҃ мн҃тиръ Ра́ковицѹ слѹжбы ра́ди церко̀вныѧ ѹ҃ре́ждѹемыи да бывáютъ до то́лѣ, доколѣ всемо́ластивый Бг҃ъ и о҃быѧ стра́ны хр҃тїанскомѹ о҃рѹжїю возврати̑ и поко́ритъ. Кто̀ ѹ҃бо сїе соединенїе и̑менова̀тыхъ мн҃тирей разо́ритъ и разрѹшитъ, и̑ли ѿ нача́лныхъ кто̀, и̑ли ѿ бра́тїи и̑менова́тыхъ си́хъ мн҃тирей де́рзнетъ раздво́ити, да раздво́итъ е҃го̀ Бг҃ъ и разлѹчитъ ѿ цр҃тва небе́снаго. Да та́ко о҃бо́ихъ поме́нѹтихъ мн҃тирей согла́сїе сїе твердо и нераздѣ́лно пребѹдетъ во

ꙋвѣре́ніе при̑ ѻ҆кычáнныи̑ мі̑тирскихъ пе́чатехъ Ігꙋмени и намѣстници в мѣсто всѣхъ кра́тій собственне рꙋчно подписꙋем сѧ. Дáнно въ мі̑тирѣ сі̑одимитріевско̑, Ремети Сентемврїа 14 го дне 1739-го года.*)

**)(М. П.) Даніи̑лъ Іеромона̑
Ігꙋменъ ре́метскій.

***)(М. П.) Міхаилъ Іеромона̑
Ігꙋмень раковички.

Герма́нъ Іеромонахъ
Намѣстникъ раковичкій.

Моисѝ Іеромонахъ
Наместнїкъ реметскій.

На четвртој страни истог табака стоји ово:

Да сіе соединéніе и̑ совокꙋплéніе двóхъ горѣ помѧнꙋтыхъ монастирéй и̑гꙋменовъ и̑ кра́тій и̑стиннѡ сотворено ѥ̑стъ, вишe помѧнꙋтаго лѣта днѣ и̑ мц̑а, и̑ мнѣ ѿ то́мъ до́брѣ вѣдомо и̑ признанѡ ѥ̑стъ. И̑кѡ ѥ̑ѧ сі̑еннѣйшаго кралéвскаго во хꙋга́рїи и̑ Бохемїи̑ Величества закле́тій Офїцѣръ свидѣтелствꙋю,

*) Број 39 у години је поправљан.

**) На печату црно истиснутом чаћу, у средини је св. Димитрије до појаса са крстом у десници; у наоколо у два реда стоји: печатъ монастира реметe † ..... (не може се читати) у другом унутрашњем реду или кругу: ..... фрушкые горы близь рѣке дунавске ..... (не може се читати) — велик је као талир.

***) На печату другом исто тако црно чаћу истиснутом у средини два арханђела држе у кругу затворену слику Христа Спаситеља до појаса, са Іс. Хс. до главе; арханђели су цели с ногама и крилима нацртани, до ногу њихових су звезде и мала црквица без кубета; надпис око краја у једном кругу гласи: † печатъ монастира Раковице храм ст-ни архангли̑ ..... (не може се читати).

и всѧкомъ сїе вѣроѧтелнѡ и праведно да бꙋдетъ препорꙋчаю; коего ради за болшее вѣрованїе ѿбкы чайною моеѭ печатїю, оутверждаю и собственною рꙋкою подписꙋю. Въ Митровици 1752 Марта 17.

*)(М. П.) Аѳанасие ѿ Рашкович

ѿбрщеръ с. р.

Ꙗкѡ сїе союзное именоватыхъ двꙋ монастирей составленое в' непоколѣбимость писанїе истинно и нелестно ѥсть. Свидѣтелствꙋю во славꙋ ѻ҃ца. и с҃на и ст҃аго дх҃а, аминь. Въ Бѣлградѣ їꙋнїа .к҃. ,а҃ѱнв.

Смиренный Митрополїтъ Бѣлградскїи

**)(М. П.) Вікентїй Стефановичь рꙋкою.

Обадва документа с оригинала верно преписао

Др. Ј. Шафарик.

---

*) На печату који је од црвеног обичног воска, у величини цванцика, стоји грб, на штиту орао летећи држи у кљуну и у свакој нози по једну потковицу, над штитом шлем са круном над којом је рука са голом сабљом, штит држе два исправљена лава.

**) Печат на обичном црвеном воску у величини цванцике истиснут, на њему горе на цедуљи стоји: Викен. Б. М. Митр. Бѣлгр. Штит држе два анђела крилата стојећи, десно из штита излази штака, лево крст; над штитом је митра архијерејска; у штиту је млади штит у средини, на том је орао летећи једноглав; у горњој половини великог штита су два поља, у десном је лабуд лево окренут, у левом крин под углом: у доњој половини штита црква.

БЕЛЕШКЕ

ПОКОЈНОГ ВЛАДИКЕ МУШИЦКОГ О ФИЛИПУ ВИШЊИЋУ.

Саобштио

Др. Никола Крстић.

Међу рукописима покојног владике Мушицког, које је српско учено друштво набавило од г. д-ра Ђорђа Мушицког, налазе се и кратке биографијске белешке о неким лицима, која су се у почетку овог века задржавала у Срему, а која је покојни владика лично познавао, и с којима је стајао у ближој свези. Ове су белешке истина врло површне, нити се из њих сазнаје живот дотичних лица. Али у оскудици других података и ове се белешке морају узети за материјал, који је добро дошао историји наше књижевности; јер се из тих бележака сазнају гдекоје цртице из живота по неке личности, која има важности за историју наше књижевности.

Особито су две личности важне, које се у поменутим бележкама спомињу. То је: Вук Стефановић Караџић, и Филип Вишњић; обојица важни за историју књижевности наше, а особито за наше народне песме.

Вука на далеко познају. О њему већ имамо неке биографијске цртице. Има млого живих људи, који познају Вуков живот. У белешкама Мушицкога налази се само кратак спомен о Вуку и то у

времену од 1805—1816. Држим, да су познате ствари, које се о Вуку у тим белешкама налазе; па за то их и не држим за вредне, да се овде напомињу.

Вишњић је млого мање познат; а и он заузима одлично место у књижевности српских народних песама. Биће људи који о Вишњићу млого више шта знаду, но ја; а и више, но што се налази у белешкама Мушицкога. За то ја сам собом нећу ни да говорим ништа о Вишњићу. Оно међу тим, што је о Вишњићу прибележио покојни Мушицки, вредно је, да се сачува за књижевност ако не из другог узрока, а оно макар за то, да послужи за грађу оном, који ће знати о Вишњићу што више рећи; а ако се нико не нађе, да што више о Вишњићу каже, нека ове белешке послуже у место кратке биографије Вишњићеве.

Биографијске белешке, које је Мушицки по себи оставио, нису спремљене за штампу. То су у најстрожијем смислу *белешке*, написане за то, да послуже као материјал, да се на основу тих бележака што више напише. Онако, као што су написане те белешке, нису се могле пустити у свет; и с тога сам ја из тих бележака исписао, и у неки ред ставио све, што ми се учинило, да је вредно, да се штампа.

Биографијске белешке износе у рукопису три табака. На прва три листа налазе се белешке о Вишњићу, и о његовом роду. С четвртим листом почиње се „Опис ил управ списак младића из турских предела, који су ради наука амо (разуме се

у Срем) дошли“ и међ осталима на последњем месту забележен је „Вук Стефановић Караџић;“ о ком белешке износе четвртину табака с једне стране редко исписаног.

Ове белешке писао је покојни Мушицки у 1816 и 1817. „Списак“ је написао 1816; а белешке о Вишњићу 1817. Рекао бих, да је оно, што о Вишњићу говори, дознао од самог Вишњића. Језик је у овим белешкама српски, и дост чист за време, кад су белешке писане.

Предноставивши ово неколико речи о белешкама Мушицковим, ево шта се у истима налази о Вишњићу.

Филип Вишњић родио се 1767. године[1]) у селу Трнови, у нахији Зворничкој. Трнова је големо село, у ком је тад било до 200 кућа, и које је богато виноградима и воћем тако, да у целој Босни и Србији онаког воћа нема; а вина толико роди тамо, да се четири нахије отуд подмирују вином, и то бјељинска, зворничка, градачка и тузланска. Трнова лежи близу града Теочака, два сахата од Дрине, и осам од Саве. Филиповом оцу беше крштено име *Ђорђе*, ал су га у селу звали *Стојан Вилић*. Матери му беше крштено име *Марија*, али су је прозвали *Вишња*, и само су је под тим именом знали људи тако, да јој правог имена нико није умео. По материном имену Филип се прозвао *Вишњић*.

---

[1]) У цртама нема назначена година рођења, ал се каже, да је Вишњићу било 50 година тад, (1817) кад су црте писане; те отуд се види, да се он родио 1767.

У селу Трнову[1]) породица Филипова становаше од старина, и беше на гласу. Она је притежавала 50 кућа и земљу која уз те куће иде; и на ту земљу имали су Филипови стари царска писма, која се зову *Темесус*, и по којима су они од људи на тој земљи настањених могли купити десетак; који је још и отац Филипов узимао. Филипови стари још су и за то знатни, што се за њих каже, да су у Трнову насадили први виноград, па су од тог винограда трновчани доцније засадили своје винограде.

Филип беше врло мали, кад му отац умре. Мати му се после преуда у *Међаше*, село близу вароши *Бијељине*. Ту је Филип провео своје детињство, и своју младост. Кад му беше осам година, добије оспице, и од те болести ослепи.

Дар песнички за рана се показа и разви у Филипа. Слеп будући он је као младић сам научио у гусле ударати; и уз гусле певао је песме, које је чуо; јер је све попримао, што је чуо.

Као младић често одлазаше стричевима у Трново. О турском рату 1787. постиже његову родбину велика несрећа. Као што су му стричеви били одлични људи у селу, знаменитији Турци долазише к њима на конак и у госте. Неки од турских бегова угледају се у једну Филипову стрину, по имену *Ђурђију*. Стричеви Филипови то спазе; те

[1]) Име овом селу двојако се налази написано у рукопису Мушицковом; Трнова, Трново. Има млого места, која имају овако двојака имена, н. п. Неготин Неготина; Ужице Ужица; Томашевац Томашевци и т. д. И сами мештани често употребљавају оба имена.

једног Турчина посеку, а другог обесе пред кућом о шљиву и то уларом његова коња. Ово убиство би повод и узрок, што је од Турака страдала Филипова родбина. Дело убиства није се дало скрити. Убити Турчина било је у оно време, као и сад што је у Босни, не само обично злочинство; него такво зло дело, за које су одпаштали сви рођаци убице. Турци су у убијенима гледали своје једноверне, а не зликовце, који су погазили поштење туђе жене. Рајетину не беше слободно ни јадати се, што му Турчин безчасти жену и кћер, а не да му је могло олако проћи, што је покушао крвљу зликовца да опере повређену част своје љубе. Хришћанин се светио Турчину из потаје, кад од овог беше увређен; Турчин имађаше право да се освети хришћанину, кад га је овај увредио; а увреда беше за Турчина, ако му Рајетин не испуни сваку па ма и најгаднију његову жељу. Лако је за то разумети, да родбина Филипова не могаше остати на миру од Турака после оног убиства. И заиста, кад се за учињено убиство дознало, други Турци зажеле осветити се. Дођу у Трново, и у очи преображења четворицу њих од Филипових рођака вежу и собом одведу. Та четворица беху Марко, кућни старешина; Лаза и Лука његова браћа; и Божа, Лукин син. До Трнове близу лежи манастир Троица. Беше преображење. Турци уђу у манастир, да се подкрепе јелом и пићем. Кад народ виде да они собом терају повезане Вилиће, разбегне се. Игуман понуди Турцима четири кесе блага (две хиљаде гроша), да допусте, да се Вилићима одрешу руке, и да се

причесте; но они то не хтеше допустити; и за сто гроша само то допусте, да уђу Вилићи везаним рукама у цркву, и да се причесте, ал у цркви да буде уз њих и Турчин пратилац. Том приликом Марко призна, да је сам својом руком једног од убијених Турака посекао, а другог обесио. Турци одведу повезане Вилиће у Зворник, где их погубе. Луку, чију су жену они убијени Турци осрамотили, и његова сина Божу посекоше; а Марка и Лазу обесише. Марку беше тад 60 година. Он певаше из гласа, кад су га чаршијом на губилиште водили. Она стрина Филипова Ђурђија, љуба Лукина, коју Турци осрамотише, умрла је 1813.

Турци се не задовољише смрћу поменуте четворице Вилића; они науме сатрти сву породицу. Долазили су више пута у Трново, злостављали укућане, вукли их у Зворник, пленили им имање мећали их на муке, искали су, да им издаду *темесус;* и то су чинили све донде, док *темесус* не добише.

Како је после ових догађаја Филип проводио свој живот, не знамо. Кад му беше 31 година, ожени се *Настом*, коју су обично звали *Бјела.* Та Наста бјеше из села *Мртвице,* од племена *Ћуковића;* из богате куће. Она се по смрти својих родитеља удала за Филипа; и овоме родила шесторо деце, од којих су 1817 били у животу само двоје: *Ранко,* и *Милица.* Ранко је изучио књигу, то јест знао је читати: и он се радије служио презименом дединим *Вилић.*

До српског устанка под Карађорђем Филип је

певао само оне песме, које је од других научио; нити је до тад и једну једину сам начинио. Српски устанак потресао је његову песничку душу; и од тад поче сам певати тадање догађаје. Пре њега нико није певао нове песме; и гуслари се задовољаваше причањем старих народних песама. Филип поче певати нове јунаке, који се за његово доба борише за српску слободу. Он је оне, који су били у бојевима, призивао к себи; молио их, да му причају, што су знали о ком боју; питао их ко беше где старешина; против ког су кад ишли; ко је где и како погинуо; једном речи он се извештавао о свему, што му је требало знати, да српске јунаке новог времена прослави, и да их упореди јунацима старим. И то му изађе за руком. Не једна новија песма јесте понајлепше бисерзрно у низу народних песама.

Филип је млого путовао, и обишао млога места у Босни, Херцеговини, Србији, Срему, Славонији и Бачкој. У Босни и Херцеговини походио је *Зворник, Сребрницу, Кушлат, Тузлач,*[1]) *Маглај, Тешањ, Градачац, Сребрник, Дервенту, Бајну Луку, Жечбе, Врандук, Сарајево, Бељину, Јању, Власаницу, Травник, Варош, Горажде* (на Дрини), *Фочу* (на Дрини), *Чајник* под планином *Ковач, Таслицу* (Пљевље); у Србији *Шабац, Београд, Ужицу, Смедерево, Соко, Лозницу, Лешњицу, Крупањ, Ваљево, Уб, Палеж, Болеч, Гроцку, Асан-Пашину-Паланку, Рудник, Чачак, Крагујевац, Карановац;*[2])

[1]) Тузлу?

[2]) У рукопису Мушицковом: *Карановцы.*

у Срему *Земун, Руму, Митровицу, Рачу, Шид, Илок:* у Славонији: *Винковце, Брод, Градишку, Осек и Ђаково:* у Бачкој: *Паланку, Кулпин, Параге* и друга места. По свим овим местима певао је Филип старе, и нове собом смишљене народне песме, и свуда су га — што је лако разумети — лепо дочекивали. Он је имао тад већ леп глас. У Кулпину се нашао с тадањим митрополитом Стратимировићем у јесен 1816. о малој госпођи; и од истог беше обдарен. Бавећи се у Парагама тамошњи учитељ запита Филипа, ког није познавао: зна ли што за Филипа слепца? Филип му одговори, да зна, на што му учитељ примети, да је Филип мудра глава; и као да поче читати Филипу неке нове песме, на што му овај рече: „знам ја то све;“ а учитељ зачуђен упита га, „а да ниси ти Филип;“ што кад му слепац потврди, учитељ га најсвесрдније почасти. Филип беше више пута и код Кукојевачког спахије *Михајла Јанковића*, који га је радо слушао, частио и даривао. Филип је певао многим српским војводама, па и самом *Карађорђу*, али је овај с њим мало говорио. Па не само Срби, но и Турци су радо имали Филипа, и радо су га слушали, кад им је певао.

Ово су црте о Филипу Вишњићу, које се налазе прибележене од Мушицког. Црте ове, ма да су колико неподпуне, заслужују да буду обзнањене.

СВРЉИШКИ ОДЛОМЦИ ЕВАНЂЕЛИЈА

и

запис од 1279 године.

(Са два каменописна снимка)

У *Вили* 10-ој, за 1866. год., у своме осмоме писму „с пута“ ја помињах како је „књажевачки“ округ богат споменицима из наше народне прошлости. Градови: *Козељ*, *Равни* и *Сврљиг*, које оте одъ Грка Стефан Немања, у томе су округу. Имена од прва два града остала су тек двома селима која су их наследила, а трећи, град Сврљиг, пренео је име своје на цео један предео, који се данас у званичним актима погрешно пише *Сврљик*, те се по томе и тај срез зове *сврљички* а не *сврљишки* и ако се житељи тога предела зову: *Сврљижани*.

Град Сврљиг је на десној обали тако названога Сврљишкога Тимока, на самој ивици од интереснога теснаца, кроз који се пробија та речица почињући од села Нишеваца па до испод села Вароши. Сам је град на врху стене, куда се товаран коњ веома тешко може извести: тако су тесна она једина врата од самотворога камена, кроз која једина могућан је пролазак одоздо до у град. Од њега данас стоје само две куле, но и оне као да нису биле сведок оне јуначке борбе за уједињење племена и државе српске — године 1180.

Западно од града, на неколико хвата ниже, пошто се спусти са његова недоступна подножја, остатци су бивше вароши, где је још и за Турака била чаршија, али се сада то претворило у њиве и ливаде.

К тим остатцима наше старине мило ми је што могу да додам још један писмени споменик из XIII. века, који поста баш у самом граду Сврљигу а и нађен је недалеко од њега.

Источно од града на једно $2^1/_2$ сахата у селу Извору разваљена је стара црквица да се гради нова. Кад су ствари из старе цркве изношене, онда је у владичину столу нађено неколико листа од старог еванђелија писаног на кожи. Г. Наумовић, окружни начелник, имао је смотреност наложити, да се ти листови причувају докле не би прошао ко од људи, који те старине познају и читају. Свештеник г. Филип учини тако и кад ја пре неколико дана дођох тамо он ми предаде то лишће.

Мала ова ствар јако ме је обрадовала. То је лишће од три различита преписа еванђелија, писаног на кожи у осмини. Свега га је десет листа од сва три рукописа, али на крајњем листу има овај запис:

Въ име оца и сина и свѣтаго доуха; азъ рабъ божи Костандинъ чьтьць а зоковомъ Консилъ граматикъ, написахъ книгы сиѥ прѣзвитерю Гѥоргию а зоковомъ попоу Радосавкоу. въ градѣ Скрьлизѣ, въ дни царѣ Иванла, и при ѥпископоуне нишѥкьсцѣмъ Никодимѣ в лѣто з. ф. и. з. индикта ї. ѥги стоихоу Грьци подъ градомъ Трьновомъ. Да молю ви се ѿци

и братиѥ, до кого дондоуть книги сиѥ, чтѣте исправлѣюще а мене грѣшнаго исꙁлословите нь паче благословте, да и вась Богь простить и прѣсвета ѥго мати. аминь аминь аминь.[1])

По овоме изван сваке је сумње да је бар једно од ових еванђелија преписано 1279. год. проти Ђорђу у данас опустелу граду Сврљигу. Осим што мали овај запис показује многе личности и места од године 1279., он је важан нарочито и по томе, што се по њему могу разпознавати рукописи који би му били сувремени а не би било назначено када су писани.[2])

Она иста рука, која је писала овај запис преписала је и четири листа васкрсних еванђелија што су остала читава. Других пак шест листа преписивала је са свим друга рука.

Сам овај рукопис (свега десет листа са једанајестим па коме је онај горњи запис) предајем српском ученом друштву а ову објаву намењујем за друштвени Гласник.

У Београду 10. Јулија 1866.

М. Ђ. Милићевић.

---

[1]) Године ҂ѕѱпз. (6787=1279) владао је у Бугарској Јоан IV. Асјен, који је имао за жену Ирину ћерку Михаила Палеолога; — а у исто време био је и Лахан или Кордокувас господар над неким пределима бугарским, што је имао за жену Марију Палеологину удовицу бугарског цара Константина Тоха, владавшег од 1259 до 1278. — Ваљда се у простом говору цар Јоанн IV. звао Иванл или Иванло?

Л. Шафарик.

[2]) Види каменописни снимак на таблици I.

ПРВИ ОДЛОМАК ЕВАНЂЕЛИЈА ИЗ СВРЉИГА:

Главе еванђелија по Матеју:

А҃д. ѡ прѣѡображеніи Їсоусовѣ: —
Ае. ѡ мѣсеусьствоующимь се: —
А҃ѕ. ѡ просещихь дидрагьмь: —
А҃з. ѡ глаголющихь кто ѥсть болни: —
А҃и ѡ сѣтницѣ притьча: —
А҃а. ѡ дальжнѣмь тьмою таланьть: —
М҃. ѡ вьпрошьшиїхь ѡ ѿпоущеніи жень; —
М҃а. ѡ вьпрошьшимь богатѣмь Їсоуса: —
М҃в. ѡ наѥтыхь дѣлателнихь: —
М҃г. ѡ синоу зеведеѡвоу: —
М҃д. ѡ двою слѣпцоу: М҃е. ѡ ослети и ждрѣбети: —
М҃ѕ. ѡ слѣпыхь и хромыхь: —
М҃з. ѡ исьхьши смоковници: —
М҃и. ѡ вьпрошьшихь господа архиѥрѣихь и старцихь: —
М҃а. ѡ двою синоу притьча: — .Н҃. ѡ винограде: —
Н҃а. ѡ званыихь на брак: —
Н҃в. ѡ вьпрошьшихь ѡ киньсоньнѣхь: —
Н҃г. ѡ садоукенхь: Н҃д. ѡ вьпрошьшимь законьницѣ: —
Н҃е. ѡ томь ѥже кь господоу вьпрошеніе: —
Н҃ѕ. ѡ ѡкаяніи фарисѣи и книжїкь: —
Н҃з. ѡ коньуниѣ. Н҃и. ѡ дни и часѣ: —
Н҃а. ѡ десети дѣвахь: — .Ѯ҃. ѡ приемлоущїихь таланти: — .Ѯ҃а. ѡ сьшествиї хрїстовѣ: —
Ѯ҃в. ѡ помазавши господа муромь: —
Ѯ҃г. ѡ пасцѣ: — .Ѯ҃д. ѡ образѣ таинѣмь: —

зе҃. ѡ прѣданіи Їсоусовѣ: — зѕ҃. ѡ ѿмѣтаніи петровѣ: — зз҃. ѡ людинѣ раскаяніи: — зи҃. ѡ испрошеніи тѣлесе господнѣ: —

ТЕТРОЄВАНГЕЛЬ СЬ БОГОМЬ ПОУЧНАЄМЬ: Ѿ МАТОЄА:

(Отъ матея глава I. 1—25.)

Книги рождьства їсоусь хрїстова: сина давидова; сина авраамла: Авраамь роди Исаака: Исаакь же роди Иакова. Иаковь же роди Іюдоу и братию его: Іюда же роди Фареса: и Ѕара ѿ Ѳамары . . . . (изоставьено родословье 30 врсти) . . . . Матѳан же роди Иакова: Иаков же роди Іѡсифа моужа марииа: иѕ неѥ же роди се Їсоусь: глаголемы христость: всѣхь оубо родь ѿ авраама до давида родь д҃і. И ѿ давида до прѣселениа вавилоньскаго род: д҃і: и ѿ прѣселениа вавулоньскаго до христа род: д҃і. Їсоусь христово рождьство сьице бѣ: ѡброучене оубо соущи матери нѣго Марии Іѡсифови: прѣжде даже не снеста се: ѡбрѣте се имоущии вь чрѣвѣ ѿ доуха света: Іѡсифь же моужь ѥе праведень сын: и нехотѣ ѡбличити ѥе: вьсхотѣ тан поустити ю. Сице же ѥмоу сьмысльшоу: се ангель господьнь вь снѣ явн се ѥмоу глаголе: Іѡсифе сине давидовь: не оубои се приѥти марие женн своѥе: соущеѥ бо рожденоѥ в нен ѿ доуха света ѥсть: родить же синь и нареченїї ние ѥмоу Исоусь: ть бо спасеть лоуди своѥ ѿ грѣхь ихь: Се же все бысть да сьбудеть се реченоѥ ѿ господа пророкомь глаголющемь: се дѣвам приѥмлеть вь

чрѣвѣ и родить сина: и нарекѹть име емоу Емманоуиль: еже есть сказаемо с нами Бог: въстав же Иосифъ ѿ сна створи ꙗко же повелѣ емоу ангель господьнь: и приеть женоу свою: и не знаше ее доньде же роди сина свои прьвѣнець: и нарече име емоу Исоусь.

(Глава II. 1—23.)

Исоусоу же рождьшоу се въ Виѳлеѡмѣ иѹдѣисцѣмь въ дни Ирода царя: се вльсви ѿ въстокъ приидоу въ иероусалимь глаголоуще: где есть рожден се царь иѹдѣискъ: видѣхомъ бо звѣздоу его на въстоцѣ: и придохомъ поклонити се емоу: слышав же Иродь царь смете се: и вся иероусалимь с нимь: и сьбра все архиерѣе и книжьникы людьские: въпрашаше е где христосъ раждаеть се: они же рѣше емоу въ виѳлеѡмѣ иѹдѣисцѣмь: тако бо писано есть пророкомъ: и ти виѳлеѡме земле иѹдова ничьи же меньша еси въ владикахъ иѹдовахъ: из тебе бо изидеть владика иже оупасеть люди мое израилѣ: Тогда Иродь тай призвавъ вльхви: и испита ѿ нихъ врѣме явльшее се звѣзды: и посла е въ виѳлеѡмь рче: шьдше испитаите извѣстьно ѡ отроуети: егда же обрѣете възвѣстите ми ꙗко да и азъ шедь поклоню се емоу: они же послоушавше царя идоше: и се звѣзда ю же видѣше на въстоцѣ: идѣше прѣд ними: доньдѣ же пришьдши ста врьхоу идѣ же бѣ отроче: видѣвьше же звѣздоу възрадоваше се радостию веелею зѣло: и вьшьдше въ храминоу видѣше отроче: съ мариѥю материю его: и падше поклонише се емоу: и ѿкрьзьше скровища своа приие-

соше ѥмоу дари: ѕлато и ливань и ѕмирноу: и
ѿвѣть приѥмьше вь снѣ: не вьѕвратити се вь Про-
доу: инѣмь поутемь ѿтидоу вь страноу свою: ѡньд-
нимь же имь е ангель господьнь вь снѣ ꙗви се
Иѡсифоу глаголе: вьставь пойми ѡтроуе и матерь
ѥго: и бѣжи вь ѥгуипеть: и боуди тоу доньде же
ти рекоу: хощеть бо Продь искати ѡтроуете да
погоубить ѥ: ѡн же вьставь поѥть ѡтроуе и ма-
терь ѥго нощию: и ѡтиде вь ѥгуипеть: и бѣ тоу
до оумрьтвиѩ Продова: да сьбоудеть се рѵеньноѥ
ѿ господа пророкомь глаголющемь: ѿ ѥгуипта вьѕ-
ѩхь синь мои: Тогда Продь видѣ ꙗко поругань
бысть ѿ вльхьвь: разгнѣвавь се ѕѣло пославь изби
все ѡтрокы соущеѥ вь виѳлеѡмѣ: и вь всѣхь прѣ-
дѣльхь ѥго: ѿ двою лѣтоу и инже по врѣмени ѥже
испита ѿ вльхьвь: тогда сьбысть се рѵеноѥ ѥре-
мѩемь пророкомь глаголющемь: гласъ ва рама
слышань бысть: плачь и рыданїѥ и вьпль многь:
рахиль плачоуци се чедь своихь: и нехотѣше оу-
тѣшити се ꙗко не соуть. Оѕмершоу же Продоу: се
ангель господьнь вь снѣ ꙗви се Иѡсифоу вь ѥгуптѣ
глаголе: вьставь пойми ѡтроуе и матерь ѥго: и
иди вь ѕемьлоу израилевоу: изьмрѣше бо искоу-
щеи доуше ѡтроуете: ѡн же вьставь поѥть ѡтроуе
и матерь ѥго: и вниде вь ѕемлоу израилевоу: слы-
шав же ꙗко Арьхѣла царствоуѥть вь иѹдеї вь Прода
мѣсто ѿца своѥго: оубоѩ се тамо ити: вѣсть же
приѥмь вь снѣ: ѡтиде вь страноу галилеискоу: и
пришьдь вьсели се вь градѣ нарицаемѣмь назареѳь:
ꙗко да сьбоудеть се рѵеноѥ пророки: ꙗко назареи
нарѵеть се:

(Глава III. 1—17.)

Въ ти же дни приде Іоанъ крьститель проповѣдаѥ въ поустыни іюдѣискѣи глаголе: покаите се: приближи бо се царьство небесноѥ: Сии оубо ѥсть рѥченыи Исаиемь пророкомь глаголющемь: гласъ въпиющаго въ поустыни: оуготоваите поуть господень: правиѥ творите стьзы ѥго: Самь же Іоанъ имѣше ризоу свою ѿ власъ вельблюждь. и поясъ оусѣнь ѡ чрѣслѣхь ѥго: пища же ѥго бѣ акриди и медь дивии: тогда исхожьдаше к немоу иероусалимь и вса іюдѣиа: и вса страна іорданьскаиа: и крьщахоу се въ іорданѣ ѿ него: исповѣдающе грѣхы своѥ. Видѣвъ же многи фарисеѥ и садоукеи гредоуще на крьщениѥ ѥго: рѥче имь: порожденіиа ѥхидинова: кто показа вамь бѣжати ѿ гредоущаго гнѣва: створите оубо плодь достоинь покаиниа: и не мните глаголати в себѣ: ѿца имаи авраама: глаголю бо вамь ѩко можеть Богь ѿ камениа сего въздвигноути чед аврамови: се ужѥ секира при корѣнѣ древа лежить: всако оубо древо нетвореще плода добра посѣкаеть се: и въ огнь вьлѣтаеть се. Азь бо крьщаю ви водою въ покаиниѥ: гредый же по мнѣ крѣпаи мене ѥсть: ѥмоу же нѣсмь достоѥнь сапогы понести: ть вы крьстить доухомь свѣтымь и огнемь: Ѥмоу же лопата въ роуцѣ ѥго: и потрѣбить гоумно своѥ: и сьберетъ пшеницоу въ житьницоу свою: плѣви же сьжежеть огнемь негасимымь: Тогда приде Іисоусь ѿ галилеѥ на іордань къ Іоаноу: крьстити се ѿ него: Іоанъ же възбраняше ѥмоу глаголе; азь трѣбоую ѿ тебе крьстити се: и ты гредеши къ мнѣ: ѿвещавъ же Іисоусь рѥче

к немоу: остани нынѣ тако бо подобно єсть намь испльнити всакоу правдоу: тогда остави и. И крьщь се Їсоусь: вьзиде абиє ѿ води: и се ѿврьзоше се емоу небеса: и видѣ доухь божии сьходещь яко голоубь: и гредоущь нань: и се гласъ сь небесе глаголе: сьи єсть синь мои вьзлоубеныи: ѡ немь же благоволихь:

(Глава IV. 1—5.)

Тогда Їсоусь вьзведень бысть доухомь вь поустыноу искоусити се ѿ диавола: и поущь се дни: м҃: и нощии: м҃: послѣдь же вьзаалка: и пристоупи искоуша єи рує емоу; аще синь єси божии рьци да камениє се хлѣби боудоуть: ѡнь же ѿвѣщавь рує: писано єсть не ѡ хлѣбѣ єдиномь живь боудеть чьловѣкь; нь ѡ всакомь глаголѣ исходещимь изь оусть божии; тогда по . . . . .

РАЗЛИКЕ ТЕКСТА ЕВАНЂЕЛИЈА:

СВРЉИШКОГ.	АССЕМАНОВОГ.	ОСТРОМИРОВОГ.
	(Отъ матея глава I.)	
глаголемы христосъ	нарицаемъ	нарицаемъи христось
всѣхъ оубо родь	въсѣхъ же родовъ	вьсѣхъ же родь
оброучєнѣ оубо соущи	обржучєнѣ бывъши	обржучєнѣ бо бывъши
тан поустити ю	таї поустити ѭ	отан поустити ѭ
сьмысльшоу	оумъншльшоу	оумъншльшоу
синє давидовь	сьнє давидовъ	синоу давидовь
марие жени своюе	женъ твоеи марии	марии женъ твоеи
соущею бо рожденоюе к неи	сжштее бо къ неї	рождьшеюе бо сѧ къ неи
се дѣвица приюмлеть вь црѣкъ	се дѣва къ чрѣвѣ прїїметъ	се дѣва къ чрѣкъ прииметь
еиманоуилъ	еиманоуилъ	еиманоуилъ

СВРЉИШКО.	АССЕМАНОВО.	ОСТРОМИРОВО.
	(Отъ матея глава II)	
вифлѣомѣ нюдѣисцѣмъ	вифлееми нюдѣїтѣмъ	вифлѣеми поуденстѣи
ѿ къстокь приидоу	отъ къстокъ придѫ	отъ къстока придоша
слышав	слышавъ	оуслышавъ
сьбра	съ҃бравъ	събьравъ
рѣше	рѣшѧ	рекошѧ
къзвѣстите ми	къзвѣстите ми	повѣдите ми
идѣше	идѣаше	идѣаше
вележю	велнежѫ	велнкожѫ
отидоу	отидѫ	отъидоша
ка раша	въ рашѣ	въ рашѣ
искоущен	искѫщи	ищѫщи
арьхѣла	архилаи	архелаи
вь ти же дни	въ оно врѣмѧ	въ врѣмѧ оно
стьзы	стъзѧ	стьзѧ
вельблюждь	вельбѫждъ	вельбѫждь
поясь оусѣнь	поѣсъ оусїѣнъ	поясъ оусиниинъ
его	своихъ	своихъ
пища же его	ѣдъ же его	ѣдъ же его
вь иордань ѿ него	отъ него въ їерданъстѣї рѣцѣ	въ ерданьсцѣи рѣцѣ отъ него
рує имь	рсує имъ	глагола
порожденина ехидова	ищадиѣ ехидънова	ищадиа ехидьнова
показа вамъ	съказа вамъ	съказа вамь
не мните глаголати	ненаучинаите глаголати	ненаучинаите глаголати
се юже секира	юже бо и секъра	оуже бо секъра
при корѣнѣ	при корени	при корении
нетвореще плода	еже не творитъ плода	еже нетворить плода

СВРЉИШКО.	АССЕМАНОВО.	ОСТРОМИРОВО.
посѣкають се	посѣкасмо кыкаєтъ	посѣкаємо кыкають
кыѣтають се	къмѣтаємо	къметаємо
крщаю	кръщаѭ	кръщѭ
тогда придє	къ оно крѣмѧ придє	къ крѣмѧ оно придє
ѩли ты гредеши	а ты ли грѧдеши	а ты грѧдеши
къзлоубленыи	къзлюбленъмъ	къзлюбленъмъ
и пристоуни искоуша ѩи	и пристѧпалъ искоусителъ	и пристѧпилъ искоуситель

ДРУГИ ОДЛОМАК ЕВАНЂЕЛИЈА ИЗ СВРЉИГА.

(Отъ іоанна глава IV. 5—42.)

Ѿшли бѣхоу въ градъ да брашна коупетъ: глаголаѩмоу жена самарѣнинъ. како тъ ѩюдеи сънѿ мене пити просиши· женъ самарѣнини соуще· не прикасаютъ бо се ѩюдеи самарѣнихъ. ѿвѣща исоусъ и рече ѩи: аще бъ вѣдѣла даръ божии. кто ѩестъ глаголеи ти даждь ми пити· тъ бъ просила оу него: и далъ ти бъ водоу живоу. глаголаѩмоу жена господи ни поурѣпаѧнника имаши. и стоуденъцъ ѩестъ глъбокъ. ѿ коудоу оубо имаши водоу живоу. ѩда тъ болъ еси ѿца нашего иакова. иже дастъ намъ стоуденъцъ съ. и тъ из него питъ. и синоке ѩго. и скоти ѩго. ѿвѣща исоусъ и рече ѩи. всакъ пиѩи ѿ водъ сеѩ. къзъжеждет се пакъ. а иже пиѩетъ ѿ водъ ѩоже азъ дамъ ѩмоу: неимать къзъждедати се въ вѣкъ. нъ вода ѩоже азъ дамъ ѩмоу боудетъ въ немъ источникъ водъ: въсхлеплющъ въ животъ вѣчнъ: глаголаѩмоу жена господи даждь ми сию водоу. да не жеждѫ ни прихож-

доу поурѣпати. глаголе ѥи ісоусъ. иди и пригласи моужа своего. и приди сѣмо. ѿвѣща жена и рече ѥмоу. не имамъ моужа: глаголе ѥи ісоусъ добрѣ рече. ꙗко моужа не имамъ. є҃. бо моужи имѣла ѥси. и нынѣ иже имаши нѣстъ ти моужъ. се въ истиноу рече. глаголе ѥмоу жена. господи виждоу ꙗко пророкъ єси: ѿци наши въ горѣ сеи поклонише се. и въі глаголете ꙗко въ іероусалимѣ ѥстъ мѣсто. и дѣ же поклонѣти се подобаѥтъ. глаголе ѥи ісоусъ. вѣроу ими ми жено. ꙗко грѣдетъ година. егда ни въ горѣ сеи ни въ іероусалимѣхъ поклонѣть се отцоу. въі же клонѣѥте се ѥго же невѣсте. ми же клонѣѥмъ се ѥго же вѣмъі. ꙗко спасе . . .

(Прекида се.)

На другом листу второга одломка:

(Отъ іоанна глава X. 4—26.)

. . ѥтъ по имени. и изгонитъ ѥ: и ѥгда своѥ ѡвцє ижденетъ. прѣдъ ними ходитъ. и ѡвцє по немъ идоутъ. ꙗко вѣдетъ гласа ѥго. по тоуждемъ же не идоутъ нъ бѣжетъ ѿ него ꙗко не знаютъ тоуждаго гласа. Си притчю рече имъ исоусъ. они же неразоумѣше что бѣстъ ꙗже рече имъ. глаголе имъ пакъі исоусъ. аминъ аминъ глаголю вамъ. азъ ѥсмь двѣрь ѡвцамъ. вси ꙗко ихъ придє прѣжде мене. татие сутъ и разбоиници. нъ не послоушаше ихъ ѡвцє. азъ ѥсмь двѣрь. мною аще кто вънидетъ спасетъ се. вънидетъ и изидетъ. и пажитъ обрѣщетъ.

К петъкъ є҃ недѣле ѿ іоанна.

Рече господь къ пришѣдъшимъ к немоу июдеомъ. сего ради ме любитъ отъцъ. ꙗко азъ полагаю доу-

шоу моюю. да пакъі приимоу ю. никто же ѿимєтъ
ѥ ѿ мене. нъ азъ же полагаю ю ѡ себѣ. ѡбластъ
имамъ положити ю. и ѡбластъ имамъ пакъі приѥти
ю. сию заповѣдь приѥхъ ѿ ѿца моѥго. распъра же
пакъі бъістъ въ июденхъ. за словеса сіі. глаголахоу
же многъі ѿ нихь (sic) ꙗко бѣсъ иматъ и не-
истовъ ѥстъ. что ѥго послоушаѥте. инии глаголахꙋ
ꙗко сиѥ глаголъі нѣ соутъ бѣсноующаго се. еда
бѣсъ можетъ слѣпимъ ѡчи ѿврѣсти. зачало:

Бъіше же тогда ѡбновлениꙗ въ ѥроусалимѣхъ.
и зима бѣ. и хождаше ісоусъ въ црковъ. въ при-
творѣ соломони. ѡбидоу же и июдеи и глаголахоу
емоу: до колѣ доуше наше въземлеши. аще тъі
ѥси христосъ. рци намъ не ѡбиноуѥ се. ѿвѣща
имъ исоусъ. рѣхъ вамъ и невѣроуѥте. дѣла ꙗже
азъ твороу въ име ѿца моѥго та свѣдѣтелъствоюютъ
ѡ мнѣ. нъ въі не вѣроуѥте нѣ сте бо ѿ овьцъ
моимъ. ꙗко....

РАЗЛИКЕ У ТЕКСТУ ЕВАНЂЕЛИЈА:

СВРЉИШКОГ.	АССЕМАНОВОГ. (Іоанна IV. 5—12.)	ОСТРОМИРОВОГ.
ѡшли бѣхоу	ош ли бѣахѫ	ѿшли бѣахѫ
брашна	брашъна	брашьно
ѥстъ глъбокъ	ѥстъ глѫбокъ	глѫбокъ ѥстъ
дастъ намъ стоуденъцъ съ	дастъ намъ стоуденецъ съ	дасть намъ стоуденьць
нитъ	нилъ	ни
истоуникъ воды въсхленающъ въ животъ вѣчнъі	истоучникъ воды въсленѧщтѧѧ въ животъ вѣчъ-нъіи	истоучникъ воды истѣкающѧѧ въ животъ вѣчьнъіи
ѥмоу	къ ѥмоу	къ ѥмоу

СВРЉИШКО.	АССЕМАНОВО.	ОСТРОМИРОВО.
	(Іоанна IV. 5—42.)	
пригласи моужа своего	пригласи мѫжа своего	призови мѫжъ твои
нынѣ иже имаши	нынѣ ѥгоже имаши	нынѣ ѥгоже имаши
поклонѣти се	клонѣти сѧ	клонити сѧ
вѣроу ими ми жено	жено вѣрѫ ми ими	жено вѣрѫ ми ими
гредетъ година	грѧдетъ година	идеть година
поклонетъ се	поклоните сѧ	поклоните сѧ
ѥго же невѣсте	его же не вѣсте	ѥже невѣсте
ѥго же вѣмъ	его же вѣмъ	ѥже вѣмъ
	(Іоанна X. 4—10.)	
вѣдетъ гласа ѥго	ꙁнаѭтъ гласъ его	вѣдѧть гласъ ѥго,
но тоуждемъ	но тоуждемъ	но чоуждемь
тоуждаго гласа	тоуждаго гласа	чоуждинихъ гласа
что бѣстъ	что сѫтъ	что бѣшѧ
	(Іоанна X. 17—28.)	
любитъ отъць	отъць любитъ	отьць любить
ѿимстъ ѥ	възъмстъ ѥѧ	възьмсть ѥѧ
обновленіа	свѧщенїк	свѧщенїа
къ црковъ	въ врѣкъки	къ врькъки
обидоу же и люде	обидѫ же и люде	обидошѧ же и моуде

ТРЕЋИ ОДЛОМАК ЕВАНЂЕЛИЈА ИЗ СВРЉИГА.

(Отъ іоанна глава XX. 10—19.)

ѥмоу ѿ мрьтвыхь вьскрьсноути идста же пакы оученика дивеща се къ себѣ: ѥуангеліе ѩ ѿ іоанна.

К оно: Марїа стоѩше оу гроба. вьнѣ плачющи се. ꙗко же плакаше се приниче въ гробь и видѣ два аггела въ рызахь бѣлахь. сѣдеща ѥдиного оу главы и ѥдиного оу ногоу. иде же бѣ лежало тѣло исоусово. и глаголаста ѥи. жено что плачеши се.

и глагола имъ ꙗко възеше господа моего. и не
вѣмь где положише и. и си рекьши ѡбрати се въ
снѣть и видѣ исоуса стоеща. и невѣдеше ꙗкѡ
исоусь есть. глагола еи исоусь жено что плачеши
се. кого ли ищеши. ѡна же мнеши ꙗко врьтоградарь есть. глагола емоу господи аще ты еси въ-
зелъ повѣждь мнѣ где еси положилъ. и азъ възмоу
и. глагола еи ісоусь марие. ѡбращьши же се ѡна
глагола емоу еврѣнскы. раввы. еже нарицаеть се
оучителю. глагола еи ісоусь. неприкасаи се мнѣ.
не збо възидь къ ѿцоу моемоу. иди же къ брати
моеи и рьци имъ. въсхождоу къ ѿцоу моемоу. и
ѿцоу вашемоу. и богоу моемоу и богоу вашемоу.
приде же мария магдалины. възвѣщающе оученикомъ.
ꙗко видѣ господа и си рече еи. еуангеліе ѕ҃ ѿ іѡанна.

Соущи поздѣ въ единоу соуботѹ.

Иже въ неделю новоу. еуангеліе. г҃. ѿ іѡанна.

(Отъ іоанна глава XXI. 1—14:)

Ко ѡно: ꙗви се исоусь оученикомъ своимъ. въставъ
ѿ мрьтвыхъ. на мори тиверидьскѣмь. ꙗви же се
имъ сице. бѣхоу въ коупѣ симонъ петръ. и тома на-
рицаеми близьнець. и натанаилъ иже бѣ ѿ кана га-
лилѣискыие. и ѡба сины зеведеѡва. и ина два ѿ
оученикъ. глагола имъ симонъ петръ. идоу рыбы
ловити. и рѣше емоу идемъ и мы с тобѡ. и идѡ
и вьлѣзѡ въ корабь. и в тѡ нощь не ѧ сѧ ихтесо
же. оутрю же бывшю абыие. ста исоусь при брѣзѣ.
и не познаше же оученици ꙗко исоусь есть. и рече
имъ исоусь. дѣти. имате ли что снѣдно зде. ѿвѣ-
щаше ими. онъ же рече въвръзѣте о десноую стра-
ноу мрѣжоу и ѡбрещете. въвръгоу же: и к томоу

неможахоу привлѣщи ѥѥ ѿ множьства рыбь. глаголаа же оучєникь єго же любѣше исоусь. петрови господь єсть. Симонь же петрь слышавь ꙗко господь єсть. пендитомь прѣпоѧса се. бѣ бо нагь. и вьврьже се вь море. а дроузи оучєници корабицємь придоу. не бѣше бо далєче ѿ ѕємле. нь ꙗко двѣ стѣ лакоть. влѣкоуще мрѣжоу рыбь. ꙗко же излѣзоу на ѕємлю. видѣше огьнь горєщь и рыбоу на немь. лежєщоу. и хлѣбь. и рєче исоусь принесѣте ѿ рыбь ѥже ѥсте нинѣ. вьлѣзь же симонь петрь. извлѣче мрѣжоу на ѕємлю пльноу великыхь рыбь. рнг. и толикоу соущоу непротрьже се мрѣжа. глаголаа имь исоусь придѣте обѣдоуите. и никто же ѿ оучєникь не смѣше истєзати єго. ты кто єси: вѣдєще ꙗко господь єсть. приде же исоусь и приѥть хлѣбь и дасть имь и рыбоу такожде. се оуже третицею ꙗви се исоусь оучєникомь своимь вьставь ѿ мртвыхь —

Ѥуангелиѥ. ѧ. ѿ іоанна. Конно: вскрьсь исоусь ѿ мрьтвихь. глаголаа симоноу петрю. Иди соуботоу петикостиоу. —

Утєниє за мрьтвыхь иди .ѧ. вь срѣдоу .к. недєлѣ иди .к. в четвртьвь .к. недєлѣ. Иди .г. в срѣдѣ .г. недєлѣ. Иди .д. в четвртьвь г. недєлѣ, Иди .є. в петьвь .г. недєлѣ.

На пасхоу вечєрь єуангелиѥ .ѕ. вь понедєльникь заутр. єуанг. д. вь вторникь заутр. з. вь срѣдоу заутр. и. вь четвртьвь заутр. і. вь петьвь заутр ѧ. вь соуботоу заутр. в.

† На антипасхоу ѥуангелиѥ. ѧ. мироносицамь єуангелиѥ д. ѡ раслабасномь. ѥуангелиѥ з. ѡ са-

ıлрсиııı. ıєуангелııє ѝ. ѡ слѣпцѣ. ıєуангелııє і. на
вьзнесенııє ıєуангелııє ґ. на свєтыхь ѡтьць ѯ. пє-
тıкостно ıєуангелııє ї ... недєлю всѣхь свєтыхь
ıєуангелııє .а҃. ѿ тоу дрьжи по редоу. —

РАЗЛИКЕ У ТЕКСТУ ЕВАНЂЕЛИЈА.

СВРЉИШКОГ.	АССЕМАНОВОГ.	ОСТРОМИРОВОГ.
	(Іоанна XX. 10—19.)	
идєта же пакы оучєника дивєща се къ себѣ.	идєте же пакъ къ себѣ оучєника дивяща сѧ.	идоста же пакъ къ себѣ оучєника.
въ рызахь бѣлахь сѣдєща.	въ бѣлахъ ризахь сѣдяща.	въ бѣлахъ сѣдяща
глаголаста ıєи: жєно	глаголастє єи: жєно	глаголаста ıєи она: жєно
кого ли ищєши	кого ищєши.	кого иштєши
аще ты єси възєль повѣждь мнѣ гдє єси положилъ и азъ възмоу и.	аще ты єси възалъ нї, повѣждь ми. къдє и єси положилъ и азъ възъмѫ и.	аще ты възалъ єси єго, повѣждь мънѣ. къдє єси положилъ єго. и азъ възьмѫ и.
глагола ıємоу ıскрєнскы раввы, ıєжє нарицаєть се оучитєлю.	глагола ємоу скрєнскы равви сжє нарицаєтъ сѧ оучитєлю.	глагола ıємоу: равоуни. ıєжє нарицаєть сѧ оучитєлю.
възидь къ ѿцоу	възидъ къ отьцю.	възидохь къ отцоу
възвѣщающе оучєникомъ.	възвѣстѧжщи оучєникомъ.	повѣдѧжщи оучєникомъ.
	(Іоанна XXI. 1—.)	
ıави же се ıмъ сище и ѡба сыны зєбєдєѡва и ина два ѿ оучєникъ.	ıави же се ıмъ сище. и оба сына зєбєдєова, и ина отъ оучєникъ єго дъва	ıави же сѧ тако и сина зєбєдєова и ина отъ оучєникъ єго два.
рыбы ловити и рѣше ıємоу	рыбъ ловитъ, глаголаша ємоу.	рыбъ ловитъ, глаголаша ıємоу.

СВРЉИШКО.	АССЕМАНОВО.	ОСТРОМИРОВО.
и идѫ и вьлѣзѫ вь корабь и вь тѫ нощь не ѧ сѧ ниуесоже.	и изидѫ и въ тѫ нощтъ не ѩша ниуесоже. (sic)	и изидошѧ и въсѣдошѧ въ корабль. и абиѥ въ тѫ нощь не ѩшѧ ниуссоже.
реуе ими исоусь	глагола же имъ исоусъ	глагола же имь ісоусь
дѣти имате ли уто снѣдно здс. ѿвѣщаше ими.	дѣти. имате ли уѣто снѣдъно. ѿтъвѣшташа емоу ни.	дѣти ѥда уто съпѣдьно имате. отьвѣщаша ѥмоу ни.
неидитоить	енеидитоитъ.	снеидутъить
придоу. — ѩко же излѣзоу.	придѫ. — и ѣко изѩлѣша.	придошѧ. — и ѩко излѣзошѧ.
третицею.	третиїци.	третиѥю.

Одломци сврљишког еванђелија, писаног на кожи у малом формату широке осмине, ако и јесу сви исте величине и у једном стубцу писани, опет се тако међу собом разликују, да се може примити, да долазе од три разна рукописа, или бар од три преписаоца, кои су разне делове еванђелија преписивали, те су ови после уједно састављени. Први одломак састојећи се из шест листова, који су сви једног и то првог кватерниона, на ком је писан почетак еванђелија по Матеју, а од ког су нестала оба два крајња листа, то јест први и осми, а сачувани су 2, 3, 4, 5, 6, и 7, писан је леним ситним уставним словима у двадесет врсти на страни, и има сва својства српске рецензије[1]). Други одломак, састојећи се само из два

[1]) Види снимак на другој таблици под бр. I.

листа, на којима је еванђелије по Јоанну глава IV-та на првом а глава X. на другом листу, писан је много крупнијим а не тако правилним и леним словима као први, има двадесет и две врсте на страни, и сасвим је особитог карактера тим, што је поред својства србске рецензије, као одсуства свију носних самогласних, ѫ, ѭ, ѧ, ѩ, задржао ъ, ы, старословенске рецензије.[1]). Трећи пак одломак, од кога су се сачувала само два листа, на којима је писан крај еванђелија по Јоанну глава XX. и XXI, у 24 до 26 врсти на страни, крај је целог еванђелија, тако да иза њега још само најпоследњи лист рукописа долази, који се срећом такође сачувао, са важним записом на њему. Овај одломак опет показује правопис сасвим србске рецензије, а и рука је у њему она што је писала запис на крају, па се разликује нешто и од руке другог одломка; али на једном месту, погрешком или нехотичним подражавањем преписаоца, који је у мислима преписао неке речи сасвим онако као што је видио у подлиннику из кога је преписивао, остале су те речи писане онако, као што су у најстаријим рукописима старо словенске рецензије, са ѫ и ѧ, које би већ и само могло посведочити, да је овај препис из врло старих рукописа узет, па на србску рецензију дотериван био[2]).

Ово се још боље показује кад се текст ових одломака сравни са истим местима текста еванђелскога по списима Остромировом и Ассемановом, јер

[1]) Види снимак табл. II. број II.

[2]) Види снимак табл. II. број III.

се тада јасно види, да су ови одломци еванђелија са најстаријих и то глаголских рукописа преписивани а при том по српском начину правописања дотеривани били. То се посведочава тим, што је Сврљишких одломака текст у главноме једнак Асемановом, и слаже се с овим у важним особитостима, које на већу древност показују, него иста места Остромировог текста, тако на пример и Сврљишко и Ассеманово имају: **ѿ кѣстокѣ приидоу** — где Остромирово има: **отъ къстока придошѧ.**

СВРЉИШКО:	ОСТРОМИРОВО:
рѣше	**рекошѧ**
великою	**великоѭ**
отидоу	**отъидошѧ**
гредетъ година	**идетъ година**
възидѣ въ ѿцоу	**възидохѣ въ отьцоу**
възвѣстите	**повѣдите**
соуще бо и сн	**рождьшеѥ сѧ въ сн.**

Даље задржато је ѣ у место ѩ, и стоји **поклонѣти се**, где Остромирово има: **покланѧти сѧ.** — А у чему Сврљишки текст одступа од Асемановог, то су опет врло стари прости облици речи, као н. пр. Сврљишко има: **иже имаши**, где Асеманово **ѥгоже имаши.**

СВРЉИШКО:	АССЕМАНОВО:
събра	**събъравъ**
исмите глаголати	**исплъниите глаголати**
въсхвалюще	**въслѣвлѧѭштаѧ**
обновлени	**свѧщени.**

Или су то речи, које јасно показују да су српски преписаоци ишли на то, да старословенски текст учине лакше разумљивим за Србе, и да необичне у српском нарјечију гласе, форме и изразе замене

са обичнијима србскима, тако су свуда носна самогласна заменута са **оу** и **с**, (осим где **су** погрешком преписаоца остала); тако има:

СВРЉИШКО.:	ГДЕ АССЕМАНОВО ИМА:
се	**са**
пиѭа	**ѣдъ**
порождєнию	**пѭадие**
показа	**съказа**
пристоуни	**пристѫпалъ**
ѿнистъ	**възъистъ.**

Из ових сравнења мислимо да ће се моћи читаоци довољно уверити о истинитости горњих наших потврђивања, да су то јест Свр̥ишки одломци преписи из врло старих рукописа глаголске рецензије, јер у чему се год они разликују од Остромировог превода у томе се слажу са Ассемановим; и да су од србских преписаоца, дотеривана места нека старословенског текста да буду за Србе разумљивија; али да зато и она места која од Асемановог текста одступају показују знаке древности. Све то из приложених сравнења и снимака јасно се може видити. На основу свега тога ми ове свр̥ишке одломке држимо за важне остатке и доказе развитка србске књижевности у 12. и 13. веку, па их зато и саобштавамо свима онима који се труде око испитивања старог словенског језика и његове књижевности, а нарочито око истраживања разлика старог словенског превода светог писма.

Др. Ј. Шафарик.

ИЗ „ОПИСА БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ,“

ОД ЈЕДНОГ РОДОЉУБА САМОВИДЦА.

Горе.

Горе, које се кроз Босну и Херцеговину широм повлаче, тако су тесно скопчане да се никако не могу описати, кад би их на провинције поделили а да јасан преглед не изгубимо. С тога се у овоме послу не ћемо обзирати на провинцијске границе, које ћемо доцније кад се изближе упознамо са земљиштем, много боље и лакше означити.

И колико је голем овај опис тих гора, опет мораху неки делови испасти, јер би они само оштитем прегледу сметали; а после, свакојако их морамо доцније споменути кад дођемо на убле, равнице, и долине куд реке теку.

Ради јаснога прегледа мислим, да је пре свега потребно, да ону непрекидну висину опишемо, која дели изворе оних река што у црно море утичу, од извора јадранских река, па онда тек редом све огранке њене, као што се они већ мање више у свези између многих река пружају и шире.

Главни горски ланац као главна размеђа водена.

Остављајући југоисточну страну Босне и Херцеговине на десној обали Таре и Дрине неспита-

ну, остаје Дурмитор, највиша и најгоростаснија планина, као излазак.

Од Дурмитора са западно северозападне стране пружа се брдо уз реку Суђеву, вежући Пирлитор, к високом Волујку, од којега се онда пружа главна коса северозападно под различним именима, која су мени непозната, уночетку на левој обали Суђеве, на онда између те реке и Перетве, даље између Перетве и Бистрице, између извора Бистрице и Улога, за тим као Иванова планина, све до између извора Лепенице и Трешњеваче.

Одавде се опет пружа главна коса Битовна западно, и онда, мислим, као Погорелица, између Дусине и Дубоког потока северно, где се са Зецом састаје.

Главна коса Зеца опет пружа се јужнозападно и продужује се на западу непрестано у истој величини, различно именовано, као Коњско, Мењик, Радуша и најпосле Равашница, све до источнога краја равнице Равно. Одавде сврће северозападу, опасујући североисточно високо купреско поље. Оно је подељено на више брдина, од којих је последње Стожер до Виторога, које се, повлачећи се јужнозападно, с Црном Гором састаје. Оно полази западносеверозападно, али после сврће к северу, и повлачи се између извора Пливе и Сане. И том размеђом воде постаје над низом између Црне Горе и Шатора јужнозападно низак, широк и го каменит нагиб, у истом правцу између Роре и развала града Преодца. Шатор иде још и даље северозападно под именом Маљешевац, Јадовник, Каменица, и Бобара,

као размеђа водена. А најпосле пружа се још од Бобаре, мали комад, Лишка, јужнозападно, раздвајајући воду. Он се састаје са Ујлицом, која полазећи северозападно између извора Уне и Тишковца у Хрватску улази.

Део главних гора од Дурмитора па до западнога слемена Иванове горе, могах само с једне стране са врх Раљена, северозападно од Горежде и с друге стране од Липета, дакле доста из далека прегледати. Па и то беше тек од чести, или у опште узето. По томе могу само казати, да су Дурмитор, саставак с Пирлитором и Волујак на врху голе стене, да су им по стрменима шуме, и да је она пруга од Волујка до Иванове горе са свим у шуми и стенама. Тамо је тако исто стеновито као и у Херцеговини.

Иванова је планина, као што сам чуо, такођер пуна стена, и провала, и много је мање шумом одевена, а на западној страни има нешто на вису поља за обделавање и пашу.

Битовна, и ако је у опште стеновита, на врху су јој врло дивне шуме, па и сена се прилично коси. Ђезин је највећи брег Височица, јужно јужнозападно од Крешева. Тако је исто и оно брдо, што Битовњу са Зецом веже.

Зец је висок и широк. На њему је врло лепа пољана, пуна пашњака, цбунова, шумарака и стена, па и самих њива местимице. А така је иста и западна пруга до Бајне Лучице. Обронци су обично стрми, и мање више шумом окићени, а често и каменити.

Даље западу горе су, а особито Радуша, врло

стеновите, и на врху изузимајући Равашницу, са свим су шумом обрасле. Обронци су уопште стрми, а има доста и провала.

Горе, које још и даље равнину Купреску североисточно и северозападно окружавају, свуда су камените и голе. Но по обронцима спрам Врбаских долина и Пливе врло су лепе шуме.

Још даља пруга од Шатора, изузимајући мали део Црне Горе, много је каменитија и неодевенија.

Од Шатора даље такођер су брегови јако стеновити. На врху су им шуме, а обронци су у опште стрми, но местимице и проваласти.

После Дурмитора и Волујка највиши су врхови Битовна, Зец и Радуша.

Цела планина поцепана је на све стране многим гудурама, провалама и стрменима. Њезини су обронци врло стрми, на стога су изузимајући брег, што веже Црну Гору са Шатором врло ретки и тешки путови у њој.

Од ове размеђе водене одбијају се многе и снажне гране, које мање више у свези стоје. Њихови огранци пролазе обе провинције у различним правцима, и окружавајући нешто тескобних површина, дају им карактер гора у најпотпунијем смислу.

1. *Грана.*

И ако нисам могао сам добро промотрити, свакојако је ван сумње, да се југоисточно од размеђе водене до Иванове планине између извора Бистрице и Лепенице, грдна горска коса цепа у два снажна тела,

од којих се једно северозападно, а друго источно пружа.

Ја почињем са западним делом, јер је ограниченији.

Он је висок и неисцепан. Са запада и севера окружава га речица Зујевина, а са истока Босанска пољана. Источно и северно, а особито западно прекида се јаком стрмењу. Сав је у шуми. Западно и северозападно цепа га једна долина у двоје. Први део, који није баш тако висок, зове се Игман, а други Бјелашчица.

Од ове западно и недалеко од Тарчина, око извора Зујевине, пружа се западно са свим ниско слеме, сврће к северу, и у том правцу онда иде између Зујевине и Лепенице, где се код села Раковице, преко Кобиље главе с другом ниском косом састаје. Ова се коса опет пружа с једне стране западно уз Лепеницу и северно прелазећи с Кисељака на Војницу, дужње нешто, а с друге стране опет иде источно северо-источно к Босни, и пратећи ју најпосле се преко од Високога са свим доле такође код Војнице свршава, окружавајући једну ониску долину, која је са свим на копиту налик.

Источно од Раковице, пружају се од ове ниске косе јужно више мањих редова, с једне стране према Раковици и Блажују, с друге стране према северозападном делу пољане Босне, где се у оните стрмо свршавају.

И све те висине већином су обрасле, но стабала и великих дрвета врло је мало.

Онај део брега, што се источно пружа, доста је горостасан, и као што ја у истину верујем, дели се опет на југоисточној страни Оравичина хртња.

Гледајући са севера, видимо, где се ове горе, у почетку Трескавица назване, једном слемену пружају на источнојсеверо-источној страни, којег је врх са свим го и каменит, и који се са југозападним куком Јахорине, надмашајући га састаје.

Даља пруга, коју незнатна низа од Трескавице дели, састоји се из више делова и повлачи се истоку. Ови се опет у истоме правцу на Острожац, Клек и широке хртње, Ораовицу и Прачу деле. Ови се последњи свршавају југоисточно од села Праће према реци, исто тако названој, дакле североисточно стеновито и врло стрмо. Ту постаје између Праће и Баре и каменит и низак кук.

Ова је долина, као што ја мислим поникла на југоисточној страни Ораовице и дели тако Прачу планину од косе, која се и даље повлачи, и која је ужа од других брегова. Она се у почетку као Рањен, после као Вражалићко брдо источно к Дрини повлачи, и врло стрмо свршава.

Од ове гране полази опет други огранак, доста голем, управо југу, те испуњава цео простор, што је западно Бистрицом, а источно низом код Колуне и југоисточно Дрином опасан, код које се са свим на обалу стрми и шумовити обронци спуштају.

Даље источно повлачи се као што ја мислим од Ораовице до Устуколина јак свод, и дели тако низу Колуне од оне, која добар сахат даље на истоку лежи. Са висине села Мравњака, с пута на Дрини,

може се прилично низе видети. Ову низу дели опет други источни, доста повисоки свод од низе код Горажда, од које се различне висине до Горажде повлаче, и то као десна обала речице, што крај истога села тече.

Исто се тако пружају од Вражаличкога брда и од Костионика, који су као Рањен јужно и јужнозападно доста стрми врло низка брда према поменутоме потоку и чистој равници на Дрини код Горажде.

По свој јужној низбрдици тих описаних гора осим првопоменуте низе, или су шуме или разштркана дрва стаблике и шипрази. И само је један део обронка Вражалићког брда код Осечана чист и обделава се; иначе кад погледиш са врх Рањена ништа друго не видиш, до шуму.

Северни обронак косе, који се преко Клека као Трескавица са јужнозападним зубом Јахорине саставља, свршава се према Праћи доста стрмо. Он је понајвише шумовит и тек местимице су рађена поља.

Долину Бара, доцније ћемо описати.

Ја сам то земљиште, које овде описах, посматрао из долине на Дрини, више Фоче, с пута од Горажде преко Рањена и Баре, са источнога обронка Праће планине, из долине Праће, са врх Витеза, са равнине Босне, и са северних висина, и најпосле с пута из Сарајева у Мостар код Тарчина. Па кад сам јошт разабрао и шта мисле онуда људи, кад сам правац и размак упоредио, не могох никако да огранке прве гране од размеђе водене онако не признам, као што су назначени.

Као што већ споменусмо, Трескавица се састаје као оно мало даље к истоку Клек, са Јахорином преко једне низе, која је прилично дубока и која стоји између извора Праће и Жељезнице. Јахорина заузима знатан простор, ликом као троугао, којега западна страна од Сарајева јужно близу пет сахати, а северна страна такођер од Сарајева источно и преко пет сахати износи, јер се гора не посредно у северозападном куту изнад Сарајева са високим Требевићем свршава.

Јужноисточно од овога, што је као чвор целе горе, види се са врх Озрена, четири сахата североисточно од Сарајева, голема коса, права Јахорина. Она се пружа од запада истоку, и на њој се може у сред лета местимице снега видети. Северно и западно свршава се ова многим гудурама и провалама поцепана гора, врло стрмо. Јужноисточно к долини Праћи има већ мање стрмих низбрдица ал инак пуно провала и стена као што је то већ на северу. Осим неколико каменитих места на Требевићу, сва је гора шумом покривена, и пуна је повеће дивљачи, што срчана ловца измамљује, заборављајући са свим муку и опасност. Ту су ти срне, медведи, свиње, дивље козе, тетридови и рисови.

У североисточном куту састаје се Јахорина са Витез-планином, која се источно пружа, и са јужним делом висока предела Гласинца сједињава. Из ње полази јужно, или према речици Праћи још једна ниска коса, која је окићена нешто шумом, а нешто ниским дрвима. На јужној страни Романије

изгледа као њена поступница с којом је са свим скопчана и ако је западно пукотина дели.

Дакле северно од Витеза подиже се као најближи наставак огранка осамљена планине Романије, која се од југа к северу близу четири сахата, а ол запада истоку до три сахата шири. Јужна и западна пруга стрма је као затесани зид, а источно и северно већ није тако, и преставља велико латинско R, кога је круна, бар колико сам ја догледати могао, понајвише гола узвишена равница.

Осим стеновитих дела на западноме обронку и још понеких места, сви су други обронци гором окићени.

Са јужнозападнога краја Романије пружа се од подножја стеновите провале онижа коса к западу, која се у почетку Пале, а за тим ниже Каловита брда зове. На западноме крају тих брда подиже се опет стрмо, и улази као висок и стеновит оклизак Клокочевик у угао између северне и јужне Миљацке, те се најпосле пред њиховим састанком, према старом граду, а добар сахат источно од Сарајева, у грдној стеновитој провали губи.

Да и остало ширење првога огранка, које је врло исплетено, јасно претставимо, преко је потреба, да га опширно разложимо.

Ја сам целину Романије сматрао као засебну гору, јер је збиља тако. Но сад разјасњавајући то, морам додати, да то релативно ваља узети. Јер и ако се Романија изнад свог земљишта знатно подиже, то ипак припада она са своје апсолутне висине горама, што особито за предел Гласинац важи.

који се источно шири. Њихово се јединство не може баш тако лако, одмах на први поглед опазити. О томо ће мо се најбоље уверити, кад означимо границе, или реке и обронке.

По томе стоји Романија у најтешњој свези са целом гором која је тако испрекршана, да се не може разазнати. Она испуњава сав простор, који је јужно на источној и западној страни Романије, где ју речице Праће и Миљацке окружавају, и пружа се између Дрине и Босне према Сави.

Ту се изнутра показују три огранка, не далеко од Романије. Њихов почетак означавају три реке својим изворима. Те воде, са својим даљим током: Ракитница, а ниже Праћа, Студени Јадар, а ниже Јадар; и онда Биоштица, и ниже Криваја, деле означени простор у три дела, где се онда различне гране на све стране деле, шире вијугају и пружају.

Сад кад посмотримо земљиште североисточнога подножја Романије, пажљивим ће мо оком још издалека угледати свод на североисточној страни, где са свим близу подножја Романије више онижих брегова, Кнежине названих постепено подижу. Не знам баш управо колики је тај свод, али свакако више од једнога сахата у дуж не може бити. И ту се сад почиње земљиште наједан пут, али опет умерено дизати. То је јужнозападно низбрдица онога слемена, где североисточно Власаница лежи, које се са северним обронком Краљевске планине састаје, из којега Студени Јадар извире.

Биоштица долази из оних многих сједињених брегова, што се Кнежине зову, и тече западно.

Ракитница тече код села, које се тако исто зове, од прилике три сахата северно од Рогатнице.

После овога општег прегледа, прелазим сад на описивање предела Гласинца, који је један део Романије.

Олакшице ради ваља ми из сред земљишта почети, као и код три даља одсека, т. ј. од Краљевске планине. Она је и висока и широка на југу, где се Студени Јадар и Лукава стичу. Обе реке извиру из ње.

Од Краљевске планине спушта се јужно доста равно земљиште, Краљевска гора, у опште врло умерено, све до села Маргетића или до Кошутице, где се у један пут јужнозападно доста ниским обронком свршава, који се североисточно са оним обронком састаје, кога смо мало пре поменули.

Између тога обронка и онога североисточног на Романији, пружа се узана са свим ниска коса југоисточно. Одатле даље постаје све шира. Североисточни обронак те косе, што ономе преко са свим наличи, сврће од Маргетића југу. А докле се ови обронци на југу протежу, нисам могао догледати, но ипак мислим, да се не далеко састају и тако југоисточно равницу Кошутицу затварају. И сама коса, ниска и равна, продужује се посреди између Романије и долине Ракитнице јужно све до југоисточно од Гласинца. Одавде му се јужнозападна низбрдица у равном скоро земљишту, мало по мало губи, а овамо југоисточно постају две мале долине. Западни обронак косе незнатно је стрм, а стрмији нешто од тога је кратки зуб, на ком је сам Гласинац.

Под равницом Гласинском разумева се равни део између западнога обронка косе и Романије, кога јужно баш не стрмо земљиште затвара.

Ја сам овде описао, што сам видео. О источној низбрдици косе могу само толико казати, колико сам с пута од Гласинца у Рогатицу уочити могао. Овде се губи та низбрдица спуштајући се све постепено, но која се најпосле врло умерено диже, и свршавајући се као Кован-гора стрмо, чини западну страну дубоке долине Ракитнице. Кад се северно погледи с пута са Коване, види се гора још два добра сахата у истој величини, и тек на изворима Ракитнице подиже се земљиште нешто више.

Остали јужни део овога одсека, т. ј. јужни Гласинац између Праће и Ракитнице не познајем, с тога не могу ни говорити о њему.

Северно од Кошутице па до простора преко Краљевскога брда све је земљиште равно, и колико сам с пута догледати могао, у опште врло је мало нагнуто, и мање више шумовито, т. ј. негде је шума ређа, негде су дрва мања, а местимице опет има и већих и мањих чистих места. Даље северно много је гушћа шума, пуна различних дрва.

И на самоме слемену Гласинца виде се већи и мањи цбунови веће растркани, а местимице и по нека дрва смрекова.

Цела та покрајина између Ракитнице и Романије од виса Рогатице северно све до Краљевске планине, зове се Гласинци, где господа некад у јесени проводјаху и ловом се весељаху. А особито

је морао северни део краљевима мио бити, јер ту многа места носе њихово име, као: краљева планина, краљева гора, краљева шума, краљев извор, краљево поље. И данашња Кошутица, где једва дванаест колибица има, сведочи, да је на њој негда, много јелена морало бити.

Ја сам се за љубав те краљевске околине у подробно описивање пустио, премда нема никаквога краљевскога изгледа.

Прелазећи сад на оне одсеке између Јадра и Ракитнице, морам пре свега напоменути, да их тек нешто знам, и то на десној обали Јадра део западнога обронка према Ракитници у долини Рогатице, и после јужноисточни обронак према Дрини од улива Праће до добар део изнад Вишеграда.

И ако не познајем висину и ширину земљишта, свакојако је ван сумње, да с једне стране од Краљевске планине између извора Лукавца и Топлог Јадра, а с друге стране, између извора Ракитнице, узвишено земљиште мора ићи, што се делећи област вода, дуж Дрине између ушћа Праће и Јадра, као грдна гора пружа.

Земљиште између Ракитнице и Праће западно и од Дрине источно, јесте широка и висока коса, која растући јужно, источно од Рогатице под именом Семеч као снажан хртаљ свој вршак достиже. Цело то слеме у опште врло је стеновито и испроваљивано. Западни обронци према Ракитници и источни према Дрини са свим су стрми; јужни према Дрини понајвише су стрме провала-

сте стене, а тако исто и према Праћи код њенога излива. По врху Семеља — хртља — свуда је шума; иначе су сад шумарци, сад чиста земља. То је најнепролазнија гора од свију.

Северни део те горе, која се напред Краљевска планина зове, свршава се са Сикиром према Студеноме Јадру и према Лукавцу врло стрмо, и сва је у шуми. Обронци, који долину Топлога Јадра чине, ниски су и шумовити, а тако исто и они на Јадру до онога простора Новекасабе, за тим се опет стеновито поднижу према Јадру, и врло стрмо спуштају.

По сахата ниже Кушлата скреће обронак са свим обали Јадра према истоку, и остаје уз њу, и ту већ из далека види се гора, која се зове Удриц, као голема коса, која се источно пружа и чак до Дрине допире.

Касније ћу још казати, што ми је познато, а сад морам још напоменути, како ми се чинило да најдубље спуштање земљишта између Удрца и Семеља од Новекасабе источно иде.

Прелазећи на други одсек, морамо као праву истину споменути, да се она речена коса, што од Краљевске планине иде и област Јадра и Биоштице дели, око извора Јадарских северно креће, и да се у том правцу шири. А растући полако се састаје с оном косом, што западно са Смолином почиње кад с југа гледамо, и даље као Караула, Стоборје, на десној обали Дриначе све до њена улива у Јадар, дакле источно иде, тако да се само у том правцу и спушта.

И цела ова гора понајвише је стеновита. Местимице су тек шуме. Јужни обронак на западу врло је стрм, а на истоку према ублу на Биоштци нешто је мањи. Северни обронак код Кладња врло је стрм, а мало горе и одсеком проваласт. Обронци источно од Јадра, од Подгоре-хана па све доле до Новекасабе ниски су и шумовити, а даље до улива Дрињаче, па и према овој још једнаки су с онима на десној обали Јадра, ако и нису баш онако високи.

Од јужног обронка Карауле и Смолине пружа се ниска коса на десној обали Ступчанице јужнозападно ступа са свим на Кривају код Олова, где у стеновитој провали престаје.

Од Смолина, који западно стрмо опада, скреће планина северно, где читав чвор постаје, од куда две гране излазе.

Прва грана иде од највише тачке целе горе, од Коњуха северозападно, опада знатно у истоме правцу, и онда растући иде опет северно као Озрина гора између Босне и Спреча. Као Краљица и Буковица достиже до највише висине, па опет опадајући долази са свим у кут, што уливом оне две реке једна у другу, постаје.

Озрина се силази стрмо према Босни, — простор северно и јужно код Маглаја —; на врху су јој шуме, а источно од долине Спреча, пружа се уз њега друга коса од које ниски огранци према Спречу, а и дуж Спреча иду.

У долини Криваје ниже Олова нисам био, с тога не могу о онима обронцима ни говорити.

Друга грана иде истоку као Мошуљ, од кога се између Коњуха и Гостиља прилично брдо са Јаворјем к Спречи пружа. Даље источно стоји високи Мошуљ са ниским Јаворником у свези. Одавде се опет пружа десном обалом Гостиља и преко од Јаворја коса Матијевички гајеви крај Гостиља и долине Спреча. Сматрајући са севера, наставља се гора од Јаворника према истоку, и спуштајући се полако, пружа се између Дриначе и Спрече, док се најпосле око извора ове последње реке северно, а мало за тим северозападно неокрене. У том правцу онда иде под именом Мајевица, све до Тиње, преко од Ргаве у висини до својих 1500 стопа.

И цела та гора осим једнога дела североисточнога обронка Мошуља, у самој је шуми, а на јужноме слемену налазе се местимице и стене. Обронци су у опште доста стрми.

Од описане горе, која се између Спрече и Дриначе повлачи, има још једна понижа коса, што од Јадра североисточно Дрини иде и чак до Зворника допире, где се онда у Громади Крндији и Кавењачи свршава.

Од Мајевице се пружа ниска и узацка коса источно и северно од Зворника к Дрини, па онда дуж Дрине, са свим обалом још једно по сахата као Вратоломија.

Даље северозападно излази из Мајевице опет једна ониска коса Јасеница, што источно повлачећи се, око три сахата северно од Зворника све до близу Дрине долази, те с пређашном косом

између Мајевице и Дрине лепу и подужу равницу окружава. Северно се губи у равници Посавине.

Још даље северозападно иду од Мајевице две такођер ниске косе северно. Оне се и десно и лево цепају, и прате Сибошчицу пут Саве изравњавајући се већ на три сахата пред њом.

И ти огранци Мајевице мање више покривени су дрвима и врло слабо шумом. Она два последња огранка имају више чистих и обделаних места и њихови обронци понајвише су стрми и стеновити.

Осим тога пружају се од Мајевице и други огранци спрам Посавине, али ја их нисам видео.

На југозападној страни Мајевице између почетка Спрече и Глибаје шири се ониско земљиште из кога више не знатних потока у долину Спречу утичу.

Између Глибаје и Јале долази, од Мајевице ниска, равна коса у јужнозападном правцу. На Бановачком потоку скреће као Бановачко брдо западу те се тако, кал Тузланска брда између Јале и Спрече још два сахата западно од доње Соли повлачи.

На овој гори има и њива све до врха њезина. Западна виша страна врло је испроваљивана и понајвише стабљикама обрасла.

Између Јале и Солине од Мајевице шири се Хумље многим потоцима извијугано, које се према поменутим водама, а од чести и према Јали у стрмим обронцима свршава, и где су њиве многим стабљикама и гричевима испрекрштане.

Између извора Смолуђа и Тиње састаје се Ма-

јевица са Ратимом, који се од села Смолућа, Грачаници, или од југоистока северозападно као коса с многим огранцима и различним именима пружа. Сви су обронци тога слемена према Спречи јако стрми.

Ово се опет земљиште састаје северно између извора Тиње и Грачанице с оним, кога се обронци јужнозападно на обалама Грачанице, Спрече и Босне не високо али доста стрмо свршавају, о које се, као што ми говораху, као ниско хумље према Сави простире.

Ради свезе морамо се опет вратити трећем одсеку, к Романији.

Од северозападног обронка Романије између Бношнице, што из Кнежина долази, и извора северне Миљацке, пружа се западно ниска коса, која се одмах за тим подиже и знатну висину Озрен достиже, који је, као што се лако може веровати, највиша тачка у том одсеку.

Део ових гора, јужно од Озрена, има источно и јужно према Миљацки мање огранака, но западно пружа их се већ више, који су многим пучинама испрекидани, од којих Пољану, коса Кобиља глава са Громадом веже. Они, Хум и Граховица названи иду између Вогаче и Миљацке западно и окружавају равницу Сарајева — Пољане — на североисточној страни.

Обронци су ових гора у опште врло стрми, јужно врлетни, а често и стеновити, проваласти.

Највиши врх Озрена голетан је. Но Озрени — то је источни огранак — и врх западнога слемена

су више мање шумовити. Јужни је део голо стење и тек местимице налазе се гричеви.

Са врх Озрена диван је изглед. Северно се види Смолин, Караула, Стоборје и преко тога као одсек круга врх Братиловића код Кладња. Даље се види цела источна протега, убао на Биоштици, Кнежине, северозападна страна Гласинца, Краљевска планина, далеки Удрц, цела западна страна Романије, кроз низу између ње и Јахорине преко Витез-горе, Прача, Ораовица и Клек. Најпосле види се и у сред Маја снегом покривен врх Јахорине, Трескавице, Белашчића, Игмана, Височице, Инаћа, Зеца и Влашића.

Још и даље могао сам ту гору само до Олова на истоку сматрати, а западно тек из долине Босне и нешто из Трстионице. Па и сам врх косе могао се од Озрена врло слабо, једва до Варешких брда видети.

За тим се опажају са врх Озрена, па до Олова два зуба, што од главне косе иду. Њих деле две узане долине, прво ближе Озрену равна Караула, па онда Ракова нога и Курјача. Ове последње сачињавају узвишену равницу. Њихова низбрдица косна на истоку није ни мало стрма, као и она на Караули. Обронак ових зубова према Биоштици иде од Олова једнако стрмо, и придружује се исто тако стрмом обронку на Озрену. Код Олова прелази обронак према Кривају у неку степовиту провалу, где на десној обали врло узацко крчно ждрело постаје, којим и Криваја пролази.

Западно у долине Босне повлаче се стрми обронци

од улива Вогаче до према селу Малешићу са свим уз реку. Они су узаним, али дубоким, двема долинама подељени, кроз које бујан поток Љубишна и бујица Мисоча к Босни тече.

Нешто североисточно од Малешића одваја се једна коса западно, спушта се мало ниже, и иде тако северозападно према средњој Стобњи.

Између Стобње и Трстионице иде од главне горе јужнозападно висока коса Заруђе, — гледајући из долине Босне — јер између ње и Трстионице стоји велика пукотина. На истој кости има према горњој Стобњи једнак обронак. Он граничи са обема рекама, и шири се између Стобње и Трстионице према Босни, где се као и код Трстионице стрмо свршава.

На десној обали Трстионице и преко Сутиске подиже се грдан, стеновит и го брег Тешево, а западно од њега јужном, отвореном долином одељен, подиже се исто таки брег Осеченик. Њих веже северно шумовит обронак што с исте стране једну долину окружава. Источно од ове долине повлачи се од Тешева полако опадајући го и онизак брег на десној обали Трстионице к Босни, а западно од Осеченика три доста висока зуба у савитак Босне између Какња и Зенице.

Северозападно од Осеченика састављен је с њим доста високи Венар од којега врло стрми и стеновити обронци ступају више од једнога сахата северозападно од Зенице са свим на обалу Босне.

Одавде иду ти високи и стрми обронци обалом реке све до преко од Ораова поља, и тек ту не-

што мало одступају. Ту се почињу и смањивати, но повлаче се обалом још непрестано све до Криваје. Они су понајвише шумом одевени или су густи џбунови по њима.

Од Битовње као долне размеђе воде и то непосредно од највише точке, од Височице иду северно две гране. Оне су кратке, па с тога их ја никако не могу сматрати као горе, но само као незнатне огранке главнога стабла. Источни крај иде између Лепенице и Крешева, а за тим улази у кут, кога поменуте воде саставише код Кисељака. Он је стеновит и обрастао, а често се према оним водама стрмо свршава. Западни огранак, који је знатно већи, зове се Пнаћ, иде северно између Крешева и Дусине и спуштајући се полако, свршава се на обали Војнице. Обронци су стрми, каменити и обрасли. Западни виши део је према Дусини стрм. Са источне стране иде опет један огранак према Крешеву и Војници, који је још стрмији и каменитији, него онај мало пре поменути огранак. Он је џбуновима и ниским дрвима окићен.

2. *Грана.*

Друга грана почиње од Зеца.

Ја сам био на јужном крају Зеца и разгледао сам северне висине из долине Лашве, са врх Карауле планине и са врх Козице-планине, — код Витовља западно од Влашића — ал оним путем нисам ишао, што из долине Драгаче од Војнице преко Вранице с једне стране, а преко Штита с

друге стране к горњем Скопљу — горњи Вакуп — у долину Врбаса иде. С тога могу само по причању, описивању и белешкама оних људи удешавати, који су та места познавали, и ако је то све нејасно, јер их не казиваху стручни људи. Но узимајући у обзир бар позната растојања мислим, да не ћу баш здраво погрешити, ако кажем, да Зец преко високог седла заједно стоји са Враницом. Она лежи нешто западно северозападно од Зеца, и спада међу највише горе у Босни — јер су Дурмитор и Волујак у Херцеговини. Па мислим, да и Штит тако исто стоји са Враницом, неозначавајући му положај из ближе, премда би се по описивању Јукића могло рећи, да Штит северозападно од Вранице лежи. Ствар сама по себи не вреди много, и ове примедбе наводим ја само ради потпуности и савести моје у овоме послу.

Но зна се сад да одатле два огранка иду и то, као што је могуће, од Штита.

Штитов доста повисок огранак иде левом обалом Драгаче и Војнице, према истоку, и свршће југоисточно од места Бусоваче између извора Млаве и Клокота, најпосле као са свим низак брежуљак северно, где се одмах и раздваја. Онај део, што истоку иде, диже се полако и свршава се код Високога северно, и источно према Војници у стрмим обронцима. Јужна низбрдица није тако стрма и код Кисељака је местимице стеновита. Други део ширећи се западно иде северно, те растући у истом правцу, достиже северно на Босни приличну висину, но се опет спушта према Босни ниже

Какња стрмо, као и на западу према изливу Лашве. Источни је обронак преко од улива Трстионице око три четврти сахата више Босне стрм, ал даље је према низи Високога много нижи.

Један изданак тога огранка Штитови, иде северно између Грмовнице и Витеза са стеновитим зубом са свим к Лашви, а други између Витеза и Бусоваче. То сам све из долине Лашве гледао, и све су висине мање више обрасле.

Друга грана, што од Штита иде, која се у почетку Копила а после Радован зове, повлачи се северозападно до Врбаса, и даље низ Врбас до потока Крезлука. Цела та коса доста је висока, стеновита и шипразима одевена. Од ње иде нов изданак источно према Лашви и свршава се југоисточно од Травника у стрмом обронку.

Између извора Лашве и Крезлука стоји Радован са прилично високим брдом Караула, од кога једна коса Крезлук северозападно Врбасу иде, где се, на обали преко од Јајцета у врло стрмом обронку свршава. Источни и западни обронци Карауле, као и јужнозападни Крезлука врло су стрми. По Караули је шума, а по здраво стеновитом Крезлуку виде се само стабљике.

Караула и Крезлук састају се северно са Козицом. То је висока и голема коса, која од Влашића долазећи западно, и после северозападно између Врбаса и Угра све до угла, који они састављају, иде. На крају своме спушта се знатно. Она је особито на северозападу стеновита, код Лашве је прилично, а код Врбаса и Угра је врло

стрма. На врху Витомља Козица је понајвише шумовита. На јужном обронку виде се стабљике између обделаних поља, а даље северозападно расте између стена ониско дрвље.

Као што рекосмо Козица излази од Влашића. Њен је јужни обронак продужење јужног обронка Влашића. Он се диже северно изнад Травника као знатна громада, од које по мом мишљењу, једна коса северно иде. Оно је стабло свију других огранака, што стоје у испрекиданој свези, и они испуњавају цео простор између Босне и Врбаса до на Саву, северно.

Влашић је јужно врло стрм, а југоисточно здраво проваласт, од куд две мале косе југоисточно иду, које су узаном долином потока Бијела одељене. Као што сам чуо јужна је коса према Бијелој доста стрма, а јужна низбрдица нагнута је.

Друга је коса виша и повлачи се више источно, све до Босне и Лашве, где се најпосле Губер зове. Оно је северно према Зеници, источно према Босни и Лашви, а југозападно према Бијелој врло стрмо. Југоисточно према Лашви изједначава се. Цела јужна страна различно је покривена, а северни и североисточни обронци према ублу од Зенице понајвише су голи.

На северозападној страни Влашића, између извора Угре и Врбаса повлачи се северозападно доста висока коса све до Скендервакупа. Одавде скреће смањивши се доста западу, где се на брзо у широком неравном земљишту губи. То земљиште окружава северозападно спрам Врбаса високи и

стрми Тисовац, који после северно скреће, а североисточно друге оније висине.

Северно стоји ово земљиште између Арапарског поља и једног поточића, што Врбасу дотиче с Осмачом у свези, која је западно Врбасом, а источно и северно Врбањом опасана.

Цела ова гора изузимајући неколико поља код Скендервакупа и споменутога неравног земљишта, па онда западног обронка Тисовице или је шумовита или ниским дрвима обузета. Обронци спрам Угре, Угрића и Врбаса врло су стрми. Осмача је на све стране стрма.

Колико се означена коса од Влашића северно пружа, не могу казати, јер сам тај део горе тек с пута од Скендервакупа у Травник, и из долине Босне проматрао, но ја сам целу северну пругу даље видео. И та моја проматрања и казивање мога пријатеља, који је пут од Травника јужноисточно од Влашића, под јужноисточним обронком и даље преко Буковице и горњи убао велике Усоре прешао, са свим ме храбре, да ово земљиште тако опишем, као што ћу га ниже ставити. Ја ћу ево извештај његов верно исписати:

„Северни је наставак Влашића коса, па између те косе и између једног дела горе Скомарске и Мацуље лежи Буковица (глува Буковица), дакле у долу.“

„Од потока Бијеле спрам Блатнице и Трогира повлачи се доста висока гора са кљунаклистаром и дрвима од црногорице обрасла, а местимице су јој и врло лепи пашњаци и дивне низе, а са стране

усече долине. Имена гора, која амо спадају, ова су: Скомарско, Мацуља, Биједа. На јужнозападном обронку ове последње горе, иде дубоко пут, кроз дољу, која гудури личи и цео сахат траје. Том долином тече горски поток Жираја, где се на левој обали провале и стене као зидови натуришe, те тако пут стешњавају. После по сахата хода у истој долини, дође се до једног сеоца Палине, а четврт сахата ниже утиче Жираја у Усору. Ту се долина шири, и горе, које су се у пола смањиле у гудурама постају сад још мање, а особито оне на левој обали Усоре. Долина је широка до 500 корачаја.“

Од Влашића између Угра и Врбање пружа се око извора оне последње реке још једна висока коса. Идући северо спушта се знатно, и према висини Челинцу скреће као Скатавица истоку, те се у том правцу све до Шњеготине повлачи. Северни обронци *Скатавице* допиру до Јошавке. Са запада према Осмачи иду неки изданци са свим до Врбање, и ту се врло стрмо спуштају. Осим ових последњих изданака сва је гора у шуми.

Скатавица се наставља неком ниском косом, што левом обалом Укрња иде, и најпосле северно према Вијацки иде.

Ова коса стоји опет између извора Вијацке и Јошавке уз узвишено земљиште, које се с једне стране у врх подиже, повлачећи се као коса обалом Јошавке, Црни врх названа. Код Врбање свриће као Челинац к западу и пружа се крај Врбање као Присјека до Врбаса, а одавде иде ваљда још читава три сахата уз Врбас, спуштајући се већ са

свим ниско. Но с друге стране између извора Вијацке и онога потока што северозападно у Врбас утиче, коме сам име заборавио, спаја се северно са Деветином, те растући мало по мало постаје Мотајица.

Мотајица је велика, али још више пада у очи што је на ниском земљишту сама за себе. Њени изданци допиру северно и западно све до Врбаса и Саве. Од ње иде, дуж Укрње источно, једна оноска коса, свриће северно и спушта се јужно врло стрмо, а северно косо.

Деветина и Мотајица покривена је шумом, а тако и коса што се источно пружа. Црни врх, Челинац, Присјека и још даље исто су тако шумовити и свршавају се спрам Јошавке, Врбање и Врбаса стрмо.

Даље иде између извора Укрња и велике Усоре с десне стране Врбање друга коса. Ја не могу баш тачку назначити, јер сам с пута од Шњеготине преко Укрње к истоку дуж Лукавца и преко Клупе даље дуж мале Усоре, само северне брдине видео, и после са врх Црнога врха јужно од Тешња убао извора велике Усоре, што са свим на шкољку наличи. Не могу дакле казати, како се пружају, јер их нисам видео. Но ово што ћу рећи истина је, јер својим очима видех, т. ј. да велика Укрња код Шњеготине с југа из једне долине долази, и да она коса, ширећи се северно сав простор између Укрња и Велике Усоре заузима, кога северно Лукавац, а источно мала Усора ограничава.

Између њених извора састаје се јужна гора са северном. Њих деле две северне долине Лукавца код Липља и Бујица код Прибинића. Највиша је тачка овога земљишта Оптока која се северозападно од Липља у круг од Лукавца подиже. Колико се год с његова врха јужнозападно догледати може, све је земљиште, што се јужно диже, неравно и шумовито. А тако исто и коса између Липља и Прибинића. Прибинић је доста широка низа, кроз коју се корито бујице провлачи, и коју ниска и шумовита коса Борје, што се северно и према малој Усори т. ј. североисточно опадајући повлачи, од лепе и мале косе поља Теслића дели. Њу окружава јужно описка коса, која повлачећи се од Борја источно са свим на обалу велике Усоре достиже.

Као што споменусмо, ово је земљиште преко Клупа са једним обронком спојено, које је у опште доста ниско а јужно стрмо. Он се повлачи од велике Укрње код Шњеготине на десној обали Лукавца и на левој мале Усоре све до велике према истоку и изузимајући нешто каменита простора северозападно од Прибинића (села) свуда су шуме.

Даље североисточно продужује се истина овај обронак као ниска коса на левој обали Усоре, ал' кад се погледи из далека са северног обронка Црнога врха, јужнозападно од Тешња, онда се губи у оној равници, која се између споменутог и пређе описаног брега — Мотајице и изданка — шири. Тек пред уливом Усоре у Босну подиже се кратка коса, што од Добоја северно иде и јужно се од Которске у земљишту губи.

Јужно источно од Дервенте подиже се из споменутог земљишта широка коса, које се северни обронак на северу и свршава. Даље земљиште између Босне и Саве не познајем.

Сад ми ваља и Зеницу погледати, па да источне обронке северне горе опишем, што од Влашића полазе.

Западно од Зенице одступају нешто обронци, а одавде опет подруг сахата к Босни, и сачињавају корито све до Орахова поља, исто онако стрмо и високо, као и на десној обали. Дуж Орахова поља, а то је равна пруга дуж Босне, која нигде није шира од 1000 коракљаја, обронци су ниски па и даље до по сахата западно од Жепча. То су обронци само изданака, јер главна је коса мало даље од Босне. Да бих се опет на њ повратио, морам врх Црнога врха узети. Овде морам још споменути, да Црни врх јужно од Тешња лежи, јер је у Босни и Херцеговини пуно Црних врхова. Па кад погледимо јужнозападно с тог врха, види се цела област извора Велике Усоре, што је доста на шкољку налик, и која је с јужнозападне стране према југоисточној, као брдом ограничена. Коса, што се југоисточно пружа — (северно од Врандука, а западно од Жепча) — има голем брег Дуб, и дели се опадајући североисточно, скоро два добра сахата североисточно од Жепча, у две ниже косе. Једна се повлачи источно-североисточно к Босни, па онда дуж Босне, све до угла између ње и Љешнице. Друга коса, у почетку са свим гола и ниска

подиже се мало по мало Црном врху, који је највиши врх оне косе, што од истока североистока к западу северозападу, т. ј. од Босне великој Усори иде, кога су северни изданци долином од Тешња, што се северно повлаче, одељени. Источни огранак од Црног врха иде између Босне и долине Тешња до Усоре доле, северно те у Усору. Ту има и један поток, што у ту долину утиче, али ја сам му име заборавио. Северни му обронак цепају многе провале. На западној страни долине, протеже се ниска коса, која чак до Усоре допире.

Северозападно код Мркотића свршава се земљиште што Црном Врху припада у громади обронака спрам Усоре. Сву косу Црног Врха обузела је шума, а северни изданци су само местимице шумовити.

Од онога дела размеђе водене, што високу равницу Купреса са севера ограничава, иде гора северно, као лева страна Врбаса, од које сам ја само северни, врло стрми обронак видео, и који на језеру, што је од Пливе постало, између језера и Јајцета лежи. И обронак спрам Врбаса више Јајца врло је стрм.

3-ћа Грана.

Црна гора пропушта, измичући северно, две гране, од којих се једна између Пливе и Врбаса с једне стране, а Сане с друге стране, северно према Сави и североисточно све до Уне протеже, а друга испуњава сав простор између Сане, Уне и Унца.

Сама Црна гора повлачи се између извора Пливе

и Сане северно, све до близу југоистока и близу Варцар Вакупа, где се у две гране дели. Једна се продужује као Лисина на десној обали Сане, и свршава се са Димитором на северозападној страни равнице Подражнице и јужно од Кука, које дубока низа и провала на западном обронку дели. Она је сва шумовита.

Друга грана, која је још краћа, иде јужно од Варцар Вакупа између извора Јошаве и Црне ријеке, источно Врбасу. Њени су обронци источно, северно и јужно врло стрми. Јужноисточно лежи Јајце на зубу који у кут на Пливи и Врбасу улази.

Обе ове гране стоје у тесној свези са земљиштем, које северно идући, јужноисточни врх високе равнине Подражнице од долине Црне реке — Варцар Вакуп — дели, те се тако са високом равницом спаја, која северно од поменутог места лежи. Она је голо стење. Ја сам од ње само источни и западни обронак видео, па и то тек од чести. О северној међи могао бих само од ока говорити.

Западни обронак иде источним крајем равнице Подражничке ка Куку, који је са севера ограничава. Између њега и пукотине, која се од Ситнице нешто западносеверозападно к Сани пружа, иде опет доста висока коса дуж Сане до Кључа. Сви су ти обронци стрми, а особито онај према Сани. Мало даље северно иде још прилично дуго обронак према Сани стеновито и врло стрмо, које се од чести са висине код Кључа, а од чести са обронка Вратице — Црнога врха западно од Кључа, — видети може. Даља пруга обронка до равнице Приједора није ми позната.

Источни обронак према Врбасу, т. ј. између висине Варцар Вакупа и Бање Луке, дели се у два скоро једнака дела. Јужни, као онај вишега земљишта, дугачак је и различно нијансован, но северни који је приличнији ономе нижега земљишта, нити је висок а нити стрм, а повлачи се са свим обалом. Ако се добро опомињем иде од северног дела мала коса јужноисточно, а од јужног тако исто, само мало краће североисточно, но свезу њихову и опадање њихово спрам Врбаса не могу означити.

Прави и основани узрок тога, што сам само обронке описивао, то је, што сам само њих видео, што нисам на северу на путу од Бање Луке преко Добриње к Ситници нигде праве косе нашао, јер у целоме то је узвишено земљиште, које и ако није стеновито, сва својства крша има, а као тако врло је неравно, па с тога и непрегледно. Северним делом иде дубоко корито Гомионице, а по целоме налазе се местимице шумарци, шипрази и поједина дрва.

Тек западно од Бање Луке — од Високе кукавице идући — показује се једна коса, која између Врбаса и Гомионице северно иде. Од ње се пружају источно и западно и кратки изданци. Најпосле се између извора Драгочаја и једнога потока, што у Гомионицу утиче, састаје се са Козарац-гором. Врх косе или је шумовит или растрканим стабљикама покривен.

Козарац-гора иде од Врбаса — три сахата северно од Бање Луке западно северозападно до

североистока од Приједора и састаје се преко ниског седла са западним висинама, које се уза Сану и Уну не мењајући се нимало, све до Кнежице више Дубице повлаче, до којих и северозападни изданци Козарца допиру. И тако окружавају ове висине дивно, али пусто Кнеж-поље северно од Приједора.

Козарац је сав у шуми, и свршава се јужно понајвише стрмо. А таки су исти и обронци на Сани и Уни. Од подножја јужног обронка Козарца пружају се јужно ка Гомионици с малом низбрдицом више равних и голих изданака, који су већим и мањим, одраслим и стрмим пукотинама одељени. Од Козарца иде такођер више мањих изданака према Сави, од којих ћу ја само онај споменути, што с источног краја горе под именом Крњи северозападно у малом луку до југозапада од Градишке иде.

О земљишту између Гомионице и Сане могу толико тек казати, да се око извора Стратиске на левој обали исте источно све до Гомионице код Бронзеног Мајдана повлачи, и северно у низи код Приједора престаје. Берегемица је ниска и на врху су јој стабљике. На десној обали Стратиске су ниски обронци понајвише шумовити.

Друга грана, што од Црне Горе долази, веже с оном, го и стеновит крас Пре кају, која између извора Сане и Уне лежи. На западној страни Прекаје подиже се на један пут грдан брег Луњевача, од кога се на десној обали Унца висока и широка

коса Црвљивица скоро све до југоистока од Бјелаја повлачи, где се најпосле као Осјеченица стрмо свршава. Обронци су Црвљивице врло стрми. Она је осим југозападног обронка свуда шумовита.

Североисточни обронак гране, који као што споменусмо, од Црне Горе полази, продужује се северно, и стоји до Кључа, као западни зид долине Сане. Овде свршe западно и наслања се на источни обронак Вратнице горе Грмеча западно од Кључа.

Грмеч се подиже западно од Кључа са Црним врхом, који је уз Црвљивицу највећи брег целог краја. Ту постаје и чвор, од кога све висине на високом земљишту северно и северозападно излазе. Но пре но што о томе коју проговорим, морам онај простор између Грмеча и Црвљивице промотрити. Од обронка гране Црнога врха пружа се широка коса Шиша к Сани, и ту је на јужној страни велика пукотина од Срнетице дели, која је у једно источни излазак Бравског поља. Она стоји са Црвљивицом источно у свези и повлачи се као коса северозападно, и најпосле под различним именима подалеко северозападно од Петровца, где се коса у земљишту губи. И тако свршава Срнетица са Црвљивицом на јужнозападној страни Петровачко, а на североисточној страни са Грмечем Бравско поље.

Ниска једна коса, која од Грмеча северозападно иде, продужује се у истом правцу под именом Рисовац, а за тим Мосора и свршава се брегом Грабеж, североисточно од Бишћа. Са свим ниска

коса Рашиновци веже Мосору са Дулибом, која од Рипача од Уне јужноисточно иде, и стоји с онижим висинама са Чуковском, а ова опет преко брегова јужно од Бјелаја са јужнозападним провалама Црвљевице у свези.

Од Грмеча иде још једна коса левом обалом Санице и спушта се североисточно. Према Саници свршава се врло стрмо.

Од Грмеча са подножја кланца Вратнице иде између извора Присјеке и Санице мала висина према Сани, која се незнатно источно и североисточно подиже. Она је јужно стрма, али источно или према Сани врло стрма и стеновита а према Саници се изравњује. Сристица, Шајновац, Шиша, Грмеч, брегови дуж Сане, и источни брегови од Новога, као и они што Уну око Бишћа, а особито јужноисточно прате, све је то шумом покривено.

Како се брегови даље северно састају, не могу казати, али да нема никакве знатне висине, то морам споменути.

С тим свршавамо гране и огранке североисточне размеђе водене.

Гране на северозападној страни размеђе водене.

1-ва Грана.

Ван сваке је сумње, да гране Дурмитора к Црној гори иду, али оне су ми исто тако не познате као и излазак оне гране, коју бих ја као прву описати хтео заједно с њеним продужењем, које ми је познато. Оно почиње од Војника у северном Никшићу. Војник се подиже, гледајући га

с југа, на два и по сахата северосеверозападно од Оногошта од кога се опет велика коса северозападно протеже најпре и то задуго, под именом Дуга, а после као Лебршник до четрнаест сахати. За тим се североисточно два сахата од Метоја — столица покрајине Гацке — северозападно у провали губи. То је висока гора, стеновита и више мање шумовита. Само је Лебршник гола стена. Обронци су у опште стрми, а често и проваласти. Западно и јужнозападно од подножја Лебршника пружа се мала и врло коса висока равница Пониква. Источно окружава равницу Гацко и повлачи се различно именована између Рашлетице и Колечке ријеке с једне стране, а с друге између горње Неретве све до два и по сахата североисточно од Невесиња, где се земљиште према источноме крају Авања, а тим и према доњем Језеру спушта. Обронак је према Колечкој ријеци и од чести према Рашлетици понајвише врло стрм.

Четири сахата јужноисточно од Метоја пружа се од те горе једна коса, на којој је кула Крстац, и састаје се преко незнатне низе са Сомином, која саставља, повлачећи се северозападно, са споменутом косом и обронцима главне косе једну долину. Она се пружа северозападно, и дели је од равнице Гацке једна пречага, што од Поникве северозападном врху Сомине иде.

Јужноисточно од Крсца излази Сомина јужноисточно и састаје се са Утесом, који је опет с Дугом спојен. И тако Дуга, Утес, Сомина и споменута коса окружавају долину Голију. Њена

дужа осовина износи са севера к југу подруг сахата, а краћа један.

Утес је само урвина јужнозападног обронка Дуге, између којих се само узацка долина повлачи.

Сомина, што северозападним врхом равницу Гацко јужноисточно ограничава, силази се јужнозападно у високо земљиште, у коме долина Требињштица пониче. Она се повлачи у малом луку и јужна тачка њена, то је као дубока пукотина према западу.

Сад представимо себи између поменуте низе, која равнице Никшића, Грахова и Привожића јужнозападно прошорава, и између дубоке пукотине даље Требињштице јужнозападно од Дуге као узвишено земљиште све до брегова Зубаца, и одавде даље низбрдицу западно као широку косу између мора и Требињштице долине, све до онога пута од Требиња до Дубровника, а јужнозападно стрму низбрдицу, те ћемо имати општи појам овога одсека. Само се по себи разуме, да сам ја то земљиште сматрао само као огранак Дуге. Овде не могу пропустити, да нешто интересно не споменем. Долину Кривожицу окружава висока коса, која од описаних већ земљишта к црногорским брдима иде. А тако је исто и са долином Требињштицом. Западно од споменутога пута од Требиња у Дубровник подиже се знатно Влаштица. Она се продужује северозападно између Шора и Требињштице и састаје се са северозападним висинама, а с тога је и долина Требињштица са свим затворена. У осталом го исто долази и у Херцеговини.

Зупци леже четири сахата југоисточно од Требиња. Од колевке долине Требињштице до Требиња су обронци на левој обали високи, стеновити и стрми. А тако је исто и десна обала све до Попова поља.

Између почетка долине Требињштице и северне горе стоји горе описано земљиште у истој такој свези, која се далеко пружа и различито разгранава тако, да је без нацрта врло тешко лак преглед о томе дати, јербо заузима сав простор на левој обали Колечке реке и Неретве све до улива Брегаве. То би се могло као продужење пређашње и Требињштице долине сматрати. На њиховој северозападној страни подижу се велике косе и брегови. А то је тим теже описати, што се са карата никако не може ово земљиште схватити, шта више оне сметају још својом погрешношћу. Представимо себи једну линију од Љубиће и јужно код Стоца к Брегави, то ће она јужнозападни део земљишта, који је мени не познат, одвојити. Остало земљиште познајем врло добро, па с тога могу и морам рећи, да се не могу доста начудити, како се може земљиште, код његова тако означеног карактера, и код тако јасних граница појединих делова, тако побркати. Карте и описи мора да су по казивању онаких путника написани, којима појмови земљишта и управљање још јасни не беху. А лако може бити, да се онај који је приповедао, и онај који је онога слушао, не разумеше. Да бих дакле познато ми земљиште описао како ваља, морам га најпре поделити.

Ја ћу додирнути и то земљиште, што се држи као не познато, јер сам га видео, са истока и севера и ако је из даље било.

Од свију карата, најбоља је Вајсова. Она се даје лако поправити, а после и с тога је најбоља, што није само „за време“ писана.

Као што већ споменусмо, долину Гацко ограничава југоисточно Сомина. На њеном западном крају подиже се Бјеласица и јужно Баба. Између ове и Сомине лежи слободна, коса, каменита низа, која се даље југозападно Корито зове.

Од Бјеласице иде северозападно једна коса са свим обалом Рашлетице и Колечке реке, зове се између ње и долине Шочиња Загомско брдо, и свршава се преко од северног краја Црвање, североисточно од Шочиња.

Од овога доста висока и дугачка коса иде од североисточнога краја равнице Неочиња кратка коса према југозападу и зове се Шњежина.

На југозападној страни исте равнице пружа се од Хргуда јужно-југоисточно према Шњежини доста висок и широк брег Трусина, и дели долину Дабар од споменуте равнице. Ова се долина зове на југоисточноме крају Жупа и ограничена је југозападно високим стенама и стрмим североисточним обронцима Кубаше.

Због сунца, које ми у онај пар незгодно стајаше, нисам могао целу Жупу, као ни даљи изглед северног обронка Кубаше прегледати. Ал' гледајући са врх западног обронка код Задома јужно, могла се између Шњежине и Трусине по-

велика низа видети, а преко ње колико је год око догледати могло, не беше нигде брега.

Из свега реченог види се, да западни обронак брега, који се од Шњежине повлачи, јужно иде, као и источна страна мало пре споменуте долине, да између тог обронка и источног краја Кубаше низа лежи, да је на тај начин равница Неочиње од Жупе, долина Дабра као и од равнице Љубиња једним брегом одељена, и да је по томе на југу све више нагнута долина.

Кубаш је доста висок брег. На северозападу је према Брегави до Стоца врло стрм и стеновит. Јужно је низбрдица коса и северозападном пругом Градине постаје просека, која се на североисточном подножју тога брега код Љубиња у равницу исто тако названу спушта, и кроз коју бујица Буковштак у равницу јури.

Јужноисточно спрам равнице Љубињске такође је низбрдица Кубаш коса.

Јужноисточно од Љубиња и уједно као продужење Гранаде у истом правцу, подижу се два релативно висока брега Завала и Илија. Они иду и даље и ако не као коса, јужно. На источној страни њиховој дели их једна низа од поворке брежуљака, који су као продужење косе, што с источне стране равнице Љубиња јужнозападно иду под именом Неум, Јаворак, Грбеши, и Кличање на Требињштици. Североисточно иде онај низ брежуљака долини Љубомора, што од северозапада југоисточно или брегу Гљиви иде, према којој се и североисточни стрми обронак свршава.

Долина Требињштице почиње на шест сахата североисточно од Требиња и повлачи се све до тога места као дубока провала од стрмих и стеновитих обронака, која се код Требиња у долину шири. Два сахата западно од Требиња сврће она к северозападу и иде у том правцу још пуних осам сахата. Но десна обала остаје увек висока, стеновита и врло стрма. По томе је напред споменуто земљиште на југу дубоком пукотином Требињштице стрмо ограничено. И само на северозападу иду од Кибаше и Градине гране јужнозападно с једне стране око Понора Требињштице к северозападној прузи Влаштице, с друге стране на левој обали Брегаве к Неретви и т. д. к мору.

Требиње лежи на подножју брега Гљиве, кога врх северно од места знатно надмаша високо земљиште. Зачадно од Гљиве лежи брег Иличање. Кад погледимо сад одсек у целини, кога источно од равнице Гацкога и од Кољечке реке, северно од Шњежине и од Кибаше, западно од Градине и даље на целој јужној страни Требињштица ограничава, то га с правом можемо назвати узвишеном равницом, која две низе има, од којих се једна северно у равницу Невесиње спушта, а друга је затворена долина Љубомир. Гледајући северно са врх Кличања, чисто се укочи око јединственим призором голих стена и нехотице ти се питање намеће: како могу овде људи живети? Окренеш ли се к југу с ужасом би одскочио натраг испред дубљине Требињштичке долине.

Не знам како да почнем, да опишем ово земљиште, које је с оним споменутим више извора Брегове спојено, јер по досадашњем начину не ће ми поћи за руком. С тога држим, да је најбоље, ако с главне тачке почнем, па ће се тако и свеза сама собом показати.

Тај део земљишта лежи јужно од Брегове, источно од равнице Невесиња и Неретве, која га чак до Брегове ограничава.

Јужно три сахата од Коњица подиже се спојена маса Борашница северно, и Обрљина јужно. Прва показује северне дубоке гудуре, из којих поток Неретва тече. На њеном северозападном обронку јужнозападно и не далеко од Хан Борке показује се друга гудура, која се у узану долину спушта и шири, а после једнога сахата сузи се као врата, сврће јужно и улази јужноисточно у долину Неретве. Поток Језеро тече том дубоком просеком.

Између прво споменутог потока и Неретве с једне стране, а између језерова усека с друге стране, полази широка и висока коса Врабац или Враб од Борашнице источно. Њих дели до 800 корака висока равница с југа к северу. Та коса иде између Неретве и Језера јужно, те и свршава се у куту између воде и високе Височице.

Гора на јужној страни Језера зове се Влах.

Западно лежи високи, стрми и стеновити обронак, испод кога се зуб један све до савитка долине пружа. Тај исти обронак иде још и даље, јужно као Липета уз поток све до Неретве. Врх

Липета обронак јесте на подножју јужног обронка високе косе Обрљине, која је са Борашницом уједињена, и продужавајући се даље западно испуњава цео кут, који Неретва својим југоисточним и западним коритом сачињава.

Јужни је обронак те косе које је врх зубастим стенама крунисан све до Зимскога поља — преко по друг сахата од врха Липете-обронка западно — го и стеновит. Од подножја и између Зимскога поља и Липете шири се гола и стеновита узвишена равница Батијевица јужно све до Чрвња, који као доста висока коса од запада источно иде, и својим јужним стрмим обронком равницу Невесиње северно ограничава.

Од западног дела гореспоменуте косе — од Обрљине — иде исто тако велика коса Порим, с почетка југоисточно, а за тим пресеца се са оним првим, које је као почетак Зимскога поља. За тим се пружа јужно између Неретве и Батијевице све до северо-североистока од Мостара. Ту сврће на један пут као Вележ источно-југоисточно и свршава се северозападно од Невесиња, преко од Чрвња, врло стрмо.

С јужне стране Порима полази кратка коса источно и свршава се у окруженом брегу Прујиште на Зимском пољу преко од Батијевице.

Јужни обронак Вележ, то је одсек, који се као узвишена и стеновита равница јужно у врло стрмом обронку на северној страни равнице од Мостара свршава. Источно од Благаја дели га низина, која источно иде и код Невесиња почиње од Бишина.

Но обронци ових висина изузимајући североисточних на Пориму, врло су стрми. Врабац, Борашница, Влах, Липета, Порим и коса до Вележа све је то шумовито. Вележ је гола стеновита коса ка' оно Лебршник.

Овде бих имао још приметити: да је западна половина оне косе што од Борашнице западно у савитак Неретве улази, много ужа, него што ју на картама показују, и да је западни врх збиља много нижи. С тим добијају на картама скраћени јужни обронци Битовња, а особито Зеца и од чести Радуше свој природни облик. Са јужног краја Зеца могао бих врло добро брегове прегледати, да није било пода мном магле.

Јужно од споменуте линије, коју источно од Благаја спрам Невесиња једна низа означава, шири се по споменутим границама горовито земљиште са две различне површине. Источни, виши део дели опет једна линија, што од Благаја к Стоцу иде, од мањег западног дела од Дубраве и повлачећи се као јужноисточни наставак Подвележа даље, свршава се јужно код Стоца и даље североисточно према Брегави као Хргуд стрмо и стеновито. Од туда излази и горе споменута Труспна. Њен обронак стоји северозападно са обронком Бишине као западна граница равнице Невесиња у свези, само се јужнозападно од Љубовића спушта узана долина, кроз коју увек кад је кише поток тече. Западно почиње низбрдица према Дубрави, а за тим се на целом доста нагнутом земљишту само ниска коса види, која се један сахат западно од Стоца подиже

и северосеверозападно под именом Пјесевац, а касније Губавица к Буни повлачи, јер је на истој најугоднији пут од Стоца до Мостара.

Сви не споменути обронци тога земљишта према Буни, Неретви и Брегави јесу стрми и проваласти. Бишина и мали део Хргуда су шумовити. У Дубрави има нешто шуме, иначе су ониски растићи (дубрава) што и само име показује.

Хргуд и Кубаш спојени су једним понором на јужнозападној страни долине Добар, јужнозападно од Требесиња, које је у једно и почетак долине Брегаве. Западносеверозападно и око три сахата од Стоца стоји усамљен брег Прењ, са кога се већи делови Дубраве, а особито цело земљиште према југу прегледати може. Око шест сахата од Прења јужнозападно подиже се брег Жаба, што и сам обзор надмаша. Одатле се подиже помало земљиште североисточно, и северозападно земљиште или земљиште на левој обали Брегаве надмаша оно на десној обали, но врло незнатно. Све што год се догледати може, шума је закрилила.

Следујући размеђи воде северозападно, могу се тек код Битовња задржати. Одатле ступа кратка коса на десну обалу Трешњевара све до Неретве; но оно спада више обронцима.

Одавде па до Дубоког потока не познајем јужну низбрдицу, али не верујем да је онако кратка као што ју карте показују. Између Дубоког Поља, који јужноисточно тече, и Неретвице (обе долазе од Зеца), која у први мах источно иде и с првим се

састаје, има кратак зуб Зеца са врло стрмим обронцима. Даље западно иде од Зеца између Неретвице, Бајне лучице, а за тим Праме све до Неретве велика широка и висока коса, која се на Неретви Криштица зове. Како још и даље изгледа, не могу казати, јербо је, као што рекох, све јужне дубљине густа магла обузела, и тек поједине стене високих гора провириваху на левој обали Неретве. Обронци према Неретвици и Бајној лучици необично су стрми.

Између Прозорског потока и Рама подиже се из обронка Радуше високо брдо Коливрат, које се западно врло стрмо спушта и дивну Раму источно окружава. Од туда постају јужнозападно од стеновите провале преко од исте такве провале на Магленици узацка врата, кроз која Рама из улега излази. Јужноисточно је мала низбрдица.

2-га Грана.

Читалац ће се уверити, да није баш лако означене брдине лепо све по реду описати, и поред онога характера целог земљишта. Оно је, као и пређашњи одсек, чудно стеновито, испрекрштано многим долинама и брдима, а често се састаје и с другим гранама, што од размеђе воде излазе. С тога ћемо овде још мање на ред назити, али тим више у читаоца пажње и стрпљења молити, и особито још кад ни карте немамо, која би нам својом верношћу посао олакшала.—

Оно се протеже од размеђе воде између Раме источно и Шујице западно и уједно је јужноисточни

наставак високе Купресе. Међе овога земљишта овесу: источно Рама и даље Неретва, јужно Цетина и западно Шујица Миљацка и Студено врело.

Источно стоји дакле јужни обронак Равашнице преко Клапавице са североисточним подножјем Љубуше и Дашника у свези. Клапавица се свршава источно у дубоком просеку између Радуше и Дашника.

Љубуша ограничава својим северним обронком јужно равницу Равну а подиже се као висока коса на јужнозападном обронку Паклине, која северно са равницом Дувном граничи.

Североисточно се састаје Љубуша са Дашником који са Радушом повлачећи се источно, поменуту дубоку провалу чини; западно граничи му источни врло стрми обронак са Рамом.

Јужно се састаје Љубуша у врху са Дашником и са Враном, који се западно од Дувна као оштра стена подиже. Он се повлачи као висока коса источно, и свршава се према Неретви у стеновитом и стрмом обронку. Јужно од Врана повлачи се много нижи Либ, који код Сеонице на своме западном крају северно полази, те у том правцу као висока оштра и стеновита коса — прави Либ — северним својим зубом поменуту долину обухвата и источно је ограничава.

Два сахата источно од Сеонице састаје се источна пруга Либа са Јармом и Коњским.

Коњско је доста висока коса, што североисточно од Пробитна иде, и с Гвоздом се јужноисточно састаје. Гвозд је западни део високе косе, која најпре као

Варда, а после као Чабуља растући источно иде. На Неретви свршe у правом куту к југу и спушта се знатно западно од Мостара према Заоници.

Заоница иде југоисточно између Мостарског блата и Мостара, а њено продужење Њемачка брда опет североисточно од равнице Мостара, све до Неретве, преко од Буне. Од Њемачких брда повлачи се југозападном страном Мостарског блата мали обронак к ниској коси, која западном страном блата северозападно иде, јужно од Широког брега као Тртла западно, и свршава се идући истим правцем до три сахата под именом Мамичка брда, западно од Широког брега, где их кратко седло северно с једне стране са Кочерином, а с друге са Врањицом саставља. Коса се сама још наставља северно, иде између долина Посушја и Имоског. Код Вињана ступа на аустријску област.

Од Гвозда се подиже југозападно висока коса и састаје са Врањицом и Кочерином. Овај последњи полази источно у Мамичко поље, а тим се затвара убао Мостарско блато са свију страна.

Јужним обронком Варде постају две мале узвишене равнице, горњи и доњи Црнац, иначе су обронци изузимајући оних западних и југоисточних од Блата, сви стрми.

Ја нисам северне обронке Коњскога, Гвозда, Варда, и Чабуља видео, но опет могу по поузданим изворима казати, да од тих обронака и јужнога од Врана, узана и дубока долина Дрежница постаје. Сад се морам Јарму повратити.

Он полази са северозападнога врха Коњскога

упоредо са Либом западно све до потока Студеног, и ту се на изворима тога састаје јужно са Црвљеницом. Црвљеница је ниска коса, која се јужно не далеко од Сеонице подиже, и јужно дуж Миљачке и Студеног врела иде. Ту се зове земљиште Навратци и спушта се према долини Посушју врло стрмо.

И тај обронак полази од Радована даље источно, и састаје се са мањим обронком поменуте Вранице. Земљиште, које је источно од Коњскога и Гвозда, северно од Јарма, западно од Миљачке и Студеног врела и јужно од долине Посушја ограничено, сачињава понајвише стеновиту и голу узвишену равницу. По Гвозду је дивна шума.

Тртла, и косе Кочерин, Враљиц, Радован, један део Врана и Дашник покривене су шумом; на Црнцу су саме стабљике, иначе се виде још шипрази и врло слабо дрва.

3-ћа Грана.

Ова се протеже од Виторога, где се све горе састају и од Црне Горе, те тако иде као висока стеновита коса Хрбине југоисточно, и ограничава североисточно равницу Гломајску, а с друге стране високу равницу Купреску. Југоисточно подиже се она огромно у Цинцери, коју кратка али висока североисточна коса са још вишим Малованом саставља.

Одавде иде југоисточно ниска широка коса к Љубуши и Паклини, који равницу Купрес и Равно

југоисточно ограничавају. Спрам Сунца и равнице Дувна спуштају се они нагло.

Југоисточни обронак Цинцера и коса, што се Маловану пружа, спушта се такођер нагло спрам Сунца.

Јужни је обронак Цинцера одсек — Круг, од кога се ниска коса под истим именом источно Тусници повлачи. Северни обронак ове косе са оним споменутим сачињава голо, стеновито корито. Спрам Сунца код Мокроноге је врло стрм. Тушница је врло голем брег између равница Дувна и Лијевна, и на њему су са свију страна стрми обронци. С јужне је стране скончан ниском, широком и стеновитом косом, која се даље јужно са својим западним обронком на низину Бушко блато, а с источним, северно од Цвитичког моста, на јужни део равнице Дувна спушта. Јужно га прекида стеновита низа, с тога се и зове јужнозападни краћи део Заведин. Источни део Кукавица, повлачи се десном обалом Студеног врела јужно и спушта се према Вињанима врло стрмо. Између извора Миљачке, која северно и потока Студеног врела што јужно тече, протеже се од ове косе један део Црљенцима. Тако постаје и свеза те гране с пређашњом, а убао Дувно затворен је с јужне стране.

Малован је шумовит; Тушница је тек од чести, а стеновита коса, што се јужно од ње пружа, обрасла је ниским дрвима и џбуновима. На Хрбинама виде се местимице џбунићи, иначе је свуда голо.

Још нам ваља као ниансу споменути пространу, стеновиту област, која се од Тушнице западно у

равницу Лијевно између вода Беловаче, Жабљака и Стуоба југозападно од Лијевно повлачи.

Од Шатора. као дела размеђе водене повлачи се висока на врху шумовита и стеновита коса јужно између равнице Гломај и Лијевна.

Од Шатора, иде северно још једна краћа ниска коса од прилике према обронку Црне Горе и између северног дела равнице Гломаја и Попа.

4-та Грана.

Четврта и последња грана почиње од Ујлице, састаје се југоисточно са Мрачајем и пружа се даље. Од овога се протеже југоисточно непрекидни ланац под именом Гњат, Троглав, Пролог, Висибаба, Стрмица и најпосле Каменшница, која се источно од Бушког блата одвећ стрмим стеновитим обронком свршава. Северни исто тако високи и стеновити обронак те косе, граничи целом својом дужином равницама Граховом и Лијевном. Сви су ови брегови шумовити, осим стеновитих места, само је јужни обронак Пролога према Бијелом Бријегу го. Остала ми је јужна област с леве обале Цетине непозната.

Ја сам у описивању гора у Херцеговини само на облик пазио, а облик површине, да не би једно исто два пут долазило, оставио сам на послетку.

Као што сам већ напред казао, Херцеговина је сва крас, и осим споменутих, ниских равница свуда стеновита. С тога су проласци врло ретки или тешки.

Убао, равница и котао.

После описивања гора у опште, држим да је најзгодније појединим деловима, који су од њих окружени приступити. Они се по својим својствима зову убао, равница и котао. Јер моје је немеродавно мњење, да се само на тај начин, најпотпунији појам о површини добити може, који ће се доцније описом река и низа усавршити.

И колико је језик богат, ипак не може, тако рећи, ћудљивим правилима природе одолети. Тим хоћу да речем, да је реч убао, са обзиром на свој постанак пуно значајна, и да је њен појам више опширан, но да бих је без претходног опредељаја употребити могао, као што је лако увидети само из тога узрока, што се овде са свим о не познатом предмету говори. Не ћу нову реч ковати, ни досадашњој ново значење пришивати, него ћу је само у њену значењу овде ограничити, да се не бих помео. Ја ћу се њом послужити само онда, кад ми треба низу на води описати, која се с једног гледишта прегледати може, и која је више мање са свих страна бреговима окружена. Таквих има у Босни и у Херцеговини.

У Босни.

1-ви Убао.

Низа на Биоштици, што из Кнежине долази, и на Ступчаници сачињава први убао. Јужно од Олова почињући окружавају га обронци Курјаче, Раково

ноге, Карауле, Озрена и Романија; источно га деле од Гласинаца Кнежине, северно је обронак на левој обали Лукавца, а на десној обали Дрињаче, према западној коси, од које се изданак као што је напред речено, јужнозападно са свим до Кривајe протеже.

У угао између Ступчанице и Биоштице улази са истока ниска, шумовита коса са стрмим обронцима.

Цела је низа врло косо и стеновито земљиште, по коме су тамо амо цбуњићи и ниска дрва израсла. Са више тачака може се прегледати, и протеже се са запада на исток до четири сахата.

Сматрајући са врх Озрена уједињене брегове Кнежине, чине се као више нагнута низа, што западно кроз стеновиту провалу пролазе, кроз коју једва Кривајa тече, а источно се са Гласинцем, а јужно и северно с Кнежином спаја.

Смолин је, од прилике, виши од Романије, а Романија опет од Озрена.

2-ги Убао.

Други убао сачињава област извора велике Усоре.

Ја сам га гледао са врх Црнога врха, јужно од Тешња, дакле само из далека. И гледајући одатле изгледа као шкољка, у које је свршетак североисточно окренут. Западно, јужно и јужноисточно окружавају га стеновитим гребеном крунисане горе у округ. Јужноисточна је страна са Дубом виша од друге. Дубо има своје име од дубо-

ког снега, јер преко целе зиме лежи на њему снег. Коса, што источно убао окружава, у почетку је, т. ј. јужнозападно од паланке Нови шер — ниска, и после подиже се северно у Црном врху. И ако је зима била, ја сам с великим задовољством гледао лепу низу, која је на Вајсовој карти врло добро снимљена. По свој прилици биће, да ју је и он са Црнога врха проматрао.

3-ћи Убао.

Трећи убао заузима, и ако не баш са свим, средњу област реке Укрње с једним делом области Усоре.

Северно је ограничава Мотајица са својим огранцима, западно Даветина и Црни врх, јужно Скатавица, па онда коса што од запада источно иде, т. ј. од Укрње великој Усори, а најпосле обронци Црнога врха, до Тешња, источно изданак од Црнога врха до Усоре, и даље висине које се од леве обале поменуте реке западно код Добоја према северу до Дервенте повлаче, где после ка Укрњи ступају.

Као што већ споменусмо, највиши су Мотајица, Црни врх западно, Скатавица и северозападни део Црнога врха, западнојужнозападно од Тешња.

Цео овај убао испрекрштан је мањим већим косама које се с округлим бреговима, а од чести и са врло широким земљиштем састају. С тога је земљиште понајвише неравно. Он је још и многим мањим потоцима пролокан, а местимице и шипразима, ниским дрвима и мањим шумарцима покривен.

И то би било чудо дивна околина, кад би је људи само знали уживати.

4-ти Убао.

Низу на Сани и Гомионици или око Приједора затвора северно Козарац и западна пруга, источно коса између Гомионице и Врбаса, јужно Берегемица и западно ниски брегови на левој обали Сане. Низбрдица назначених висина врло је мало коса, и губи се у равном делу Приједора и Тимара. Гледајући са висине северно од Приједора, подижу се јужни брегови, и обзор је ограничен тек даље јужно као косом, што се с истока западно повлачи, и преко које се још и Црвљивица подиже.

И то је као и пређашњи, диван предео, ал' још више измењен. А особито га је лепо погледати са брега између Бронзеног Мајдана и Бање Луке, с кога се и Берегемица, и изданци на десној обали Гомионице виде.

У Херцеговини.

1-ви Убао.

Овај убао обузима област речице Лештице. Северна граница до четир сахата дугачка, и источна до три сахата, сачињавају прав угао, према коме јужнозападне међе исто тако само са краћим краковима са југозапада полазе. На западу и југу сједињавају се.

Тај убао дели ред брегова у два дела, који с једне стране од Тртла, а с друге од доњег

Црица полазе, и који се код Широкога брега на Лештици сретају.

Јужна је долина, која се од истока западно читав сахат шири, равна и слободна, и зове се Мостарско блато, јер се Лештица ту сваке године излива. Северни је део све до Мамичког поља на западу, од кога је један део — Полива — обично сваке године преко јесени у води, каменит, стеновит, и са свим шипразима и ниским дрвима обрастао. Она није нигде са севера јужно од једнога сахата нижа.

И то земљиште није управо убао, него одвојена стеновита дубина, из које само испод земље, Лештица тече. А ја сам је узео као убао за то, што је доста велика, а осим тога, што је различне земље. Оно је доста високо, јер од Буњског брда три сахата источно од Мостара, види се један део Језера северно од Завнице.

2-ги Убао.

Овај убао Рама, јединствен је. Као што већ пре рекосмо јужно га окружава Магленица, западно Дашник, а источно Коливрат, кога високи стеновити и врло стрми обронци са свим до земље дониру.

Северно га окружава Радуша са исто тако стрмим и стеновитим обронцима.

Јужноисточно сачињавају стеновите провале Коливрата и Магленице излазак речице Раме. Цела ова четвороуголна просторија није већа од једнога сахата. Призора је дивна и усхитљива.

Тај убао са Прозором, то је горња Рама, а ниже реке до Неретве, то је доња Рама, о којој шематизам босанских калуђера вели: Ubique terribilibus rupibus et praecipitiis referta.

Сад прелазим на равнице, јер оних земаља, што их мало час описасмо, нема више. А оне што су на оне налик, или су равнице, или долине речне.

Равнице.

Све равнице, па и слободне неравне површине, изузимајући Посавине, зову се без разлике *поља*. Ја ћу праве равнице редом навести, а касније тек оне мање, и особито ћу оне, што долинама речним припадају, при описивању истих уплести, те ћемо тако и несносно опетовање избећи.

Наравно је, да нам ваља најпре о најпространијима говорити, а те су на Сави.

Посавина.

Под Посавином разуме се овде она низина на Сави, од Дрине к Босни, коју јужно изданци Мајевице, Ветрењака и нижих гора код Градачца ограничавају. Дужина са југоистока до северо-источне границе износи осамнаест, а ширина три до четири сахата. Она је равна, и прошарана је само неким малим брежуљцима, што се као ниске косе провлаче, од којих је најзнаменитија она, што се Дубравом са запада источно пружа.

Посавина је била некад сва у густим шумама, којих је доцније нестало, и сад се само још у равницама Бељинске нахије врло прошаране од раз-

личитих дрва налазе. А местимице се налазе још и помање шуме, као у околини Жабра, Марковића поља, Поребрице и около Дубраве.

Земља је обично подводна, па кад Сава у кишно време излије, и кад потоци прелију, то је онда увек зло по комуникацију, а особито од Брчкога преко Вукшића у Шанац.

Овај кратки опис написао сам по речима мога пријатеља, у кога се могу поуздати. На другога се нисам ослањао: а ја сам долазећи са Утес Тузле у Посавину, сам само пут од Зурика у Брчко прешао. —

Равницу Турске Градишке ограничава јужно-источно Врбас, а западно коса Крњи. Она је осим два места, која су са свим обрасла, више слободна, чиста и зиратна, а местимице и не обделавана.

И сад се познаје још око обале Ровине по многим грдним, сухим и испуцалим храстовим стаблима, да је ту морала некад бити дивна растова шума.

Северно од Зворника шири се горе поменута равница између Дрине и Мајевице, и између два изданка — Вратоломије и Јасенице. — Њено ширење са севера на југ износи два сахата, а са истока на запад три сахата. Она је највише зиратна и зове се различно.

Мало више на Дрини окружавају јужно Јадар и северозападно обронци косе, што од Јадра Дрини иде, лепу равницу у виду троугла; дугачка је читав сахат и са свим је зиратна.

Поменута равница Гласинци — Глусинско поље

— пружа се између Романије и косе Гласинци, која са севера јужно иде, и широка је највише три четврти сахата. Она је после сваке јаке кише подводна, а на јужној страни буду нека места — Понори — и потопљена. Кад оде вода, а оно се лети земља окори озго, и не може човек преко прећи. Она се не обделава, али даје сваке године много сена.

И на североисточној страни Гласиначке косе протеже се једна равница од североистока јужноисточно између села Ведрића и Кошутице, а постаје на обе стране све ужа. Између Кошутице и Ведрића није шира од 2500 корака.

Равница Сарајевско поље на Босни, лежи добар сахат од Сарајева. Њу ограничавају Игман, јужноисточно обронци Трескавице и Озрена — Граховица — по северно ниски изданци брегова, источно Раковица.

Њена најјача дужина са истока западно износи два сахата, а она са севера јужно скоро три сахата. Она има четири изданка: прво јужни изданак, који између Трескавице и Игмана к Тагорју, даље Фочи или Невесињу иде; друго источни, који источно Миљацком долином у Сарајево иде; треће северни, у долини Босне, и четврто северозападни у долини Блажуја, а одавде к Мостару, Крешеву и Травнику.

Обронак је Игмана врло стрм, други нису тако стрми. —

Узвишена равница Подражнице пружа се са

јужноисточнога подножја Кука — јужноисточно од Кључа -- скоро три сахата јужно-јужноисточно. Њена је најјача ширина један сахат. Западно ју ограничава Димитор, јужно Лисина, источно обронак, што од Кука Варцарвакупу иде. Сви су ти обронци стрми.

Она је са југа северно подељена Лађавицом, која се код Кука спушта, а великом провалом у два дела подељена. Кук је највиши; Димитор и Лисина такођер су високи, а коса на североисточној страни ниска је према онима, ал' само релативно, јер је цело земљиште узвишено.

Равница Петровац протеже се скоро шест сахата од северозапада јужноисточно. Широка је од прилике од три четврти до два сахата. Њу ограничава јужнозападно Црвљивица, јужноисточно од савезне косе, североисточно Срнетица, Сапновац и Рисовац, а северозападно стеновита ниска коса, што од Вртоваче к Бјелају иде.

По местима Бјелај, Петровац, Буковица и Дренић зове се и околина равнице, Бјелајско, Петровачко, Буковачко и Дренићко поље. Северозападни је део код Бјелаја и Вртоваче слободан, раван и само на подножју високих брегова обделан. Даље Петровцима је средњи део стеновит, и обрастао је ретким дрвима или шипразима. Јужноисточно је од Петроваца поље чисто, а од равнице Буковице одељена је малим хумкама.

Јужноисточни је део код Буковице и Дренића плодан, а друго је поље више стеновито и нема од Петроваца до Бјелаја нигде воде.

Купрес.

Под Купресом разуме се цело земљиште, које је познатим горама окружено, и то северопсточно Клапавица, Равашница и даље до Виторога планине, јужно Цинцер и Малован, од овога у јужноисточноме правцу Паклина, и даље Љубуша до Клапавице.

О овима границама споменуте равнице Купреса не може се нико посумњати, и ако сам ја само на јужноисточноме крају њихову био, то јест на Равном. А слободно о томе с тога говорим, што сам са севернога обронка Тушнице, Паклину, Малован, и Цинцер, а са Гломаја Хрбину на ведроме и чистоме дану гледао, и још се поред свега од зналаца известно.

Купрес је тако интересан предео, да никако не могу пропустити, а да не кажем оно што сам видео, тим пре, што још нико о томе, бар колико је мени познато, речи не рече.

Он се протеже од северозапада јужноисточно, или од Виторога к Љубуши до десет сахата, на северозападу широк је до четир сахата, а јужноисточно код Равног има од запада источно добар сахат.

Ниско а широко земљиште повлачи се као коса од размеђе водене на северу јужноисточно к Паклини, и дели Купрес у два неједнака дела, т. ј. у праву узвишену равницу Купрес, и у равницу Равно. Његову праву величину и облик његов не могу баш јасно назначити, јер се беше густа магла спустила. Но оволико је опет извесно: да је рав-

ница Купрес два сахата широка, и много већа од равнице Равнога; да преко ње два повелика потока теку, Мартвић и Милај, и да се ту више тако названи језера находи, која никад не усишу.

Од равнице Равнога видео сам само јужни део до 2000 корака од Љубуше северно. Од југа северно много је дужа равница, и нема нигде воде, осим нешто горских извора, и ако сам добро разумео, Купрес је са свим наг.

Црете, Хрбина и Паклина подиже се врло мало над равницом Купресом, с тога држим, да је Г. Ами Буé висину Купреса омањио, кад је рекао, да је 2000 корака висока, а Сарајевско поље 1700 корака.

Равно се може назвати највишом равницом у Босни и Херцеговини. Обе су равнице потпуно затворене, и воде Купреске теку само испод земље.

Равница Гломаја, Гломајско поље, пружа се са северозапада јужноисточно до девет сахата. Ширина јој је између једнога сахата и 1200 корака.

Њу ограничавају северно Црна Гора, североисточна коса, која се од Црне Горе и Хрбине источно од северног обронка Цинцера, и јужнозападно од Букве, и даље Старој стени повлачи. Даље ју ограничава још изданак Старе стене и Шатора. Осим обронка Црне Горе, онај је других брегова стеновит и врло стрм.

Равница се састоји из два дела различне површине. Северни је део каменито земљиште, и надмаша јужни са пуних шест хвата, и спушта се стрмо. Јужни део има равно земљиште, које се

само из близа може разазнати, и потпуно је затворен, а воде му се губе у земљи.

Равница Лијеванска, Лијеванско поље, ограничено је северозападно Лишком, североисточно Бобаром, Каменицом, Јадовником, Малешевцем, Шатором, Старетином, Букром и Кругом, источно ниским изданцима Лушнице и јужним продуженьем, јужнозападно Мрачајем, Гњатом, Троглавом, Прологом, Стрмицом и Каменшницом, и то тако, да је са свих страна великим брдинама, а само с јужне стране Лијевна ниским окружена. Обронци су им, као што већ рекосмо, врло стрми.

Дужина је Лијевна према северозападу дванаест сахата, ширина је како где, а најшира је близу Лијевна, т. ј. око два сахата. У врху Шатора сужава се та равница, и дели се једним узвишеним земљиштем, што се тим теснацем повлачи, у два дела. Јужно од Лијевна дели узвишено земљиште, што од Тешнице Каменшници иде, Лијеванско поље од Бушког блата, које код Ержана на аустријској граници осам сахата од Лијевна — ниска коса прекида, те тако постају Лијеванско поље, Грахово, и Бушко блато, три убла. Њихова вода усише у њиховој области.

Велики део равнице — Лијеванског поља — потопљен је водом од јесени па до пролећа; па и кад су велике суше, опет је велики део, североисточно од Пролога, непролазна мочвара.

Иста је така и низа Бушко блато. Вода испре-

крита пут тако, да се по беспутицама на обронцима тумарати мора. —

Равницу Дуванску — Дуванско поље — ограничавају северно Паклина, источно Љубуша, Либ, и Црљеница, западно Тушница и јужна коса, и јужна гора, што ону са Црљеницом веже. Она се протеже са севера јужно четири сахата, а широка је два сахата. Од Тушнице иде источно широка, равна, али са свим ниска коса, на којој је Жупана, и равница према Сушици. Иначе је са свим равна и нага. Осим последњега места, нема нигде ни једнога дрвета, а поједине куће, или све у скупу изгледају на обиму равнице на подножју стрмих обронака као ластавичина гнезда.

Ја сам први пут видео ту земљу првих новембарских дана. Дани беху топли и ведри. И поред свега зеленила свога, и ванредне пластике, изгледаше она са паготиње своје и оних стеновитих гора, што је окружавају, мртво, и не побуђује ни најмање осећања у човеку.

Два дана доцније покривао је исту земљу снег. Свуда се виђаше само снег и голе горе, а између њих је било врло тешко разазнати куће, што би само добри познавачи онога места могли. Други је утисак био хладнији од изненадне зиме. И Дувно је убао. Његова вода нестаје у једној чистој пећини на западу.

Равница Ракитна широка је једно по сахата хода на јужнозападноме подножју Коњскога, ограничена је јужноисточно Гвоздом, и северозападно Јармом. Јужнозападно подиже се веома. И само

око југоисточнога краја равнице види се шума, друго је све наго. Северозападним делом равнице повлачи се са северозапада југоисточно више стеновитих брдина, које се из земље подижу. Поток један, који на истој равници истиче, усише недалеко на Коњскоме.

Равница Мостарска, Мостарско поље, ограничена је, као што већ рекосмо, северосевероисточно обронком Подвележа, југоисточно Буном, југозападно Немачким брдом, и северозападно код Мостара брегом Хумом. Са свим мали део тога је на десној обали Неретве.

Између Подвележа и Неретве повлачи се од Буне са свим ниска равна, зиратна коса, северозападно све до средине равнице, где се изједначава. Остали је део равнице каменито поље, а по њему су трнасти џбунови, Од Мостара до Благаја или Буне има два добра сахата, од Благаја до Немачких брда три четврти сахата, и то је највећа ширина равнице.

Као што пре споменусмо, обронци су сви стрми и Неретвом расцепљени.

Равница Љубиње је троугаоник од своја подруга сахата дужине, коју северозападно југоисточни Кубаш, југозападно Градина, а источно брегови, који се све више дижу, али које не познајем, ограничава. То је висока равница, коју свакога пљуска, бујица Буковштак потапа, која из усека између Кубаша и Градине, међу селом Љубињем у равницу утиче, јер вода нема куд да се излије.

Равница Невесиње пружа се са северосеверозапада јужно-јужноисточно скоро четири сахата, а широка је два сахата. Западно је ограничава Вележ, Подвележ, Бишина и Трусина, јужноисточно Шњежина, источно Заломска брда, а северно Црвањ. Обронци су врло стрми. Северни је део све до врх Невесиња са свим раван, а јужни је неједнак.

Северозападно од Невесиња између обронака Вележа и Црвња продужује се још нешто мало низа, за тим је узвишено, шумовито земљиште од Зимскога поља дели. Зимско је поље широка долина од својих 300 корака и почиње од усека између Обуљина и Порима, а иде између Обуљина и Рујижја источно, за тим између Рујижја и Батијевице јужно све до северног подножја Вележа.

Између источнога краја Црвња и северногa врха Жабовничког брда, јесте дубок каменит сурдук, који равницу Невесиња од једнога дела Неретве дели, до којег се од Невесиња за два и по сахата доћи може.

Равница Невесиње такођер је затворен убао, у коме оних поменутих вода нестаје. Тако на пример и Колечка река, која источно од Заломских брда западно тече, и у земљи се разлева, а за тим се опет западно указује и тако се дубоким својим коритом све до Понора на подножју Трусине продужује.

Низина Дабар, која је у почетку доласта, постаје процепом Хргуда северозападно од Требесиња, и ограничена је североисточно Трусином, јужно-

западно Хргудом и Куташом. Она је широка баш добра по сахата, а дужину и друга својства нисам могао дознати. По среди тече југоисточно мали поток. Доцне у јесен преливена је та низа већином, и вода стоји обично све до пролећа. Обронци су јој врло стрми.

Равница Гадачка — Гадачко поље — дугачка је са северозапада к југоистоку три и по сахата, а широка је један и по сахат. Њу ограничавају североисточно Пониква, југоисточно Сомина, западно Баба и Бјеласица. Њихови су обронци, изузимајући малога дела Поникве, врло стрми.

Између Сомине и Бабе је стеновито земљиште врло мало над равницом узвишено, па с тога се и зове та низина Корито. Северозападно је равница ниским земљиштем, које од Бјеласице к Поникви иде, од долине Рашлетице одељена, и као убао затворена, воде јој нестаје у једној пећини на подножју Рабе.

Хумка Гад, раздваја долину од равнице, што од Крсца долази. По тој хумци морала се и земља тако назвати. На њој је морао некад дворац какав бити, али сад му нема ни спомена ни трага.

Равница Никшићка протеже се са северосевероистока јужно-југозападно добра два и по сахата. Њу раздваја једна коса, као заглавак што је, која се идући са југозапада југоисточно, знатно смањава, и то у два неједнака дела, тако, да је источни део једва 3000 корака, а западни више од једнога сахата широк. На североистоку равнице разграњава се источно Жупа, а колико се протеже, не могу назначити.

Северозападно састаје се равница са Горњим Пољем. Северно је равница, а доње Жупа Војником, Суковом и Иваньем ограничена. Западно обузима цело узвишено земљиште, које се од Војника јужнозападно пружа, и које се са споменутом косом западно од Брочанца састаје, а јужно се повлаче у малом луку обронци Црногорских гора.

Сви су ови обронци стрми, стеновити и густо обрасли.

Јужни део равнице на црногорској граници обично је зими у води.

Равница Никшићка је такођер потпун убао; вода јој истиче у Жупу, где је код Сливја у земљи не стаје.

Равница Граховска пружа се са североистока јужнозападно, а са северозападних гора спуштају се ниске косе на њу. На југоисточној страни нису баш тако високи брегови, али обронци су им стрми. Свуда је стење и камење и гдегде се тек види по које дрво, или цбун. О тој равници не знам ништа више, јер сам је само с једне тачке гледао.

Бравско је поље врло неравна долина између Срнетице и Сајновца јужно, а између Шиша и Грмеча северно. Широко је до 1800 корака, а дугачко три добра сахата од истока-југоистока, па до запада-северозапада. Свршава се источно у узацкој и шумовитој гудури између Шиша и Срнетице. Бравско је поље било пашњак, па и сад још показују места краљевских овчара.

Рора лежи на подножју Шатора и ограничена је западно косом, између размеђе водене, Црне горе

и Шатора, северно Црном гором, источно косом, што од Шатора Црној гори иде. Широка је три четврти сахата, околни су брегови изузимајући Шатора ниски и наги.

Голију, источно од Кресца, описали смо још напред. Он је врло стрм и стеновит.

Реке са њиховим областима, долинама и прелазима.

У Босни и Херцеговини има река, које отичу, и види се да отичу; а има опет, које се у понорима и земљи губе, и испод земље теку. Ја ћу најпре оне прве описати, и то у истом реду, по коме сам и код гора поступио, а за тим ове друге: јер држим да ћемо тако и бољи и лакши преглед добити.

Сава.

У Саву утичу све друге реке, које са северо-источне стране гора као размеђе водене, долазе. Она је највећа и толико позната, да би сувишно било, о њој још што говорити.

Дрина.

Дрина долази одмах за Савом. Испитујући дознао сам, да она постаје из три друге реке, које у њу утичу, и то из Таре, с којом се Пива, у коју опет Суђеса утиче, четири сахата више Фоче састаје.

Долине ових река, као и Дрине, све до Фоче, мора да су здраво дубоке, и често им је обала тако тесна, да ни кола не могу проћи.

Од Фоче до Вишеграда, где сам видео, тече Дрина североисточно, изузимајући долину до Устуколина, Горажда и Вишеграда, заиста узаном долином, која је врло стрмим и стеновитим обронцима опкољена.

Од Вишеграда па до утока Јадра нисам видео долину, само горе; Семеч продужавајући се даље, и Удра, који леву обалу ограничавају, засведочавају бар с те стране долинасту земљу, изузимајући може бити Сребрничке околине; но о томе не знам ништа више казати. Подаље од Вишеграда сужава се долина, а обронци су на левој обали врло стрми.

Ми смо већ споменули равницу на Дрини и Јадру. И ту се спуштају обронци онижих гора са свим на обалу, тако, да само живинче с теретом проћи може.

И тако иду они поред воде скоро читав сахат до северно од Зворника, који на изласку узане долине што се према Дрини повлачи, лежи.

Даље сам северно већ казао, како од Мајевице ниска коса Јасеница према Дрини иде, а више не могу ништа рећи, јер нисам ништа ни видео.

Дрина је код Фоче до 100 корака широка, код Горажда 130 код Вишеграда 220, а код Зворника 300.

Она је врло брза, а на дну јој је само камење, па с тога се до Љубовије и не може пловити, а не може се из истих узрока ни регулисати. Од Љубовије, која веже Босну са Србијом, тамо доле вода је дубока, па и ма колико да је брза, опет би могле по њој највеће лађе пловити.

Код Зворника сам видео турске лађе мање врсте.

Више Љубовије је дубљина како где. Близу Устуколина, био је један прелаз куда је само султан прешао са својом четом. За исто место, не зна се ништа више из ближе. Ниже моста код Вишеграда може се такођер кад није велика вода прегазити. Обични су прелази више Фоче, код Горажда и код Устуколина. На Дрини је само један мост код Вишеграда, један сахат више Фоче, а код Горажда се виде још каменити остатци једнога моста, који није давно био, а који би се опет лако могао подићи.

Дрински мост код Вишеграда је право вештачко дело, с тога заслужује, да га мало изближе посмотримо. Он је, као што ми људи приповедаху, још пре 280 и неколико година трошком Ахмед паше Соколовића сазидан. Дугачак је 220 корачаја, а широк је два и по хвата, а на среди до пет хвата висок. Седам га година зидаше. Пре зидања подигоше врло леп хан 80 корачаја дугачак, а 30 широк. Шест каменитих једноставних стубова држаху кров. Унаоколо на зидовима ђаше ходник из великих, каменитих плоча до 2 корака над земљом уздигнути, и на сваком мањем зиду беше по једна камина, у коима живеше. Продужујући се јужнозападно стоји опет једна зграда исте величине, то је кујна и магацин.

Но сад су то све развале. Само је мост остао у целости. Он лежи на једанаест сводова, који су из самих резаних коцака, а где се састављају, свуда

су оловом заливени. На десној обали ослоња се мост на два боја врло лепо подигнуту главу, а на левој обали може се тек у мост ући.

Зид се пружа још у правом куту на 200 корачаја горе, куда један поток тече.

У долини стоји мост још цео, али на страни брега разорила га је Дрина, кад је један пут прелила, и собом однела.

На сред моста на бреговитој страни подиже се више стуба као нека кула, и ту стајаше дрвена колибица за стоку.

О уливима Дрине на десној обали, могу толико само говорити, колико сам с улива видео.

Овамо спада Чаотина, (Мухамеданци изговарају Чахотина и оно **х** аспирирају). Она тече једном долином, која је три четврти сахата дугачка, а 300 до 400 корачаја широка. Иде с истока западно, и састављају је високи, стрми и наги обронци. Утиче у Фочу, па и у Дрину.

Има једна речица што сваке јаке кише прелива, и зове се Зла вода. И преко Чаотине води у Фочи неки стари, рђав дрвени мост. На десној обали Чаотине иде од Фоче пут у Чајнић.

Лим се улива три сахата више Вишеграда у Дрину преко од стеновита брда Заглава, и на јужнозападном подножју брега Бујака. Његово је корито као и Дринино, десет хвата дубоко, и стрмим стенама озидано.

Ржава долази са истока-југоистока из узацке стеновитим обронцима ограђене долине и утиче код Вишеграда у Дрину. У Вишеграду је дубока, а

више горе и још даље, може се и прегазити. Кад год је кишовито, расте она врло нагло, па с тога, један сахат од Вишеграда има мост преко ње, да би се тако и пошта не прекидала. Па и код Вишеграда има мост. Друге уливе Дрине на десној обали не познајем.

А међу побочним рекама Дрине на левој обали. морам једну пре свега споменути, и ако је нисам видео. То је Бистрица, која на Вајсовој карти под именом Илок долази. Она долази јужноисточно од Загорја, и утиче три четврти сахата више Фоче.

Још има једна река Улог, која испод исто тако названог села истиче и јужнозападно к Неретви тече.

Колуна је поток, који из једне долине западно од Устуколина долази. Но њу смо у описивању бregова споменули.

Код Горажда утиче у Дрину један поток, који из горе Раљена долази, и јужноисточно тече. Долина му је код Горажда до 300 корачаја широка, но сужава се горе. Брегови, што га окружавају, то су ниски изданци Раљена и Вражалићког брда. Он тече два добра сахата источно долином, за тим један сахат јужно и најпосле сврће на подножју Праћар-горе, јужноисточно. Одавде па све до његова улива у Дрину нисам га могао видети. Она истиче из узане, стеновите, шумовите и дубоке гудуре, на по пута између Горажда и Вишеграда не далеко од малога села Међеда до 300 корачаја од улива.

И код Праће беше неки дрвени мост али за

време мога путовања у Децембру 1858, већ је тако опао, да су се једва пешаци усуђивали преко њега, а коњици су ишли преко реке.

Долина Праће код исто тако названога села је 800 корака широка и ниским изданцима Праће и Витез-горе затворена. Горе је према изворима све ужа.

Десном обалом тече Праћа, а из долине између горе Праће и Рањена поток источно, који у долини широкој од 100 до 300 корака вијугајући као змија мочарна места оставља. С тога се и зове та долина Бара.

На левој обали утиче у Праћу други поток Грачница, који из Витез горе јужно долазећи код Хан-Подвитра добар сахат више Праће тече.

Као најглавнија река за Прађом долази Ракитница. Она почиње два и по сахата од Богатића (турски на картама Челеби Парар) и долази најпосле у праву долину Богатића, узаним и ниским изданком Кован-горе. Она се продужује јужно до Богатице, а овде сврће јужноисточно, и свршава се на скоро опет у некој провали. Она се састаје два сахата више улива Праће у Дрину са оном реком, која је највише 15 корака широка; доста је плитка, али тече брзо и пуна је красног камења. Два каменита моста воде преко ње у Рогатицу.

Долина Ракитнице изненади човека својим леним и дивним призором. С тога ћу се потрудити, да ју читаоцу ма и из далека представим.

Она се као што већ рекосмо, са севера јужно

пружа, а ограничена је источно обронцима Семећа и западно обронцима Кована, који су у опште стрми, и који се јужно и недалеко од Рогатице у полукругу опет састају.

Колико се год са врх Кована и Рогатице догледати може, дели се Ихал у два дела.

Северни је део, гледајући од Рогатице, стеновито, испровољивано и дивље брдо, са врло стрмим обронцима, између којих једна речица тече.

Јужни део има само једну нпансу, т. ј. од Дебелога се брда повлачи близу леве обале ниска коса, јужно све до југоистока од Богатице, и саставља са западним обронком Семећа, дубоку и узану провалу, у коју мали поток Ракитница утиче.

Између те косе и источнога обронка Кована износи Ихал једва 2000 корачаја, а са севера к југу читав сахат.

А кад погледиш са Богатице северно, онда се не можеш растати од дивна призора. И клима је блага. Ја сам туда пропутовао месеца Декембра.

На западном Гласинцу и Кована дувао је тих, хладан ветар с истока, па и ако није било снега, била је земља смрзла до 8″. Па опет је био пут блатан, и људи ораху. Ту се налази и римских новаца и израђених каменова.

Најпознатији и најближи улив Дрине је Јадар. Он се састоји из Студеног и Топлог Јадра. Први истиче код Залуквика на северозападној страни Краљевске Планине, и тече два сахата североисточно до Подгоре-хана, где се онда два сахата одавде код Заграђе с потоком Лукавцем састаје.

Даље иде источно до два сахата једном долином, која је 200 до 300 корака широка и шумовитим и стрмим обронцима опасана. Та иста долина, што се источно пружа, иде још један сахат даље; из ње долази Топли Јадар, који западно тече, и састаје се још у долини са Студеним, те тако заједно под именом Јадар иду у једну дољу на северу, која је 800 до 900 корака широка. Одавде полази источно, а одавде опет сврће на подножју источних брда к западу, почем је три четврти сахата у првоме правцу текао. Западно тече Јадар преко Нове Касабе, свега до 2000 корачаја, а вијугајући за тим малом неком долином, иде североисточно и спушта се у узацку гудурасту долину, коју високи, врло стрми, шумовити и стеновити обронци сачињавају, и која се у поменутом правцу још добра по сахата ниже Кушлата пружа, одакле Јадар на подножју северног обронка Удрца источно јури.

Јадар је мала речица, и може се у њеноме нормалном стању свуда, па и код Кушлата прегазити. Но кад су јаке кише, набуја брзо, и тад се без моста не може преко. С тога и има неки дрвени мост преко Студенога Јадра, не далеко од улива Топлога у Студени.

У старија времена беше и преко Нове Касабе неки каменити мост, али се у пролеће године 1859 сруши, а сад су ради комуникације пометали саме греде на још тврде зидове. Ниже Кушлата на путу у Зворник може се Јадар прегазити, а близу његова улива има прелазак.

О Топломе Јадру не могах ништа више дознати, но што сам видео и овде испричао. Лукавац је поток, и долази из узане и врло дубоке долине на подножју североисточнога обронка Краљевске Планине и Сикире. Као што споменусмо, он се састаје код Подгоре-хана са Студеним Јадром. На левој обали утиче у Јадар његова највећа грана Дринача. Она истиче два сахата западно-северозападно од Кладња, а спушта се у једну гудуру, која је високим, стрмим и стеновитим обронцима Стоборја и Мошуља опасана. Одавде иде северно до 2000 корака, а за тим источно између Братиловића и Градине. Одавде па до улива нисам видео долину, но судећи по горама, мора да је стешњена. Речица тече преко од Кушлата, где из неке гудуре стрмих обронака истиче.

Преко Дриначе воде у Кладањ два дрвена моста, и у њу утичу два потока. Северно и близу Равња код Јадра тече један поточић од обронка к Дрини, и на њему су шест воденица.

Северно од Зворника тече такођер у Дрину са запада неки поток, преко кога каменити мост води.

Северно а један сахат од Зворника иде опет један поток оном лепом, поменутом низом. На њему нема моста, и ако тим путем и кола иду.

О уливима Дрине северу даље, не могу ништа више говорити, јер нисам ништа више ни видео.

Позната и најближа река Пиве је Сибоштица. Она истиче близу сеоца Висаре, из горе Мајевице, и тече северно између изданака те горе и села Пипера, где се врло узацка долина шири. Ту иде

западно, и поменутим правцем, а за тим узаном долином све до брега Пећника, а за тим источно, све уз неке мале брдине.

Даље је не видех, али ипак стоји, да се идући северно, улива у Саву. То је мала речица, али кад је врло кишовито, она нарасте, и прелије сву долину, па се опет брзо сасуши.

У долини код Пипера састаје се Сибоштица са Пећником, који долазећи са запада, добро по сахата узаном и стеновитом долином тече. Западно од Сибоштице па до Босне има више мањих река, које у Саву утичу, али ја не могу о њима говорити, јер их не видех.

Од њих је понајглавнија Тиња. Њени су извори у Мајевици и Ратиши, и утиче више Рајева Села у Саву.

Босна.

Босна извире на подножју Игмана на Сарајевском пољу из више извора, који се у једну реку сливају, и преко које је 2000 корака ниже 60 корака дугачак мост.

Она тече равњем вијугајући се североисточно до Двора, одавде северно ниже улива Вогаче, за тим северозападно до Вратник-хана, и добар сахат западно до Високога. Од Високога тече Босна леном низом читав подруг сахата западно, за тим северно до улива Трстионице, а одавде северозападно до Какоња. Од Какоња подруг сахата западно, и северозападно читав сахат и четврт ниже Јенице и даље северно до Врандука. Ту се креће источно,

и иде даље у полукругу око зуба Ораовице горе, до Ораова поља. Одавде тече не кривудајући много североисточно до ниже Жепча, а одавде добра два сахата источно-североисточно до Завидовића, одакле опет исто тако право све до ниже Добоја северно иде. Ниже Добоја скреће она западно, а за тим јужноисточно од Которскога на један пут североисточно, и достиже тако код Шанца и до Саве.

Посмотримо сад састојке те долине.

Двор је само сеоце од неколико села на десној обали и североисточној страни равња Босне. Од Двора па до села Малешића на левој обали и преко од Влашкога брда, дакле у простору од два сахата, долина је стрмим обронцима високих и стрмих гора на десној обали и обронцима нижих брда на левој обали тако стешњена, да једва кола могу проћи.

Од Малешића па до Влашкога брда све до Хан-Вратника постаје доља широка, дивна и плодна низа, са лепим равницама на десној обали Босне и на левој Стабња.

Од Влашкога брда, — западни ниски изданак — иде уз реку ниска коса, која се близу Стабња на један пут свршава. Лепа равница између те косе и Босне широка је до 3000 корака.

Иза ове косе даље источно, иде Чемерна гора, надвисујући га, као Варешко брдо према северозападу и састаје се са Заруђем, које се јужнозападно повлачи, и са својим ограницима сав простор између Стабња и Трстионице све до Босне заузима. И тако постаје између споменуте косе, Чемерна и

Заруђа на горњем Стабњу низа. Ја јој не могу облик по ближе означити, јер сам је само с пута с десне обале Босне видео.

Дугачки обронак Заруђа, што се јужнопсточно од ове низе пружа, добро је обрађен и многим кућама насељен. Изузимајући њега сви су други шумовити.

Једно по сахата више Вратник-хана пружа се један изданак као неки насип десном обалом Стабња све до Босне и сачињава тако на равном земљишту нипасу. Између те узвишене десне обале Стабња и између оних споменутих ниских коса види се са обале Босне лепо, како се равно земљиште све до реке Заруђа пружа.

Од Малешића горе пружа се левом обалом Босне једна равница ка хану, која је једва 300 корака широка. Брегови што је опкољавају ниски су и шумовити. Предео је чудо диван.

Од Вратник-хана па до близу Високога је долина Босне опет сужена. Северни је обронак, т. ј. на десној обали, врло стрм и стеновит.

Од Високога подруг сахата северозападно шири се долина опет у зелену низу, која је 5000—6000 корака широка, а већи део од тога лежи на левој обали. Обронци на десној обали нису тако високи, али опет доста стрми и шумовити, докле се они на левој обали осим брега на подножју Високога, у равницу спуштају.

С пута од Високога у Бусовачу види се између јужног и северног земљишта равна низбрдица, гледајући с брега јужно од Високога. Она је

врло плодна, и добро обрађена, а лепо ју је и погледати.

Даље долазе стрми обронци на десној обали са свим уз реку, и иду с њом тако све до Трстионице, но брегови на левој обали одступају у први мах од равња, а за тим прелазе са свим уз Босну и иду тако добра по сахата до Трстионице, и сачињавају тако с онима другим брегoвима што су преко од њих дубок и узан просек. Обронци су врло стрми и шумовити.

Од уласка Трстионице до Какња опет се шири долина. Као што је већ у описивању гора речено, полази десном обалом Трстионице од Тешева широка и равна коса јужнозападно, која се у углу између те речице и Босне са једним зубом свршава, кога су доста стрми и наги обронци као отесан зид, а између њихових река и обале Босне повлачи се опет узацка пруга као ливада.

Између те косе и Осјеченика лежи такођер споменута низа. Њене јужне нипсе ступају са свим на обалу, и заузимају леву равницу. Да би се то још боље разумело, морамо напоменути, да Босна западно сврће, која је нешто северно текла, код сеоца Добоја на њеној левој обали, и тако иде чак више Какања.

На левој обали одмах ниже улива Трстионице престају оне ниске брдине у једној провали на Босни, за којом обронак до 800 корака широк од Босне одступа и тако лепу, чисту, зиратну раван сачињава. Она провала високе обале расиљава у северном делу равнице и оставља за со-

бом и Босном равне ливаде, и ту северно лежи Добој.

Од Какња на три четврти сахата више Зенице спуштају се високи шумовити и стеновити обронци врло стрмо, са свим на обалу реке, па долазећи из узацке долине, састају се Лашва и Босна.

Од краја те долине или узине иде Босна северозападно до Зенице, сврће западу, а одмах за тим северу и иде три четврти сахата, и даље западно савијајући мало сахат и четврт од Зенице. И та пруга дели низу Зенице у два неједнака дела.

Западни део Осјечника иде северно. Одавде иду, — а само их узана и врло дубока провала, кроз коју поменути поток тече, раставља, — обронци Вепра, обилазећи западно, к Босни. Ови обронци ограничавају на десној обали једну долину. Њен је јужни део зиратна земља, и врло мало нпансована, а северни је опет врло каменито земљиште, које се северно полако диже, а тим је и онако већ доста висока и стрма десна обала још виша, док се најпосле тако са стрмим обронцима Вепра не састави.

То исто каменито земљиште просеца један поток, који из поменуте провале између Осјечника и Вепра долази, те јужнозападно ниже моста код Зенице у Босну утиче.

Најшире је земљиште од подножја Осјечника до Босне и то добра по сахата.

На левој обали Босне, и преко од Осјечника је, као што смо већ споменули, Габер, коме на

северноме подножју Зеница лежи. Западно-северозападно од овога нису висока брда, и губе се на равњу обале. Даље северно ступају опет обронци на савитку Босне, на обалу, и пристају уз вишу Горчевицу.

Од Зенице северозападно дуга је низа сахат и четврт, а широка око 4000 корака.

Овај је део плодан и добро обрађен, али изгледа доста жалосно. Али у красном оделу пролећа опет је леп, кад га од људи оделимо, јер су Турци већина становника, који не знају леп предео уживати, нити га дају уживати другоме.

Даље тече Босна читав сахат северно к Врандуку. Високи су обронци стеновити, шумовити и врло стрми, а на левој обали једва има пута за кола.

Од Врандука иде Босна до 850 корачаја источно, па онда око стеновита зуба, на коме је неки двор, од 600 до 700 корака северно. За тим савија опет источно-јужноисточно и заузима Ораовички зуб на два сахата све до Ораова поља, где после мало по мало опет северозападно иде. Ни ту изузимајући мали део на десној обали, нема нигде равнице.

Тако је све до ниже Женча.

Од почетка Ораова поља тече Босна, врло мало кривудајући по друг сахата источно североисточно, савија северо-североисточно, и добра по сахата више Женча источно-североисточно и тако онда иде све до улива Криваје, два сахата ниже Женча. Ораово се поље зове од чести равна и зиратна обала, која је различне ширине, а нигде није шира

од 1200 корачаја и која левом обалом Босне североисточно иде. Обронци, који је окружавају нису високи, само местимице стрми и здраво шумовити. Тако су исто и брегови, што дуж реке северо-североисточно иду, само шумовити и као код Хан-Голубиња, нешто обрађени. А река савија најпосле источно на подножју једнога брега, који је доста висок и на југу стрм, а с истока му се почиње равница Жепче.

Та се равница шири одавде на два сахата од Жепча источно-североисточно 2000 до 3000 корака, а ограничена је северно, као што рекосмо, ниском косом, која источно до Босне допире и њу чак до угла прати, кога Лешница с њом сачињава. Она је врло лепа и источно од Жепча добро обделана.

Северно је пред Завидовићем долина опет сужена све до улива Лешнице. На десној су обали обронци са свим уз њу, до једнога дела ниже Маглаја, а левом се обалом повлачи од улива Лешнице широка раван, од 2000 корака, три четврти сахата у дуж, а добру четврт ниже Маглаја.

Више горе, скоро до улива Усоре нисам видео долину Босне, али по оштитем карактеру брдина, могло би се рећи, да сад на десној, сад на левој обали равнице има, и ако је то све у малом, и да су обронци само местимице уз обалу. А више улива Усоре стоје обронци са свим уз обалу, који нису толико ни високи, колико стрми, и остају тако све до улива Спрече преко од Добоја, а за тим иду и десном обалом реке, колико се с пута од Добоја у Которско догледати може.

Па и преко је на левој обали пред уливом Усоре узана обала. На левој обали Усоре спушта се један зуб са свим на Босну, а за њим се пружа до 2000 корака дугачка равница, а 800 корака широка, и на њеној северозападној страни лежи онижи брег Добој.

Од Добоја тече Босна северозападно све до долине, јужноисточно од Которскога. И ту га прати левом обалом до 250 корака широка равница, као млади месец што је, која је опет стрмим и шумовитим обронцима ограничена. Они ступају са свим на обалу, и Босна сврће североисточно у оштром куту. Овде се на један пут долина шири на по сахата западно, и ограничена је с исте стране обронцима, који су североисточно све стрмији, долазећи реци све ближе.

Ови су брегови сви наги.

Даље одавде па до улива Босне, не могу ништа о долини говорити, јер је нисам видео.

Чини ми се, да не би требало труда пожалити ради лакшега прегледа само, те у кратко долину Босне, на ново прегледати.

Она почиње у равници Босне и зове се Пољана. — Сарајевско поље — спушта се код Двора у неку узацку долину, а после два сахата излази из ње код села Малешића у лепу низу на Мраку и Стабњу; за тим се опет стешњава између Вратника-хана и Високога, тече тихо дивном равницом Високога и сужена читав сахат све до Трстионице. види се у низини Какња, после се пак не види, јер иде непролазним долом све до више Зенице. Остављајући

Зеницу, тече, влажећи само на ова места долину, са свим сужена, читаво по сахата више Жепча. Даље од Завидовића заслужују само долине код Маглаја, и јужноисточно од Которскога, да се спомену, јер су друге долине, и ако не баш свуда, стешњене.

Само северно од Маглаја, тако један сахат, може се споменути једна равница на десној обали, него и то говорим само по чувењу.

Преко Босне има каменит мост у равницу Босне, а даље северно широк, дрвен мост само за теглећу стоку, Раљевска ћуприја.

Код Високога и код Зенице има такођер дрвених мостова преко реке, али не верујем, да се прелази с колима преко ње, поред све ширине њене, јер ако пређе само оптерећено марвинче, а мост се тако превије, да је страхота погледати.

И више Какња беше један још из старијих времена, каменити мост. Разорен је г. 1697. На обали виде се још зидови.

Прелазака има на више места, а споменути се могу више Какња, код Жепча, Завидовића, Маглаја и Добоја. Што се путова тиче, могу само о онима говорити, за које знам, као у равници Босне више Раљевске ћуприје, и ниже утока Трстионице и баш више поменуте провале. Разуме се, да то бива, само кад је вода тиха. Код улива Вогаче могло би се такођер за невољу прећи, али кад је вода мало већа, онда се не може.

Од Жепча долази Босном у Саву свакојака

грађа, а дотле може се и на слабијим лађама донети, али даље не верујем, јер је пуно стена и камења.

Уливи Босне на десној обали.

Жељезница долази из горе, која југоисточно равницу Босне ограничава, и тече тако северозападно и не далеко од Топлице — турски Илица —, која се неколико корачаја од обале у Босну спушта. Ниже Топлице има преко ње леп каменит мост.

Добра је постала из више потока, међу којима је Лукавац понајвећи. Они истичу из подножја западног обронка Требовића. Добра иде у почетку западно, а за тим северозападно у равницу и Босну. То је повећи поток, и на путу у Загорје — југозападно од Сарајева, има каменити мост, а од Сарајева у Травник дрвени.

Миљацка је постала из јужне и северне Миљацке.

Јужна истиче између Витеза и Романије, до шест сахата хода од Сарајева, и тече два сахата западно као поток Паоштица. Овде се састаје са другим мањим потоцима и тако ојачана тече даље испод неког старог моста као Миљацка. Одмах иза тога моста иде југозападно и спушта се близу села Баре у неку гудуру, која је стрмим обронцима Јаорине с једне стране, а с друге опет обронцима Каловитог брда и Клокочевика ограничена, из које се код Старог града, један сахат источно од Сарајева опет показује и где се са северном Миљацком састаје.

Долина Паоштице је јужно оброницима Витеза, а за тим Јаорине а северно оном ниском косом ограничена, која се са јужнозападног краја Романије западно ка Каловитим брдима повлачи.

У Пали је најширa и то 300 корачаја. Ниже моста код села Баре има нека подводна равница, па од туда се и село тако зове. Кад је велика вода, онда се њоме носе дрва у Сарајево.

Као што смо у описивању гора рекли, стоји између Озрена и северозападнога краја Романије нека коса што обоје веже. Из овога извире северна Миљацка код Кадина тела, два сахата северозападно од Мокрога, и тече тако јужно око 2500 корачаја од поменутог места, па с тога је често и Мокрањчицом зову. Горњи је део њен, па све до Мокрога шумовита раван, но јужни опет до јужних брегова чиста и равне ливаде, и највећа јој је ширина 3000 корачаја. За тим улази речица у стеновиту гудуру између Ђадогоштина и Соколина, и јужно излази опет из ње и сврће на подножју Соколина западно па тече даље као неким каналом између Одађеде и Клокочевника и најпосле пада у провале између обронака Клокочевника и Булога на 50 хвата у дубљину у другу Миљацку.

Одавде иду сливене као Миљацка неком узаном и дубоком долином западно, која је врло стрмим оброницима опасана, излази за тим из стеновите узине у долину Сарајевску, и дели ту варош у два неједнака дела, настављајући свој западни ток још читав сахат к Босни, где онда северозападно полази.

Долина Сарајевска ограничена је северно обронцима Годоње, Хума и Граховице, јужно обронцима Требериħа и једном западном ниском косом. Широка је од прилике 3000 корачаја.

Северна је Миљацка много већа него јужна. На путу од Сарајева у Мокро има дрвени мост преко ње, а каменити између Клокочевика и Одаħена. Но кад је мала вода може се и прегазити. У јесен, кад нарасте, плове дрва њом у Сарајево.

У северну Миљацку утиче поток Сњава, који источно тече и после својих 1800 корачаја у Миљацку утиче. На левој обали тече од Мокрога мали поточић у Миљацку, и њега ваља само с тога споменути, што пут у Мокро тако руши, да се с опасношћу иде и да се мораш бојати, да не западнеш у блато, или да се не угушиш или најпосле да ноге не изломиш на поквареној калдрми.

Преко праве Миљацке има каменити мост на по пута између Старог града и Сарајева, и зове се Козија ħуприја. У самоме Сарајеву имају три лепа каменита моста, и један дрвени на крају равнице од Босне.

У осталом Миљацка се може скоро свуда, кад је обична вода, прегазити.

Уливи Миљацке су на десној обали ови:

Биошка, извире подруг сахата североисточно од Сарајева у једној доли, која западно почиње, између Годоњег Зуба — на коме је град Сарајево — и између Борија јужно скреће, те у том правцу управо до Миљацке иде. Обронак на источ-

ној страни града, као и онај на Борији врло је стрм и висок.

На путу из Сарајева у Мокро има на Бијошки лепа, каменита Ћуприја.

Од тога потока иде канал Мастаница, који горњом долином у град иде, па коме и неколико воденица раде, и најпосле се у доњој вароши с другим потоком састаје.

У западној страни Сарајева утиче у Миљацку поток Кошева, који два сахата од града северозападно из неке узацке гудуре између Годоња и Пољане долази, и јужно-југоисточно у узану долину тече, коју обронци Годоња и Кршарског сачињавају. У вароши има преко ње мост.

Не далеко изван вароши стајаху два каменита моста у два реда, од којих је један на левој обали од више година већ готово срушен.

Западно од Кошеве тече Поток Сушица, и само их иска коса Кошарско брдо раставља. Отуда поста уливом пиховим на јужном подножју Пољане и на источноме Кобиље главе један сахат југозападно од Сарајева, голема река. Она тече у низу југоисточно, а на подножју Горице, на крају Кошарског брда иде јужно к Миљацки.

И ту има на путу у Високо дрвени мост.

На левој обали и једним делом Сарајева, који на истој обали лежи, пада један поток са обронка Требића, на коме и воденица има и опет други један поток, који такође на обронку југозападно од Сарајева извире, тече западно-северозападно чак до Миљацке.

Најближи је улив Босне Вагача.

Она истиче у Озрену северно од Сарајева и излази из дубоке и узане гудуре између брегова Нахарова и Тиоваца код исто тако названога села, и тече нешто мало јужнозападно до Турбе, а одавде западно-северозападно к Босни. Код Турбе има преко ње неки онао мост.

Водача је поток; у њега утиче други неки поточић, што с југоистока између обронака Кобиље главе и Граховице долази.

Између села Вогаче и Турбе је долина мало шира, а под Турбом ужа; обронци су ниским дрвима обрасли.

Више горе утичу у Босну још два повећа потока, Бубишна и Мисача, из стрмих обронака Босне. Оба имају добре мостове. Толико знам о њима.

Између Влашког брда и Стабња тече од малог сеоца Мрака исто тако названи поток јужнозападно к Босни.

Стабњу сам видео само на њену извору. То је поток што својим дубоким коритом тече, а кад су јаче кише, он тако нарасте, да се не може прегазити, па опет нема моста. Као што људи кажу извори су Стабње у Варешким брдима, а тече кроз Вареш.

Код Вратник-хана тече са североистока мали поточић у Босну. Поточић Трстионица извире на источној страни високога Тешева а показује се опет код францишканског манастира код Сутјеске, долазећи из узане дубоке долине, коју врло стрми и стеновити обронци Тешева и Реда сачињавају. Сврће за

тим ниже Сутјеске јужноисточно, а за тим јужнозападно и тече тако врло узаном долином у Босну. Околина је врло лепа.

Више Какња долазе из поменуте низе два потока, и теку јужно у Босну, и код Хана упада други опет. У јужном процепу Осечника тече јужно мали поток у Босну. А поток, што између Осечника и Вејара преко стеновита земљишта тече, и ниже моста код Зенице у Босну утиче, поменули смо већ.

На великом простору одавде до Криваје, обзирући се на земљиште има врло мало потока, што у Босну утичу. Путујући левом обалом нисам ни једнога видео, што најпосле код онакога земљишта ништа чудно није.

Криваја је постала из Ступчанице и Биоштице или Биострице, које се састају код Олова. Ступчаница извире на подножју обронка Карауле горе, између Стоборја и Смолина, и тече јужнозападно узаном и стеновитом долином између оне две поменуте косе. У њу се улива Грабовица, која са северосеверозапада долази, појављује се за тим јужно у низу Ораово поље, и иде још даље подножјем косе што се с истока западно између ње и Биоштице пружа, и најпосле се састаје на подножју Курјача код Олова са Биоштицом.

Ступчаница је кратка, али доста дубока, па с тога има јужно од Ораова поља мост. То ме је уједно довело у сумњу, с да ли нема Ступчаница у околини Олова поља источни улив који. Ја нисам могао са мало подаљег пута догледати, а нисам опет никога нашао, који би ми разјаснио.

Биострица извире у Кнежини и тече западно неким узаним и дубоким коритом, које је опет врло стрмим обронцима ограђено, а појављује се опет на 900 корака источно од Олова из једне дубине, коју обронци Курјачице и поменуте косе сачињавају, одакле опет све до улива у Ступчаницу управо западно испод подножја стрмога обронка Курјачице тече. На десној обали има нешто лепе равнице.

Одмах за тим, т. ј. иза онога места где се она са Ступчаницом састаје има мост; други је мост ниже а оба беху дрвена и врло рђава.

Биоштица је као и Ступчаница и кад су јаче кише а оне увек прелију, јер све воде са источне низе немају куд на другу страну но у њих.

На дну Биострице има олова, а у Олову — мало сеоце на стрмом обронку Курјаче, једва има двадесет кућа, — добива се олово.

Из горе јужноисточно од Олова теку више потока у Биострицу. Међу њима има један повећи, мислим да се Дубоштица зове. Овај тече са запада из шумовите долине на подножју северног обронка Карауле према истоку, и потапа код Хана лепе ливаде, а нестаје га мало ниже, ниже моста у некој дубљини.

Ступчаница и Биоштица заједно, зову се Криваја. Она тече до 300 корака западно. Даље је нисам видео, и знам само да два сахата ниже Женча преко од Завидовића у Босну улази. Ако она одговара своме имену, онда мора да врло много кривуда.

Сиреча.

Да бисмо лакше описали ток ове реке, треба да назначимо њену пространу долину, ма и овлаш само. Она почиње три и по сахата јужнозападно од Зворника, а тече за тим западно све до Гостиља.

Северно ју ограничавају ниски изданци Мајевице, а даље западно Тузланска брда, јужно горе, што од Мошуља левом обалом Дрипаче иду, и јужноисточним се крајем састају. Имена им нисам могао дознати. Западно сужавају долину на левој обали Гостиља брегови преко од Тузланских брда, и тако постаје горњим делом реке пет до шест сахата дугачак овал, који је најширп код Петровића до Милановаца и то подруг сахата. Јужно од Милановаца подиже се с истока западно мало по мало ниска коса Осмаци, која је до 3000 корака дугачка, а опада на један пут западно. Она је истина ниска, али са усамљености своје пада у очи. Западни је део доста чист, и само на јужном крају има нешто шуме, а на источноме крају види се тек гдегде по које дрво, иначе су сами шипрази, џбунови и ниска дрва, у опште је пак земљиште чисто.

Ниже улива Гостиља продужује се сужена долина — једва 1000 корака — колико сам год догледати могао.

Мислећи по оним бреговима, што је ограничавају, судим, да је још и даље широке равнице праве, све до доњега простора, који сам опет раз-

мотрити могао. Као што је већ познато Тузланска се брда повлаче до два сахата од Соли доње западно. Северни обронак јужне горе, што Коњуху припада, повлачи се такођер западно, а с њиме и долина Спреча. Ниже Тузланских брда свршe долина северозападно и још даље северо-северозападно све до Грачанице, где је северни брегови северо-северозападно ограничавају.

Ту је долина Спрече све до потока Смолуће североисточно ниским изданцима Мајевице и Ратиша као косама ограничена. Од Смолуће даље до Грачанице ограничена је онижим обронцима, који Ратишу припадају — и најпосле западним-северозападним обронком, што са десне обале Грачанице иде, као и обронцима северних брегова, који се од Грачанице читав сахат и четврт обали примичу и њоме све до утока иду. Јужнозападном страном ограничавају долину Спречу оне горе, које спуштајући се знатно северозападно од Коњуха иду, а за тим се као Озрина подижући опет северно повлаче, и најпосле својим ниским изданцима код Клокотнице са свим Спречи примичу.

Жао ми је што беше рђаво, кишовито време, кад сам ову лепу долину гледао. Па с тога и ако сам северну страну са висине јужно од Грачанице на ведрим данима разматрао, и са Црвеног брда цео јужни део прегледао, ипак изгледаше, а особито ово последње тако нешто магловито у даљини, да су се истина већи делови видели, али поједине честице не могоше се распознати, а пратиоци моји опет, на жалост, не беху ми ни од какве помоћи.

По по томе не треба се сад посумњати о ономе, што сам до сад рекао, јер што јесте, то је све оштрим разматрањем и вежбањем у пресуђивању земљишта, па ма и у незгодним околностима, учињено и речено.

По томе је земљиште на десној обали све до обронака равно и само дрвима тамо амо испрекрштано и потоцима прошарано. Северни је део брега од Ораовице више на обема обалама са свим чист и раван.

На источној страни главне косе Озрине има других коса и зубова; низбрдица се спушта према реци, где се и нека онижа коса, спуштајући се постепено, на томе равњу пружа, која се опет северозападно стрмо свршава. Даље јужно цело је земљиште све до поменуте низбрдице нијансовано и од чести шумовито.

Код такога земљишта дакле, тешко је назначити ширину, но кад погледимо са ниских брегова на левој обали, онда може бити два и по до три сахата широко. Равница на десној обали широка је како где, од по на до три четврти сахата.

И овом долином, која те својим дивним погледом усхићава, и која је природом тако богато украшена, тече Спреча са многим мањим речицама, оживљавајући све. Она извире из оних гора, где се Мајевица са јужним горама састаје; око четири сахата јужнозападно од Зворника тече она из почетка северозападно, сврће за тим западно и иде тим правцем близу јужнога краја долине, све до Петроваца. За тим тече преко равнице Тузланскога

брда, вијуга на јужноме подножју његову и нестаје после улива Гостиља у њу, у удолитом теснацу.

Три сахата западно од Соли доње (Доња Тузла) — састаје се са Јалом и тече кривудајући на више места северозападно све до више Грачанице, где мало по мало западно-северозападно полази, до северни брдина допире, и даље подножјем му скоро западно к Босни тече, с којом се преко од Добоја састаје.

Код Клокотнице три сахата западно-северозападно од Грачанице ступају опет северни изданци Озрине са свим на реку и остају тако све до улива. А источно нестаје тих изданака по мало у чистоме равњу.

Спреча тече доста полако, и кад су суше, могао бих је на више места прегазити. Равница на десној обали често је мокра са многих речица, што у њу утичу, а кад је кишовито онда је већи део потопљен.

Преко Спрече има дрвени мост више улива Гостиља, и други опет западно од Грачанице, после има још прелазака на путу од Соли доње у Маглај или Завидовиће, које ваља споменути.

У Спречу се уливају многе речице на левој обали. Ја ћу само важније напоменути. Има их више одмах у почетку долине па до Петроваца, а са неких има и баруштина.

Вредно је споменути Глибоју, која у Мајевици близу Солубља а не далеко од Пожарнице извире, јужнозападно тече и пред уливом својим у долину

Спрече с Бановачким се потоком састаје, који са југозапада долази, и са Спречом се састаје. На уласку њеноме у равницу има неки врло рђав мост, али без њега богме не би могло ни бити, јер је обала подводна, а особито још кад је кишовито.

Најглавнија побочна река Спречи је Јала. Она извире у Мајевици један сахат северно од Соли горње — горња Тузла —, а тече јужно кроз то место, и после три четврти сахата преко у неку долину, сврће на подножју Бановачких брда западно и иде тако кривудајући мало око јужнога краја Доње Соли к Спречи, коју после три сахата ниже поменутога села достиже.

Јала је речица, и може се изузимајући нешто мало више доње Соли свуда прегазити. Западна јој је долина широка од 400 до 1000 корака. Брегови, што је ограничавају ниски су, и само су Тузланска брда мало виша и стрма. Преко Јале има два моста у Горње Соли, а тако исто два код Доње Соли.

У Јалу се улива баш више Доње Соли поток Солина, који не далеко од Брешке у Мајевици извире и 400 до 600 корака широком долином јужноисточно тече. Један сахат пред Сољу утиче у њу опет један поток са североистока. Јала и Солина потопе увек већи део долине, кад год су кише.

Од доње Соли северозападно до Смолућа теку три потока јужнозападно, а да ли к Јали или Спречи, не могу казати, но толико опет знам, да се у кишовито време краћим путем од Смолућа к Соли иде. Поток Смолуће извире близу исто тако на-

званога села на североисточној страни Ратише, за тим кривудајући леном долином, јужно, даље западно, где га неки брегови стешњавају и најпосле долази близу Добоштице из дубоке пукотине у равницу, где западно-јужнозападно до Спрече достиже. Код Смолућа има мост.

Прелазећи сад више потока долазим на Грачаницу.

Она извире северно од села, исто тако названога, код двора и села Сокола, тече јужно кроз Грачаницу а сврће ниже ње јужнозападно, и после по сахата долази до Спрече близу моста. У Грачаници има два моста.

На левој обали Спрече познајем само један улив, Гостиљ. Он извире у процепу Јаворника, добар сахат источно од Ноћајевића, тече западно, а сврће ниже Ноћајевића северно и достиже тако до Спрече, стешњен Матијевичком главом и Саворјем.

Код долине Спрече има преко мост, а иначе може се, изузимајући нека дубља места, прегазити. У њега утичу још два мала потока из Брлоза, који на његовој левој обали и на подножју Мосуља лежи.

Пре још, него што оставим област Спрече, морам нешто споменути. Као што се тамо говори, разуме се под Спречом не само река, него и цела долина, па се додаје још и место, да би се што јасније околина означила.

По горњој долини Спрече путовао сам од Зворника почетком Маја једнога дана врло леног и

ведрога, а преноћио сам у Прњавцу. У вече се подиже врло јак и топал ветар са запада, и испуњаваше долину неким густим и облачним испарењем, да се не могаше прста видети. Прашине не беше, јер дан пре падаше у целој околини јака киша. Мој газда, неки стари Мухамеданац не могаше разјаснити ту појаву.

Уливи Босне на левој обали.

Блажуј извире на јужнозападноме подножју Бјелашнице близу Тарчина, тече под именом Зујевина северно лепом, местимице узаном долином, и свршће на северозападном крају Игмана источно, те називајући се од села Блажуја исто тако, иде североисточно у два огранка, и долази тако близу села Осјека у Босну.

Добар сахат више Блажуја има преко Зујевине мост.

Блажуј често прелива, кад су јаке кише, и то тако да мора комуникација тим путем са Сарајевом престати, и онда се иде увек од Раковице преко Црнотине и Раљевског моста. Али обично се може Блажуј прегазити, а и нема другога прелаза до једнога за пешаке.

Код села Блажуја утиче у ту речицу поток Раковица, који код исто тако названога села почиње, и идући један сахат јужноисточно с више мањих потока се састаје, па с тога је од 300 до 700 корака широка долина на више места подводна и блатна.

Војница извире по Јукићу из малога језера на

врху Вранице горе као Драгача, тече источно кроз варош Војницу, а по сахата мало ниже састаје се са Дусином и зове се одавде Војница. Она иде даље источно кривудајући нешто мало, а свршe код Кисељака северно, и утиче код Високога управо у Босну.

Долину Драгаче нисам видео, а долина Војнице је све до брега Јеовице врло сужена и нема на десној обали никакве долине.

На левој обали, сахат од Кисељака, постаје долина чистија и прелази у споменуто ниско земљиште.

Северно и не далеко од Кисељака улази Војница у неки стеновит теснац, састави се најпре с Лепеницом и тече подножјем западнога обронка, докле се западном обалом мала долина пружа са југоисточне стране, којом неки поток у Војницу тече.

Преко Драгаче има леп мост, баш више улива Дусине. За цело има мостова преко Драгаче, који и у варош Војницу воде, али ја сам био само у манастиру, а не у вароши, па с тога и не могу тврдити.

Преко Војнице има дрвени мост близу Кисељака, и опет један по сахата више Високога, којим се у поменуту долину и даље к Раљевском мосту иде. Около Кисељака ниже не може се она нигде прегазити, али горе свуда скоро, где само стрма десна обала допушта. По себи се разуме да ово не важи и за онда, кад су велике кише.

Дусина извире у горама, који још Битовњу при-

падају, и тече северно једном долином, коју обронци Пиаћа и Битовња и Зец стешњавају.

Лепеницу састављају потоци из Иван-горе и Битовња, тече северозападно и свриће код Бан-брда западно, а сахат ниже код Кисељака северно, и састаје се за тим с Војницом.

Ја не познајем долину све до више Бан-брда, а овде се шири, па док речица на подножју северних брда застаје, иде десном обалом уз лепу равницу. Обале су све до више Кисељака високе, а дно им је каменито. Кад су јаче кише, она врло брзо набуја, а и иначе ниже Бан-брда не може се баш лако прегазити.

Преко Лепенице има код Бан-брда пут Крешева мост, па и више Кисељака. Ту утиче код Лепенице и поток Крешево. Он извире на подножју северногa обронка Вишевице у процепу, који две косе састављају, и који од споменутих брегова северно иде. Тече за тим северно све до манастира Крешева па онда источно један сахат, где се долина мало по мало шири, а у лепој низини почиње опет северно, и иде тако и даље између обронака изданака. Преко код Крешева има мост, а тако исто и код Витељака. Горња је долина код Крешева врло узана и дубока.

На левој обали утиче у Војницу само поток Млава. Он извире северозападно од Клокоте и недалеко од Јеовца и утиче југоисточно у Војницу.

На северозападној страни Високога тече у Босну један поток, преко кога пут Какња каменити мост има.

Лашва извире у Караули гори, тече као повећи поток источно-југоисточно кроз Травник и источном страном Травника споменутом долином, из које се у лепу низу спушта, у којој се с Грмавницом састаје. За тим наставља свој ток старим правцем све до више Витеза, где североисточно скреће, те кривудајући ниским земљиштем даље иде и одмах ниже улива Козице у поменуту дубину улази.

Источно од споменуте косе пружа се јужно долина Грмавница. На источној страни њеној подиже се не толико висока, колико стеновита коса са свим на Лашву, и спушта се спрам ње врло стрмо.

На источној страни те косе и на десној обали Лашве, шири се од Витеза лепа и са свим чиста равница добар сахат са запада источно, и тако исто са севера јужно. Њу ограничавају горе, од којих се опет ниски изданци на североисточној страни између Лашве и Козице пружају.

Површина равнице је два до три хвата над Лашвом узвишена, а обала је врло стрма.

Левом се обалом повлачи, као што је познато, од источне провале Влашића источна коса, која се најпосле на Лашви и Босни под именом Губер свршава. У западном делу ове косе, где нисам могао доспети, има неки теснац, који се тек с пута од Травника дуж Лашве видети може, кад се на Бијелу дође. То је бујица, која у гори северно од Травника полази, поменутом долином југоисточно тече, и најпосле јужно, идући Лашви западни крај равнице сахат и четврт од Витеза, а источно од Травника достиже. Па као што се долина ниже

Травника шири, то сачињава земљиште, на левој обали и преко од стеновите косе на десној обали, троугао, који северно обронци гора, а источно Бијела ограничавају и који се према Лашви врло стрмо свршава.

На левој обали иде покрај Бијеле јужно врло стрм низак обронак, који се на 60 корака од Лашве свршава, и кога се низбрдница јужноисточно према Лашви изравњује. Ово је земљиште понајвише шипразима и ниским дрвима обрасло, а на десној је обали и насељено.

Даље сам видео Лашву још нешто само са кратка пута од Бусоваче преко Губера у Зеницу.

Лашва је мала речица и може се скоро свуда прегазити. Код Травника има преко ње два моста, један дрвен а један каменит, а тако исто и ниже у низи код улива Грмавице. Године 1853 беше одмах ниже улива Бијеле јак дрвен мост. Пет година касније беше исто тако још тврд, и само га пешаци употребљаваху. Коњаници јахаше преко воде и то више моста, јер ту беше обала згодна за излазак.

О двама уливима Лашве, о Грмавици и Бијелој, не знам више него што мало пре казах. Преко Бијеле има идући из Травника у Витез мост, јер се без њега не би могло преко, како мало јача киша падне.

Други је улив Лашве поток Козица, који јужно од Бусоваче у гори извире и исто тако названом равницом северно тече, а за тим северо-северозападно к Лашви после подруг сахата од Бусоваче

долази. Код Бусоваче има мост, а на краћем путу одавде до Зенице може се и Лашва прегазити.

Цела равница Бусоваче сачињава $\frac{1}{4}$ угао, који је са северне стране отворен, и читаво подруг сахата дугачак.

У Козицу утиче поток Клокоти. Он извире на западној страни истога земљишта, а на источној страни извире му поток Млава, и тече узаном шумовитом долином западно, близу Бусоваче у Козицу.

Овде прелазим неколико малих потока. Исто тако прелазим и више поточића, који више Лашве у Босну утичу. А од главних, које нам ваља споменути, први је Љешница.

Она постаје из горских потока јужнозападно и северно од Паланке Нови-шер, код истога места, и тече лепом равницом источно-североисточно и утиче три четврти сахата више Маглаја у Босну. Баш пред њеним уливом сужава се долина, и има преко мост, јер врло брзо нарасте, кад је кишно.

Усору сам видео са три стране: код Тезлића, са правога пута од Тешња у Дервенту, и код њена улива, али свугде сам видео мало само, а од северних обронака Црнога врха нисам је ни могао од онога неравног и различно обраслога земљишта видети; но опет се толико зна да на западној страни споменутога шкољкастог убла извире, и с почетка источно, а за тим северно тече, и најпосле после по сахата јужно од Тезлића из некога теснаца у лепу низу долази. После тече северно три четврти сахата и обронком источних гора, за тим савија нешто

мало западно, и састављајући се с малом Усором нестаје је у неком теснацу.

Одавде тече савијајући много, североисточно неком узаном долином, и стешњена је после по сахата више Добоја врло стрмим обронцима. Она је местимице дубока, али већином се може прегазити, где само обала допушта.

На другоме путу у Добој и Дервенту има мост, баш пред изливом, а на путу између Сарајева и Брода нема моста и мора се газити, па и кола, која врло ретко туда пролазе, морају преко воде. Кад су јаке кише, онда се коњаници и пешаци превозе, ако не могу чекати да вода опадне.

На десној обали утичу у Усору три позната ми потока: први је, што западно узаном долином тече, која је северозападним изданцима Црнога врха постала, преко од јужне равнице Тезлићке.

Други иде северно, с првим упоредо, стеновитом пукотином, и тече баш више савитка Усоре, западно.

Трећи долази из Црнога врха, тече северно преко Тешња управо у Усору. Више Тешња постаје његовом доњом нијансована низина, а ниже Тешња широка од 300 до 600 корака. На источној страни има више узаних долина, којима потоци теку, кад су год јаке кише.

Жирају смо већ напред споменули.

Мала је Усора најзнатнија побочна река Усоре. Она извире у западном Прибинићу, а јужно од Клупе, тече нешто мало источно узаном долином, за тим јужноисточно, и на послетку добар сахат

источно до улива на североисточној страни Тезлићке низине.

На левој обали ступају онижи брегови са свим на обалу. Међу њима је и северозападно од Тезлића ниско, врло шумовито брдо — Градина. Градина се зове за то, јер људи говоре, да су Хрвати и Мађари имали шанчеве своје ту и да је двор некакав био.

Као што је познато из описа гора иде десном обалом јужноисточно од Клупе са југа северно равна долина, коју источно ниска коса Борје, а западно брегови Липња ограничавају. Још има и један процеп, којим, кад је кишно, бујица јури.

Северни је део Борја низак, спушта се према малој Усори и обрастао је на источној страни ниским дрвима. Са источне стране њене теку два потока у Усору.

Код села Прибинића обе су обале ниске, дно стеновито, а десна је обала местимице подруг и два хвата висока и стрма.

Даље у низини јужноисточно од Которскога утиче у Босну с југозападне стране један поток, а мало даље северно са северозападне стране Фоча.

Оба имају на путу од Которскога у Добој мост.

Најближа река Сави је Укрња. Она истиче код Шњеготине из неке узане долине коју шумовити обронци окружавају, тече нешто мало источном страном Борја, а за тим североисточно, састављајући се на западној страни Борја са потоком Шњеготином. Одавде иде североисточно, и сврће на североисточној страни брега Љубаче западно, па саставши

се у низи код Дрења са Вијачком, која са југозапада долази, иде опет североисточно. Тим правцем иде још читав сахат североисточно од Дервенте и тек онда савијајући нешто мало северо-северозападно к Сави тече.

Укрња је код Шњеготине поток, за тим речица, и може се свуда прегазити кад вода не нарасте. Код Дервенте има мост, али тај је тако лош, да је људима и с пуним колима милије воду газити. И на краћем путу од Дервенте у Брод може се више њена улива прегазити. У време мога путовања од Прњавора у Дервенту почеше баш мост зидати.

На десној обали утиче у Укрњу код Шњеготине Лукавац. Он долази с југа код Липља из узане долине на југоисточноме подножју брега Оптока, ту се састаје са једним поточићем, што с истока долази, а за тим га нестаје у узаној и дубокој провали. На подножју северозападнога обронка Оптока показује се опет, и тече 300 до 400 корака широком долином западно к Укрњи. На њему нема моста. Поток што Лукавцу тече, извире на западној страни Клупе, и тече западно до три четврти сахата узаном и подводном горском долином.

О другима уливима Укрња на десној обали не могу ништа говорити и ако има више, од којих сам неке и прешао. На некима има мостова.

Малу Укрњу не познајем баш ни мало. На левој је обали Шњеготина. Она извире на западној страни Борја; у њу утичу два потока, од којих један из југоисточне, а други из западне долине

Скатавице долази. На њему има једна воденица, а моста нема.

Даље је ниже Вајачка. Она долази из Деветине, тече североисточно једном низом у узано и дубоко корито, и има на путу од Прњавора у Тешањ мост.

Врбас.

О Врбасу могу по своме разматрању само од Јајцета на ниже говорити, а горе по чувењу. Он извире на западној страни планине Зеца, а утичу у њ друге реке из Вранице и Радуше, и тече тако оснажена Горњим Скопљем — Горњи Вакуп, где северозападно полази, а после шест сахата ступа ниже Доњег Скопља код Вијенца у узану горску дољу, и иде тако северно до Бање Луке, где се онда долина шири. Три сахата ниже Бање Луке, докле кривудајући још северно иде, сврће североисточно, и утиче преко од Свињара у Саву.

Све до Горњег Скопља нема Врбас долине, него се само из стрмих обронака највиших босанских гора дубоке провале дижу. Баш више Горњег Скопља шири се долина између једнога до три сахата све до нижег Доњег Скопља. То је лепа долина и могла би много плоднија бити, кад би се обала Врбаса уредила. Обронци, што ту долину окружавају, стеновити су и различно обрасли, али нису врло стрми.

Код Вијенца излазе опет стеновити и стрми обронци са свим на подножје, и то тако, да се десном обалом у Јајце једва ићи може.

Од Јајца горе, један сахат више Бање Луке

десна је обала врло стеновита и стрма, и нема, колико сам с пута од Варцар-Вакупа у Бању Луку догледати могао, нигде долине. Добар сахат више Бање Луке долази Врбас из узане дубине, а на десној обали све до ниже горњег моста једва има нешто пута од обронака, где и обронак Осмача источно сврће.

Што се тиче земљишта на левој обали од Јајца па до горње провале, ту не знам ништа више казати, но што сам у опису гора о њему рекао.

Обронци на левој обали осим оне две узане пруге, које су до 100 корака широке, остају такођер сви уз обалу, и тек под доњом вароши сврћу западно. Одавде се северно па до јужних обронака источно Козаре до три сахата између Врбаса и западних гора пружа раван, која је на најужим местима — до 800 корака, ниским дрвима и шипразима обрасла. Одавде један сахат даље све до споменуте равнице Градишке пружају се ниски и шумовити источни обронци Козарца са свим на обалу.

На горњем Врбасу код Скоња има мост, али може се и прегазити. Код Јајца има два моста, један више улива Пливе, други на источној страни села ниже тврдиње. Тако исто има и преко Врбаса два дрвена моста, код Бање Луке на источној страни тврдиње и добар сахат хода више у ономе теснацу. Не знам, да ли се може гдегод Врбас ниже Јајца прегазити, но људи ме увераваху, да има једно по сахата ниже Бање Луке код воденице и одмах ниже улива Врбање, кад није вода велика, прелаз; а ту је сеоце Кумсале.

Врбас је брз, а дно му је пуно камења и понајвише стеновито. Ниже Бање Луке тече лакше. Не знам, да ли доле лађе плове, или би пловити могле, али више Бање Луке знам да се не може.

Уливи Врбаса на десној обали.

Поток Крезлук — а зове се просто и Ријека — извире на јужнозападној страни Карауле-горе, и тече узаном и дубоком долином северозападно к Врбасу, кога баш више горњег моста код Јајцета достиже. Близу горњега улива код хана има мост.

Речица Угар извире у Влашић-гори, и тече узаном, врло дубоком долином, коју врло стрми, шумовити и стеновити обронци сачињавају, најпре северозападно, а за тим западно у Врбас, што се са врх Скендервакупа врло добро видети може.

Пре десет година стајаше преко Угара неки дрвени мост на путу од Скендервакупа у Травник, али још онда беше жалостан и опао.

У Угар теку јужно и близу Скендер-Вакупа два незнатна потока Угрићи, који су по томе важни, што оба у врло дубоке провале западно теку, у западним врло стрмим обронцима, и што обични пут између Бање Луке и Травника преко њих иде.

Кад ми рекоше, да се овде мора спуштати, нисам могао веровати, док не спазих калдрму на противним бреговима. Пут иде управо доле и то у таким кратким и оштрим савитцима између стена, да се коњ с великом муком провлачи. Па и колико је ужасно, опет сам се наканио, доле одјахати; и срећно се спустим.

Али то се може само на обученом босанском коњу предузети. На опет је Омер-паша год. 1851 своју војску преко Угра и Угрића превео, што је без машинерије и великих сила немогуће. Он није имао наравно никаква противника, јер за такве се не могу босански мухамедански устаници држати, који су одмах у први мах заменили старо ратно делање са непримерним кавгањем, и који нашу толико пропустише, да му је после лако с њима било. За то имамо доказа у години 1831. и 1851.

Али поред свега тога, остаје свакоме то, који познаје Угар и Угриће, као чудно и велико дело. И свет не зна ништа о томе! Кад бих ја поред турске симпатије још и појетски ћеф некојих бечких листова, или баш ратно схватање и судбу војничких новина имао, слободно бих могао упоредити овај Омер-пашин прелазак са Ханибаловим и Наполеоновим преласком Алпа. Штета што поменути журнали, који наравно онда другу песму неваху, не издадоше дописника у главноме стану Омеровоме. И тако се мораде код велике смерности Омерове ратна и друга слава Турака у самом собом извиканом дивљаштву распудити, и његова сјајност не могаше преко средњега Дунава прећи. За оне, који ме познају, може чудно изгледати, што славу Омер-паше, и ако немоћном прозом, славим и узносим. Али ко је за славу, слава му! ја приповедам само оно, што јесте, јер слава је Омерова вечита у срцима хришћанских народа Босанских.

Ја се не ћу правдати за ово, што сам мало застранио у ствари; напротив ја се поносим, што сам

код толиких околности и осећање саслушао. А и то характерише ствар.

И Угар има на левој обали незнатан али тим интересији улив, јер он влажи пут, што обронком из Угрове долине иде, и тим га отештава.

На најтежим местима стоје мостови, какве само турски инжинери измислити могоше, а који се опет врло лако порушити могу.

Један се поток зове Козица, као и она коса, на којој се обронку он спушта, и тече у Угар по сахата више угарског моста.

Даље ниже тече од Скендер-Вакупа мали поточић горским просеком у Врбас. Најближи улив Врбаса је Врбања. И она извире у горама северно од Травника, и тече у горски процеп између две косе, од којих једна северозападно, десном обалом Угра, а друга западном страном извора Усоре северно иде. Најпосле се пружа леном долином све до Котора, где северно, и код Челинаца западно сврће, и идући још једно по сахата ниже Бање Луке до Врбаса допире.

О горњој Врбањи не могу ништа говорити. Даље ниже тече речица на подножју западних брегова и десном обалом до подруг сахата, и шири се на 2500 корака широка лена долина, која је источно стрмим обронцима ограничена. Северно од тога равња па све до преко више Челинаца допиру западни обронци Скатавице, делећи се најпосле у две косе, све до речице, према којој се врло стрмо спуштају. Ту савија речица источно, где се нека равница као језик пружа, која би и знаоце земљишта изненади-

ла. Са северне стране другога зуба до Јошавке, дакле преко Челинаца на левој обали, опет је земљиште равно. А од десне обале Јошавке па до по сахата западно, опет пристају врло стрми обронци са свим уз обалу, и иду скоро управо Врбасу, а Врбања се долином вијуга.

На левој су обали, дуж поменуте равнице обронци стрми све до Арапарског поља. То је равница између Осмаче и јужних брдина, у којој Котор лежи. Њена површина надвисује са два и по хвата равницу на десној обали, а и лева се обала врло стрмо спушта. Северно од Арапарског поља све до близу Челинаца остаје стрми источни обронак са свим уз обалу, и оставља, свршујући код Челинаца западно, с почетка малу равницу, и даље равно земљиште на левој обали, на којој је важно Влашко брдо, које се северозападно повлачи. Одмах више села Врбање шири се долина и широка је ниже, а баш пред улазом достиже 2500 корачаја.

Ту је са свим равно, и од чести мочарно. Близу утока су обале врло високе. Врбања је речица, и на много је места дубока, но може се у долини на десној обали на савитку к истоку на два места, и после опет код села Врбање прегазити. Не знам, да ли има гдегод горе мостова, а на путу од Бање Луке у Слатину, и даље у Прњавор има преко мост таки, да је милије коњаницима поред њега водом ићи.

У Врбању утиче десном обалом осим неколико малих поточића још и Јошавка. Она извире у исто тако названој околини, тече западно-јужнозападно,

и најпосле нешто источним подножјем Црнога врха јужнозападно, те тим правцем и до Врбање долази.

Даље ниже на путу од Слатине у Прњавор теку из лепе низе још неки поточићи више мање северозападно к Врбасу. Међу њима ваља један посепце споменути. Не знам како се зове, ако не буде Деретина, јер тече ниским и мочарним земљиштем, па и мост преко ње тако је лош, да се с муком прелази.

Уливи Врбаса на левој обали.

Пливу сам видео само од Језера до улива, а од горњега тока толико ми је тек познато, да на источној страни Црне горе код развалине некадашњег дворца Сокоца извире, североисточно тече и код Језера из низе излази. Код Језера има мало острво и одмах ниже језера, које се источно-североисточно до Јајцета пружа, и у неколико хвата дубоко корито Врбаса улива.

Обронци, што јужно језеро ограничавају високи су, стрми и шумовити, а и северни су високи и стрми, али су наги, и на сред земљишта има нека мочвара, а због ње опет уздуж мост.

Преко Пливе има мост код Језера и код Јајца, баш више улива.

Код Језера утиче у Пливу поток Јошава, који један сахат од оне косе извире, што од Варцар-Вакупа јужном страном Лисине источно иде, и даље до 300 корака широком и лепом долином јужно-источно тече. Код Језера има на њему мостић.

Црна река извире на северозападној страни Варцар-Вакупа, тече туда источно, и даље к Врбасу. Код Варцара има мост.

На јужнозападној страни Бање Луке утиче у Врбас велики поток из стеновитих обронака.

Поток Црквина извире два сахата западно-северозападно од Бање Луке, и тече узаном долином, коју стрми обронци сачињавају, и најпосле кривудајући равњем иде к Бањој Луци и северно у Врбас.

Преко Црквине у Бању Луку има два моста, где у неку дубоку провалу тече.

Поток Драгочај извире три сахата северозападно од Бање Луке, и јужно од околине Ивањске, тече узаном, равном и лепом долином, за тим равњем и најпосле кривудајући подруг сахата северно од Бање Луке у Врбас. У горњој долини има због њега неколико мочарних места, па с тога има преко мост и ако је врло рђав. Али кад су кише он нарасте врло јако, па с тога има и пред уливом један мост, који такођер жалосно изгледаше.

О другим уливима Саве, који су мали и незнатни, до Уне, не могу говорити. Па и саму Уну видео сам само на прелазу код Дубице, Костајнице, Новога и Бишћа. Код Костајнице и Бишћа има и мост. Код Новога плове лађе. Преко од Јасеновца улива се у Саву.

Уливи Уне.

Уна има два главна улива, Унац и Сану.

Унац извире у Шатору, тече нешто мало северозападно, излази за тим на источној страни

Сајновца јужно од Луњеваче, из узане и дубоке провале, тече једно по сахата северно, и свриће на подножју Луњеваче северозападно. Ту се састаје са великим потоком Лесковцем, и улази у дубоку провалу, коју зуб Малешовац са обронком Луњеваче сачињава. Одавде тече опет у лепу долину Мокроногу, која се са североисточне стране Јадовника пружа. Одавде опет крај улива Височице у чисту долину Дрвар на североисточној страни Каменице, а мало ниже неким теснацем, где најпосле са северозападног правца скреће. Одавде па до улива — ниже развала манастира Рмање — нисам Унац видео.

Но чуо сам, да је долина врло узана, и да су стеновити обронци, а особито на десној обали пуни одсека. Крају између Унца на левој обали и Уне заузима Очигрија. Изузимајући оно мало простора и узане пруге код Мокроноге, стоје стрми обронци на десној обали са свим уз њу.

Споменуто брдо ограничавају северно Луњевача, западно ниски Граб, јужно Сајновац, и источно обронак Прекаје, од које се ниска, стеновита и ниским дрвима обрасла коса Орловача све до Унца пружа. На северној страни постаје равница, која се на подножју Луњеваче до Граба пружа. На јужној страни Орловаче има само мала, чиста равница на десној обали Унца. Он долази, као што смо рекли, са источне стране Сајновца из неке узане дубине, и исто тако са западне стране, коју Сајновац и Малешовац сачињавају, долази велики поток Лесковац, и тече северно близу подножја Граба.

Између Унца и Лесковца и западне пруге Орловаче подиже се ниска, кратка, нага и одвојена коса, опкољена чистим и равним земљиштем. Она се пружа са истока западно читав сахат, а са севера јужно само четврт сахата.

Долина Мокронога широка је до по сахата, и то добра по сахата, а постаје спуштањем североисточнога обронка Јадовника, која се од провале на Грабу полако оној на Вишњици повлачи.

Најјача ширина долине Дрвара је обично доњи Унац, добар сахат. Њу сачињавају североисточни обронци Каменице; на северозападној страни је хумовита, а на југоисточној више равна и чиста, и пружа се до два сахата од Вишњице до пута ниже Дрвара.

Погледимо ли са врх Прекаја северозападно у долину Унца, то изгледа Орловача, Граб и Зуб на Височици као нианса између гора.

Преко Унца код Дрвара има дрвен мост. Ту се повлачи између Унца и дрварских брегова до 100 корака широка ливада, коју увек вода прелије. кад су год јаке кише. тако да се комуникација на мало прекине. На десној обали утиче у Унац мали поточић, који између Орловаче и Прекаја извире, и подножјем последњега тече.

На левој је обали Лесковац већ споменут.

Височица долази из тесне провале између Јадовника и Каменице, и тече даље до 100 корака у Унац.

Код Дрвара теку од обронака Каменице још неколико поточића, и на једноме од њих баш преко од моста има воденица.

Сана извире у процепу између Црне Горе и Црвљивице северно све до Приједора, а одавде западно, где за тим код Новога у Уну утиче.

Њен је горњи део до Кључа, колико сам год са врх Кука догледати могао, источно Лисином, Димитаром и Куком, а западно обронцима Срнетице и Шиша ограничен.

Обронци су шумовити и врло стрми. Долина је неравна и различно обрасла. А призор је диван. Близу Велешева тече Сана са свим подножјем стрмог обронка Шише, и тако савијајући све до Кључа. Одатле иде десном обалом између Велешева и реке до 1500 корачаја широка пруга, коју по сахата ниже Велешева обронци окружавају, који опет мало по мало са свим на обалу долазе. За тим се сужава долина на 400 корака и Сана сврће на један пут испод развала некадашњег двора Кључа северно. Одавде тече као неком провалом читаво по сахата северно, и сврће на подножју косе Пламенице источно. Даље на североисточној страни Пламенице и на подножју високих и стрмих обронака источних брегова сврће северозападно, а одмах за тим северно. Толико сам могао видети са врх Кључа, и са других страна, а даље ми је све до више Приједора непознато.

На лепој и пространој низи Приједора познато је земљиште из описа гора. А овде ћу још само додати, да је прилично парче ниже Приједора на левој обали Сане високо и стрмо.

Од Приједора даље западно још је десна обала Сане подруг сахата отворено земљиште, а за тим

долази низак, али стеновит обронак скоро са свим на обалу, и иде реком јужнозападно све до запада од Чикоте, где на један пут западно полази, а река опет јужнозападно полази, и тек се кадгод мало по мало са западним крајем обронка састаје. И тако пресеца тај обронак ширазима обрасла раван.

Одавде су обронци све стрмији и виши, и иду тако све до долине Уне. На левој обали ниже Брезичана спуштају се брегови према Сани, а особито од Чикоте западно.

Но ту тече Сана сад подножјем јужних, не високих ал стрмих брегова, који су густом шумицом обрасли све до читав сахат више Новога, и тим остаје сва долина на десној обали. Долина је широка између 200 до 300 корака.

Три четврти сахата ниже Новога шири се долина мало по мало и постаје тако лепа равница, коју Сана просеца. Она тече северно близу Новога.

Код Приједора постаје из Сане лепо острво, на коме је исто тако названи град. Сана је лепа река. Код Кључа има преко ње мост, и не може се нигде у тој околици прегазити.

Е да ли мост код Санскога места још постоји, и какав је — то не знам. У град Приједор води мост и с истока и са запада. Саном се више Приједора и плови.

На десној обали утиче у Сану Гомионица. Она извире два сахата западно од Добриње, и излази сахат јужнозападно од Бронзеног Мајдана из узане провале, а састаје се одмах западно с потоком

Стратинска. Северозападно кривуда до села исто тако названога, и сврће северозападно Мајданом. Одавде даље па скоро до њена улива, не познајем је. Најпосле тече западно, и утиче по сахата више Приједора у Сану.

Колико су мени познати јужни обронци горе Козаре, то спада њена доња долина к низи Приједора.

Преко Гомионице у Бронзени Мајдан има дрвени мост. Но она се може и ту, као и пред њеним изливом прегазити.

На десној обали утиче у Гомионицу више потока, али ја их не могу изближе описати, и ако сам од Бронзеног Мајдана у Бању Луку три прешао.

Врло неравно и различно обрасло земљиште није се могло прегледати, а мој пратилац Арнаутин чини ми се, да није имао појма о природним лепотама и земљиштима, да би ми могао у том случају помоћи.

Од јужних обронака горе Козаре теку такођер неки потоци к Сани, међу њима и Козарац, који исто тако названим местом јужнозападно ка Гомионици тече. Кад су јаче кише онда теку споменутим провалама јужних низбрдица Козаре исто толико бујица. Ја сам их седамнаест набројао, и ако се неварам има само преко две моста.

На левој обали утиче у Гомионицу споменути поток Стратинска. Он извире у Беретемици, и тече источно 200 до 400 корака широком долином у Гомионицу.

Још један поток утиче у Сану, онај, што са

северне стране Приједора од села Черега долази. Он тече и самим селом, а дубок је тако, да се тешко може на коњу прећи.

Западно од Брезичана утиче такођер у Сану један поток, и ваља га у толико само споменути, што је доње земљиште мочарно, па с тога и мост има.

Даље западно од прилике на по пута од Приједора у Нови утиче у Сану, која је доста дубока и четири хвата широка, велики поток, који опет из неке узане долине са севера долази. На њему је врло рђав мост, и ако је већ толико них однео, кад год падне мало јача киша.

Међу рекама, које се у Сану уливају познајем само Присјеку. Она извире у просеку Шише и обронка Вратнице, и тече подножјем Шише код Кључа у Сану. То је поток и има код Кључа мост.

О Саници не могу говорити, јер је нисам видео. Али међу тим држим, да ми ваља споменути оно, што о обронку Вратнице знам. Саница извире на североисточноме подножју Црнога врха, и тече југоисточним подножјем косе, која североисточно од Црнога врха полази и све југоисточно земљиште заузима. Она је за цело много краћа, но што се на картама показује.

Тако исто о Јапри могу само то казати, да сам је пред уливом на два сахата више Новога видео, а нисам чуо, да споменутим земљиштем дубоко тече.

Други мањи улив Уне је поток Кнежица. Она извире на северној страни са свим ниске косе, која

Кнеж-поље од низе Приједора дели, тече с почетка северозападно, за тим северно на Кнеж-поље, и даље између северних брегова. Она утиче више Дубице.

И то су реке на североисточној страни главне размеђе водене. Још нам ваља оне споменути, које немају свога правог тока, нестајући у земљи.

По овоме реду, по коме смо и напред поступали, долазе најпре оне у пределу Гласиначком.

Као што већ у спису гора споменусмо, иде источном страном Романије низа према равници Гласинцима. Ту кривуда мали поточић од северногa обронка јужно, а усише у земљи. Нешто даље источно, а близу хана код Мошеје извиру више извора, и сви су за пиће, и одмах мало ниже већ усишу.

Даље и североисточно од поменутога хана и у равници Гласинаца извире из стена врло добар и јак извор, који као поток југоисточно отиче, и с Решетницом се састаје. Она долази са северозапада као поток, и има близу споменутога извора мост, а за тим мало ниже усише.

Код Мачковице извире поток Лехота, тече до 800 корака широком долином, четврт сахата западно, а за тим сврће југозападно, и кривудајући узаном шумовитом долином, долази источно од Кошутице у равницу, у којој се после 1500 корачаја свршава.

Поток Добриња, пет сахата југозападно од Бање Луке извире јужно од села исто тако назва-

нога, тече северно кроз то село и нестаје га мало ниже у земљи. Поточић Плазај извире по сахата источно од Добриње на западној страни северногa обронка Луњевца, тече источно подножјем истога и нестаје га опет у земљи.

Речица Чађавица долази из Лисине код Подражнице, тече северно високом исто тако названом равницом, и нестаје опет на јужноисточноме подножју Кука.

На путу од Кључа у Варцар-Вакуп има преко ње дрвен мост.

На јужноисточној страни равнице од Петровца код Биковице тече један поток подножјем ниске косе Црвљивице северозападно, а усише такођер, не знам само да ли напред где, или код Петровца, али знам да на западној страни Петровца нека стајаћа вода има, која не долази ни са запада ни са севера.

Реке на јужно-западној страни главне размеђе водене.

На јужнозападној страни главне размеђе водене има само једна река, што јадранскоме мору тече, и то Неретва.

Неретва.

Ову сам реку видео само код Коњица, и четири до пет сахата више и ниже Мостара. С тога могу о њој само у толико говорити колико сам је видео, јамчећи да је тако сам собом, а о даљем по извештајима других. О горњем току дакле све до Коњица могу само тако говорити, даље све до

западне стране Порима, где се река указује, о томе ћу говорити по моме општем разматрању, јер и ако ми не допушташе густа магла са јужнога краја Зеца највећи део те просторије прегледати, ипак сам могао више врхова и гребена горских, што се изнад магле дигоше, на обема обалама видети.

О целоме доњем току Неретве тако су извештаји замршени, да их нисам могао ни употребити, али из свега се видело, да не би баш тешко било десном обалом пут оправити.

И тако дакле почиње Неретва северо-северозападно, два добра сахата од Гацкога, близу северозападне провале Лебршника.

Даље северозападно одмиче се она два добра сахата од Невесиња. Најпосле тече поток Језеро, почињући од малога Језера, здраво кривудајући два добра сахата, у Неретву. Знам да се то време не може баш математички узети, али опет ни диференција од по сахата и нешто више не отештава посао, и није велика погрешка, кад узмемо, да никаквих геометријских средстава не имадох.

Даље држим, да Неретва од почетка па до источнога обронка Црвање северозападно, одавде крај источне стране Височице северно, и даље подножјем североисточнога обронка Вранца северозападно до Коњица тече. Одавде се повлачи јужнозападно, и нестаје брзо испред очију. А судећи по горама могла би још прилично тим правцем ићи, и онда западно поћи, великом и чистом долином.

Под слободном чистом долином не разумева се

овде равна долина, што ја ни видео нисам, него само горња долина, која је много већа од оне код Коњица, која је врло сужена.

Преко од северних обронака Врана сврће Неретва јужнозападно. За тим између североисточних обронака Чабуље и јужнозападних Обрљина, и од Порима западно повучене косе, југоисточно. Тим правцем иде три добра сахата више Мостара из онога теснаца у долину. Овде тече подножјем стрмих обронака западних брегова јужнозападно, сврће три четврти сахата од Мостара у правом куту југоисточно, тече тако кроз споменуту варош, а после два сахата иде оним равњем. Најпосле утиче код Буне у ону узану долину, и сврће између немачких брда и Губавице јужно-југозападно.

Од Подпорим-хана, три сахата више Мостара пружа се левом обалом читав сахат, а три четврти сахата источно између Порима и Витеза лепа равница.

Ниже ње и пред савитком реке југоистоку, шири се долина на обема обалама у ширину добра по сахата. Она се пружа југоисточно сужавајући се тако, да у сред вароши само један ред кућа на левој обали стоји.

Ниже вароши почиње описана равница.

Од Буне два сахата горе има на десној обали доста простора за леп и пространи друм, али на левој обали стоје обронци, изузимајући мале и лепе равнице код манастира Житомишљића, са свим уз обалу.

Неретва је велика река, и колико је мени познато, не може се нигде прегазити, јер и на путу од Невесиња у Загорје, дакле близу извора њенога, има већ уредан превоз.

Код Коњица је она преко 100 корака широка, и ту има врло леп каменит мост. Хришћани тврде, да је он још у десетоме веку краљем Хвалимиром подигнут, а Турци опет приповедају, да је то скромно дело Хисеђи-аге, мудира Коњичког, који га је пре 186 година својим трошком сазидао. Он се родио у Благају, два сахата од Мостара, и добије поред милости султанове у Цариграду, и силно благо, постане мудиром Коњичким.

Други мост опет води преко Неретве у Мостар. То је збиља дивно вештачко дело. На два стуица на обалама стоји лук и то тако слаб, да се човек мора дивити. Он је десет хвати дугачак, а висок је још више. Камење је с математичком точношћу изрезано и једно с другим привезано. На оба краја стоје куле. Кажу, да је овај мост још од старих Римљана. Али међу тим су Турци натписом једним себи присвојили ту част и славу.

Других мостова нема на Неретви. Али неколико сахата ниже Мостара корито јој је стеновито и подземно, т. ј. већина воде тече испод камења, које је она пролокала, тако да се на једноме месту више Мостара кад вода опадне једним скоком може прећи, но доле за то опет она тече.

Она је брза. А да ли се више Метковића по њој лови или ловити може, то не знам.

Од улива на десној обали споменуо сам Улог само по чувењу.

Трешњевача је састављена из различних улива из Иван-горе и Битовња. То је мало новећи поток, тече узаном долином и дубоким коритом јужно-источно, а одмах ниже моста код Коњица утиче у Неретву.

Даље западно утичу у Неретву више потока, као Дубоки поток, Неретвица, Бајна Лучица; па онда опет један новећи поток — ја му не знам имена — источно близу Прозора, Прозорски поток и Рама. Те сам потоке видео или на горњем току њиховоме, као Дубоки поток и Бајну Лучицу, или баш на њиховоме извору и то све остале. Дакле толико могу само о њима говорити, али држим да не би излишно било и о ономе говорити, што сам туда чуо.

Дубоки поток тече тамо, где сам га прешао, јужно-јужноисточно, здраво дубоком долином, коју стрми обронц сачињавају. На њему има мост. Извештаји кажу, а тако ће и бити, да у Зецу извире, и одмах мало ниже с Неретвицом се састаје. То потврђује и моје мишљење, јер Неретвица, Мала Неретва, састављена је из потока што из Зеца долазе. Неретвица тече источно, а саставши се са Дубоким потоком, иде још добра четири сахата до Неретве.

Бајна Лучица извире у горама, које Зец с Радушом састављају. Она тече јужноисточно мислио бих онаком истом долином као Дубоки поток. Има

мост. По казивању улива се она у Раму два сахата више улива Дубокога потока у Неретву.

Онај велики поток, што му ја не знам имена, слива се у једној доњи између Узде и Прозора, коју брдо, што од Радуше јужно полази, сужава, и која на један пут јужно полази. По земљишту мислим, да се састаје са оним потоком, што кроз Прозор иде и Рами тече.

Прозорски поток извире сахат северозап дно од Прозора источном страном између Радуше и Коловрата. Тече југоисточно кроз Прозор, где га ниже у дубокој долини нестаје.

Рама извире у дубоком процепу између Радуше и Дашника и близу Кончића оцака, тече јужно подножјем Дашника, за тим источно подножјем Магленице и одлази југоисточно између Магленице и Коловрата. Кажу да је једва осам сахата дугачка. На доњој Рами има два моста, као што ми један пријатељ мој пише: „Дужина реке Раме непозната ми је, али мислим, да је најдуже од 8 ура. Она прима у се рјечицу Бајну Лучицу код горњега каменитог моста, код села Горице; уз воду идући од великога моста једну уру далеко, а од утока у велику Неретву около двије уре.“

Други је уток кога ја не познајем Дрежница. Као што ми рекоше, она извире близу села исто тако названога, око четири сахата северо-североисточно од Ракитнога и тече источно узаном долином. Она је мало већи поток, и њом возе у Неретву и Мостар дрва. Да ли су опет онај мост пред утоком подигли, који се порушио, не знам.

Радобоља извире сахат и четврт западно од Мостара, на подножју западних бретова, тече источно-југоисточно и у Мостару ниже моста улива се у Неретву Она има у Мостару два моста.

Лиштица извире добрих пет сахата северозападно од Мостара, и тече узаном дубоком и стеновитом провалом доњега Црнича. Тече низом по сахата јужно-југоисточно до Широког брега, иде узаном и стеновитом провалом, ниже које равницом југоисточно тече, и језеро Мостарско благо сачињава.

На југоисточној страни језера продужује се она као Јесеница и нестаје је најпосле у земљи, а показује се опет на подножју немачких брда близу Буне, и састаје се с Неретвом.

Кад сам у почетку Јунија језеро видео, било је сахат широко, а два дугачко. Величина његова стоји до времена, како је кад. Лети је обично врло мало, а често се и са свим пресуши, те га људи обделавају. Још ми људи казиваху, да би се врло лако могла вода отпустити и лепу долину осушити. И то би била срећа по земљу. На Лиштици има више Широког брега мост. На десној обали утиче у Лиштицу бујица Угровача, која са северозападне стране Гвозда од јужне равнице Ракитно поћиње, и јужно провалом обронка у низу Мамичко поље пада, одакле опет источно тече и код манастира Широког брега у Лиштицу утиче.

Пред уливом у Лиштицу има преко Угроваче дрвени мост, ал је већ од неко доба пао.

Угровачом тече само онда вода, кад су јаке

кише, па онда још нарасте често тако, да се комуникација мора прекинути.

На левој обали утичу у Липтицу два потока Црнишница и Жватић. Оба извиру источно у Црнићу и теку југоисточно. На путу од Мостара у Широки брег има преко Жватића мост. Црнишница се може прегазити.

Друге уливе Неретве на десној обали не познајем.

Уливи Неретве на левој обали.

Овамо спада прво и прво поток Језеро. Ја му не знам право име, али и тако се зове, јер мало језеро сачињава. Он извире у споменутој долини између Борасница и Влаха, тече један сахат југоисточно, и свршће на источној страни Влаха између њега и Височице јужно. За тим иде узаном долином, коју стрми обронци Лиеле и Височице сачињавају, југоисточно Жупом све до Неретве. Мало, лено језеро стоји као четворокут, а долина је 700 до 800 корака широка. Одмах ниже језера има преко потока дрвени мост. Кад је вода велика онда се пуштају дрва потоком из Влаха у Неретву, а овом даље ниже Буне, и ту се тешу даске од њих.

Из северне провале Борашнице тече велики поток најпре североисточно, дубоким коритом, и утиче више Коња у Неретву. Преко њега има мост.

Код Подпорим хана иде југозападно корито бујице. И ту има преко код хана каменити мост. Један сахат даље ниже тече с истока такођер повећи поток.

Бане долази два и по сахата источно-југоисс-

точно од Мостара испод једне најмање 50 хвата високе стене. На врху те стене стоје још и сада зидови некадашњега двора Благаја. Вода долази из дубоке, широке и стеновите пећине, кривуда југозападно и састаје се после подруг сахата код Буне са Неретвом, баш где се ова у долину спушта. Она је дубока, и код Буне има леп каменити мост. А друга су два моста мало више горе пропала.

На десној обали утиче у Буну мали поток који на подножју Подвележа извире, и источно-југоисточно ниже Благаја тече. На њему има мост.

На левој обали утиче у Буну бујица. Она се слива на северној страни Пјешевца, тече између Губавице и Квања код села Удбиње левом обалом Буне, и северозападним дубоким коритом. Кад је јака киша, онда се прелије један део обале Буне, и с тога остаје више места мочарних, па с тога се свагда рађају онуда грознице.

Преко тога потока на путу од Буне преко Квања у Столац има већ постар, каменити мост.

Брегава извире на југозападној страни ниског брега између Хргуда и Кубаше, југозападно од Требесиња и тече врло узаним и дубоким просеком, кога стрми обронци споменутих гора сачињавају. Ниже Стоца ступајући у низу иде западно и тече тако кривудајући к Неретви. Она ограничава јужно земљу Дубраву. Њено је дно до Стоца каменито и стеновито. Више Стоца просецају стене као неки насип корито њено.

У Стрелац воде преко Брегаве два каменита

моста, но може се кад вода мало опадне и прегазити.

Друге уливе Неретве не познајем, али мислим, ради погрешности садашњих мапа, да ми ваља казати, да Крупа истина постоји, али да се не саставља са Брегавом, него много ниже у Брегаву утиче.

И тако сам све казао што ми је познато о области Неретвиној, и сад имам још оне реке навести, којих у понорима нестаје.

Воде, које се губе у земљу.

Не знам да ли има који поток на Црногорскоме Грахову. А о водама у Никшићу могу само казати да Гропољска река на јужноме подножју Војника извире и да западном страном Горњега поља подножјем брегова тече. Она је поток и усише негде у земљи. Североисточно од Оногошта извире из мочарна места један поток. Име му не знам, а утиче у Жупу.

О језеру једном на равници Никшићкој нисам ништа чуо, но истина је, да је већи део равнице спрам Црногорскога Брочанца од јесени па до пролећа преливен. Ја кад сам почетком Сентембра туда пропутовао, бете зелена ливада.

Од Кресца тече северозападно мали поток, који такођер на подножју јужне Поникве усише.

У равници Гацкој главна је река Гњечаница. Она извире један сахат западно-северозападно од Метовије (Метвија, Метвохија) из узане провале Поникве, тече кривудајући равницом, и нестаје је

на подножју Рабе у земљи. А одмах по њеноме изливу из провале утиче у њу поток Леденица, који према Раштетици јужноисточно иде. Близу њенога улива мање нека воденица. На више места обала јој је мочарна.

Мошчица долази по друг сахата источно-јужноисточно од Метовије из некога теснаца у Поникви код Ченгића оцака у равницу, и тече западно Гњечаници. И преко ње има неки дрвени опали мост.

Даље јужно од Мошчице тече у равницу још један поток североисточно и полази источно у неку пећину на подножју Поникве. На уласку њеноме извире лепа и добра вода; ту се види још и траг некадашње зидане воденице.

Требињштица долази непосредно код Требиња са истока из врло узане и дубоке стеновите горске долине, сврће на источној страни села и града на 2000 корака јужно; за тим опет западно и после једнога сахата долази до подножја обронка Кличања, и колико сам год догледати могао, тече подножјем обронака. Она тече и испод земље, а људи тврде, да се опет као Омбла појављује, и да тече, као што је већ познато у Гравосу Она је код Требиња дубока и испуњава градске шанчеве. Јужнозападно на путу од Дубровника може се, кад вода не нарасте без по муке прегазити. А кад је кишно, она прелије на више страна и онда постаје у Поповом пољу право језеро. Колико је мени познато нема на Требињштици нигде моста.

Долина Требињштице већ је доста описана, а баш и не знам више о њој. На подножју Кличања

поред пута и добар сахат ниже Требиња отиче она у понор, на којем опет једна воденица стоји.

На равници Љубињу усише бујица Буковштак. Као што смо већ споменули, она постаје у процепу Кубаше и Градине и тече северном страном града, где је себи широко и дубоко корито продрла, источно у равницу. Често прави велике штете.

Равницом Невесиња тече поток из провале Подвележа споменутим местом и северном страном источно. Најпосле сврће јужноисточно и нестаје га у земљи. Име сам заборавио.

Осим тога потока губи се у земљи у јужном делу равнице још један поток, Колечка река. Она извире близу села, од кога је и име своје узела, и долази са североистока из равне долине три добра сахата северозападно од Метоја код сеоца Војнице. Ниже сеоца спушта се у споменуту долину и тече њом северозападно кривудајући, све до Залома, где северно полази и најпосле је нестаје. По казивању других тече она још читав сахат северно, губи се у земљи и обилазећи испод земље северни врх Заломског брда, полази на подножју споменутих брдина и на крају равнице северо-северозападно од Залома.

Одавде тече с почетка јужно, и даље јужнозападно узаним, дубоким и стеновитим коритом све до Понора. Дно јој је шљунковито и стеновито. Лети има мало воде, јербо се не види, како испод камена тече. Доле је већ дубља и на путу од Залома у Љубовићу има преко стари каменити, али већ трошан мост. У јесен тако нарасте Колечка

река, да се путем од Невесиња у Сацко не може ићи. У Колечку реку улива се ниже Којнице југоисточно један поток. Близу два сахата северозападно од Метоја подиже се између Поникве и Бјеласице ниско, равно земљиште, из кога два потока извиру, Леденица, која јужноисточно и Рашлетица (Рашатлица?) која северозападно иде.

Она тече нешто мало низом, спушта се за тим у узану долину, која такођер кривуда и изузимајући нешто доле код Врпоља, једнака је са свим са долином Колечке реке. Код Врпоља има на обема обалама Рашлетице равних мочарних ливада. Мало више има мост.

Равницом Ракитне тече поточић са свим подножјем Коњскога, и нестаје га код села Ракитног у земљи.

На равници Дувну главна је река Шујица. Она извире на јужноме подножју Малована, тече јужноисточно са свим узаним коритом и излази код Мокроноге у равницу Дувно. За тим тече још јужноисточно, а на сред равнице савија јужно и код села Ковачи северозападно. Најпосле је нестаје на подножју обронка у дубокој пећини.

Преко Шујице има јужноисточно од Жупањца нов каменит мост. Близу њега је обала местимице мочарна. Други је мост близу села Шујице.

Међу уливима Шујице на десној обали теку два потока од источних обронака Тушнице источно, и опет трећи један, Ножд рац, што источно од Стипанића на јужноме обронку Тушнице извире. Он тече јужно и састаје се са Шујицом.

На левој је обали Миљачка. Она извире према Студеноме врелу на северној страни споменуте косе, тече северно, и покрај Сеоница још нешто мало, за тим сврће западно к Шујици. На њој нема моста. У Миљачку утиче Студена. Она извире сахат источно од Сеонице из узане долине између Јарма и Црљенице са југа, тече јужним подножјем Либа западно, и код Сеонице у Миљачку.

Студено врело тече јужно стеновитом провалом и долази између Навратака и Кукавице код Виљане у низину; ту сврће западно, и губи се негде ниже Цвитића моста у земљи.

Западно од Посушја и на југоисточној страни обронака Навратака постаје сваке кише јака бујица Речина, која низом западно у Студено врело утиче.

На високој равници Купреској теку, као што смо већ споменули два потока, Милаћ и Мртвица.

Првога нестаје још на равници на подножју Малована, а тврде да се као Шујица опет показује. Мртвица се губи на подножју Курљаје и истиче у Лијевну опет као Бистрица.

Равницом Лијевна теку више потока, који се састају и у великој баруштини нестају. Најглавнија је Бистрица. Она извире на западној страни града из стена, тече југозападно до 1600 корака, сврће у равници западно, и иде тако још један сахат до мочари.

Југоисточно и близу Лијевна утиче у Бистрицу речица Жабљак. Она извире из стене јужно и добра по сахата од Лијевна код села исто тако на-

званога и идући северозападно састаје се са Бистрицом. Преко ње има каменити мост.

На десној обали утиче у Жабљак поток Беговача, која један сахат источно од Лијевна у нисском земљишту извире и западно тече.

Даље западно долази из равнице са југоистока речица Студба и утиче западно од малога сеоца Губера у Бистрицу.

Преко Бистрице ниже извора има дрвен, а горе каменити мост, затим преко Жабљака и Студбе на путу у Пролог — Бијели-бријег — каменити мост. Онај преко Студбе врло је опао.

Лети кад је суша могу се више баре прегазити. А од јесени до пролећа потопљен је већи део равница. Бара заузима већи део равнице и протеже се западно прилично преко Пролога. Она тече испод земље, а каже се, да се 100 корака ниже Цетина моста код хана на путу од Бијела-бријега у Сиљ, опет указује и с Цетином састаје.

Равницом Грахова тече од Ресаповца југоисточно један поток, и свршава се у некој мочари.

У равници Гламоч има два потока, који се такођер у понорима свршавају. Један иде процепом северозападном страном зуба, на коме Гламоч лежи. У равници тече северно и сачињава између села Ковачице и Халапића узани поток.

Југоисточно од Гламоча извире на југоисточној страни споменута земљишта поток, који равницом кривуда и расте по мало и најпосле на југоисточноме крају равнице три језера сачињава.

И с тим сам и у Херцеговини све воде изрећао, у колико су мени познате. —

У Босни има небројени извора. Од свакога обронка пузи по један поточић, те кваре и онако хрђаве путове, да се коњ с великом муком из блата извлачи, и не навикнута путника зној спопадне.

У Херцеговини има више околина, где нема воде, и где људи на далеко рад ње морају ићи. То ћу у опису других мојих путова споменути, као и све познате изворе. —

Приметба: Овај састав написао је један стручни Србин, који је кроз дуже време путовао по Босни и по Херцеговини, и сам све видио; те тако овај његов подробни а са свим поуздани опис тих земаља у погледу орографијском и потамографијском, може добро послужити за то, да се поправе многе махне садашњих карата речених земаља. У идућој свезци Гласника продужиће се овај чланак, и овом опису гора, брда, долина, ублова и равница, река и потока, сљедоваће опис друмова и путова, извора и важнији места.

Секретар друштва:
Др. Шафарик.

ИЗ ОПИСА „БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ.“

Садржај:

Горе.
Главни горски ланац као главна размеђа водена,
1-ва Грана. — 2-га Грана.
Гране на северозападној страни размеђе водене.
1-ва Грана. — 2-га Грана. — 3-ћа Грана. — 4-та Грана.
Убао, равница и котао.
У Босни.
Први убао или басен. — Други убао. — Трећи убао. — Четврти убао.
У Херцеговини.
Први убао. — Други убао.
Равнице. — Посавина. — Купрес.
Реке са њиховим областима, долина и преламље.
Сава. — Дрина. — Босна.
Уливи Босне на десној обали.
Спреча.
Уливи Босне на левој обали.
Врбас.
Уливи Врбаса на на десној обали.
Уливи Врбаса на левој обали.
Уливи Уне.
Реке на јужнозападној страни главне размеђе водене.
Неретва.
Уливи Неретве на левој обали.
Воде, које се губе у земљу.

ПРОТОКОЛИ

СЕДНИЦА СРБСКОГ УЧЕНОГ ДРУШТВА.

I. Седница одбора српског ученог друштва, држана дана 2. Декембра 1865 године; присуствовали су: Председатељ срб. уч. друштва г. Јован Гавриловић; чланови одбора: гг. Јосиф Панчић, Архимандрит Сава, и Филип Христић; и секретар Ј. Шафарик.

Бр. 1. Г. Председатељ спомену како је ово друштво изгубило ових дана смрћу свог редовног члана и председатеља одсека за науке језикословне литерарне и моралне, г. Косту Бранковића, професора и ректора велике школе, који бијаше један од оних чланова, што су при постанку овог друштва наименовани од Светлог оснивателя његовог, Књаза Михајила; а како је он био свагда ревностни саделатељ а више пута и секретар и подпредседатељ његов, то предлаже да се ово у протоколу с чашћу напомене, а у идућу књигу Гласника која се сад штампа, да се стави његов некролог, који обећа се драговољно написати г. Архимандрит Сава; које све би једногласно одобрено.

Бр. 2. Г. председатељ јавља, да му је г. професор Сима Љубић на његов допис одговорио писмом, датим у Рјеци дана 16. Студеног 1865 год., у ком му јавља, да се он својом речју обвезао предати своје преписе југословенски споменика мљетачке архиве, загребачкој академији, кад ова почне радити; за то засад не може ступити с нама у погодбу, док се речена академија неизјасни оће ли их одкупити и печатати или не; но то нам обећава, да ће нам писмена тичућа се србске државе, за пристојну награду свакако уступити; —

на које би закључено, писати опет г. професору Сими Љубићу, да нам јави подробније, колико би то могло бити писама и какви, да му према томе можемо понудити и одкупну награду.

Бр. 3. Г. председатељ предлаже, да се опише и фотографише и она кућа, недалеко од Стамбол-капије наодећа се, у којој је неко време била школа богословска, где је био учитељ познати српски писатељ, доцније Фенечки игуман Вићентије Ракић, а која била је собственост славног Србина Доситеја Обрадовића; које одбор подпуно одобрава.

Бр. 4. Како г. Срезњевски, професор имп. руског университета СтПетербурског, у писму свом писаном професору Јагићу у Загреб, наводи, да један руски архијереј има рукописно еванђеље српске рецензије писано у време Стефана Немање, то на предлог г. председатеља би закључено:

писати истом г. професору Изм. Срезњевском, и умолити га, да он подјејствује, да се за ово друштво и о трошку истог овог друштва верно препише то рукописно еванђеље, а друштво ће се постарати, да се оно верно и достојно напечата.

Бр. 5. Г. председатељ предложи, да се отличном грађанину и трговцу Земунском, честитом Србину г. Васи Василијевићу, који је овом друштву од много година разне услуге учинио, за знак уважења пошљу књиге друштвеног Гласника од XIII. до XVIII. на дар,

које одбор једногласно одобри.

Бр. 6. Г. председатељ јавља, да је друштво „Словенске беседе“ у Бечу примило књиге послате му од овог друштва на дар и да је њега у особитом писму од дана 18. Нов. 1865 године датом у Бечу умолило, да изјави овом друштву његову хвалу на том дару; — знања ради.

Бр. 7. Како је друштво у главном скупу дана 7. Новембра 1865 године изабрало за своје редовне чланове гг. професоре Јована Бошковића и Стојана Новаковића, а за почастног члана г. Ђувенала Већеци-Рускалу, то би закључено:

да се реченој г. издаду на чланство дипломе, и да им се с писмом од друштва пошљу, а прва два да се позову нека се изјасне у који одсек друштва желе ступити.

Бр. 8. Прочита се накнадно закључење одсека за науке језикословне, литерарне и моралне од дана 10. Октобра 1863 г., којим овај предлаже за кандидате за председатеља истог одсека, редовне чланове друштва, господу: Косту Бранковића ректора вел. школе; архимандрита

горњачког Саву; и Љуб. П. Ненадовића начелника министерства просвете и црквени дела;

који бише предложени г. министру просвете и црквени дела, да једног од њи за председатеља одсека избере.

Бр. 9. Прочита се накнадно писмо г. министра просвете и црквени дела № 3902. дана 6. Новембра 1865 год. којим јавља српском ученом друштву, да је од предложени му кандидата одредио за председника одсека за науке језикословне, литерарне и моралне г. архимандрита Саву; које би у своје време саобштено скупу друштва.

Бр. 10. Прочита се накнадно писмо г. министра просвете и црквени дела од дана 5. Новембра 1865 године № 3887, којим у одговору на предлог ученог друштва овом даје на знање, да нема ништа примјетити против тога, да би друштво за своје чланове изабрало гг. Ђувенала Вељецци-Рускалу за почастног и Ђ. Даничића, Јована Бошковића и Ст. Новаковића за редовне чланове;

знања и управљања ради.

Бр. 11. Прочита се накнадно писмо г. министра просвете и црквени дела од дана 6. Новембра 1865 № 3909 којим јавља друштву, да је Његова Светлост Књаз, на његов предлог благоволила под истим даном поставити члана државног совјета г. Јована Гавриловића за председатеља српског ученог друштва; о чему декрет приложени нека се преда г. Јовану Гавриловићу,

које би у своје време извршено, а акт скупу друштва саобштен.

Бр. 12. На питање секретара, како да се печата пословни ред друштва одобрен у скупу дана 14. Нов. 1865. под бр. IV. би закључено, да се штампа у Гласнику, одма после протокола скупа и после известија о радњи друштва у 186⅕ години.

Бр. 13. Академија наука у Пешти с писмом својим од дана 15. Нов. 1865. шиље овом друштву позив на свечано отварање њене нове палате, које ће се држати дана 11. Декембра исте године, и шиље уједно друштву две улазне билете за ту свечаност,

које би примљено с хвалом.

Бр. 14. По решењу скупа од дана 14. Нов. 1865 г. под бр. VI. нека се пошље под адресом г. дворског саветника Ј. Утјешеновића 30 дуката, у име овог друштва, као помоћ на издавање дела покојног Вука Ст. Караџића.

Бр. 15. Секретар јавља да редовни члан друштва г. Стојан Новаковић, као прилог за Гласник подноси у рукопису свој састав: „Прилог к српској историји око године 1790,“ на које би закључено, да се преда одсеку за науке историјске и државне на преглед и оцену.

Бр. 16. Професор српског језика при вел. реалној школи у Панчеву, г. Бранко Рајић, писмом од дана 20. Новембра 1865 године, моли, да би друштво ово поклонило књижници речене више реалне школе, књиге које је оно издало;

на које би решено: да секретар одабере од оних књига, од који још повише имаде код друштва, и које мисли да су за ту школу, на да их пошље истој школи на дар.

Бр. 17. Читано би писмо секрет. баварске академије наука у Минхену г. Видемана од дана 18. Нов. 1865 г., у ком јавља да је примио послате академији књиге, Гласнике 16. 17. и 18. Пуцићеве срб. споменике арх. дубров. књигу II. и Преписку о Унији Краљевића, на којима захваљује, но уједно јавља, да им неке књиге Гласника нису дошле, а да су досад од сваке књиге по два изтиска добијали, један за академију а други за јавну краљевску библиотеку и моли, да се то накнадно пошље,

на које би закључено, да се по жељи реченог господина учини, и да се захтеване књиге пошљу.

Бр. 18. Прочитано би писмо г. министра просвете и црквени дела № 3866 дана 4. Нов. 1865 год. с којим се шиље извод из буџета државног, тичући се овог друштва; ради знања и управљања.

Бр. 19. Секретар јавља да српска Матица у Новом Саду шаље овом друштву свој литерарни лист „Матицу“ који је почела издавати за 1866 годину, и да је дошло досад 5 бројева, од 1 до 5. Које би примљено с хвалом.

Бр. 20. Секретар јавља, да су дошле на дар овом друштву од Импер. Общества историје и древности россійскихъ при Универз. Московском, с писмом г. професора Јос. Бодјанског, свагдашњег секретара истог друштва, следујуће књиге:

Чтенія въ Импер. Обществе Истор. и древн. росс. при Московскомъ Универзитетѣ:

године	1862.	књига	1	до	4.
„	1863.	„	1	„	4.
„	1864.	„	1	„	4.

и Гриневича Алекс. Алфавитни Указатель къ периодичнимъ изданіямъ Импер. Общ. исторіи и древ. россійск. при Московскомъ Университетѣ. За год. 1815 до 1862. Москва 1862. 8. у арт. које би примљено с хвалом.

Бр. 21. Секретар јавља, да је г. Ашмјанцов, секретар славенског друштва у Москви, послао овом друштву на дар сљедујуће књиге:

Современика за годину 1864-ту књ. 7 до 12, 8°. пола у кожи.

Православное обозрѣніе: за год. 1863. књ. 1 до 12.
и „ „ 1864. „ 1 „ 12.
а „ „ 1865. „ 1 и 2.

Русское Слово за год. 1860. књ. 1 до 3. и 5-ту до 12-те.

Худјакова И. Руская Книжка. СтПетербургъ 1863.

Карту раздѣловъ польскаго государства 1 листъ, са објасњењем печат. на 2 листа; које би примљено с хвалом.

Бр. 22. Г. председатељ предлаже, да се у будуће сваке недеље и празника, после божије службе држи отворена соба друштва, која зими да буде угрејана, и да се на асталу изложе све новодошавше друштву књиге и часописи, — а чланови да се о том известе, како би који хоће могли ту састати се, и видити оно што је друштво добило ново;

на које би закључено, да се тако учини.

Прочитано у седници одбора српског ученог друштва, држаној дана 3-ћег Јануара 1866 г. у Београду.

I. Седница одсека за историјске и државне науке срб. ученог друштва, држана 9. Дек. 1865 год. под предсједништвом г. редовног члена Филипа Христића, а у присутству гг. редовни членова: Д. Црнобарца, Ј. Марновића, Ј. Гавриловића, Ј. Шафарика, М. Лешјанина, М. Спасића, М. Милићевића, М. Петронијевића, Д. Голубовића и В. Јакшића.

Бр. 1. Одбор српског ученог друштва шиље рукописно дело г. Стојана Обрадовића, председатеља суда окружија подринског у пензији под насловом: „Историја народа окр. подринског од 14. Сент. 1813, пак до конца 1834. године.“

Решено: да речено дјело редовни чланови: гг. М. Милићевић и М. Спасић прегледе и одсјеку своје мњење

о томе даду, дали је вредно да се као прилог за друштвени орган прими.

Бр. 2. Редовни члан друштва, г. Ст. Новаковић шиље преко одбора на преглед и оцену свој спис под насловом: „Прилог к српској историји око 1790. године;“ које је он из разних рукописних докумената а нарочито из једног рукописа нађеног у монастиру Тронопи окр. подринског сложио и у систематични ред довео.

Рјешено да исти гг. редовни членови Ј. Мариновић и Ј. Шафарик критично прегледе, а по том своје мњеније одсјеку о томе саобште, да ли се спис као прилог за Гласник друштва примити може.

II. Седница одбора српског ученог друштва, држана дана 3-ћег Јануара, 1866 године; присутствовали су гг. Јован Гавриловић председатељ друштва; чланови одбора: Јос. Панчић, Филип Христић, и архимандрит Сава; и секретар и касир друштва, Јанко Шафарик.

Прочитан би и подписан протокол 1-ве седнице одбора држане дана 2. Декембра 1865. године.

Бр. 23. Прочитано би писмо г. доктора Ђорђа Мушицког, дописног члана овог друштва, писано у Броду дана 6. Декембра, управљено на г. председатеља друштва, у ком му пише да по његовој жељи, шиље овом друштву неке од заоставши рукописа свог покојног стрица, владике Лукијана Мушицког, и то а.) бележке тичуће се граматике српске и славенске; б.) библиографију српске књижевности; в.) Описе свију писмени старина, које се налазе по српским монастирима по Славонији, Срему, Бачкој и Банату, побележене 1810 и 1811 године, кад је покојни све те монастире обишао; г.) Друге многе бележке разног садржаја; — јавља му да има још неке важне рукописе, које ће доцније друштву саобштити; а за ове жели да му се призна од друштва повчана награда, коју друштво за праведну нађе;

на које би закључено, да се рукописи по садржају разреде, па да их одбор преда дотичним одсецима на преглед и оцену.

Бр. 24. Г. председатељ предлаже, да се у име одбора изјави г. Јосифу Јиречеку писмена хвала, зато што је издао на свет дело покојног Павла Јос. Шафарика:

„Geschichte der Südslawischen Literatur,“ које је и по Србство толико важно, а уједно да одбор реченог господина предложи за дописног члана друштва; — које би одобрено.

Бр. 25. С писмом од дана 20. Дек. 1865. г. Др. Стева Милосављевић, началник одјелења санитета у министерству унутрашњи дела, шиље овом друштву, по одобрењу г. министра унутрашњи дела, један комад нове апотекарске таксе, с којом је састављен закон о апотекама, наставлење за апотекаре и кратка фармакопеа за Србију, — која књига би примљена с хвалом.

Бр. 26. С писмом од 10. Декембра 1865 год. шиље управитељ вароши београда, г. Мих. Барловац, по жељи г. председатеља друштва, план са точним мерама и нацрт оне куће у којој је негда обитавао Доситије Обрадовић, на великој пијаци, а који је план сачинио варошки инжинир г. Вуковић, — које би примљено с хвалом.

Бр. 27. Читано би решење суда окружија подринског, у Лозници дана 2. Дек. 1865. № 9158; којим се они који имају по тестаменту покојног Вука Стеф. Караџића од његовог наследства што тражити, упућују да своје право, које јим припада по реченом тестаменту, судским путем и парницом траже, против сина покојниковог капетана Димитрија Караџића, који је као законн наследник, онај тестамент за неважећи прогласио, — на које би закључено: да одбор умоли г. Филина Христића, да он у договору са другим још православима како за добро нађе, да своје мишлење овом одбору о реченој ствари, — а према томе да се тек онда реши, оће ли се друштво ово упуштати у парницу или не.

Бр. 28. Г. Филип Христић саобштава одбору, да га је умолила писмом својим од 6. Дек. 1865. православна обштина дубровачка, да изјави овом друштву њену захвалност на послатим на дар у библиотеку Бошковића у Дубровник књикама, која библиотека је за речено обштество отворена и приступна; — које служи на пријатно знање.

Бр. 29. Омладина учећа се у гимназији Темишварској, писмом својим од дана 20. Декембра 1865 год. моли ово друштво, да јој оно своје књиге на дар пошиље; — на које би закључено, да се реченој српској младежи одговори, да ће друштво њену жељу радо испунити, ако му она означи неко јавно лице, коме би се књиге имале

послати, и које би се о том постарати хтело, да се ово [illegible] која треба и да се [illegible]

Бр. 30. Годишњица младом Бошњаку, учења се у семинарији Богословској, почиње својим од дана 16. јануара 1866 године мала, да јој друштво продужи слава на дан свој Главном, од пета ова од 1 до 14-ог вашег. — ако буде [illegible], да секретар мошће реченим [illegible] све до сад пишаше Главаше и друге друштвене књиге, које за сходне нађе.

Бр. 31. Секретар предлаже, да одбор одобри, да се може то обичај дати славу, које је 18-ту вашу Главнина славио рђав дућан ван вароша на дар: — ово буде одобрено.

Бр. 32. Секретар јавља, да је житомир земунски т. Сотирк од друштвене књиге, које је имао у комисији, послао друштву натраг, три комада Главнина, и то бр. 3. 7. 11. — примљено.

Бр. 33. Г. архимандрит Сава, подноси од чета напојски епископ монајнот Косте Брашовића, — који се сад налазиће у 10-ом Главнину.

Бр. 34. Секретар јавља, да је друштву послао на дар: г. Стојан Новаковић, проф. гимназије и реченик [illegible] друштва, издавање и уређивање одмета „Виле" [illegible] I. свеј за годину 1866. — које би примљено с [illegible]

Протокол и подписано у седници одбора, дана 22. јануара 1866. године у Београду.

III. Седница одбора српског ученог друштва, држана дана 23. Јан. 1866.: присутствовали су: сс. Ј. Гавриловић председник друштва, чланови одбора: Јован Пачић, Архимандрит Сава и Филип Хрватић; и секретар и ковчег Лаза Шафарик.

Протокол би и подписан протокол друге седнице одбора.

Бр. 31. Гг. Јован Гавриловић и Филип Хрватић предлажу, да овај одбор преговори са друштва, г. Вативаја, почасног француског сенатора, који је већ у свом свом вашу и Србији и Србима врло пријатељским духом писао, за дописног члана српског ученог друштва:

који предлог би једногласно од одбора усвојен.

Бр. 36. Г. председатељ друштва предаје оригинални рукопис покојног Јове Миленковића, одломак к географији Србије, штампан у Гласнику 19-том, који је он од покојног писца купио, на чување у архиву друштва.

Бр. 37. Г. Филип Христић, ког је одбор умолио да као православ покаже одбору своје мишлење о оном решењу суда окружија подринског, од дана 2. Децембра 1865 године, којим се српско учено друштво као и остала лица којих се тестамент покојног Вука Ст. Караџића тиче, упућују да своје право путем парнице пред судом брани, — изјавио је то своје мишлење, да није предно упуштати се друштву поради тог тестамента у парницу, пошем је сва прилика да се неће моћи ништа добити, него ће бити само трошкова, но да неби одбор право друштва лако упустио, то он саветује, да одбор умоли министерство просвете и црквени дела, да оно изиште о целом питању овом о тестаменту покојног Вука Ст. Караџића, мишлење православног одбора постојећег при министерству финансије; — на које би закључено, да се по савету г. Филипа Христића учини.

Бр. 38. Г. Милорад Поповић Шабчанин подноси друштву као прилог за Гласник, препис „Летописа раваничког" који је он бавећи се у манастиру Раваници у Сремској Фрушкој гори са оригинала верно преписао; — који има се саобштити одсеку за науке историјске и државне.

Бр. 39. Редовни члан друштва г. Милан Ђ. Милићевић прилаже друштву за његов архив, а уједно и као историјски споменик за Гласник, оригиналну синђелију, коју је дао дана 6. Јунија 1793 године попу Матеју Алексићу (Ненадовићу) владика ваљевски Јоаким; —

која би примљена с хвалом, и закључено да се и она саобшти одсеку за науке историјске и државне.

Прочитано и подписано у Београду дана 10. Марта 1865 године.

II. Седница одсека српског ученог друштва за науке историјске и државне, држана дана 28. Јануара 1866. Присуствовали су: гг. Јован Мариновић, Филип Христић, Рајко Лешјанин, Јован Гавриловић, Милан Петронијевић, Милоје Лешјанин, Милован Спасић, Милан Ђ. Милићевић, Јанко Шафарик.

Бр. 1. Одређени за прегледање и оцену чланка: „Историја народа окружија подринског од 24. Септ. 1813

до конца 1834 године“ ред. чланови гг. М. Спасић и М. Ђ. Милићевић, подносе одеску своје писмено мишљење о реченом чланку, по ком тај чланак из наведени тамо основа није за Гласник; — на које би закључено, да одсек то мишљење усвојава, и да се чланак одбору с таковим мишљењем поврати.

Бр. 2. Редовни чланови гг. Јов. Мариновић и Јанко Шафарик одређени закључењем одсека, да прегледају и оцене рукописни чланак редовног члана друштва г. Стојана Новаковића: „Прилог к српској историји око 1790 године,“ подносе своје мишљење о истом чланку писмено, у том смислу, да је вредан да се штампа у Гласнику; за награду г. Шафарик предлаже, да се оригинални састав ак писца награди са 7 дуката за штампани табак а преписи документа са 2 дуката штампани табак; на које би закључено: да одсек усвојава први део мишљења гг. референата, да се чланак штампа у Гласнику, а за награду закључио је одсек да се писцу да једно на друго за штампани табак по 5 дуката цес., и тако да се ствар одбору саобшти.

Бр. 3. Одбор саобштава одсеку прилог за Гласник, послат од г. Милорада Поповића „Летопис раванички“ који је речени г. верно преписао из оригинала у Сремској Раваници: за који би закључено да се гг. редовни чланови Ј. Шафарик и М. Милићевић увере, да ли тај летопис није већ негде штампан, и да га прегледе, па да о том одсек известе, и да уједно даду мишљење дали да се у Гласнику штампа или не.

Бр. 4. Г. Мил. Ђ. Милићевић ред. члан друштва предао је одбору: Синђелију издату године 1793-ће попу Матеју Алексићу (доцније против Мат. А. Ненадовићу) од митрополита ваљевског кир Јоакима, са жељом да се она као историјски споменик штампа у Гласнику, а коју одбор саобштава тога ради одеску, да овај своје мишљење о том одбору саобшти; на које би закључено, да се иста синђелија наштампа у идућем Гласнику.

Бр. 5. Одбор саобштава одсеку, да се међу рукописима покојног владике Лукијана Мушицког, које је синовац покојников г. Др. Ђорђе Мушицки, члан овог друштва, послао друштву на употребљење, налазе и списи садржаја историјског, зато нека одсек нареди, да се ти списи прегледе, и да се одбере што је за штампање у Гласнику, на које би закључено, да гг. ред. чланови Ј.

Гавриловић, Ј. Шафарик и М. Милићевић, те рукописе прегледају, па да одсеку о њима своје мишлење саобште.

Бр. 6. Г. Владимир Јакшић, редовни члан друштва, и досадашњи неровођа овог одсека писмено моли, да га одсек од те дужности разреши поглавито из призрења на удаљеност његовог обиталишта, и да на његово место другог неровођу изабере, — на које би закључено, да се жеља г. Влад. Јакшића уважи, и да буде у будуће неровођ овог одсека редовни члан г. Милан Ђ. Милићевић.

Подписано у седници одсека дана 6. Априла 1866. у Београду.

IV. Седница одбора српског ученог друштва, држана дана 10. Марта, 1866 године. Присуствовали су: гг. Јован Гавриловић председник друштва; чланови одбора Др. Јос. Пачић, Др. Ник. Крстић, и секретар Др. Ј. Шафарик.

Прочитан би и подписан протокол треће седнице одбора.

Бр. 40. Прочитано би писмо високопреосвештеног г. митрополита Михајила, управљено на г. председника друштва с којим шиље овом друштву од г. проф. Московске духовне академије Кан. Невострујева овога дјело: „Записка о переводѣ Евангелія на славянски языкъ одъ Кирила и Методія,“ — и преписане две молитве из једног сборника српске рецензије, наодећег се у синодалној библиотеци, које молитве списане су од Срба и тичу се Српства, а к којима написао је исти г. Невострујев обширни увод на руском језику, па жели да се то овде штампа у Гласнику; на концу жели знати, да ли је ово друштво добило све досад од њега издате чести дјела: „Описаніе славянскихъ рукописей синодалной библіотеки?“ на које би закључено:

Књига прима се с хвалом, а о рукопису решиће се, док га дотични одсек, коме се има саобштити, прегледа, па ће се тада одговорити г. митрополиту и на питање о дјелу г. Невострујева: Описаніе рукописа синодалне библіотеке.

Бр. 41. Г. председник друштва подноси писмено

известије о том, како је прегледао у артијама покојнога владике Лукијана Мушицког наодећа се акта српског конгреса темишварског од године 1790, па је нашао да би те ствари ваљало саобштити Српској Матици у Новом Саду, да она документе који још нису на свет издати, да за себе преписати, па да их како за добро нађе употреби; на које би закључено, да секретар списак тих акта пошље секретару Матице Српске, и да му ово закључење саобшти, ако није то јест од ових акта већ учињено употребленье.

Бр. 42. Г. председник јавља, да је на његову молбу г. Коста Лазаревић, отац бившег књижара Светолика Лазаревића, а бивши пре архивар књаж. српске канцеларије, имао доброту подјејствовати, да су послате друштву натраг све друштвене књиге бивше код његовог сина у комисији, а још неразпродате; а на рачун дуга за продате књиге међутим док се рачуни о том разчисте, послао је друштву 10 # то јест десет дуката цес; на које би закључено, да секретар и касир књиге и новце прими и у рачуне заведе.

Бр. 43. Преосвештени г. Јаниће владика Ужички, почастни члан овог друштва, шиље друштву на дар преко ред. члана г. Мил. Ђ. Милићевића, један старински бакрени руско-расколнички крст, са славенским надписима, нађен у Србији; који би примљен с хвалом.

Бр. 44. Секретар јавља, да је 19-та књига Гласника готова, зато нека одбор закључи пошто ће се продавати, па да се може Гласник раздавати и разношљати како буде повезан; на које би закључено да се и 19-та књига продаје по обучној цени, то јест по 6 гроша чарш.

Бр. 45. Одобрава се предлог секретарев, да се одма може приступити к штампању 20-те књиге Гласника, чим буде прегледаног материјала при руци.

Бр. 46. Секретар јавља, да је дошао писмени одговор од г. дворског саветника Утјешеновића из Беча, у ком у име одбора за издавање дјела покојног Вука Ст. Караџића потврђује примање прилога српског ученог друштва од тридесет дуката цесарских у злату, и захваљује за тај прилог; знања ради.

Бр. 47. Г. председник јавља, да досад нису могли бити прегледани рачуни са књижаром земунским Сопроном, ако се о том и радило, но да ће се моћи та ствар

коначно свршити, почем је сад већ рачун на чисто изведен; знања ради.

Бр. 47. Г. председник јавља, да су хартије покојног владике Мушицког већ подељене по садржају, и да највише има материјала за језикословље србско и словенско, и за библиографију и историју србске књижевности, а после разне бележке историјске; на које би закључено, да се ти рукописи предаду одсецима, једни ономе за науке језикословне литерарне и моралне, а други ономе за науке историјске и државне, да их прегледе, и да одберу оно, што би се могло у Гласнику штампати.

Бр. 48. Г. председник јавља, да је он писао у Земун г. Стеф. Андрејевићу, који је по гласу своје собственоручне признанице примио књиге од друштва у комисију ради продавања, но овај да није досад ни књиге вратио ни рачун послао; и предлаже да се надлежним путем потражи, да речени г. Ст. Андрејевић рачун о књигама друштвенима положи, на које узме на себе г. члан одбора Др. Ник. Крстић, да ће се он постарати, да ову ствар разчисти.

Бр. 49. Да би се у продавању друштвени књига строжији ред постигао, би закључено, писмено позвати комисионара друштва, овдашњег књижара г. Вел. Валожића, да у напредак сваке пол године предаје друштву рачун о повереним му за продавање друштвеним књигама, као што је то у обште обичај код књигопродаваца.

Бр. 50. Инжинирски капетан Владимир Николић предао је друштву свој саставак: „о досадашњим топографским пословима у Србији, с картом, на којој је точно означено положење главни места Србије“ са жељом, да се то штампа у гласнику; на које би закључено, да се то дело преда на преглед одсеку за науке природословне и математичне.

Бр. 51. Секретар јавља, да је по жељи министерства просвете и црквени дела, дао за књижницу монастира Житомислића и за вишу школу, која се тамо заводи, по једну књигу од они друштвени књига, од којих има још доста екземплара, г. архимандриту Серафиму Петровићу, на овога признаницу; које би одобрено.

Бр. 52. Исто тако дао је за школу обштине православне у Призрену, од Гласника и неки књига друштвени, од којих се још већи број екземплара при руци

налази, на признаницу учитељу тамо одлазећем, по један комад; које би од одбора одобрено.

Бр. 53. Секретар јавља, да су дошле друштву на дар сљедујуће књиге:

Од г. Андрије Станковића, писара управитељства вароши Београда: Степћа, Дра Іов. Саборъ истине и науке. 2 изд. у Београ. 1866.

Од горњо-лужичког друштва за науке: Neues Lausitzisches Magazin. Görlitz 1865. 42-ster Bd. 1—2 Häfte.

Од друштва: „Verein für Erdkunde zu Dresden," његове: Erster und zweiter Jahresbericht des Vereins für Erdkunde in Dresden.

Од царске академије наука у Бечу: Sitzungsberichte der philosoph. historischen Classe Bd. 48. Heft 1. 2 Bd. 49. Hft 1. 2. 3. Bd. 50. Heft. 1. 2. 3. Mathematisch-naturwissenschaft. Classe. 1864. I. Abth. № 9. 10. II. Abth. № 10. Jhrgg 1865. I. Abth. № 1 bis 5. II. Abth. № 1 bis 6. Register d. mathem. naturw. Cl. № V. и Almanach für 1865.

Од г. Ченгерије и Лоњаије из Пеште: Budapestí Szemle; Uj folyam: 6. 7. 8. 9. 10 Füzet. Pest. 1865.

Од г. Г. С. Раковског у Букурешту, његово дјело: Българска старина; повремено списаніе, издаваемое въ неупредѣлѣно врѣмя одъ Г. С. Раковскаго. Кнь. I-ва Букурештъ 1865. 4°:

које све бише примљене с хвалом.

Прочитано у седници одбора, дана 13-тог Априла 1866 године у Београду.

Састанак одсека за литерарне језикословне и моралне науке од д. 10. Марта 1866. Били су: председник овог одсека г. архимандрит Сава и редовни чланови гг. К. Цукић, С. Сретеновић, Јован Бошковић, М. Бан, Ст. Новаковић, Ђ. Малетић.

Бр. 1. ГГ. ред. чланови: архим. Сава и Бан, као референти, поднеше своје мишљење о „Беседи о љубави к отачбини" г. Ђ. Малетића, која им је дата на преглед, и то да је ствар добра; на које се поведе реч о томе може ли она пристати у програм гласника ученога друштва и

реши се једногласно, да се господину писцу чланак врати.

Бр. 2. Почем је истекао рок досадашњем перовођи г. С. Сретеновићу, избере се за перовођу ове године Ст. Новаковић, и г. С. Сретеновићу се захвали на досадашњем труду.

Седница одсека за науке природословне и математичне држана 6. Апр. 1866. у којој су били г.г. Др. Ј. Панчић, проф. М. Рашковић, Др. Ј. Валента и проф. М. Панић.

Г. др. Панчић поднесе „Мемоар о топографск. радњи у Србији са картом од г. кап. В. Николића. Овај мемоар би прочитан и карта прегледана и по дужем дискутовању ове ствари одсек се у овоме сагласно:

1. Да је оно што г. Н. о топографској радњи у Србији каже, већином основано, и да би било заиста време, да се у нас ова радња једном одночне радити на бољем научном темељу, а да би то сада и могуће било мисли одсек за то, што се за последњих 20 година подоста младих Срба на ту радњу спремило.

2. Да је и карта што је уз мемоар поднешена у ономе што је у њој изражено—а то су само главна места и реке — много точнија него досадашње српске карте; али да би добро било да се она допуни и да се на тај начин наша једина (Миленковићева) карта што имамо у Србији, колико је то по садашњем стању топографског знања могуће исправи, и потоме

3. да се г. кап. Н. понуди, да то своје дело доврши, а међу тим да се његов мемоар у Гласник прими но с овом изменом, да по критици досадашње топографске радње у Србији разложи начин, како се та радња има вршити, да би одговарала потребовањима данашње науке, а уједно да правила постави по којима се имају топографски описи каквога краја саставити. Ово последње држи одсек да је тим важније, што се у нас самоуци са топографским описима већ по томе радо баве, што пролазећи кроз многе крајеве имају прилике да много којешта дознају, што би по науку добро било да се у свет пусти, но разуме се само онда, кад би то било списано по оним правилима и у оном реду, као што је то наука за користно нашла.

Решено: Да се ово одбору ученог друштва саобшти.

III. Седница одсека српског ученог друштва за науке историјске и државне, држана 6. Априла 1866. Били су: гг. Др. Никола Крстић, Јован Гавриловић, Филип Христић, Милан А. Петронијевић, Др. Јанко Шафарик, Милан Ђ. Милићевић и Панта Срећковић.

Бр. 1. Чланови, др. Јанко Шафарик и Милан Ђ. Милићевић одређени да прегледе препис „Раваничког летописа“, који посла друштву г. Милорад Поповић, изјавише своје мњење, да тај летопис заслужује да се у Гласнику наштампа; на што би решено: усвојити мњење господе референата те рукопис тај у Гласнику печатати, а г. Милораду Поповићу, у име награде издати 6 дуката цес. из друштвене касе.

Бр. 2. Редовни члан друштва г. Јован Гавриловић, који је прегледао акта народнога српскога сабора од 1790 године, находећа се у хартијама владике Мушицког изјављује, да би боље било кад би се та акта, од којих су и онако многа већ јавности предана, у органу Матице Српске наштампала, због тога и предлаже да се, ако би Матица то зажелила учинити, од стране друштва њој иде на руку. Би наређено:

да се иста акта као материјал за историју сабора од 1790 г. хране у архиви друштва.

Бр. 3. Редовни чланови Јован Гавриловић, Др. Јанко Шафарик и Милан Ђ. Милићевић, који су прегледали записе пок. владике Л. Мушицког о српским манастирима у Аустрији, јављају да се у тим белешкама находи доста података, које би ваљало јавности предати, али да би се то предходно морало боље уредити. Зато би наређено:

да се тај материјал преда редовном члану Милану Ђ. Милићевићу, који ће га спремити за Гласник.

Бр. 4. Бејаху међу артијама пок. Мушицког и неке његове белешке о невачу Вишњићу и о ученицима, који су из Србије и Босне прешли, да се у Карловцима уче 1816. г.

Ове белешке узе председник одсека г. Крстић, да их прегледа и своје мишљење одсеку јави.

Бр. 5. Г. митрополит Михајило шиље књигу „Записка о переводје Евангелија на славјански јазик, сдјеланом св. Кирилом и Методијем,“ коју му је послао проф. московске семинарије г. Капитон Невострујев, заједно с две старе молитве исписане из српског рукописног треб-

ника, који се налази у московској синодалној библиотеци. На ово би наређено:

да се г. Митрополиту захвали за његово посредовање а г. Невострујев да се умоли, да нам за ствари у реченој библиотеци које би се тицале србства јавља, како би се могло добавити или преписати оно што би нам нуждно било. Сам тај рукопис г. Невострујева да се преда редовном члану г. Срећковићу, који ће се споразумети с одсеком језикословним коме ово више припада, па о томе дати своје мишљење.

Бр. 6. Председник одсека г. Никола Крстић предлаже, да се друштво обрати г. Магазиновићу у Букурешту и умоли га, да се он постара набавити и овамо послати списак оних влашких диплома, које су писане славенским језиком, а тако и ближе извештаје о стварима, које би се у тамошњем музеју находиле а биле би за нас од важности. Наређено је:

да се ово јави одбору, који ће даље шта буде нуждно сам чинити.

V. Седница одбора српског ученог друштва, држана дана 13-ог Априла 1866 године; а присутствовали су гг. председник друштва Јован Гавриловић; чланови одбора: Др. Јос. Панчић и архимандрит Сава; редовни члан Филип Христић, као заменик г. Ник. Крстића, и секретар Јанко Шафарик.

Прочита се и подписа протокол четврте седнице одбора.

Бр. 54. Прочитано би писмо г. министра просвете и црквени дела од дана 11. Априла тек. г. № 922, са којим шиље српском ученом друштву мишљење правословног одбора о тестаменту покојног Вука С. Караџића, по ком мишлењу неће се моћи одржати тај тестамент у снаги, зато што нема законом прописана својства; — на које би закључено: писати суду подринског окружија, да српско учено друштво неће тражити путем парнице право, које би му могло припадати по реченом тестаменту.

Бр. 55. Г. архимандрит Сава јавља, да је одсек за науке литерарне, језикословне и моралне прегледао чланак ред. члана г. Ђорђа Малетића: „Слово о љубави к отачаству“ и нашао, да оно по устројству друштва не-

улази у програм друштвеног Гласника, да се дакле неможе ни штампати у њему; на које би закључено, да се одбор слаже са мишлењем одсека, а да се чланак врати г. писцу.

Бр. 56. Исти г. архимандрит Сава, јавља даље, да је одсек тај на место досадашњег неровође ред. члана г. Саве Сретеновића, изабрао за свог неровођу ред. члана г. Стојана Новаковића, — знања ради.

Бр. 57. Г. Др. Јос. Панчић јавља, да је у одсеку за науке природословне и математичне, прегледан био мемоар инжинирског капетана г. Влад. Николића: „О досадашњој топографској радњи у Србији,“ а исто тако прегледана је и његова карта, на којој је мрежа главни неки точака Србије; а одсек је закључио, да се речени мемоар прими у Гласник, но тако, да г. сачинитељ критици о досадашњој топографској радњи у Србији, дода правила по којима би се имала та радња вршити, да би одговарала потребовању науке; а за карту одсек је тога мишлења, да би ваљало у име друштва позвати реченог г. капетана, да своју карту даље продужи и тако попуни, како би могла као много точнија од свију наши досадашњи карта, по свом садржају нашим потребама послужити;

на које би закључено; одбор саглашава се подпуно са мишлењем одсека; г. Вл. Николићу тако да се пише, а у смотрењу карте, одбор закључи, писати г. министру просвете и црквени дела и умолити га, да он у споразумлењу са г. министром војне подјејствује, да се реченом г. капетану Вл. Николићу учини могућним, да може своју карту продужити попуњавати, и до тога довести, да она одговори нашим потребама школским и обичног друштвеног живота.

Бр. 58. Г. Филип Христић јавља, да се одсек за науке историјске и државне сагласно, да се чланак: „Раванички летопис“ у идућем Гласнику штампа и награди са 6 дуката цес.; које би од одбора одобрено.

Бр. 59. Исти г. Ф. Христић даље јавља, да је речени одсек нашао за добро, да се акта српског конгреса темишварског од 1790 године, што су међ артијама покојног владике Лук. Мушицког чувају у архиви друштва: а она која досад нису нигде штампана, да се саобште српској Матици у Новом Саду, ако их ова усхте имати и штампати; које одбор одобрава.

Бр. 60. Исти г. Ф. Христић јавља, да је одсек за науке историјске и државне нашао за добро, предати чланак г. професора московске богословске академије Капитона Невоствујева, на руском језику, да га ред. члан г. П. Срећковић преведе на србски; а истог господина професора Невострујева у име овог друштва умолити, да му и други пут, кад што важно за србство нађе, за то јавља; на које би закључено, захвалити реченом господину на послатом прилогу и умолити га сходно закључењу одсека.

Бр. 61. Исти г. Ф. Христић јавља, да је на предлог свог председника г. Ник. Крстића, одсек за науке историјске и државне закључио, предложити одбору друштва, да овај пише у Букурешт г. Кости Магазиновићу и да га умоли у име друштва, да се постара набавити и друштву послати списак оних диплома архиве влашке, које су писане славенским језиком, а исто тако и опис ствари, које би се у тамошњем музеју находиле, а биле би за нас важне; на које би закључено, да се по предлогу одсека учини.

Бр. 62. Редовни члан г. Стојан Новаковић подноси као прилог за Гласник, препис једне дипломе краља Милутина, са објашњавајућим уводом, — који има се дати одсеку за науке историјске и државне на преглед.

Бр. 63. Редовни члан г. Љуб. П. Ненадовић шиље на дар за архиву друштва преписе неких споменика, којих оригинали били су у манастиру Троноши, а који преписи нашли су се међ артијама његовог покојног отца, савјетника проте Матије Ненадовића, које бише примљене с хвалом, и би закључено, да се оно што још није познато одбере и одсеку за науке историјске и државне саобшти.

Бр. 64. На молбу г. М. Розена, којом се писмено обратио г. председнику друштва, одбор одобрава, да секретар може реченом г. Розену на употребљење саобштавати животописне бележке србски списатеља, које се наоде у архиви друштва.

Бр. 65. Императорско руска академија наука у СтПетербургу са писмом својим шиље овом друштву на дар, сљедујућа од ње издата дела:

1. „О климатѣ Россіи.“

2. „Записки Императ. академіи наукъ“ све досада изишавше осим 1-вог тома;

и 3. „Извѣстія императ. академіи наукъ“ исто тако све што је досад издато, осим I. II. и III. тома, који су већ нестали; уједно изјављује жељу, да и ово друштво шиље академији сва издата од њега дела; на које би закључено, да се академији писмено захвали у име друштва, на том дару; да јој се пошљу сва друштвена дела, која још нису послата; при том да се каже, да је ово друштво продужено друштво српске словесности, преустројено под новим именом.

Бр. 66. На писмо друштва омладине учеће се у Пожуну, званог Слобода, у ком моли да му се шиљу на дар издаване од овог друштва књиге, би закључено одговорити, нека речена омладина јави овамо, који од професора јој је старешина, и које друштвене књиге они тамо још немају, па да ће ово друштво њену жељу испунити, и књиге послати њеном старешини.

Бр. 67. На предлог г. председника друштва би закључено, да се оне књиге друштвеног Гласника, што су већ нестале и што ће се прештампати, што се тиче језика и правописа опако прештампају, као што јесу, нити да се у њима што мења, осим ако има погрешака.

Бр. 68. Секретар јавља, да су дошле друштву на дар сљедујуће књиге:

Од мљетачког друштва за науке, његов орган:
Atti de l' istituto veneto, tomo 10 & 11.

Од редовног члана г. Ст. Новаковића:
Jubileusz Serbski. у Лавову 1865.

Од г. архивара пражког, Ербена, његово дело:
Сто повѣсти словенских; у Прагу 1865.

Од професора императ. универзитета у СтПетербургу г. Измаила Срезњевског, његово дело:
Древніе памятника писма и языка югозападнихъ Славянъ IX. до XII. вѣка; трудъ И. Срезнѣвскога. СтПетербургъ. 1865. 4°.

Које све бише примљене с великом хвалом.

Прочитано и подписано у седници одбора дана 12. Маја 1866 године.

VI. Седница одбора српског ученог друштва, држана дана 12. Маја, 1866 године. Присутствовали су: гг. председник друштва Јован Гавриловић; чланови одбора Др. Јос. Панчић и Др. Пик. Крстић, и секретар и касир друштва Др. Ј. Шафарик.

Прочитан би и подписан протокол пете седнице одбора.

Бр. 69. Прочитано би писмо „Общества любителей естествознанія" постоећег при императорском московском универзитету, писано овоме друштву дана 1. Априла т. г., којим оно позива српско учено друштво, да оно дејствује на том, да се пошљу из Србије у етнографски излог, који ће бити у Москви у месецу Априлу 1867 год., разне народне пошње, домаћа оруђа и фотографије људи разног пола и стања; на које би закључено:

да се ово писмо преведе и наштампа у нашем литерарном листу Вили, — а и г. министру просвете и црквени дела да се саобшти, и да се он у име друштва умоли, да од своје стране подејствује, да се код нас у Србији за горе речену циљ што буде могуће учини, јер друштво ово поред своји слаби средства, при најбољој вољи није у стању за ову ствар што знатније учинити.

Бр. 70. Овдашњи књижар и комисионар друштва г. Велимир Валожић, шиље рачун о друштвеним књигама, које је узео за продавање, а уз рачун у готовом новцу 780 гр. то јест, седам стотина и осамдесет гроша чаршијски, — на које би закључено: да секретар и касир рачун тај испита, а новце у примање друштва да заведе.

Бр. 71. Прочитано би писмо управитељства више реалне школе у Панчеву од 9. Маја т. г. и професора српског језика при истој школи г. Ђакона Бранка Рајића од 26. Априла т. г. у којима захваљују овом друштву, што им је послало на дар за књижницу речене школе, књиге од друштва издате; које служи на пријатно знање.

Бр. 72. Члан одбора г. Никола Крстић, предаје послато на дар друштву дело руског списатеља: Билярскогъ, о средне-болгарскомъ Вокализмѣ. СтПетерб. 1858. г.

које би примљено с хвалом.

Бр. 73. Г. председник друштва предлаже, да се у име друштва писмено умоли г. министер просвете и црквени дела, да изволи наредити, да се сачувају старине,

које се налазе у нашем отачаству, нарочито у подунављу, у Костолцу; а оне што нису још точно испитане, да се од способни за то људи испитају; на које би закључено: да се по предлогу г. председника учини, а нарочито да се умоли господин министер, да да испитати римске старине у Костолцу, и римско гробље код Пожеге ужичког округа.

Бр. 74. Прочитано би писмо члана овога друштва г. Д-ра Ђорђа Мушицког, управљено на г. председника друштва, писано дана 28. Априла тек. год. у Броду, у ком онај г. моли, да друштво реши, да му се да награда за рукописе његовог покојног стрица владике Лукијана Мушицког, које је он овом друштву пре неколико месеци послао, — на које би решено, да се г. председник споразуме са г. Мушицким за количину те награде, па тада да се ствар ова у одбору реши.

Бр. 75. Г. председник јавља, да је дошао један сандук друштвени књига из Земуна од г. Ст. Андрејевића, које је овај узео био од друштва у комисију да их распрода, а сад их на позив друшвта као нераспродате враћа, и то вратио је:

Од Гласника	књиге	I. — 6	комада,
„	„	II. — 7	„
„	„	III. — 7	„
„	„	IV. — 7	„
„	„	V. — 8	„
„	„	VI. — 6	„
„	„	VII. — 7	„
„	„	VIII. — 4	„
„	„	IX. — 5	„
„	„	X. — 7	„
„	„	XI. — 7	„
„	„	XII. — 6	„
„	„	XIII. — 5	„
		ДАКЛЕ СВЕГА . . 82	КОМАДА,

али како он није све књиге које је од друштва примио, (130 комада) у овима вратио, зато да му је опет писао, и позвао га да рачун свој с друштвом коначно расчисти, — које служи на знање.

Бр. 76. Г. председник предаје на дар за друштвену библиотеку, издато од абата Валентинелије у Мљетцима дело:

Esposizione di rapporti fra la republ. Veneta e gli Slavi meridionali, brani tratti da diarii, di Marino Sanudi 1496—1533. Vol I. Venezia 1863. 8° у артији; које би примљено с хвалом.

Исто тако и I-ви течај новина излазећи у Сарајеву у штампарији Сопрона под именом: „Вјестник босански" за годину 1866.

Бр. 77. Секретар јавља, да су дошле на дар за друштво ове књиге:

Од уредништва литерарног летописа: Književnika, овога III-ће године, Свезак I.

Од г. Викенела његово дело:

Viquesnel Coup d'oeil sur quelques points de l' histoire generale des peuples Slaves. Lyon. 1865. 8° у арт.

Од цес. краљ. академије наука у Бечу:

Sitzungsberichte, philosoph-histor. Classe Bd. 50 Heft. 4. Bd. 51. Heft. 1. 2. 3. Mathematisch-naturw. Classe. 1865. I. Abtheil. № 6/7. 8. 9. 10. II. Abtheil. № 7. 8. 9. 10. 1866. II. Abtheilg. № 1. Regist. philos. hist. Cl. № V.

Од гг. Ченгери и Лоњај у Пешти: издаваног од њи литерарног летописа:

Budapesti Szemle, Uj folyam; књига 11. 12. и 13.

Од императ. руског министерства просвештенија:

Журналъ министерства народнаго просвещенія, год. 1866. 3 књига за Март. и

Сборникъ распоряженій по министерстве просвештенія. Томъ I. 1802—1804, СтПетербургъ 1866. 8°. у артији.

Које све бише примљене с хвалом.

Прочитано и подписано у седници одбора дана 18. Маја 1866 године, у Београду.

VII. Седница одбора српског ученог друштва, држана дана 18. Маја 1866 године; присуствовали су: гг. председник српског ученог друштва Јован Гавриловић; чланови одбора: Др. Јосиф Панчић, Др. Ник. Крстић, и секретар Др. Ј. Шафарик.

Прочитан би и подписан протокол шесте сед. одбора.

Бр. 78. Прочитано би писмо г. Ђорђа Мушицког, члана овог друштва, писано дана 12 Маја тек. год. у

Броду, управљено на г. председника друштва, у ком он изјављује да је савршено задовољан са наградом од 100 фор. аустр. вредн. у банкама, коју му одбор овај нуди за све оне рукописе његовог покојног стрица владике Лукијана Мушицког, које је послао друштву;

на које би решено, да се та сума од 100 фор. аустр. вредности у банкама пошље реченом г. Ђ. Мушицком, као награда за уступљене овом друштву рукописе.

Бр. 79. Г. председник друштва читао је своју разправу, о досад чињеним по Србији мерењима висина разних места помоћу барометра, која су чинили барон Хердер, конзул Хан и др. ком саставку додао је и г. Др. Ј. Панчић таблицу, на којој су означена положења места географијска, неки главни точака Србије, по мерењу руских инжинерских официра и астронома Крапла, — на које би решено, да се овај чланак као прилог за Гласник, преда на преглед одсеку за науке природ. и математичне.

Бр. 80. Г. председник друштва читао је своју бележку о неким србским повељама, које су штампане у Извѣстиямa импер. руске академије наука, нарочито у Тому VII. випуску 2, и 3, од којих једна по његовом знању код нас још није нигде штампана, а нема је ни у Миклошића Monumenta Serbica, зато вели да би ваљало уверити се о томе какве су те повеље, па ако су варианти прештампати их и код нас, — на које би закључено, да се ово саобшти одсеку историјском.

Бр. 81. Секретар јавља, да је дошла овом друштву књига од крал. пруске академије наука у Берлину:

Monatsberichte der kön. preuss. Akademie der Wissenschaften. Für den Monath Februar. 1866. I. Свезка у 8°. у артији везана.

Прочитано и подписано у седници одбора, држаној дана 14. Јунија 1866 године, у Београду.

VIII. Седница одбора србског ученог друштва, држана 14. Јунија 1866 г.; присутствовали су: гг. председник друштва Ј. Гавриловић, чланови одбора: Др. Ј. Панчић и Др. Пик. Крстић, и секретар Др. Јанко Шафарик.

Прочитан би и подписан протокол седме седнице одбора.

Бр. 82. Секретар предаје чланак г. професора Милана Јовановића: „Обшта биостатика с погледом на Ср-

бију" који исти господин подноси као прилог за друштвени Гласник; има се предати на преглед одсеку друштва за науке природословне и математичне.

Бр. 83. Редовни члан друштва г. професор гимн. Ст. Новаковић, подноси преко секретара, као прилог за друштвени Гласник, једну народну причу о косовском боју, коју је нашао случајно у рукопису, и којој је додао своју кратку расправу, за коју би решено, да се преда на преглед одсеку друштва за науке историјске и државне.

Бр. 84. Прочитано би писмо једног родољуба из Босне, с којим шиље друштву статистичне белешке о тој земљи и о Херцеговини, за које вели да су сасвим поуздане; на које би решено, да се прегледа и оцене ради саобште одсеку за науке историјске и државне, па ако овај нађе да су за Гласник, то да се штампају у идућем Гласнику.

Бр. 85. Секретар подноси као материјал за друштвени Гласник, два преписа докумената, тичући се монастира Раковице код Београда, које му је у оригиналу саобштио г. министер Цукић, ради тога да друштво учини употребљење са тим преписима, које нађе за добро; на које би решено, да се саобште одсеку за науке историјске и државне.

Бр. 86. Прочитано би писмо г. митрополита Михајила, с којим шиље преписе народни српски пјесама, што је скупио сарајевски учитељ јеромонах г. Теофил Петрановић, а које нису још нигде штампане, с жељом да се оне овде печатају, а реченом скупитељу да се да пристојна награда; —

на које би решено: како је у босанском вјестнику оглашено, да се код Сопрона у Сарајеву штампају пјесме од истог г. учитеља Теофила скупљене, то да се пише истоме г. да ли он ненамерава и ове песме тамо штампати, да ли је све из уста народни верно преписао, и шта најпосле пише за то, да ове преписе друштву уступи, па да их ово може како зна на своју корист или штету штампати.

Бр. 87. Секретар јавља, да је за канцеларску потребу издао на набавку хартије 24 гроша чарш. по приложеном рачуну трговачком; које би одобрено.

Бр. 88. На предлог секретара одобрава се слагачу 19-те књиге Гласника поклон од једног дуката цес. по

обичају, — а уједно би закључено, да се у напредак овај уобичајени издатак може учинити без питања.

Бр. 89. Секретар јавља, да су дошле за друштво на дар ове књиге:

1. Од пр. К. Невострујева из Москве његовог дјела: Описаніе славянскихъ рукописея синодалной библіотеки, Оддѣленія II. часть 2, и 3.
2. Од академије науке у Берлину: Monatsberichte für 1866. Märzheft.
3. Од г. председника друштва Јована Гавриловића: Архијепископа Данила животи краљева и архиепископа србских, које је издао Ђура Даничић, и Босанског Вјестника бројеви 1 до 7.

5. Од г. Хаждеја-Петричејка, проф. у Букурешту, живот Јована грозног војводе, на влашком језику штампан у Букурешту 1865 г. Које све бише примљене с хвалом.

Прочитано и подписано у седници дана 13. Јулија 1866 године у Београду.

Седница одсека за науке природословне и математичне држана дана 1. Јулија 1866. г., у присутству гг. председника Јос. Панчића, и чланова: професора Ем. Јосимовића, д-ра А. Медовића, д-ра Ј. Машина, дра Ј. Валенте, проф. М. Рашковића и М. Паника.

Бр. 1. Чланови др. Медовић и Валента изјавише своје мнење о чланку „Општа биостатика“ од Милана Јовановића, које су од председника г. Панчића на преглед добили. По њиовом мнењу речени чланак подпуно одговара свом наслову, и заслужује да се у Гласник печата а писцу да се даде награда, као за оригинални посао.

Одсек усваја ово мишлење речени чланова и решава, да се одбору ученог друштва ово закључење достави.

IX. Седница одбора србског ученог друштва, држана дана 13. Јулија 1865 год. Присуствовали су: гг. председник друштва Ј. Гавриловића, члан одбора архим. Сава, и ред. члан Др. Аћим Медовић, као зам. Др. Ј. Панчића, одсутствујућег; и секретар Ј. Шафарик.

Прочита се и подписа протокол осме седнице одбора.

Бр. 90. Г. Аћим Медовић редовни члан замењујући одсуствујућег члана одбора и председника одсека д-ра

Јос. Панчића, јавља да је одсек за науке природословне и математичне прегледао чланак: „Општа биостатика са погледом на Србију, и да је нашао да заслужује да се штампа у Гласнику, а да се награди као оригинални саставак, — на које би решено, да се одбор саглашава са мишлењем одсека, а писцу тога чланка да се да награда од осам дуката цес. за штампани табак.

Бр. 91. Прочитано би писмо господина Теофила Петрановића, јеромонаха и учитеља сарајевског, у ком одговара друштву, да се саглашава са тим што друштво нареди за штампање од њега скупљених песама, а нарочито што се тиче награде, да ће пристати на награду, коју друштво буде одредило; — на које би решено, да се његов рукопис песама заједно са његовим писмама, и са мишлењем редовног члана г. Стојана Новаковића о овим песмама и о начину, како би се оне могле наштампати и издати, преда одсеку за науке језикословне философијске и моралне, да их прегледа и оцени, и да мишлење своје о овој ствари одбору саобшти.

Бр. 92. Прочита се писмо управитеља реалне школе у Крушевцу г. Карамарковића, који моли друштво, да оно пошаље књиге што је досад издало, на поклон за библиотеку речене школе, на које би решено, да се реченој школи поклоне све друштвом издате књиге од којих још има по више екземплара, а да се умоли од стране друштва овог министарство просвете и црквени дела, да их оно са својим актом пошље у Крушевац управитељу реалне школе.

Бр. 93. Редовни члан г. Милан Ђ. Милићевић преко секретара подноси друштву као прилог за библиотеку, одломак старог рукописног еванђелија српске рецензије, писаног на кожи у граду Сврљигу у Србији, године 1279, састојећи се из 11 листова, а имајући на последњем листу важан за историју запис са годином, кад је то еванђелије писано, за кога и од кога; — а ту важну старину књижевну пропратио је исти г. Мил. Ђ. Милићевић кратком расправом, па жели да се штампа у Гласнику, — на које би решено, рукописни споменик овај прима се с великом хвалом, а заједно са расправом има се саобштити одсецима за науке историјске и језикословне.

Бр. 94. Почастни члан друштва, митрополит српски г. Михаил, шаље друштву преко г. архимандрита Саве препис типика, који је свети Сава српски написао за

манастир Хилендар у Светој гори, са изреченом жељом г. митрополита, да се овај знаменити споменик наштампа у друштвеном Гласнику; на које би решено, да се рукопис преда одсеку за науке језикословне литерарне и моралне на преглед.

Бр. 95. Секретар јавља, да је фотограф Гантенбајн по наредби друштва фотографисао кућу, у којој је седио и умро Доситеј Обрадовић, и у којој је био совјет српски, на са рачуном подноси 6 комада фотографисани слика те куће; — на које би решено да се рачун (од 120 гроша чарш.) исплати, а слике да се чувају у архиви друштва.

Бр. 96. Секретар јавља, да су дошле друштву овом на дар сљедујуће књиге:

1. Од почастног члана овог друштва; г. Стојана Вељковића члана касационог суда, његова дела:

Нешто о задатку касационог суда; у Београду. 1865. 12°,

Објашњење трговачког законика. Свеска 1. и 2, у Београду 1866. 8° у арт.

2. Од редовног члана друштва, г. Матије Бана, његова дела:

Државословна разправа съ Видовданомъ, у Београду, печатња А. Андрића. 1866. 8° у арт.

Цвіети српске, драма у петъ раздѣла; написао М. Бан за педесетогодишню светковину ослобођеня Србіе, 1865 год. у Београду. у печатњи А. Андрића. 8°.

3. Од императорско руске академије наука у СтПетербургу:

Записки императорской академіи наукъ. Томъ VIII. книжка II. и Томъ IX. книжка I. СтПетербургъ. 1866. 8° у арт.

4. Од императ. руског генерал-конзулства:

Сборникъ справочныхъ свѣдѣніи по министерству народнаго просвѣштенія, за 1862 и частію 1863 и 1864 годи. СПетерб. 1864.

5. Од ученог друштва Млетачког:

Atti del i. r. istituto veneto di scienze lettere ed arti. Tomo IX. Seria 3. Dispensa: 5. 6. 7. 8. Venezia 1863—6. 8°.

6. Од редовног члана друштва г. Д-ра Ј. Панчића; његова дела:

Plantæ Serbicæ rariores aut novæ; decas II-da Venezia. 1866. 4° свеску другу.

7. Од редовног члана друштва г. д-ра Аћима Медовића: његово дело:

Судска медицина, у Београду 1866. 8°.

Које све бише примљене с хвалом.

Прочитано и подписано у седници одбора, у Београду дана 20. Септембра 1866 године.

IV. Седница одсека српског ученог друштва за науке историјске и државне, држана дана 27. Јулија 1866. у Београду. Били су: гг. Др. Никола Крстић председник, чланови: Милоје Лешјанин, Димитрије Голубовић, Сергије Николић, Др. Јанко Шафарик, Панта Срећковић, и исповоља Милан Ђ. Миличевић.

Бр. 1. Редовни члан г. Панта Срећковић, одређен да прегледа две српске молитве, које је г. Невострујев преписао из српског требника находећег се у синодалној библиотеци у Москви, заједно с описом предмета, који се још у том требнику находе, — изјављује своје мишљење, да се те молитве, заједно са расправом г. Невострујева руски писаном (но коју је он на српски превео) штампају у гласнику друштва;

које мишљење г. референта, одсек усваја у свему, с тим, да се расправа само у српском преводу г. Срећковића штампа.

Бр. 2. Редовни члан госп. Стојан Новаковић шиље преко одбора прилог, — „Народна прича о косовском бој у,“ којој је он додао своју кратку расправу. Би наређено:

да и причу и расправу прегледа и одсеку своје мишљење јави, редовни члан г. Панта Срећковић.

Бр. 3. За статистичне таблице о Босни, Херцеговини и Старој Србији, које је друштву послао неки родољуб из Босне, а које су црпане из турских званичних извора, би наређено:

да се паштампају у Гласнику друштва, као статистичка грађа за познавање српских земаља.

Бр. 4. Г. председник одсека, др. Никола Крстић, прегледавши повељу, коју је из извештаја импер. руске академије исписао, и својом расправом пропратио ред. члан г. Стојан Новаковић, тога је мишљења, да се и

диплома и расправа имају штампати у гласнику. Би наређено:

да се и повеља и расправа штампају у Гласнику.

Бр. 5. Одбор је послао овом одсеку на преглед преписе од два документа, тичућа се монастира Раковице код Београда, а које је са истих оригинала верно преписао секретар друштва др. Јанко Шафарик, на жели, да се штампају у Гласнику, а то су: Уговор о сједињењу између монастира Раковице у Србији и В. Ремете у Фрушкој Гори, у Срему, од године 1739 и „жалована" грамата цара руског, Петра I. великог, дарована истом монастиру Раковици у Србији, за које би решено:

да се ти споменици без даљега прегледања штампају у Гласнику.

Бр. 6. Редовни члан Милан Ђ. Милићевић, прилаже за архиву друштвену оригинално писмо почившег Кнеза Милоша, писано дана 31. Јулија 1831 године, Стевану Стефановићу (Тенки), ка које би наређено:

да се храни у архиви друштва, док се више таковних писама не скупи, како би се после заједно наштампати могла.

Бр. 7. Председник Јован Гавриловић предлаже, да се прегледају известија академије наука у СтПетербургу (Том VII. випуск 2. стр. 155. и випуск III. стр. 233.) где се налазе штампане две повеље српске, за које се сумња, да су код нас обадве већ штампане и познате, на које би решено:

да се сравне са миклошићевима монумента сербика, са споменицима српскима и са дечанским првенцем, па ако одступају у нечем, или нису никако ни наштампане, онда да се прештампају у Гласнику, а тај посао да изврши редовни члан и секретар господин доктор Јанко Шафарик.

Бр. 8. Одбор шаље одсеку одломак рукописног еванђелија српске рецензије, писаног на кожи у граду Сврљигу године 1279, који је редовни члан г. Милан Ђ. Милићевић друштву поклонио, и својом расправом пропратио, на жели, да се у Гласнику штампа; а како у том одломку на последњем листу има и запис од историјске важности, то би наређено:

да се и расправа г. Милићевића у Гласнику штампа, и тај запис факсимилиран тој расправи дода; а како има и филологијску важност овај споменик, то да ово буде

у договору са одсеком језикословним, ком ће се овај предмет такође саобштити.

Бр. 9. Г. председник одсека др. Никола Крстић, прочита у целости кратку расправу о животу знаменитога Филипа Вишњића (слепца), коју је написао по белешкама, наодећим се о том предмету у артијама покојног владике Лукијана Мушицког, за коју би једногласно закључено:

да се у Гласнику друштва наштампа.

Бр. 10. На предлог г. председника свога дра Ник. Крстића, овај одсек једногласно закључи:

Предложити за редовнога члана српског ученог друштва г. Чедомила Мијатовића, професора велике школе, који се са више својих списа одлично показао на пољу српске књижевности.

Рађено у Београду дана 27. Јулија 1866 године.

X. Седница одбора српског ученог друштва, држана дана 20-ог Септембра 1866 године. Били су у седници: гг. Јован Гавриловић председник друштва; и чланови одбора: Др. Јос. Панчић и архимандрит Сава; и секретар и касир друштва Др. Јанко Шафарик.

Прочитан би и подписан протокол девете седнице одбора.

Бр. 97. За одсуствујућег председника одсека за науке историјске и државне јавља секретар, да је исти одсек прегледао два стара српска писма, што је преписао из рукописног српског требника синодалне библиотеке у Москви, и са својом руском расправом овом друштву послао г. професор тамошње духовне академије Невоструј ев, — на јавља да заслужују, да се заједно са српским преводом речене расправе, који је по жељи одсека начинио г. профес. Панта Срећковић редовни члан друштва, штампају у друштвеном Гласнику; — на које би решено, да то мишлење одсека и одбор усвојава.

Бр. 98. Исти одсек закључио је предложити одбору, да се и статистични податци о Босни наштампају у Гласнику, које и одбор одобрава.

Бр. 99. Исти одсек закључио је, да се штампа у Гласнику диплома краља Уроша II. Милутина, коју је преписао из известија императорско-руске акатдемије и својом расправом пропратио редовни члан друштва Ст. Новаковић; — које закључење одсека одбор одобрава.

Бр. 100. Исти одсек закључно је, да се наштампају у Гласнику два документа тичућа се монастира Раковице код Београда, које је с оригинала преписао секретар друштва, и то 1. жалованаја грамота цара Петра вел. од год. 1701, дата монастиру Раковици, а 2. уговор сједињења монастира Раковице и Ремете у Фрушкој гори од год. 1739; на које би решено, да се и одбор саглашава с тим мишлењем одсека.

Бр. 101. Исти одсек закључно је, да се штампа у Гласнику живот невача слепца Филипа Вишњића, који је по жељи истог одсека из материјала наодећег се у артијама покојног владике Лукијана Мушицког, написао и у седници друштвеног одсека прочитао овога председник г. др. Никола Крстић; које закључење и одбор одобрава.

Бр. 102. Исти одсек на предлог свога председника једногласно закључно је препоручити одбору, да предложи у идућем скупу за редовног члана овог друштва, професора велике школе Чедомила Мијатовића, који се већ отлично показао као радник на пољу српске књижевности; на које би закључено:

да се и одбор с тим предлогом одсека саглашава.

Бр. 103. Један родољуб из Босне шаље овом друштву опет са својим писмом од 11. Августа тек. г. статистичне податке о Босни, Херцеговини и Старој Србији, који бише примљени с хвалом и решено: да се за даље употребљење чувају у архиви друштва.

Бр. 104. Прочитано би писмо г. Ђувенела Вељеци-Рускале дато дана 24. Јулија 1866 год. у Турину; у ком јавља, да је с радошћу примио диплому са писмом друштва на два језика писаним, захваљује друштву на тој учињеној му почасти, и уверава га, да ће и у напред чинити што буде могао, за то да се свет научи познавати и достојно ценити Србе и јужне Словене; које би примљено на пријатно знање.

Бр. 105. Г. Теофил Петрановић јеромонах и учитељ сарајевски, шаље друштву допуну к својој збирци песама и предговор ка тим истим својим песмама, — за које би закључено, да се приложе к осталом рукопису.

Бр. 106. Г. Милош Милојевић I. писар апелац. суда, шаље друштву као прилог за Гласник свој рукописни збир собствени лични имена српски, с писмом, у ком је изложио под којим условима жели он то своје дело усту-

нити, да се штампа у друштвеном гласнику: на које би решено: да се рукопис заједно с писмом преда одсеку за науке језикословне моралне и литерарне, ради прегледа и оцене.

Бр. 107. Управа правительствене штампарије, шаље заједно са рачуном од 101 гроша чарш. 42 комада литографисаних диплома за чланове друштва, — на које би решено: рачун да се исплати, а дипломе да се чувају у архиви друштва до потребе.

Бр. 108. Г. Стеван Василијевић моли, да му се одобри награда за његов труд, који је положио око регистрирања старих акта друштва, од год. 1857 до 1863. закључно, на које би решено:

да му се за његов посао да награда од 5 # т. ј. пет дуката цес.

Бр. 109. Секретар јавља, да је друштво добило на дар или у измену следујуће књиге:

1. Од г. Ђорђа Кондића, председника судног стола сремске жупаније:

а.) Katanchich Orbis antiquus Tom. 1—2. Budæ 1824. заједно са Tabula Peutingerii seu Itinerarium Imperat. Theodosii, у футроли од платна.

б.) Cuccioni Pianta della citta di Roma, један лист на платну.

в.) Препис дипломе угарског краља Ладислава од године 1457. 12. Априла, којом се правда погубленье Ладислава Хуњадије, и онима се обећава заштита који су помогли уватити га и суду предати.

2. Од господина архимандрита Цетињског Нићифора Дучића:

а.) Старопечатану књигу словенску: Дѣянія и посланія апостолска, штампану у Трговишту 1547. по налогу Логотета Димитрија унука Божидара Вуковића.

б.) један оштећен старопечатани словенски молитвослов.

в.) Рукописну србуљу садржавајућу слова светога отца Исаака Сиријна, писану на хартији.

3. Од импер. академије наука у Петрограду, њене Записки, Томъ IX. књижка 2.

4. Од краљ. пруске акад. наука у Берлину њене: Monatshefte für 1866. April und May.

5. Од Млетачког друштва за науке:
Atti del Istituto Veneto: Tomo X. Seria 3. Dispensa: 1. 2. 3. Tomo XI. 5. 6. 7.

6. Од г. Матије Мајара, списатеља словенског, његова дела:
а.) Света браћа Ћирил и Метод. у Прагу 1864. 12°
б.) Правопис славјански. У Прагу, 1865. 8°.

7. Од ц. кр. географског друштва у Бечу, његове:
Mittheilungen der kais. k. geographischen Gesellschaft. 7. Jahrgang. Wien. 1863. 8°. у арт.

8. Од импер. руског генерал-конзулства: за Србију:
а.) Материали для исторіи образованости въ Россіи въ царствованіе импер. Александра I. кнь. II. СПетерб. 1866.
б.) Литература рускои исторіи одъ Межова. Томъ I. СПетербургъ 1866.
в.) Журналъ министерства народнаго просвещенія, год. 1865. Мај, год. 1866. Ферв. Апр. Юн. Јул.

Које све бише примљене с великом хвалом.

Прочитано и подписано у седници одбора српског ученог друштва, у Београду дана 17. Октобра 1866 г.

Састанак одсека за науке моралне, језикословне и литерарне, држан 26. Септембра 1866 г. Били су: председник одсека г. архимандрит Сава, чланови гг. Љубомир П. Ненадовић, Јован Бошковић, Сава Сретеновић, и перовођа Ст. Новаковић.

Бр. 3. Изнесе се збирка српских народних песама од јеромонаха Теофила Петрановића из Сарајева, да се пресуди, хоће ли је друштво и тампати и да се одреди, колико ће се за њу платити г. Петрановићу, по чем је он на позив, шта ће за њу искати, одговорио, да то друштву оставља на расположење.

Уз то се прочита реферат Стојана Новаковића о тој ствари поднет г. председнику друштва — који држи да друштво треба да ту збирку штампа и напомиње неке ситније ствари у језику и писању, на које треба мотрити, да се у штампању поправе, на које буде одлучено:

да се та г. Петрановићева збирка преко министарства просвете штампа државним трошком и да се опет отуд исплати г. Петрановићу 100 дук. цес. за откуп а посао око штампања збирке да остане брига друштвена.

Још се додаје, да се садашњи предговор не штампа и да се понуди писац, хоће ли да место псевдонима право име подпише.

Бр. 4. Подноси се препис један хиландарског типика с. Саве, који је добавио друштву г. митрополит а приредио га је неки ђакон у св. Гори. Буде одлучено:

да се тај типик штампа, али с изменама, да се т. ј. русизми поврате у стару српску верзију, које да се повери уреднику „Гласника“ г. секретару друштва а коректуру да прегледа шњим и г. архимандрит Сава.

Бр. 5. Прочита се чланак г. Милана Ђ. Милићевића „Сврљишки запис од 1279 године“ и разгледају се листови јеванђеља, у којих је на корицама нађен тај запис. Буде одлучено:

да се чланак у Гласнику штампа, запис да се изда у факсимилу и будући може лако бити, да је ово јеванђеље препис с глагољског рукописа, а препис је свакојако са оригинала писана старим словенским језиком — буде одлучено, да се и ти листови наштампају у Гласнику с белешкама о тој ствари.

Бр. 6. Узме се у претрес саставак г. Милоша М. Милојевића: „Народна имена лична,“ која је он из нашег народа скупио. У том су саставку само имена на *А* покупљена и објашњена. Г. Милојевић даје тај чланак с погодбом: да се он изабере за редовног друштвеног члана, да му се да награда, која се највећа даје члановима за оригиналне чланке и да може штампати одвојено за себе 2—300 комада.

Чланак се прегледа и нађе се да су сва готово имена измишљена и да потоме не могу поднети ни као материјал јер нису поуздана; нису казани најпосле, крајеви на којима се говоре, нити начин како је тако скупљање извршено — јер тамо долазе на пр. имена: Абибран, Абидрач, Абивита, Абењенка, Адрижурка, Адрожуђа, Адрко, Адровита, Андозарка, Акивојка, Андут, Андогар, Акозарка, Акањка, Акуница, Азкапец, Алошуђ, Алтичан, Амистан, Аладин, Ахавит итд. за која је лако знати, не само да нису ни народна ни српска, него да то и не могу бити. Објашњења су написана још с мање правца, а будући да су и услови, према томе свему, особити; буде закључено:

да се дело не може употребити и да се с тим одбору поврати.

Бр. 7. Буде одлучено да се за кандидате предложе одбору за дописне чланове г. В. Лагић из Загреба добро познат као лингвиста и од уредништва „Књижевника“ и др. Валтазар Богишић, који ради на правној књижевности, а за редовне чланове гг. Милан Кујунџић и Милан Јовановић професори овдашњи и то г. Јовановић, ако донде постане грађанином српским.

Бр. 8. Разговор се заподене о томе, како ће се веома слаба средства друштвена, која не залежу већ ни за садашњу слабу радњу, умножити, да би друштво тако могло боље радити о задатку своме. Нађе се да је то потреба с којом је у превећ тесној свези питање о развитку друштва, и одсек одлучи уручити ово одбору као предлог:

да се питање о повећању средстава друштвених, која су данас постала онолико мала, колико су се потребе и изискивања у друштва умножила за ово неколико година — од стране целокупног друштва код високе владе на ново покрене, а да се поред тога промисли о начину којим би друштво своје новчано стање поткрепило и с приватне стране, на пр. позивом богаташа на прилоге. Јер док се не стеку средства, живља се радња кренути не може.

XI. Седница одбора српског ученог друштва, држана дана 17. Октобра 1866 г. Били су: гг. Ј. Гавриловић председник друштва; чланови одбора: Др. Ј. Панчић, архимандрит Сава; и секретар и касир друштва Др. Јанко Шафарик.

Прочитан би и подписан протокол десете седнице одбора.

Бр. 110. Г. председник друштва износи земљописни и топографски опис Босне и Херцеговине, од једног Србина, који је сам прошао и описао те предјеле, и предлаже, да се тај састав преда одсеку за науке природословне и математичне на преглед и оцену, које би закључено.

Бр. 111. Г. Јован Мостић, ђумрукџија београдски у пензији, поклања за архиву друштва оригинално писмо Карађорђево, писано на Мишару године 1806, његовом отцу Илији Мостарлији; које би примљено са великом хвалом.

Бр. 112. Г. архимандрит Сава, као председник од-

сека за науке моралне, језикословне и литерарне јавља, да је одсек тај прегледао песме скупљене од г. Теофила Петрановића, да је нашао, да оне по својој важности у смотрењу језика и садржаја заслужују, да се штампају, — зато је закључно предложити одбору, да овај у име друштва умоли нашу високу владу, да се скупитељу ти народни песама да награда од 100 дуката цес. за уступлење ове збирке; па да их друштво штампа о трошку владе; с којим предлогом одсека одбор се саглашава, и би закључено, да се тако пише од стране друштва г. министру просвете и црквени дела, и да се овај умоли, да издејствује код највишег места, да се ове песме издаду на корист друштвене касе.

Бр. 113. Исти г. јавља, да је одсек језикословни закључио, да се одломци еванђелија свршишки у Гласнику наштампају, као важни за историју српске рецензије словенског превода светога писма, и да се дода снимак рукописа; — с којим предлогом одсека одбор се саглашава.

Бр. 114. Исти г. јавља, да је одсек за науке моралне, језикословне и литерарне, прегледавши саобштени му састав г. Милоша М. Милојевића: „Народна имена лична,“ који је овај г. под известним условима поднео за друштвени Гласник, нашао да друштво неможе пристати на она условија, и да чланак није за Гласник, с тога, што она лична имена по великом делу нису српска, некаже се ништа где су и како су скупљена, а и објашњење написано је без довољне критике, — са којим закључењем одсека и одбор се саглашава, зато нека се рукопис г. писцу порвати.

Бр. 115. Исти г. архимандрит јавља, да је одсек језикословни закључио препоручити одбору, да се „типик светога Саве за Хиландар,“ што га је г. митрополит српски Михаил друштву послао као прилога за Гласник, штампа у Гласнику, но тако, да се увукавши се у овај нов препис русизми поврате у стару српску верзију, — на које одбор пристане с тим, да тај посао изврши секретар друштва као уредник Гласника, а коректуру да прегледа и г. архимандрит Сава.

Бр. 116. Исти г. архимандрит јавља, да је одсек за науке моралне, језикословне и литерарне закључио предложити одбору за кандидате на чланство друштва, и то за почастне чланове г. В. Јагића из Загреба, добро познатог филолога и уредника "Књижевника", и г. Балтазара

Богишића, писца отлични правни саставака у „Књижевнику;“ а за редовне чланове гг. Милана Кујунџића и Милана Јовановића овдашње професоре: са којим предлогом одбор се саглашава.

Бр. 117. Исти г. јавља, да је одсек закључио предложити одбору, да он од стране друштва покрене код високе владе питање о умножењу веома слаби новчани средства друштва, јер је развитак друштва најтешње скопчан са овом потребом његовом; на које одбор закључи ово питање оставити као предлог за скуп друштва.

Бр. 118. Редовни члан г. Милан Ђ. Милићевић преко секретара шиље као прилог за Гласник свој рукописни саставак: „Монастири у Србији;“ који се има предати на преглед и оцену одсеку за науке историјске и државне.

Бр. 119. Редовни члан г. Стојан Новаковић преко секретара подноси као прилог за Гласник: „Живот кнеза Лазара.“ Који је он преписао из једног рукописног сборника народне библиотеке, и који досад није штампан; који има се предати одсеку за науке историјске, да га прегледа и оцени, и да мишлење своје о њему одбору саобшти.

Бр. 120. Г. Милош М. Милојевић, први писар апелационог суда, шиље друштву свој рукописни саставак: „О српском гробљу,“ који је на руском језику већ штампан, но овде је обширније на српски преведен, — и који он под известним условијама подноси друштву као прилог за друштвени Гласник, — за који би закључено, да се преда одсеку за науке историјске и државне, да га прегледа и оцени.

Бр. 121. Г. члан одбора др. J. Панчић јавља, да директор Мокрогорског карантина г. Стојан Марић, има шест комада турски докумената, тичућих се породице кнезова старовлашки Рашковића, и да би их друштву на употребљење уступио, да се друштво на њега обрати, на које би закључено писати истом г. и умолити га у име друштва, да те споменике друштву саобшти.

Бр. 122. Секретар јавља, да су друштву дошле на дар или у замену следујуће књиге:

1. Од кр. пруске академије наука у Берлину, њени: Monatsberichte, aus dem Jahre 1865. Berlin 1866. 8°
2. Од цес. краљ. географијског друштва у Бечу: Mitheilungen der k. k. Geographischen Gesellschaft in Wien IX. Jahrgang. Wien. 1865 I. 8°

Које бише примљене с хвалом.

Прочитано и подписано у седници одбора, држаној дана 24. Новембра 1866 године, у Београду.

V. Седница одсека српског ученог друштва за науке историјске и државне, држана 28. Октобра 1866. год. Били су: гг. Др. Никола Крстић председник, чланови: Јован Гавриловић, Милан А. Петронијевић, Дим. Голубовић, Др. М. Спасић, Др. Јанко Шафарик, Панта Срећковић и Милан Ђ. Милићевић.

Бр. 1. Беше на реду да се реши за „Рукопис о боју косовском,“ који је г. Стојан Новаковић био поднео; али како је исти господин узео натраг тај рукопис: то се пређе на следеће предмете.

Бр. 2. Одбор шиље одсеку: „Нешто о кнезу Лазару из рукописа XVII. вијека,“ који је у народној библиотеци у Београду, што посла г. Стојан Новаковић. Би наређено:

да се овај рукопис штампа у Гласнику друштва.

Бр. 3. Одбор шиље одсеку састав члана, г. Милана Ђ. Милићевића, „Монастири у Србији“ на греглед и оцену. Наређено:

да рукопис тај прегледа и одсеку своје мишљење каже редован члан, др. М. Спасић.

Бр. 4. Г. Милош Милојевић, Мачванин, подноси свој састав: „О старим српским гробљама,“ на преглед и усвојење, захтевајући, да му се за исти одреди највећа награда, какву друштво може дати. Наређено би:

да састав тај прегледа и одсеку своје мишљење јаве чланови: др. Јанко Шафарик и М. Ђ. Милићевић.

Седница одсека за науке природословне и математичне држана дана 2. Новембра 1866. Били су: гг. др. Јос. Панчић, др. А. Медовић, проф. М. Рашковић, б. проф. Ем. Јосимовић, и др. Ј. Валента.

Бр. 1. Г. професор Панчић подноси одсеку „Опис Босне,“ израђен једним Србином, који је по Босни путовао, — јавља да је он тај опис прегледао. У њему је орографско-потамографска страна Босне по свима оним крајевима, куда је путник пролазио врло обширно описана, пак како таквога точног описа Босне у нашој ли-

тератури још нема, а како је и језик доста чист и прилично дотеран, то је речени пр. Панчић тога мишљења, да би то делце заслужило, да се у нашем Гласнику штампа, а да се писцу достојна награда (најмање 6 дуката цес. за штампан табак) да.

Одсек по свему усваја ово мишљење дра Панчића.

Бр. 2. Г. проф. Панчић јавља, да ће се око новог лета по обичају држати главна седница ученог друштва, и да ће се том приликом бирати и нови чланови. Он, проф. Панчић, желео би да се и наш одсек којим новим чланом подкрепи и предлаже за таквог почасног члана д-ра при Падованском универзитету, писца Флоре далматинске и издавателя дела: Plantæ Serbicæ novæ aut rariores, г. Роберта Визијана.

По дужем дискутовању овога предлога одсек се сагласно.

Да како реченога г. Визијана тако и проф. при војеној академији г. С. Пантелића, писца хемије за потребу војене школе, ученом друштву за чланове препоручи, и то првога за почасног, а другог за редовног члана.

XII. Седница одбора српског ученог друштва, држана дана 24. Новембра 1866 год. Били су: гг. председник друштва Ј. Гавриловића, чланови одбора: архимандрит Сава, и др. Никола Крстић, и секретар и касир друштва др. Ј. Шафарик.

Прочитан би и подписан протокол једанајсте седнице одбора.

Бр. 123. Прочитано би писмо г. министра просвете и црквених дела № 3542 од дана 17. Новембра тек. г. којим се саобштава друштву: „да је Његова Свјетлост благоволила у договору са државним саветом решити, да се може издати 100 дуката цес. Теоф. Петрановићу, јеромонаху и учитељу у Сарајеву, за збирку српских народних пјесама, коју је српском ученом друштву послао, и која да се у правитељственој типографији без процента у корист српског ученог друштва наштампа, па да ову суму може друштво кад хоће из касе министерства просвете и црквених дела дићи; — на које би закључено писати истом г. Петрановићу, нека јави како да му се ти новци на његову признаницу доставе.

Бр. 124. У свези са горњим предметом на предлог г. председника друштва би закључено, да се посао око штампања и издавања ових пјесама повери редовном члану друштва г. Стојану Новаковићу, који се већ обећао, да ће се драговољно примити тога посла, и он да се позове да предложи одбору каквим начином да се то издавање изврши.

Бр. 125. Прочитано би писмо г. министра просвете и црквених дела № 3509 од дана 22. Новембра тек. г. с којим се шиље друштву буџет одобрен за друштво за 1867 рачунску годину; на које би закључено, да се новци из касе министерства финансије дигну, и у примање друштва уведу.

Бр. 126. Са писмом својим од дана 24. Октобра т. г. шиље овдашњи књижар и комисионар друштва г. Велимир Баложић, рачун за другу половину 1866 године, о предатим му у комисију књигама друштвеним, са 540 гроша чарнијских готових новаца; на које би решено, да секретар и касир рачун прегледа, књижару признаницу о новцима да изда, а примљене новце у примање друштвено да заведе.

Бр. 127. Члан одбора и председник одсека за науке историјске и државне г. Никола Крстић јавља, да је исти одсек закључио препоручити одбору, да се „Живот кнеза Лазара,“ који је редовни члан друштва г. Ст. Новаковић, као прилог за Гласник предао, у идућој свесци Гласника 21-ој штампа, на које закључење одбор једногласно пристаје.

Бр. 128. Исти г. Никола Крстић јавља, да је редовни члан друштва г. Стојан Новаковић причу о косовском боју, што је саобштио био друштву узео натраг; знања ради.

Бр. 129. Члан одбора и председник одсека за науке природословне и математичне г. др. Јосиф Панчић јавља, да је исти одсек прегледавши рукописни састав: „Опис Босне и Херцеговине“ закључио, да је тај састав вредан, да се штампа у Гласнику, и да се писцу његовом да награда од 6 дуката цес. за штампани табак; које закључење одсека одбор у свему одобрава.

Бр. 130. Исти господин доктор. Јос. Панчић јавља, да је речени одсек закључио препоручити одбору за кандидате на чланство друштва г. г. доктора Роберта Визијани, професора падованског универзите-

тета, списатеља Флоре Далмације и издаватеља дела: Plantæ serbicæ rariores aut novæ, за почасног члана, а г. Стеву Пантелића, поручника артиљерије и професора хемије при војеној школи, који је написао хемију за своје ученике, за редовног члана; са којим закључењем одсека одбор се подпуно саглашава.

Бр. 131. У свези са предходећом точком би закључено, да се секретар друштва увери од предложене за редовне чланове господе, оће ли се они чланства примити (по §. 6.), и потом да јави (у смислу §. 9. устројства друштва) гос. министру просвете и црквени дјела њнова имена.

Бр. 132. Дошло је друштву с поштом рукописно дјело „О Богомилима“ са запечаћеним писмом управљеним на друштво, а означеним истом девизом, којом је означен и рукопис, — које се шаље у сљедству објављеног од овог друштва наградоносног питања; — за које би закључено, да се до конца рока причува, докле се даље о њему не реши.

Бр. 133. Преко г. архимандрита Саве, члана одбора, подноси неименовани писац превод са руског, „Живот и дјела светих словенских просветитеља Кирила и Методија,“ који је руски написао и штампао у 4. књизи Чтенія общества историйскоъ у Москви године 1846. митрополитъ Филаретъ, — за који би закључено, да се преда на преглед и оцену одсеку за науке историјске и државне.

Бр. 134. Друштво учеће се у Бечу србске омладине „Зора“ писмом својим од 5. Новембра тек. год. моли ово друштво, да му пошље на дар своје књиге, осим Гласника књ. I. до XI. које већ има, на које би закључено, да се истом друштву пошље по један комад од свију књига, што је ово друштво издало, а од којих још има повише комада.

Бр. 135. Почасни члан овог друштва, господ. епископ ужички Јаниће, с писмом својим од 8. Октобра тек. год. шиље друштву сва акта покојног кнеза Васе, што су досад чувана у Карановцу, на употребленье, — на које би закључено, како ту може имати важни акта, то да се за ово јави г. министру просвете и црквених дјела, па ако се нађе да би та акта имала ући у државну архиву, нека он изволи што за сходно нађе наредити.

Бр. 136. Секретар јавља, да су дошле друштву на дар или у промену сљедујуће књиге:

1. Од цар. кр. академије наука у Бечу:
   Sitzungsberichte, philosoph-histor. Classe Bd. 52 Heft. 1. 2. bis 4.
   Mathematisch-naturw. Classe. Jhrgg 1866. I. Abtheil. № ½ ¾ 5. 6. — II. Abtheil. № 2. 3. 4. 5. 6. и
   Almanach за годину 1866.
2. Од г. Ченгерије и Лоњаије уредника часописа: Budapestí Szemle; Uj folyam: 14 до 20 Füzet. Pesten. 1866. у 4 књиге.
3. Од Смитсоновог завода у Вашингтону у Америци:
   Annual report of the board of regents of the Smithsonian Institution. Showing the operations for the year 1864. Washington 1865.

Које све бише примљене с хвалом.

Прочитано и подписано у седници одбора дана 28. Новембра 1866 године. У Београду.

XIII. Седница одбора српског ученог друштва, држана дана 28. Новембра, 1866 године. Били су: гг. председник друштва Јован Гавриловић; чланови одбора Др. Јос. Панчић, Др. Ник. Крстић, архимандрит Сава, и секретар и касир друштва Др. Ј. Шафарик.

Прочитан би и подписан протокол дванајсте седнице одбора.

Бр. 137. Како по смислу §. 31-вог друштвеног устројства сваке године има из одбора иступити његов најстарији члан, и нов се избор учинити а ред је по старешинству на председнику одсека за науке природословне и математичне, то би закључено, да г. др. Јос. Панчић сазове речени одсек, па да га позове нека изабере три кандидата за председништво одсека, како би одбор могао исте предложити г. министру просвете и црквени дјела, да назначи из њих једнога за председника тога одсека.

Бр. 138. По §. 33. устројства друштва одбор има поднети скупу известије о раду и о стању друштва, које секретар мора најпре у одбору прочитати, би закључено:

да секретар то известије напише и да га у седници одбора дана 19-тог Декембра т. г. прочита.

Бр. 139. Г. министер просвете и црквени дела с писмом својим № 3684 од дана 1. Декембра т. г. шиље друштву овом као прилог за Гласник, рукописни састав: „О отношајима Русије к Србији од год. 1806 до 1812,“ који је питомац српски учећи се у духовној академији у Москви Никетић посрбио из часописа „Русскогъ Вѣстника за г. 1863.“ и послао овамо на г. министра са писмом, у ком изјављује жељу, да се тај његов састав штампа у Гласнику, — на које би закључено, да се преда одсеку за науке историјске и државне на преглед.

Бр. 140. Секретар јавља, да су дошле друштву на дар или у замену следујуће књиге:

1. Од редовног члана друштва г. Филипа Христића које је он превео:
   О основним школама у Америци. У Београ. 1866. 2 комада.
2. Од г. Андрије Станковића: Добротворъ за младе и одрастле. 2° изд. у Београду 1866.
3. Од краљ. пруске академије наука у Берлину: Monatsberichte, Augustheft. 1866.

Које бише примљене с хвалом.

Прочитано и подписано у седници одбора, дана 19. Декембра 1866. у Београду.

Седница одсека за науке природословне и математичне држана 5. Декембра 1866. године. Били су: гг. председник одсека Др. Јос. Панчић, чланови: професор Јосимовић, професор М. Панић, Др. Ј. Валента и Др. Аким Медовић.

Бр. 1. Председник одсека јавља, да по устројству ученога друштва најстарији члан одбора, после године дана ваља да одступи и другим се замени. Најстарији је члан одбора био председник овога одсека, с тога је одсек приступио избору замењеника и кандидисани бише:

1. Професор Јосимовић,
2. Доктор Медовић, и
3. Професор Рашковић.

Овај избор одсека да се саобшти одбору.

VI. Седница одсека за науке историјске и државне, држана дана 16. Децембра 1866 године у Београду; Били су: гг. председник Др. Никола Крстић; чланови: Јован Мариновић, Рајко Ј. Лешјанин, Дим. Црнобарац, Ф. Христић, Милан А. Петронијевић, Милован Спасић, Јанко Шафарик, Сергије Николић, Панта Срећковић и М. Ђ. Миличевић.

Бр. 1. Редовни члан г. Мил. Спасић прегледавши чланак редовнога члана М. Ђ. Миличевића „Монастири у Србији,“ изјављује да тај састав ваља штампати у Гласнику, а писцу предлаже, да се да награда по седам дуката ћес. од штампанога табака.

Ово мишљење усвоји подпуно и одсек и нареди, да се по овоме даље шта треба уради.

Бр. 2. Ред. чланови др. Ј. Шафарик и М. Ђ. Миличевић, који су прегледали састав г. Милоша Милојевића, „О старим српским гробљама,“ подносе на писмено свој извештај о томе раду изјављујући, да се тај иначе интересан чланак неможе, по њихову мишљењу, примити у Гласник докле писац неби учинио неке измене у њему.

На то са прочиташе нека места, која су у извештају забележена и нађе се, да се чланак тај, такав какав је сада, неможе примити у друштвени орган, с тога се има вратити г. писцу.

Бр. 3. За чланак „Кирил и Методије славенски просветитељи,“ који је преведен с руског језика а написао га је пок. митрополит Филарет и наштампао у „Чтенія въ императорскомъ обществѣ истор. и древности русскихъ при Московск. Универзитетѣ 4. Москва 1846.“ Би нарећено:

да га прегледа и одсеку своје мишљење о њему јави г. Сергије Николић.

Бр. 4. За чланак г. Светозара Пикетића правитељственога питомца у Москви; „О одношајима Русије к Србији од 1806 до 1812. године, који је он по рускоме прерадио и преко господина министра просвете и црквени дела друштву послао. Би нарећено:

да га прегледају и свој суд о њему одсеку јаве: г. председник Никола Крстић и члан Панта Срећковић.

Бр. 5. Председник одсека г. Никола Крстић предлаже, да се за дописног члана кандидира гос. Рачки, отлични историк и књижевник у Загребу.

Једногласно би предлог примљен и наређено, да се даље шта ваља уради.

DR
301
S67
knj.20

Srpsko učeno društvo, Belgrad
Glasnik. 1. odeljak

PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY